

Uniwersytet
Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PODMIOTÓW ZBIOROWYCH ZA CZYNY ZABRONIONE POD GROŻBĄ KARY W PRAWIE POLSKIM

Justyna Maria Bartoszek

Rozprawa doktorska napisana w
Szkole Doktorskiej Uniwersytetu
Kardynała Stefana Wyszyńskiego
pod kierunkiem naukowym dr hab.
prof. ucz. Marii Szczepaniec.

Warszawa 2025

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	9
WSTĘP.....	12
ROZDZIAŁ I	
Rys historyczny rozwoju odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim.....	22
1. Uwagi wstępne.....	22
2. Początki regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim.	23
2.1 Pierwsza regulacja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce, czyli ustawa z 13 lipca 1939 r. o porozumieniach kartelowych.....	23
2.2 Rozwój regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w latach 1960-2001.....	24
(a) ustawa z dnia 31 stycznia 1961 r. o ochronie wód przed zanieczyszczeniami (Dz. U. 1961, poz. 33).....	25
(b) ustawa z dnia 30 maja 1962 r. — Prawo wodne (Dz. U. 1962, poz. 158)..	26
(c) ustawa z dnia 21 kwietnia 1966 r. o ochronie powietrza przed zanieczyszczeniami (Dz. U. 1966, poz. 87).....	27
(d) ustawa Karno Skarbowa z dnia 26 października 1971 r. (Dz. U. 1971, poz. 260).....	27
(e) ustawa z dnia 24 października 1974 r. — Prawo wodne (Dz. U. 1974, poz. 230).....	27
(f) ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz. U. 1980, poz. 6).....	28
(g) ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (Dz. U. 1991, poz. 131).....	29
(h) ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. — Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. 1994, poz. 96).....	29
(i) ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 1995, poz. 78).....	30
(j) ustawa z dnia 16 marca 1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczania morza przez statki (Dz. U. 1995, poz. 243).....	30
(k) ustawa z dnia 18 stycznia 1996 r. o rybołówstwie morskim (Dz. U. 1996,	

poz. 145).....	30
(l) ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U. 1997, poz. 553)	31
(m) ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks Karny Skarbowy (Dz. U. 1999, poz. 930).....	32
(n) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001, poz. 627).....	33
2.3 Analiza początków regulacji dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.....	35
(a) Charakterystyka kształtowania się odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim do lat 80 XX wieku.....	35
(b) Charakterystyka kształtowania się odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim w latach 1980 - 2000.....	38
3. Przepisy Unii Europejskiej zobowiązujące Polskę do dostosowania regulacji krajowych do standardów europejskich w zakresie odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych.....	41
(a) Konwencja o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r. (Dz. UE C 316 , 27/11/1995 P. 0048 - 0048).....	41
(b) Konwencja OECD o zwalczaniu przekupstwa zagranicznych funkcjonariuszy publicznych w międzynarodowych transakcjach handlowych z dnia 17 grudnia 1997 r. (Dz. U. 2001, poz. 264).....	43
(c) Wspólne Działanie z dnia 21 grudnia 1998 r. w sprawie uznawania za przestępstwa karne uczestnictwa w organizacji przestępczej w państwach członkowskich UE (Dz.U. UE L 351 z 29 grudnia 1998 r.).....	44
(d) Wspólne Działanie nr 98/742/JHA z dnia 22 grudnia 1998 r. w sprawie korupcji w sektorze prywatnym (Dz. U. WE L 358 z 31 grudnia 1998 r.).....	44
(e) Decyzja ramowa Rady UE 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. UE L 203 , 01/08/2002 P. 0001 - 0004).....	45
(f) Decyzja ramowa Rady UE 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz. UE L 192, 31/07/2003 P. 0054 - 0056).....	46
(g) Decyzja ramowa Rady UE 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej (Dz. UE L 013 , 20/01/2004 P. 0044 - 0048).....	47
4. Prawo Międzynarodowe.....	49
(a) Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. 2005,	

poz. 158).....	50
(b) Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z dnia 31 października 2003 r. (Dz. U. 2003, poz. 563).....	50
5. Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z 28 października 2002 r. (Dz. U. 2002, poz. 197).....	51
6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2004 r.....	53
7. Nowelizacja OPZ z 2005 r.....	55
8. Nowelizacja OPZ z 2011 r.....	56
9. Próby nowelizacji OPZ podejmowane w ostatnich latach.....	57
9.1 Projekt nowelizacji OPZ z 2019 r.....	58
9.2 Zapowiadana nowelizacja z 2020 r.....	59
9.3 Zmiany OPZ w zakresie ochrony środowiska dokonane w 2022 r.....	60
9.4 Zapowiadana nowelizacja OPZ z 2022 r.....	61
10. Podsumowanie.....	63

ROZDZIAŁ II

Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary..... 65

1. Uwagi wstępne.....	65
2. Teorie i koncepcje osób prawnych.....	66
3. Odpowiedzialność cywilna osób prawnych.....	68
4. Przesłanki odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych.....	70
4.1 Czyn zabroniony osoby fizycznej jako podstawa odpowiedzialności podmiotu zbiorowego.....	71
4.2 Problematyka związku podmiotowego pomiędzy podmiotem zbiorowym a osobą fizyczną, której czyn stanowi podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego.....	73
4.3 Problematyka stosowania środków represji karnej wobec podmiotów zbiorowych.....	74
4.4 Wina jako przesłanka odpowiedzialności karnej podmiotu zbiorowego.....	75
(a) Teoria delegacji.....	77
(b) Teoria identyfikacji.....	79
(c) Model agregacji.....	80

(d) Koncepcja winy anonimowej.....	82
(e) Model senior management test.....	83
(f) Koncepcja winy następczej.....	84
(a) Model corporate culture doctrine.....	84
(b) Koncepcja structural negligence doctrine.....	85
5. Charakter odpowiedzialności na gruncie obowiązującej OPZ.....	86
ROZDZIAŁ III	
Ocena regulacji obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.....	92
1. Uwagi wstępne.....	92
2. Przesłanki i przypisania podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialności na gruncie obowiązującej OPZ.....	93
2.1 Definicja podmiotu zbiorowego i krąg podmiotów, które mogą odpowiadać na gruncie OPZ.....	93
2.2 Związek skazanej osoby fizycznej z podmiotem zbiorowym.....	96
2.3 Prejudykant jako warunek konieczny odpowiedzialności podmiotu zbiorowego.....	98
2.4 Wina podmiotu zbiorowego.....	101
(a) Wina w wyborze podmiotu zbiorowego.....	102
(b) Wina w nadzorze podmiotu zbiorowego.....	103
(c) Wina w organizacji podmiotu zbiorowego.....	104
3. Katalog czynów zabronionych za których popełnienie odpowiedzialność ponosi podmiot zbiorowy.....	105
4. Katalog kar i środków karnych na gruncie OPZ.....	107
4.1 Kara pieniężna.....	108
4.2 Przepadek.....	110
4.3 Dodatkowe sankcje karne.....	112
4.4 Zasady wymiaru kar i środków karnych na gruncie OPZ.....	113
(a) Dyrektywy wymiary kary pieniężnej, orzekania zakazów i podania wyroku do publicznej wiadomości.....	114
(b) Kumulacja odpowiedzialności posiłkowej i kary pieniężnej nałożonej na podmiot zbiorowy.....	115

(c) Odstąpienie od orzeczenia kary pieniężnej.....	116
(d) Recydywa podmiotu zbiorowego.....	117
(e) Przedawnienie orzekania i wykonania sankcji na gruncie OPZ.....	118
5. Nowelizacja przepisów OPZ z 2022 r. w zakresie ochrony przyrody.....	118
6. Ocena skuteczności obowiązującej OPZ na podstawie dostępnych danych statystycznych.....	121

ROZDZIAŁ IV

Analiza rozwiązań projektów nowelizacji ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych..... 125

1. Uwagi wstępne - Przegląd prób nowelizacji OPZ w ostatnich latach.....	125
1.1 Próby nowelizacji OPZ, które nie zostały ostatecznie uchwalone przez Sejm	125
(a) Projekt z 2019 r.....	126
(b) Zapowiadana nowelizacja z 2020 r.....	126
(c) Projekt z 2022 r.....	127
2. Wybór modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.....	128
2.1 Rezygnacja z wymogu uprzedniego uzyskania prejudykatu.....	129
2.2 Zwolnienie od odpowiedzialności poprzez wykazanie należytej staranności podmiotu zbiorowego.....	131
3. Zakres podmiotowy OPZ.....	133
4. Rozszerzenie katalogu czynów zabronionych mogących stanowić podstawę do pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności.....	135
5. Katalog kar i środków karnych.....	135
5.1 Kara pieniężna.....	136
5.2 Kara rozwiązania podmiotu zbiorowego.....	138
5.3 Dyrektywy wymiaru kary.....	140
5.4 Środki karne przewidziane przez OPZ.....	141
6. Ochrona sygnalistów.....	143
7. Wybrane kwestie proceduralne.....	144
7.1 Interes społeczny w prowadzeniu postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu.....	145
7.2 Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności.....	146

7.3 Postępowanie kasacyjne.....	147
8. Nowelizacja OPZ w zakresie ochrony środowiska przeprowadzona w 2022 r..	148
ROZDZIAŁ V	
Badania komparatystyczne wybranych rozwiązań w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w innych porządkach prawnych.....	150
1. Uwagi wstępne.....	150
2. Holandia.....	151
3. Szwajcaria.....	153
4. Francja.....	156
5. Niemcy.....	159
6. Wielka Brytania.....	160
7. Australia.....	163
8. Kanada.....	168
9. Stany Zjednoczone Ameryki.....	172
10. Wnioski.....	176
ROZDZIAŁ VI	
Postulaty de lege ferenda co do regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce.....	178
1. Uwagi wstępne.....	178
2. Postulowany model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.....	179
2.1 Rezygnacja z obowiązku uzyskania prejudykatu.....	180
2.2 Oparcie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na winie anonimowej	182
2.3 Zwolnienie od odpowiedzialności poprzez wykazanie należytej staranności..	184
3. Zakres podmiotowy OPZ.....	184
4. Katalog przestępstw będących podstawą odpowiedzialności.....	185
5. Katalog kar i środków karnych.....	186
5.1 Kara pieniężna.....	186
5.2 Kara rozwiązania podmiotu zbiorowego.....	187
5.3 Zarząd przymusowy.....	189

5.4 Pozostałe sankcje karne.....	191
5.5 Obowiązek naprawienia szkody.....	194
5.6 Zasady wymiaru kar i środków karnych.....	195
6. Wybrane kwestie proceduralne w zakresie karania podmiotów zbiorowych.....	196
6.1 Interes społeczny w prowadzeniu postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu.....	197
6.2 Właściwość sądu.....	197
6.3 Dobrowolne poddanie odpowiedzialności.....	198
6.4 Kompetencja do wniesienia kasacji.....	199
7. Podsumowanie.....	200
KONKLUZJE.....	203
BIBLIOGRAFIA.....	212
I. LITERATURA.....	212
II. WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH.....	221
A. POLSKIE AKTY PRAWNE.....	221
B. ZAGRANICZNE AKTY PRAWNE.....	223
C. MIĘDZYINTERNARODOWE AKTY PRAWNE.....	225
III. ŹRÓDŁA INTERNETOWE.....	226
IV. ORZECZNICTWO.....	228
A. Wyroki Sądów Polskich.....	228
B. Wyroki Sądów Zagranicznych.....	229

WYKAZ SKRÓTÓW

art. - artykuł

CBŚP - Centralne Biuro Śledcze Policji

Dz.U. - Dziennik Ustaw

Dz.U. UE - Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej

ETPCz - Europejski Trybunał Praw Człowieka

Konstytucja RP - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

k.c. - Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)

k.k. - ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku - Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)

k.k.s. - ustawa z dnia 10 października 1999 roku – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. Nr 23, poz. 930 ze zm.)

k.k.w. - ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 2024 poz. 706 ze zm.)

k.p.k. - ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

k.s.h. - Kodeks spółek handlowych z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. Nr 94, poz. 1037 ze zm.)

KRK - Krajowy Rejestr Karny

MoP - Monitor Prawniczy

Nr - Numer

OECD - Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

OPZ - Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz.U. nr 197, poz. 1661 ze zm.)

OSA - Orzecznictwo Sądów apelacyjnych

OSNKW - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa

OSNwSK - Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych

OSNPG - Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Biuletyn Prokuratury Generalnej **OSP** - Orzecznictwo Sądów Polskich

OTK-A - Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, zbiór urzędowy, Seria A

Pal. - Palestra

PiP - Państwo i Prawo post. - postanowienie

p.o.ś. - ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001, poz. 627 ze zm.);

PPK - Przegląd Prawa Karnego

PPH - Przegląd Prawa Handlowego

Projekt OPZ - Rządowy Projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, który wpłynął do Sejmu w dniu 11 stycznia 2019 r.

Prok. i Pr. - Prokuratura i Prawo

Prok. i Pr. – wkł. - Prokuratura i Prawo – wkładka

Prz. Sejm. - Przegląd Sejmowy

PP - Przegląd Podatkowy

PS - Przegląd Sądowy

RCL - Rządowe Centrum Legislacji

red. - redakcja

RPEiS - Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

RNP - Roczniki Nauk Prawnych

SA - Sąd Apelacyjny

SAOS - System Analizy Orzeczeń Sądowych

SI - Studia Iuridica

Legalis - System Informacji Prawnej Legalis

Lex - System Informacji Prawnej LEX

SO - Sąd Okręgowy

SN - Sąd Najwyższy

SN (7) - Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów

SR - Sąd Rejonowy

t.j. - tekst jednolity

TK - Trybunał Konstytucyjny

WPP - Wojskowy Przegląd Prawniczy

Zb. Orz. - Zbiór Orzeczeń

ze zm. - ze zmianami

ZNUJ - Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

zob. - zobacz

WSTĘP

Od ponad dwóch dekad w Polsce obowiązuje ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. W dużym uproszczeniu, przedmiotem jej regulacji jest kwestia możliwości pociągania podmiotów zbiorowych do quasi-karnej odpowiedzialności za czyny zabronione popełnione przez osoby fizyczne działające w jej imieniu i na jej rzecz. Ustawa stanowi więc wyraz zerwania z zasadą, że odpowiedzialność karną za przestępstwa i przestępstwa skarbowe mogą ponosić wyłącznie osoby fizyczne. Na podstawie tej regulacji odpowiedzialność o charakterze karnym mogą ponieść także podmioty zbiorowe, na które – w razie uznania tej odpowiedzialności – mogą zostać nałożone odpowiednie, określone przez ustawę kary. OPZ została wprowadzona po to, by wypełnić zobowiązania międzynarodowe i skuteczniej zwalczać poważną przestępczość gospodarczą i skarbową, której beneficjentami nierzadko są podmioty prawa handlowego, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne organizacje, określone szczegółowo w przepisach. W tym celu stworzono regulacje umożliwiające poddanie podmiotów zbiorowych środkom represji właściwym odpowiedzialności karnej.

Przy czym ocena wdrożenia oraz funkcjonowania OPZ przez ostatnie 20 lat jej obowiązywania prowadzi do wniosku, że regulacja ta jest nieefektywna i nie spełnia swoich głównych założeń. Mimo że ustawa obowiązuje już od wielu lat, organy ścigania nieczęsto decydują się na postawienie podmiotów zbiorowych w stan oskarżenia. Wynika to m.in. z niepraktycznych rozwiązań przyjętych przez obowiązującą regulację, takich jak chociażby wymóg uzyskania uprzedniego prejudykatu w postaci skazania osoby fizycznej za dane przestępstwo, dla możliwości pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności na gruncie OPZ. Szereg danych statystycznych publikowanych przez RCL oraz CBŚP w zakresie struktury przestępczości w Polsce jednoznacznie wskazuje, iż regulacja ta w praktyce jest martwa i w żaden sposób nie pozwala na chociażby częściowe odzyskiwanie środków pieniężnych pochodzących z popełnianych przestępstw.

Polski ustawodawca wielokrotnie podejmował próby znowelizowania obowiązującej regulacji tak by odpowiadała ona europejskim standardom w zakresie możliwości pociągania do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Konieczność wprowadzenia zmian do OPZ, tak by ustawa ta była realnym i użytecznym instrumentem w walce z przestępczością gospodarczą, znalazła swój wyraz w kolejnych propozycjach zmian do OPZ jakie przedstawiane były na przestrzeni ostatnich lat. Jednakże, pomimo

wielokrotnych prób, do dnia dzisiejszego żaden z kompleksowych projektów nowelizacji przepisów ustawy nie został uchwalony przez Sejm pozostawiając w mocy nieefektywną OPZ. Przedłużający się stan niewydolności organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zakresie możliwości pociągania do odpowiedzialności za popełnione przestępstwa podmiotów zbiorowych jest nie do zaakceptowania w demokratycznym państwie prawa i stanowi zaprzeczenie naczelných zasad prawa karnego obowiązujących w polskim systemie prawnym.

To właśnie powyższe, realne potrzeby legislacyjne, stanowią uzasadnienie dla powstania niniejszej rozprawy doktorskiej. Dla skutecznego przemodelowania zasad ponoszenia odpowiedzialności za czyny zabronione przez podmioty zbiorowe konieczne jest dokonanie szczegółowej analizy obowiązujących przepisów, dotychczasowych propozycji a także zaproponowanie takiego rodzaju zmian, które faktycznie przełożyłyby się na większą skuteczność w stosowaniu zapisów ustawy.

W tym celu, niniejsza rozprawa doktorska będzie skupiać się na szczegółowej analizie kwestii odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim, a jej fundamentalnym celem będzie wysnucie wniosków de lege ferenda co do modelowego kształtu jaki winna przyjąć ta regulacja. Kwestia ta jest istotna, bowiem obecnie wykorzystanie OPZ w praktyce orzeczniczej jest zupełnie marginalne.

W celu kompleksowego przedstawienia problematyki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim, w niniejszej rozprawie doktorskiej w pierwszej kolejności zaprezentowana zostanie historyczna analiza rozwoju tej regulacji w polskim ustawodawstwie. **Rozdział I** niniejszej rozprawy, zostanie poświęcony szczegółowemu przedstawieniu kolejnych ustaw zawierających regulacje w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych oraz relewantne przepisy kompetencyjne, począwszy od lat 30-tych XX wieku. Kompleksowe przedstawienie wszystkich, historycznych przepisów prawnokarnych bądź o charakterze zbliżonym bardziej do sankcji administracyjnych które funkcjonowały w prawie polskim przed uchwaleniem OPZ w 2002 r., pozwala na pełniejsze zrozumienie racji ustawodawcy w kreowaniu postanowień OPZ oraz wyboru ostatecznego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. W tym celu, dokonana zostanie dokładna analiza postanowień zawartych w poszczególnych ustawach z podziałem na dwa zasadnicze okresy ich rozwoju, tj. przed i po 1980 r.

Następnie, omówione zostaną międzynarodowe akty prawne, zarówno na szczeblu Unii Europejskiej jak i Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych, których Polska

jest sygnatariuszem, a których treść miała bezpośredni wpływ zarówno na sam fakt uchwalenia OPZ z 2002 r. jak i na treść konkretnych jej przepisów.

Kolejna część rozprawy poświęcona zostanie drodze do uchwalenia OPZ z 2002 r. a także zmianom, które dokonane zostały w jej kształcie na etapie prac sejmowych a także później, w wyniku orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Kształt obowiązującej regulacji, wynikający w znacznej mierze z treści wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 2004 r., stwarza szereg trudności natury praktycznej w skutecznym i szybkim nakładaniu i egzekwowaniu odpowiedzialności na gruncie OPZ. Wyrok ten, a także nowelizacja OPZ z 2005 r., będąca bezpośrednim następstwem jego wydania, mają fundamentalny wpływ na praktyczne wykorzystanie OPZ i jako takie zostaną szczegółowo omówione w tej części rozprawy.

Ostatnia część tego rozdziału, zostanie natomiast poświęcona pogładowemu przedstawieniu prób nowelizacji OPZ, jakie podejmowane były na przestrzeni ostatnich lat, począwszy od kompleksowego projektu nowej ustawy z 2019 r. Kolejne projekty z lat 2019, 2020 i 2022 co do zasady nakierowane były na uzdrowienie wadliwej regulacji OPZ, której brak prawidłowego funkcjonowania ma bezpośrednie odzwierciedlenie w danych statystycznych dotyczących jej praktycznego wykorzystania (o czym szerzej w rozdziale III.6 niniejszej rozprawy doktorskiej).

Przy czym jednocześnie, fakt niskiej skuteczności praktycznego wykorzystania przepisów OPZ, skłania do poszukiwania rozwiązań i modeli odpowiedzialności podmiotów zbiorowych innych niż te, które obowiązują w naszym kraju. Dlatego też, kolejna część rozprawy doktorskiej poświęcona zostanie szczegółowemu omówieniu kwestii materialnoprawnych związanych z formułowaniem modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. **Rozdział II** niniejszej rozprawy, skupiać się więc będzie na omówieniu kluczowych problemów materialnoprawnych w zakresie możliwości przypisania odpowiedzialności podmiotom zbiorowym, dotychczas wypracowanych teorii i koncepcji ich odpowiedzialności z także próbie wskazania charakterystyki ostatecznego kształtu odpowiedzialności korporacji na gruncie obowiązującej OPZ.

W tym miejscu, przedstawione zostaną więc m.in. rozważania nt. przesłanek odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione osób fizycznych. Szczegółowej analizie poddana zostanie kwestia problematyki sprawstwa czynu zabronionego oraz możliwość jego przypisania na gruncie polskich ustaw karnych zarówno osobom fizycznym jak i osobom prawnym. W szczególności, autorka odniesie się do definicji *czynu* w rozumieniu prawnokarnym, która funkcjonuje obecnie w

doktrynie prawa karnego w Polsce, a także przedstawi różne koncepcje teoretyków prawa dotyczące tego, czy sprawstwo czynu może zostać przypisane bezpośrednio podmiotowi zbiorowemu.

Następnie, omówiona zostanie problematyka szczególnego związku podmiotowego jaki zachodzi pomiędzy osobą fizyczną, będącą sprawcą czynu zabronionego, a podmiotem zbiorowym, tak by ten drugi, mógł odpowiedzieć za czyny tego pierwszego. Ustalenie granic tej odpowiedzialności, a także adekwatnego związku jaki powinien zachodzić pomiędzy tymi podmiotami, jest jedną z kluczowych kwestii, które muszą zostać poddane pod szczególną rozagę. Brak ustalenia odpowiednich granic w tym zakresie może bowiem prowadzić do nadużyć tego rodzaju odpowiedzialności i pogwałcenia praw przysługujących podmiotom zbiorowym (które chronione są przez akty prawne rangi ustawowej).

Ponadto, szczegółowo zostanie przeanalizowana kwestia możliwości i modelu przypisania winy podmiotowi zbiorowemu, jako kwintesencja problematyki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w ogóle. Wina sprawcy czynu zabronionego jak i możliwość jej przypisania, jest kwestią fundamentalną w kontekście ponoszenia odpowiedzialności karnej w prawie polskim. Fakt ten wynika z funkcjonującej w przepisach karnych zasady *nullum crimen sine culpa*, zgodnie z którą organy ścigania mają bezwzględny obowiązek udowodnienia winy oskarżonego przed próbą postawienia go w stan oskarżenia i przypisaniem mu odpowiedzialności za popełnienie czynu zabronionego określonego w ustawie karnej. Obowiązek udowodnienia winy osobie prawnej, chociażby z uwagi na to, że nie ma ona woli w takim rozumieniu jak osoby fizyczne, jest więc problematyczna i jako taka powoduje trudności natury prawnej.

To właśnie z tych powodów ta część rozprawy doktorskiej zostanie poświęcona przeglądowi najważniejszych teorii odpowiedzialności karnej osób prawnych, z podziałem na dwa zasadnicze nurty, jakimi są teorie nominalistyczne oraz teorie realistyczne. Każdy z nich charakteryzuje się nieco odmiennymi przesłankami jakie muszą zostać spełnione dla przypisania podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialności za przestępstwa osób działających w jego imieniu i na jego rzecz. Modele te, funkcjonujące w niektórych państwach Unii Europejskiej, Wielkiej Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych, stanowić mogą inspirację i wzór dla ustawodawstwa polskiego w zakresie ukształtowania odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

Dla dopełnienia obrazu materialnoprawnego w zakresie funkcjonującego w Polsce modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, dokonana zostanie próba scharakteryzowania tego rodzaju odpowiedzialności przez pryzmat odpowiedzialności prawnej *sensu largo*.

Kwestie materialnoprawne formułowania modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych a także ich osadzenie w polskim systemie prawnym, są punktem wyjściowym dla dokonania szczegółowej analizy obowiązującej OPZ. Na tej podstawie, w dalszej kolejności, **rozdział III** niniejszej rozprawy doktorskiej poświęcony zostanie krytycznej ocenie konkretnych rozwiązań jakie ustawodawca zdecydował się wprowadzić do polskiej regulacji.

W tym celu, przedstawione zostaną przesłanki, jakie na gruncie obowiązującej OPZ muszą zostać spełnione, aby przypisać podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialność na gruncie tej ustawy. W powyższym kontekście omówione zostaną kwestie podstawowe, takie jak definicja podmiotu zbiorowego, kwestia związku podmiotowo - przedmiotowego pomiędzy sprawcą czynu zabronionego a danym podmiotem zbiorowym, oraz przyjęta na gruncie OPZ koncepcja jego winy.

Powyższy opis będzie stanowił punkt wyjścia dla oceny racjonalności oraz praktyczności konkretnych zapisów OPZ. Na tej podstawie autorka dokona krytycznego przeglądu obowiązujących regulacji w szczególności z punktu widzenia ich praktycznego wykorzystania przeciwko podmiotom zbiorowym.

Przede wszystkim, krytyka koncentrować się będzie na funkcjonującej w obecnej regulacji zasadzie konieczności uzyskania prejudykatu w postaci orzeczenia wydanego przeciwko osobie fizycznej, sprawcy czynu zabronionego, dla możliwości wszczęcia postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu. Kolejno omówione zostaną kwestie związane z wprowadzeniem zamkniętego katalogu przestępstw, których popełnienie może stanowić podstawę odpowiedzialności z OPZ, te związane z wprowadzonym katalogiem kar i środków karnych a także odnoszące się do zasad wymiaru kary. Następnie omówiony zostanie katalog kar i środków karnych jakie mogą zostać nałożone na podmioty zbiorowe na gruncie OPZ a także dyrektywy wymiaru kary zawarte w obowiązującej regulacji. W końcowej części tego rozdziału uwaga poświęcona zostanie przepisom proceduralnym zawartym w OPZ a regulującym kwestie związane z prowadzeniem postępowań przeciwko podmiotom zbiorowym.

Dla dopełnienia obrazu obowiązującej OPZ, w końcowej części tego rozdziału, autorka dokona analizy dostępnych danych statystycznych w zakresie praktycznego

wykorzystania regulacji dot. odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. W szczególności, przedstawiona zostanie relacja pomiędzy dostępnymi danymi dot. skali zjawiska przestępczości gospodarczej w ogóle oraz w jakim stopniu OPZ pozwala na pociąganie do odpowiedzialności za te przestępstwa osób prawnych. Wskazanie tej relacji jest kluczowe w kontekście wykazania realnej potrzeby legislacyjnej co do kompleksowej nowelizacji regulacji dot. odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych.

Dogłębna analiza oraz ocena rozwiązań wprowadzonych do obowiązującej OPZ pozwoli autorce na sformułowanie w **kolejnym rozdziale** wniosków w zakresie rozwiązań proponowanych przez ustawodawcę w kolejnych projektach nowelizacji OPZ. **Rozdział IV** niniejszej rozprawy doktorskiej poświęcony jest szczegółowej analizie prób nowelizacji OPZ, które podejmowane były w ostatnich latach. Świadomość potrzeby znowelizowania OPZ jest powszechnie uznawana, co znajduje odzwierciedlenie w licznych projektach legislacyjnych mających na celu poprawę tej regulacji. Dlatego też w omawianym rozdziale zostanie przedstawiona charakterystyka przygotowanych dotychczas projektów zmian oraz zostanie przeprowadzona ich krytyczna ocena. Analiza będzie obejmować zarówno projekty nowelizacji, które nigdy nie weszły w życie, jak i jedną, która została skutecznie wprowadzona do polskiego porządku prawnego.

Warto bowiem wskazać, że na przestrzeni ostatnich lat kilkakrotnie podejmowano próby nowelizacji OPZ, jednak większość z nich zakończyła się niepowodzeniem. Niemniej jednak, przegląd tych projektów i przedstawionych w nich propozycji nowelizacji pozwala na identyfikację kierunków, w jakich ustawodawca chciał zmierzać w zakresie ukształtowania modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Analiza tych prób będzie stanowić wartościowy materiał do dalszej dyskusji nad ostatecznym kształtem regulacji, który powinien być przyjęty w polskim systemie prawnym. Szczególnie interesujące będzie porównanie propozycji, które nie zostały uchwalone, z tymi, które znalazły swoje miejsce w obowiązującym prawie.

W rozdziale tym szczególną uwagę poświęcono Projektowi z 2019 r., który był pierwszym współczesnym, kompleksowym projektem zmian do OPZ. Projekt z 2019 r. zakładał uchwalenie nowej ustawy, co miało na celu reorganizację modelu odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. Pomimo szerokiej dyskusji, jaką wywołał wśród przedstawicieli doktryny oraz w biznesie, projekt ten ostatecznie nie został uchwalony i podlegał zasadzie dyskontynuacji. W rozdziale zostaną omówione również inne, późniejsze próby nowelizacji, takie jak zapowiadana, ale nigdy

nieopublikowana nowelizacja z 2020 roku oraz projekt z 2022 roku, który w swoim założeniu miał wprowadzać mniej rewolucyjne zmiany.

Oprócz analizy konkretnych projektów, rozdział ten zawierać będzie również refleksje na temat wyboru modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na rezygnację z wymogu uzyskania prejudykatu oraz na możliwość zwolnienia podmiotu zbiorowego od odpowiedzialności poprzez wykazanie należytej staranności. Omówione zostaną także kwestie proceduralne, takie jak zakres podmiotowy OPZ, katalog kar i środków karnych, a także nowe propozycje legislacyjne dotyczące ochrony sygnalistów i innych ważnych elementów związanych z odpowiedzialnością podmiotów zbiorowych.

Rozdział V niniejszej rozprawy doktorskiej poświęcony zostanie przeglądowi innych porządków prawnych w celu dokonania komparatystycznego porównania funkcjonujących modeli odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. W rozdziale tym zostanie omówiona ewolucja oraz obecne, finalne podejście do odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w różnych systemach prawnych na całym świecie. Analiza zostanie rozpoczęta od regulacji funkcjonujących w XVIII wieku, kiedy to pojawiła się pierwotna koncepcja karnej odpowiedzialności osób prawnych. Następnie omówione zostaną przemiany w podejściu do tej kwestii, szczególnie w kontekście rozwoju przemysłu oraz powiązanych z tym wydarzeń natury faktycznej, niejednokrotnie powodujących kontrowersje prawne związane z przypisaniem odpowiedzialności za wyrządzone szkody.

Rozdział ten zostanie poświęcony zarówno regulacjom funkcjonującym w jurysdykcjach systemu *common law* (tj. te funkcjonujące w Wielkiej Brytanii, Australii, Kanadzie i USA) jak i w systemie kontynentalnym (tj. w Holandii, Szwajcarii, Francji, Niemczech), zwracając uwagę na różnice w podejściu do odpowiedzialności korporacji w tych jurysdykcjach.

W powyższym kontekście należy zaznaczyć, że w zbadanych jurysdykcjach brak jednolitego podejścia co do modelowego kształtu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Holenderski kodeks karny przewiduje bezpośrednią odpowiedzialność karną osób prawnych, a odpowiedzialność zależy od całokształtu okoliczności sprawy oraz organizacji przedsiębiorstwa. Tymczasem w Szwajcarii zdecydowano się na system odpowiedzialności subsydiarnej i pierwotnej, zależnej od organizacji przedsiębiorstwa i środków zaradczych przeciwko przestępstwom. Francja natomiast przewiduje zasadę odpowiedzialności osób prawnych za czyny popełnione przez ich

organy lub przedstawiciele, z uwzględnieniem ograniczonego kręgu osób odpowiadających za przestępstwa, podczas gdy w Niemczech zrezygnowano z karnej odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na rzecz systemu administracyjno-karnego z możliwością nałożenia kar pieniężnych.

W systemach prawnych *common law* mamy do czynienia z nieco odmiennym kształtem odpowiedzialności karnej korporacji. Odpowiedzialność ta funkcjonuje we wszystkich tych krajach przy czym jednocześnie indywidualne modele tej odpowiedzialności w poszczególnych jurysdykcjach są od siebie znacząco różne.

W Wielkiej Brytanii odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych jest ukształtowana na bazie modelu ogólnej odpowiedzialności, zbliżonej do odpowiedzialności osób fizycznych. Korporacje mogą ponosić odpowiedzialność za szeroki zakres przestępstw, podobnie jak osoby fizyczne. Kluczowe w tym modelu jest zrozumienie klasyfikacji przestępstw oraz wyboru odpowiedniego modelu odpowiedzialności, co może obejmować zarówno odpowiedzialność zastępczą (*vicarious liability*), jak i doktrynę identyfikacji (*identification doctrine*). W ostatnich latach, w Wielkiej Brytanii zauważalny jest ruch w kierunku rozszerzenia odpowiedzialności korporacyjnej, szczególnie w obszarze przestępstw gospodarczych, co odzwierciedla się w propozycjach zmian legislacyjnych, takich jak *Economic Crime and Corporate Transparency Act 2023*. W Australii z kolei, model odpowiedzialności korporacyjnej ewoluował z doktryny identyfikacji do tzw. *corporate culture doctrine*. Ta doktryna akcentuje znaczenie kultury korporacyjnej i polityk wewnętrznych korporacji w kontekście odpowiedzialności karnej. Kanadyjskie podejście do podkreśla, że korporacje muszą aktywnie dbać o zapobieganie naruszeniom i wypadkom, co odzwierciedla rosnącą świadomość społeczną dotyczącą bezpieczeństwa i odpowiedzialności korporacyjnej. W Stanach Zjednoczonych dominującym modelem jest *vicarious liability*, jednak znane są również przypadki wykorzystania doktryny *collective knowledge*, pozwalającej na połączenie działań poszczególnych pracowników w jedną całość, stanowiącą podstawę odpowiedzialności korporacji. To odzwierciedla elastyczność amerykańskiego systemu prawnego w dostosowywaniu się do specyfiki działalności korporacyjnej, choć jednocześnie może prowadzić do niepewności prawnej.

W jurysdykcjach *common law* zauważalna jest ewolucja od tradycyjnego oporu wobec idei odpowiedzialności korporacyjnej do coraz szerszego jej uznawania i implementacji bardziej złożonych modeli. To wskazuje na globalny trend w kierunku wzmocnienia odpowiedzialności korporacji i dostosowywania prawnych ram w celu lepszego adresowania współczesnych wyzwań związanych z działalnością korporacyjną.

Wprowadzane zmiany podkreślają rosnącą rolę korporacji jako kluczowych uczestników w społecznym i gospodarczym życiu, wymagając od nich większej odpowiedzialności i przezorności w działaniach.

Analiza przeprowadzona w tym rozdziale pozwala na dostrzeżenie różnorodności w podejściu do odpowiedzialności korporacyjnej, wskazując na złożoność i ewolucyjny charakter prawa w tym obszarze. Porównanie różnych systemów prawnych z podkreśleniem ich unikalnych cech i historycznego rozwój, a także podkreślenie ciągłego dążenia do znalezienia efektywnych metod regulacji odpowiedzialności korporacyjnej, pozwala na wysnucie wniosków w zakresie modelowego kształtu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim. I to właśnie rozważaniom w tym zakresie, poświęcony zostanie kolejny rozdział niniejszej rozprawy doktorskiej, prezentujący postulaty *de lege ferenda* co do regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce.

Rozdział VI rozprawy koncentruje się na postulatach dotyczących reformy ustawy regulującej odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w Polsce. Analiza przeprowadzona na potrzeby niniejszej rozprawy wskazuje, że obecne przepisy są nieadekwatne do współczesnych realiów i w praktyce wyjątkowo rzadko stosowane, co świadczy o ich nieskuteczności i błędnym ukształtowaniu wykorzystywanego modelu odpowiedzialności. To właśnie z tych powodów, rozdział ten skupia się na zaproponowaniu szeregu rozwiązań prawnych, które zaimplementowane do obowiązującej regulacji, powinny skutkować bardziej skutecznym wykorzystaniem OPZ w praktyce orzeczniczej. Propozycje zmian do obowiązującej OPZ zostały sformułowane po przeprowadzeniu całości badań niezbędnych do sporządzenia niniejszej rozprawy doktorskiej. Pod uwagę zostały wzięte w szczególności krytyczne głosy doktryny oraz judykatury dotyczące obowiązującej OPZ a także dostępne dane statystyczne nt. funkcjonowania tej regulacji. Niezwykle istotną częścią rozważań nt. proponowanych do OPZ zmian stanowiły przeprowadzone w trakcie prac nad rozprawą doktorską, obszerne badania komparatystyczne relewantnych porządków prawnych, zarówno w systemie common law jak i civil law. Zaproponowane na tej podstawie zmiany obejmują kluczowe obszary OPZ. W szczególności, zaproponowane zostaną zmiany w zakresie funkcjonującego modelu odpowiedzialności karnej, obowiązującego systemu kar i środków karnych a także w zakresie procedury orzekania odpowiedzialności. Wprowadzenie zaproponowanych zmian powinno prowadzić do znacznego zwiększenia efektywności pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności a w konsekwencji wykorzystania OPZ w praktyce orzeczniczej. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną szczegółowe propozycje nowelizacji OPZ,

mające na celu nie tylko poprawę skuteczności systemu odpowiedzialności, ale także jego dostosowanie do obecnych warunków społecznych i gospodarczych. Propozycje zmian mają na celu przede wszystkim uczynienie OPZ bardziej efektywnym i sprawiedliwym narzędziem prawnym.

Praca doktorska zostanie zakończona **Konkluzjami**, w których autorka postara się zebrać i podsumować wyniki przeprowadzonych badań.

W zakresie **uwag dodatkowych** co do przedmiotu oraz konstrukcji niniejszej rozprawy warto również zaznaczyć, że dla celów stylistycznych oraz językowych, w niniejszej rozprawie doktorskiej terminy takie jak *podmiot zbiorowy*, *osoba prawna*, *korporacja*, *spółka prawa handlowego* niekiedy używane są zamiennie. Przy czym jednocześnie, posługując się tymi terminami, autorka każdorazowo ma na myśli podmiot zbiorowy w rozumieniu OPZ, który zdolny jest do ponoszenia odpowiedzialności na gruncie tej ustawy.

ROZDZIAŁ I

RYS HISTORYCZNY ROZWOJU ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH ZA CZYNY ZABRONIONE POD GROŻBĄ KARY W PRAWIE POLSKIM

1. UWAGI WSTĘPNE

Obowiązująca OPZ nie jest pierwszą w prawie polskim próbą uregulowania możliwości nakładania odpowiedzialności na osoby prawne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej za przestępstwa popełniane przez działające na ich rzecz osoby fizyczne. Pierwsze regulacje dotyczące tej kwestii możemy znaleźć już w aktach prawnych z lat 30-tych ubiegłego wieku. Regulacja w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim od tego czasu stopniowo ewoluowała, pojawiając się w kolejnych aktach prawnych w zmienionej formie. Odpowiednie przepisy, dotyczące ponoszenia przez osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej odpowiedzialności quasi-karnej bądź takiej, która zbliżona jest do odpowiedzialności administracyjnej były uwzględniane w różnych aktach prawnych niemających charakteru stricte karnego, finalnie przyjmując postać obowiązującej dziś OPZ. Sama OPZ również podlegała zmianom, czy to w efekcie wyroku Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego konstrukcji odpowiedzialności przyjętej w OPZ czy też w wyniku uchwalenia nowelizacji OPZ. Konieczne jest także uwzględnienie międzynarodowych aktów prawnych, które wiążąc Polskę miały niebagatelny wpływ na zakres, cel i kształt obowiązującej do dnia dzisiejszego regulacji.

Analiza i przegląd funkcjonowania OPZ w okresie ostatnich dwudziestu lat jej obowiązywania wskazuje, że obecna regulacja jest nieskuteczna, nieefektywna i niewystarczająca dla realizacji zamierzonych celów. To właśnie z tych powodów, tylko w ostatnich latach, wielokrotnie podejmowane były próby poprawy obecnej sytuacji i ukształtowania na nowo modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Przy czym ostatecznie do dnia dzisiejszego większość z nich nie została uchwalona, pozostawiając dyskusję na temat tego, jaki kształt powinna przyjąć ta regulacja, całkowicie otwartą.

Dla pełnego zrozumienia przyczyn braku efektywności obecnej regulacji, a także dla celów sformułowania postulatów *de lege ferenda*, niezbędne jest nakreślenie tła historycznego rozwoju odpowiedzialności podmiotów zbiorowych

w Polsce. Rozdział ten zostanie poświęcony szczegółowemu omówieniu kolejnych aktów prawnych adresujących tę kwestię, umów międzynarodowych wiążących Polskę a wyznaczających kierunki modelu odpowiedzialności osób prawnych a także kluczowego dorobku orzecznictwa TK, mającego bezpośredni wpływ na kształt regulacji. Przytoczone zostaną także stanowiska doktryny w zakresie tego, jaki charakter powinna przyjąć odpowiedzialność karna osób prawnych, które ewoluowały wraz z rozwojem regulacji tej odpowiedzialności w polskim prawie karnym i administracyjnym. Dla uzyskania pełnego obrazu obecnego stanu wiedzy oraz stanowisk doktryny w zakresie OPZ zostaną również opisane próby nowelizacji OPZ, jakie podejmowane były w ostatnich latach przez ustawodawcę. Szczegółowe rozważania w powyższym zakresie będą stanowić bazę dla wyciągnięcia wniosków co do pożądanego kształtu OPZ, gwarantującego większą efektywność regulacji i faktyczne przeciwdziałanie rozwojowi przestępczości gospodarczej w Polsce.

2. **POCZĄTKI REGULACJI ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH W PRAWIE POLSKIM**

Możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności za przestępstwa osób prawnych pojawiła się w prawie polskim na wiele lat przed uchwaleniem OPZ w 2002 r. W doktrynie prawa karnego postulaty dotyczące wprowadzenia tego typu odpowiedzialności do prawa polskiego pojawiły się już w okresie międzywojennym¹. Natomiast w przepisach obowiązującego prawa, załączki regulacji dotyczące tej kwestii możemy znaleźć już w aktach prawnych z lat 30-tych ubiegłego wieku. Od tego momentu przepisy dotyczące odpowiedzialności podmiotów zbiorowych rozrzucone były po wielu różnych aktach prawnych, które zostaną szczegółowo przedstawione poniżej. Stan ten, polegający na rozproszeniu przepisów prawnych statuujących odpowiedzialność podmiotów zbiorowych trwał aż do 2002 r., tj. do czasu uchwalenia obowiązującej OPZ.

2.1 **Pierwsza regulacja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce, czyli ustawa z 13 lipca 1939 r. o porozumieniach kartelowych**

Załączek regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim znajdował się już w regulacji międzywojennej, tj. w ustawie z dnia 13 lipca 1939 r. o porozumieniach kartelowych (Dz.U. Nr 63, poz. 418; **“ustawa o porozumieniach kartelowych”**).

---

¹ H. Wiewiórska, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, w: *Encyklopedia podręczna prawa karnego*, red. W. Makowski, Warszawa 1938, s. 1188-1192.

Przepis art. 1 ust. 1 ustawy o porozumieniach kartelowych wskazywał, że jej przepisom podlegają wszelkie porozumienia dwu lub więcej osób, zawarte w dowolnej formie prawnej, mające na celu kontrolę lub regulowanie produkcji, zbytu, cen albo warunków wymiany w jakiegokolwiek dziedzinie przemysłu lub handlu (kartele, syndykaty itp.). Zgodnie natomiast z treścią art. 1 ust. 1 ustawy o porozumieniach kartelowych, przepisom ustawy podlegały również zrzeczenia przemysłowe, utworzone na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o prawie przemysłowym, jeżeli prowadziły działalność kartelową.

Tymczasem zgodnie z treścią art. 15 i 16 ustawy o porozumieniach kartelowych, na osobę prawną, która nie sprostала nałożonym ustawą obowiązkom dotyczącym wpisu do rejestru kartelowego mogła zostać orzeczona kara grzywny².

Powyższe przepisy były wykorzystywane w praktyce orzeczniczej sądów kartelowych. Przykładowo, Sąd Kartelowy wydał orzeczenie w sprawie Katowickiej Spółki Akcyjnej dla Górnictwa i Hutnictwa oraz Górnośląskich Zjednoczonych Hut Królewska i Laura Spółki Akcyjnej Górniczo-Hutniczej w Katowicach³. Zgodnie z treścią tego orzeczenia, w postępowaniu tym uznano, że przedsiębiorstwa te nie dopełniły obowiązku zgłoszenia zawartej między nimi umowy o wspólnocie interesów. W konsekwencji na nie karę finansową w wysokości 25 000 zł⁴.

2.2 **Rozwój regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w latach 1960-2001**

W latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku pojawiły się kolejne regulacje, które przewidywały możliwość pociągania do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Przykładowo, J. Potulski i J. Warylewski wskazują, że przepisy pozwalające na nakładanie na podmioty zbiorowe kar pieniężnych, jeszcze przed uchwaleniem w 2002 r. OPZ, przewidywały m. in. następujące ustawy⁵:

---

² M. Werbel-Cieślak, *Rola przepisów o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w polskim systemie prawnej ochrony środowiska*, Warszawa 2014, s. 25.

³ Uzasadnienie do orzeczenia Sądu Kartelowego, OPA 1936, nr 1459, s. 345–346.

⁴ I. Zduński, *Wybrane zagadnienia prawnokarnej oceny ekonomicznych działań nowatorskich*, Prok.i.Pr. 2009, nr 5.

⁵ J. Potulski, J. Warylewski, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 17.

(a) **ustawa z dnia 31 stycznia 1961 r. o ochronie wód przed zanieczyszczeniami (Dz. U. 1961, poz. 33)**

Przepis art. 24 ww. ustawy przewidywał możliwość nałożenia przez właściwy do spraw gospodarki wodnej organ prezydium wojewódzkiej rady narodowej kary na zakład⁶ za zanieczyszczenie wód polegające na:

- (i) **obligatoryjnie za:**
  - (1) odprowadzanie ścieków do wód i ziemi bez posiadania wymaganego ustawą pozwolenia;
  - (2) uruchomienie oczyszczalni ścieków lub innych urządzeń zabezpieczających wody przed zanieczyszczeniem, których działanie nie odpowiada warunkom technicznym projektu;

- (ii) **fakultatywnie za:**
  - (1) niewykonywanie przez zakład w ustalonym terminie budowy, rozbudowy, lub przebudowy urządzeń zabezpieczających wody przed zanieczyszczeniem;
  - (2) niewprowadzenie zmiany procesów wytwórczych, wynikającej z pozwolenia, a zmierzającej do obniżenia ilości zużycia wody i ładunku zanieczyszczeń odprowadzanych w ściekach z produkcji;
  - (3) zmianę procesów produkcyjnych zakładu, które w sposób stały wpływają na zwiększenie zanieczyszczeń wód bez uzgodnienia tej zmiany z właściwym do spraw gospodarki wodnej organem prezydium wojewódzkiej rady narodowej.

Wysokość kary miała zależeć od ilości, stanu i składu ścieków, przy czym to Rada Ministrów w drodze rozporządzenia miała ustalić zasady określania wysokości kar pieniężnych i tryb ich ściągania (art. 24 ust. 5 ustawy).

---

⁶ Zgodnie z art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1961 r. o ochronie wód przed zanieczyszczeniami, jako zakład rozumie się przedsiębiorstwo, urząd, instytucję bądź inny zakład pracy.

(b) **ustawa z dnia 30 maja 1962 r. — Prawo wodne (Dz. U. 1962, poz. 158)**

Przepis art. 160 ustawy przyznawał wojewódzkiemu organowi administracji wodnej kompetencje do wymierzenia zakładowi⁷ kary za zanieczyszczenie wód polegające na:

- (i) obligatoryjnie za:
  - (1) wprowadzenie ścieków do wód i do ziemi bez posiadania pozwolenia wodnoprawnego;
  - (2) uruchomienie oczyszczalni ścieków lub innych urządzeń zabezpieczających wody przed zanieczyszczeniem, których działanie nie odpowiada warunkom technicznym projektu budowlanego;
- (ii) fakultatywnie za:
  - (1) niewykonanie przez zakład w ustalonym terminie budowy, rozbudowy lub przebudowy urządzeń zabezpieczających wody przed zanieczyszczeniem;
  - (2) niewprowadzenie zmiany procesów wytwórczych wynikających z pozwolenia wodnoprawnego, a zmierzającej do obniżenia ilości zużycia wody i ładunku zanieczyszczeń odprowadzanych w ściekach z produkcji;
  - (3) przeprowadzenie bez uzgodnienia z właściwym organem administracji wodnej zmiany procesów produkcyjnych zakładu, które w sposób stały wpływają na zwiększenie zanieczyszczeń wód.

Zasady określania wysokości kar pieniężnych i tryb ich ściągania miały zostać ustalone przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia (art. 160 ust. 5 ustawy).

---

⁷ Zgodnie z treścią art. 10 pkt 3 ustawy z dnia 30 maja 1962 r. — Prawo wodne, jako zakład należy rozumieć przedsiębiorstwo, urząd, instytucję lub inny zakład pracy.

(c) **ustawa z dnia 21 kwietnia 1966 r. o ochronie powietrza przed zanieczyszczeniami (Dz. U. 1966, poz. 87)**

Zgodnie z treścią art. 15 ust. 1 ww. ustawy, wojewódzki organ do spraw ochrony powietrza wymierza zakładowi⁸ karę pieniężną za przekroczenie rodzaju i ilości substancji, dopuszczalnych do wydalania, określonych w art. 4 ust. 2 i art. 12 ust. 2 ustawy. Zasady określania wysokości kar pieniężnych i tryb ich ściągania miały zostać ustalone przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia (art. 16 ust. 3 ustawy).

(d) **ustawa Karno Skarbowa z dnia 26 października 1971 r. (Dz. U. 1971, poz. 260)**

Ustawa ta w art. 32-34 przewidywała posiłkową odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa i wykroczenia karnoskarbowe popełnione przez osoby fizyczne.

W myśl przepisu art. 31 § 1 ustawy, za grzywnę wymierzoną sprawcy i koszty postępowania można było uczynić w całości lub w części posiłkowo odpowiedzialną osobę fizyczną lub prawną, zrzeszenie lub organizację, chociażby nie mającą osobowości prawnej, jeżeli sprawcą czynu jest zastępca tej osoby, zrzeszenia lub organizacji, załatwiający jej sprawy jako pełnomocnik, zarządca, pracownik lub w jakimkolwiek innym charakterze, a osoba, zrzeszenie lub organizacja zastąpiona odniosła lub mogła odnieść z przestępstwa skarbowego jakąkolwiek korzyść majątkową. Przy czym jednocześnie z odpowiedzialności posiłkowej względem sprawcy wyłączone zostały instytucje państwowe (art. 31 § 2 ustawy).

(e) **ustawa z dnia 24 października 1974 r. — Prawo wodne (Dz. U. 1974, poz. 230)**

Ustawa Prawo wodne z 1974 r. roku zawiera w dziale VII szereg przepisów karnych statuujących odpowiedzialność karną jednostek za czyny przeciwko czystości wody oraz jej utrzymania w tym stanie. Ustawa ta zawierała również zapisy dotyczące nakładania kar pieniężnych na podmioty zbiorowe, choć w znacznie węższym zakresie

---

⁸ Zgodnie z treścią art. 18 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 21 kwietnia 1966 r. o ochronie powietrza przed zanieczyszczeniami, przez zakład rozumie się jednostki państwowe i inne jednostki gospodarki społecznej, osoby prawne niebędące jednostkami gospodarki społecznej, osoby prawne niebędące jednostkami gospodarki społecznej oraz prowadzące działalność przemysłową osoby fizyczne.

przedmiotowym, niż w stosunku do osób fizycznych. Przy czym zgodnie z treścią art. 130 ust. 1 i 2 ustawy, wojewoda mógł wymierzyć zakładowi⁹:

- (i) obligatoryjnie karę pieniężną za wprowadzenie - do wód lub do ziemi oraz do stanowiących własność Państwa urządzeń kanalizacyjnych - ścieków nieodpowiadających wymaganym warunkom;
- (ii) fakultatywnie karę pieniężną za pobór wody w ilości większej niż ustalona w pozwoleniu wodnoprawnym oraz za piętrzenie wody wyższe od dozwolonego.

Zasady określania wysokości kar pieniężnych i tryb ich ściągania miały zostać ustalone przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia (art. 130 ust. 3 ustawy).

(f) **ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz. U. 1980, poz. 6)**

Ustawa ta w dziale VII, zatytułowanym *Przepisy karne i kary pieniężne za naruszenie wymagań ochrony środowiska*, przewidywała kary o charakterze administracyjnym, jakie mogły być nałożone na jednostki organizacyjne¹⁰. Zgodnie z treścią art. 110 ust. 1-1b ustawy, za naruszenie przez jednostki organizacyjne wymagań ochrony środowiska, polegające na:

- (i) przekroczeniu co do rodzaju lub ilości substancji dopuszczalnych do wprowadzenia do powietrza, określonych decyzją właściwego organu;
- (ii) przekroczeniu dopuszczalnego poziomu hałasu, określonego decyzją właściwego organu;
- (iii) zniszczeniu terenów zieleni lub drzew i krzewów, spowodowanym niewłaściwym wykonywaniem robót ziemnych

⁹ Zgodnie z treścią art. 18 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 24 października 1974 r. — Prawo wodne, przez zakład rozumie się państwowe i inne uspołecznione jednostki organizacyjne oraz jednostki organizacyjne gospodarki nieuspołecznionej.

¹⁰ Zgodnie z treścią art. 3 pkt 8 ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska, ilekroć w ustawie mowa jest o jednostkach organizacyjnych, rozumie się przez to przedsiębiorców w rozumieniu przepisów - Prawo działalności gospodarczej oraz jednostki organizacyjne nieprowadzące działalności gospodarczej, a także osoby prowadzące działalność wytwórczą w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego oraz osoby wykonujące zawód medyczny w ramach indywidualnej praktyki lub indywidualnej specjalistycznej praktyki.

lub wykorzystaniem sprzętu mechanicznego albo urządzeń technicznych oraz zastosowaniem środków chemicznych w sposób szkodliwy dla roślinności;

(iv) usuwaniu drzew i krzewów bez wymaganego zezwolenia.

Odpowiednie organy administracji publicznej mogły nałożyć na te jednostki karę pieniężną. Przy czym wysokość, warunki i tryb nakładania kar pieniężnych miały zostać określone przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia. Co jednak istotne, podstawowe wytyczne dotyczące aspektów, które miały być brane pod uwagę przy określaniu wymiaru kary, były wskazane bezpośrednio w ustawie (art. 110 ust. 2 ustawy).

(g) **ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (Dz. U. 1991, poz. 131)**

Ustawa ta w dziale IV, zatytułowanym *Przepisy karne i kary pieniężne za naruszenie wymagań ochrony środowiska*, przewiduje kary pieniężne o charakterze administracyjnym, jakie mogą być nałożone na szereg podmiotów, naruszających przepisy ustawy. Normy przewidujące możliwość nałożenia kary pieniężnej zostały przewidziane w treści art. 55 ust. 1, art. 56a ust. 1, art. 56b ust. 1-3 i art. 56c ustawy. Kompetencja do wymierzania kar pieniężnych została przyznana dyrektorowi urzędu morskiego, natomiast sama kara nakładana jest w formie decyzji administracyjnej (art. 57 ust. 1 ustawy).

(h) **ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. — Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. 1994, poz. 96)**

Przepis art. 128 ust. 1 i 2 ustawy, wprowadził możliwość wymierzenia przez organ koncesyjny kar pieniężnych podmiotom prowadzącym działalność polegającą na:

(i) wydobywaniu kopaliny bez wymaganej koncesji lub z rażącym naruszeniem jej warunków;

(ii) prowadzeniu innej działalności regulowanej ustawą bez wymaganej koncesji lub z rażącym naruszeniem jej warunków.

Rodzaje działalności oraz wysokość kar miała zostać określona przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia.

(i) **ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 1995, poz. 78)**

Przepis art. 28 ustawy przyznawał kompetencję do wydania decyzji nakładającej opłatę na sprawcę winnego:

- (i) wyłączenia gruntów z produkcji niezgodnie z przepisami ustawy (art. 28 ust. 1 ustawy);
- (ii) wyłączenia gruntów z produkcji, które w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego przeznaczone były na cele nierolnicze lub nieleśne;
- (iii) niezakończenia rekultywacji zdewastowanych gruntów.

Kary określone w treści art. 28 ustawy miały charakter administracyjnych kar pieniężnych. Wskazuje na to treść art. 30 ustawy, zgodnie z którym, w przypadkach niewykonania obowiązków określonych w ustawie, zastosowanie miały przepisy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

(j) **ustawa z dnia 16 marca 1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczenia morza przez statki (Dz. U. 1995, poz. 243)**

Przepisy tej ustawy przyznawały organom administracji publicznej kompetencję do wymierzenia armatorowi¹¹, z którego statku podczas przebywania w polskich obszarach morskich dokonano, z naruszeniem przepisów ustawy, zanieczyszczenia środowiska morskiego w związku z eksploatacją statku lub zatopieniem w morzu odpadów i innych substancji, karę pieniężną (art. 36 ust. 1 ustawy).

(k) **ustawa z dnia 18 stycznia 1996 r. o rybołówstwie morskim (Dz. U. 1996, poz. 145)**

Zgodnie z treścią art. 40 ust. 1 ustawy, armator, z którego statku, podczas przebywania w polskich obszarach morskich, dokonano

---

¹¹ Według art. 7 ustawy z dnia 18 września 2001 r. Kodeks Morski, armatorem jest osoba fizyczna lub prawna, która we własnym imieniu uprawia żeglugę statkiem morskim własnym lub cudzym.

eksploatacji żywych zasobów morza z naruszeniem przepisów ustawy, podlegał karze pieniężnej. Kompetencja do wymierzania kar pieniężnych została przyznana dyrektorowi urzędu morskiego, natomiast sama kara nakładana jest w formie decyzji administracyjnej (art. 43 ustawy w zw. z art. 57 ust. 1 ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej [Dz. U. 1991, poz. 131]).

(I) **ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U. 1997, poz. 553)**

Pierwotna wersja obecnie obowiązującego kodeksu karnego, uchwalonego w 1997 r. zawierała pierwsze przepisy regulujące kwestię odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Artykuł 52 k.k. przewidywał bowiem możliwość zobowiązania podmiotu, który uzyskał korzyść majątkową w rezultacie czynu zabronionego popełnionego przez osobę działającą w jego imieniu, do zwrotu tej korzyści w całości lub w części Skarbowi Państwa. Przyczyną wprowadzenia tej regulacji miało być to, że *orzekanie zwrotu korzyści tylko od sprawców jest najczęściej mało skuteczne, natomiast zwrot od podmiotów, na których rzecz sprawca działał, stwarza nieproporcjonalnie większe szanse*¹².

Warunkiem nałożenia zobowiązania z art. 52 k.k. na podmiot zbiorowy było skazanie osoby fizycznej za przestępstwo, w wyniku którego odpowiedzialności miał podlegać również podmiot zbiorowy. Regulacja ta w swoim ówczesnym brzmieniu nie należała jednak do katalogu środków karnych z art. 39 k.k. Co więcej, nie była ona w ogóle znana poprzednim kodeksom karnym obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej. Regulacja zawarta w art. 52 k.k. wywodziła się z instytucji odpowiedzialności posiłkowej obecnej w prawie karnym skarbowym¹³. Możliwa do orzeczenia na gruncie art. 52 k.k. represja karna miała charakter tylko i wyłącznie restytucyjny, a jego nadrzędnym celem było pozbawienie podmiotów wskazanych w tym przepisie korzyści osiągniętych z przestępstwa. Przesłanki odpowiedzialności na gruncie tego przepisu były następujące:

---

¹² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy - Kodeks karny, druk sejmowy nr 1274, Sejm II kadencji, s. 150.

¹³ P. Kozłowska-Kalisz [w:] Kodeks karny. Komentarz, wyd. VI, red. M. Mozgawa, Warszawa 2014, art. 52, LEX.

- (i) skazanie osoby fizycznej za przestępstwo, które przyniosło korzyść materialną;
- (ii) działanie przez sprawcę przestępstwa w imieniu podmiotu zbiorowego¹⁴;
- (iii) złożenie przez prokuratora wniosku o orzeczenie zwrotu korzyści na podstawie art. 52 k.k.¹⁵.

Przepis art. 52 k.k. został uchylony w 2015¹⁶. Jak wynika z uzasadnienia do projektu ww. nowelizacji, propozycja uchylenia art. 52 k.k. uzasadniona była wprowadzeniem OPZ z 2002 r.¹⁷. Zdumiewającym jest więc fakt, iż przepis art. 52 k.k. został uchylony dopiero po 13 latach obowiązywania OPZ.

(m) **ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks Karny Skarbowy (Dz. U. 1999, poz. 930)**

Zgodnie z treścią art. 24 k.k.s. istnieje możliwość nałożenia posiłkowej odpowiedzialności na osobę prawną za grzywnę, która wymierzona została sprawcy przestępstwa skarbowego.

Treść powyższego przepisu oznacza nic innego jak to, że za karę grzywny wymierzoną sprawcy przestępstwa skarbowego można uczynić odpowiedzialną posiłkowo (w całości lub w części) osobę prawną, jeżeli sprawcą czynu zabronionego jest zastępca tego podmiotu i prowadzi jego sprawy jako jego pełnomocnik bądź w jakimkolwiek innym charakterze, a zastępowany podmiot odniósł lub mógł odnieść z popełnionego przestępstwa korzyść majątkową (art. 24 § 1 k.k.s.).

Odpowiedzialność posiłkowa określona w tym przepisie polega na przerzuceniu odpowiedzialności za wykonanie kary majątkowej na osobę fizyczną, prawną bądź jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, która nie została uznana winną przez sąd na gruncie k.k.s. Ponadto odpowiedzialność ta może zostać nałożona na

---

¹⁴ Jako osobę działającą w imieniu innej osoby należy rozumieć tego, kto jest upoważniony do podejmowania czynności w jej imieniu, bez względu na źródło tego upoważnienia. Natomiast za osobę działającą w interesie innej osoby uważa się taką, która podejmuje czynności we własnym imieniu, ale na rzecz (na rachunek / korzyść) tej osoby. N. Kłaczyńska [w:] Giezek J. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, wyd. II*, Warszawa 2012, art. 52, LEX.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Przepis ten został uchylony mocą ustawy z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2015, poz. 396).

¹⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw - druk sejmowy nr 2393, Sejm VII kadencji*, s. 29.

osobę, która nie miała bezpośredniego związku z popełnieniem przestępstwa. Podmiot bądź podmioty (które co do zasady odpowiadają solidarnie) zostają obciążone posiłkową odpowiedzialnością majątkową na gruncie art. 24 § 1 k.k.s. tylko ze względu na istnienie po ich stronie winy w zakresie wyboru czy nadzoru. Warunkiem nałożenia odpowiedzialności posiłkowej jest istnienie związku pomiędzy skazanym i jego czynem a odpowiedzialnym posiłkowo. Skazany powinien być zastępcą odpowiedzialnego posiłkowo, a zastępowany odniósł lub mógł odnieść z popełnionego czynu przestępnego sprawcy jakąkolwiek korzyść majątkową¹⁸.

Ponadto, niezależnie od nałożenia odpowiedzialności posiłkowej sądowi została przyznana kompetencja do zobowiązania podmiotu, który uzyskał korzyść majątkową, do jej zwrotu w całości lub w części na rzecz Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, chyba że korzyść ta podlega zwrotowi na rzecz innego podmiotu (art. 24 § 5 k.k.s.). Zobowiązanie przez sąd do zwrotu w całości lub w części korzyści majątkowej, odmiennie od orzeczenia odpowiedzialności posiłkowej, jest obligatoryjne i nie ma charakteru odszkodowawczego¹⁹.

(n) **ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001, poz. 627)**

Na gruncie p.o.ś. podmioty korzystające ze środowiska w sposób szkodliwie na nie oddziaływujący mogą ponosić odpowiedzialność administracyjną. Przepisy statuuje tę odpowiedzialność zostały zamieszczone w Dziale IV *Odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Rozdziale III *Odpowiedzialność administracyjna* (art. 362 - 375 p.o.ś.). Zasady tej odpowiedzialności oparte są na wyposażeniu organów ochrony środowiska w możliwości decyzyjnego ingerowania w sposoby działania podmiotów, jeżeli działania te szkodliwie oddziałują na środowisko²⁰. Nakładane kary przybierają formę decyzji administracyjnej, natomiast postępowanie w przedmiocie ich nałożenia było i nadal jest wszczynane przez organy administracji publicznej z urzędu (art. 375 p.o.ś.).

---

¹⁸ J. Michalski, *Komentarz do kodeksu karnego skarbowego. Tytuł I „Przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe”*, Warszawa 2000, art. 24, LEX.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o ochronie środowiska z dnia 17 kwietnia 2000 r.*, druk sejmowy nr 1856, Sejm III kadencji, s. 139

Podstawowymi instrumentami odpowiedzialności administracyjnej jednostek organizacyjnych na gruncie ustawy były możliwość zobowiązania podmiotu w drodze decyzji administracyjnej do:

- (i) ograniczenia oddziaływania na środowisko (art. 362 ust. 1 pkt 1 p.o.ś.);
- (ii) przywrócenia środowiska do stanu właściwego (art. 362 ust. 1 pkt 1 p.o.ś.);
- (iii) w przypadku braku możliwości nałożenia obowiązku podjęcia działań określonych w art. 362 ust. 1 p.o.ś., uiszczenia na rzecz właściwego gminnego funduszu ochrony środowiska i gospodarki wodnej kwoty pieniężnej odpowiadającej wysokości szkód wynikłych z naruszenia stanu środowiska (art. 362 ust. 3 p.o.ś.);
- (iv) nakazanie wykonanie w określonym czasie czynności zmierzających do ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko i jego zagrożenia lub przywrócenia środowiska do stanu właściwego (art. 363 ust. 1 p.o.ś.);
- (v) wstrzymania działalności prowadzonej przez podmiot korzystający ze środowiska w zakresie, w jakim jest to niezbędne dla zapobieżenia pogarszaniu stanu środowiska (art. 364 p.o.ś.);
- (vi) wstrzymujące użytkowanie instalacji, obiektu budowlanego lub zespołu obiektów (art. 365 ust. 1 i 2 p.o.ś.);
- (vii) wstrzymania ruchu instalacji lub urządzenia (art. 367 ust. 1; art. 368 ust. 1 i 2 p.o.ś.);
- (viii) zakazania produkcji, sprowadzania z zagranicy lub wprowadzania do obrotu produktów niespełniających wymagań ochrony środowiska (art. 370 p.o.ś.);
- (ix) nakazującą usunięcie w określonym terminie stwierdzonych uchybień lub wydaje decyzję wstrzymującą uruchomienie albo użytkowanie zakładu, instalacji, w tym magazynu lub jakiegokolwiek ich części, jeżeli stwierdzone uchybienia mogą

powodować ryzyko wystąpienia awarii przemysłowej (art. 373 ust. 1 pkt 1 i 2 p.o.ś.).

Przepisy przyznające kompetencję do nakładania administracyjnych kar pieniężnych za naruszenia w obszarze środowiska, obowiązują w zbliżonym kształcie do dnia dzisiejszego.

2.3 **Analiza początków regulacji dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych**

Analiza przytoczonych powyżej przepisów ustaw pozwala wysnuć pewne wnioski nt. tendencji rozwoju regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim w latach 1930-2001, tj. do uchwalenia obowiązującej OPZ. Rozwój ten podzielić można na dwa zasadnicze okresy, tj. tendencje w kształtowaniu regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych do lat 80 XX w. a także rozwój tego zagadnienia w okresie późniejszym, aż do uchwalenia OPZ z 2002 r. Poniżej przedstawiona zostanie bardziej szczegółowa analiza historycznych trendów rozwoju tej regulacji. Przy czym jednym z podstawowych wniosków nasuwających się w wyniku przeprowadzonej analizy, aktualnym dla obydwu okresów rozwoju regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, jest znaczne rozdrobnienie przepisów statuujących tę odpowiedzialność pomiędzy wieloma aktami prawnymi, dotyczącymi bardzo szczegółowych i specjalistycznych zagadnień prawnych.

(a) **Charakterystyka kształtowania się odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim do lat 80 XX wieku**

Przepisy regulujące odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w prawie polskim w tym okresie w przeważającej mierze dotyczyły przestępstw godzących w środowisko naturalne. To właśnie akty prawne dotyczące zachowania w czystości wody, powietrza, gruntów oraz przyrody w ogóle, były pierwszymi aktami prawnymi wprowadzającymi do polskiego prawa odpowiedzialność podmiotów zbiorowych. To właśnie chęć wprowadzenia do prawodawstwa polskiego kar pieniężnych za naruszenia w obszarze ochrony środowiska stanowiły bodziec do wprowadzenia regulacji zagadnienia odpowiedzialności karnej osób prawnych²¹.

---

²¹ W. Radecki, *Koncepcje odpowiedzialności karnej osób prawnych w ochronie środowiska*, Wrocław 1996, s. 73.

Kwestią szeroko dyskutowaną w doktrynie prawa ochrony środowiska był charakter prawny regulacji. W doktrynie wskazywano, iż regulacje te zazwyczaj składają się z 3 podstawowych elementów, tj.:

- (i) represji,
- (ii) odszkodowania, oraz
- (iii) przymusu,

przy czym nie zawsze powyższe akcenty charakteryzowały się równym natężeniem²². Należy w tym miejscu również wskazać na najbardziej skrajne poglądy w zakresie charakteru prawnego odpowiedzialności określonej w omawianych przepisach, zgodnie z którym ich kształt oznaczał *de facto* zaakceptowanie przez ustawodawcę instytucji odpowiedzialności karnej osób prawnych. W tym tonie wypowiadał się L. Tyszkiewicz, który wskazywał, że kary są dolegliwością ujemnie odczuwaną w działalności gospodarczej danego podmiotu, natomiast ich stosowanie wynika z naruszenia przepisów obowiązującego prawa i wydanej w tej skutek decyzji / wyroku, natomiast ich wysokość jest bezpośrednio zależna od stopnia naruszenia²³. Przy czym powyższy pogląd pozostał jednak odosobniony, natomiast W. Wolter kategorycznie ocenił, że kary te nie mają nic wspólnego z odpowiedzialnością karną za przestępstwa²⁴.

Jako ciekawostkę można wskazać, iż część przedstawicieli doktryny opowiadała się za interpretacją, w której kary, które mogły być nałożone na zakłady, powinny mieć charakter cywilnoprawny. F. Prusak, w komentarzu do Ustawy Karno Skarbowej z 26 października 1971 r. wskazywał, iż przepisy przewidujące odpowiedzialność podmiotów zbiorowych przewidują formę odpowiedzialności majątkowej osoby trzeciej, która ma raczej charakter cywilnoprawny. Wskazywać na to miały m. in. rodzaje przewidzianych kar, tj. grzywna, czyli kara o charakterze finansowym, a nie kara pozbawienia / ograniczenia wolności. W tym kontekście F. Prusak wskazywał, że odpowiedzialność posiłkowa jest swego rodzaju przerzuceniem odpowiedzialności za

---

²² G. Domański, *Administracyjne kary pieniężne za zanieczyszczenie środowiska*, PUG 1976, nr 12, s. 333.

²³ L. Tyszkiewicz, *Problem odpowiedzialności karnej osób prawnych (zakładów pracy) w polskim systemie prawnym*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego 1974, nr 54, s. 170-172.

²⁴ W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 50.

wykonanie kary majątkowej na osobę w istocie niewinną w rozumieniu prawa karnego i karno skarbowego, która nie miała bezpośredniego związku z popełnionym przestępstwem. W tej konfiguracji, osoba prawna czy też zakład, obciążany był odpowiedzialnością prawną o charakterze majątkowym tylko i wyłącznie z uwagi na istnienie po stronie odpowiedzialnej w wyborze winy w wyborze bądź winy w nadzorze²⁵. Jego stanowisko i poglądy w powyższym zakresie nie były odosobnione²⁶.

Przy czym w okresie późniejszym poglądy mówiące o cywilnoprawnym charakterze odpowiedzialności z art. 32 - 34 Ustawy Karno Skarbowej z 26 października 1971 r. spotkały się z krytyką doktryny²⁷.

Z punktu widzenia proceduralnego, początkowe regulacje w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych charakteryzują się dużą niekonsekwencją a także mieszanym charakterem odpowiedzialności prawnej. W części ww. aktów prawnych kary były nakładane na podmioty zbiorowe przez organy administracji publicznej (tj. przykładowo przez wojewódzki organ administracji), podczas gdy w innych przypadkach kompetencja ta była przyznawana sądowi. Dodatkowo, pomimo że podstawa odpowiedzialności podmiotów zbiorowych jako takich określona była na gruncie ustawy, to jednak w większości przypadków zasady wymiary kary a także ich wykonywania miały zostać określone szczegółowo przez niższy rangą akt prawny, jakim były rozporządzenia Rady Ministrów. Jak wynika z przeanalizowanych regulacji, zakłady, czyli ówczesne podmioty zbiorowe, co do zasady były odpowiedzialne za mniejszy katalog przestępstw niż osoby fizyczne. Co ciekawe, część przepisów zakładała obligatoryjne nakładanie przez organy administracji publicznej kar pieniężnych w określonych sytuacjach. W większości ustaw, przepisy dotyczące odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (tj. zakładów zgodnie z nomenklaturą użytą w przeanalizowanych ustawach) znajdowały się w działach ustaw statuujących odpowiedzialność karną za naruszenie przepisów ustawy.

---

²⁵ F. Prusak, *Ustawa karna skarbową z komentarzem*, Warszawa 1995, s. 67.

²⁶ Z. Siwik wskazywał z kolei, iż odpowiedzialność przewidziana w Ustawie Karno Skarbowej z 26 października 1971 r., będąc odstępstwem od zasady ogólnej osobistej odpowiedzialności karnej, jest swoistego rodzaju odpowiedzialnością o charakterze mieszanym, ze szczególnym akcentem cywilistycznym. Cywilnoprawny charakter odpowiedzialności posiłkowej miał wynikać z dwóch okoliczności, tj. tego, że: i. odpowiedzialność ponosi osoba prawna; ii. osoby prawne są odpowiedzialne tylko i wyłącznie za nałożone na nie kary majątkowe.

Z. Siwik, *Systematyczny komentarz do ustawy karnej skarbowej. Część ogólna*, Wrocław 1993, s. 375-375.

²⁷ W. Radecki, *Koncepcje...*, s. 72.

Co do zasady, odpowiedzialności na gruncie tych regulacji podlegały zarówno jednostki administracji publicznej jak i przedsiębiorstwa prywatne.

W praktycznym wymiarze pierwsze regulacje w zakresie odpowiedzialności zakładów były krytykowane przez przedstawicieli doktryny. Przeważająca większość kar pieniężnych za naruszenie przepisów dotyczących ochrony środowiska była nakładana na przedsiębiorstwa państwowe. Taki stan rzeczy w doktrynie i publicystyce był określany jako *przekładanie pieniędzy z kieszeni do kieszeni*. W związku z powyższym, postulowano zrezygnowanie z regulacji w zakresie kar i zamianę ich na system opłat za korzystanie ze środowiska. Jednakże wbrew postulatom doktryny, przepisy przyznające organom państwowym kompetencje do nakładania kar pieniężnych za działania naruszające przepisy w zakresie ochrony środowiska nie zostały zlikwidowane, lecz katalog czynów za które takie kary mogły zostać nakładane został poszerzony w kolejnych nowelizacjach²⁸.

(b) **Charakterystyka kształtowania się odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim w latach 1980 - 2000**

W tym okresie widać znaczącą zmianę w trendach regulacji dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Przede wszystkim, przepisy z tego okresu, przyznające kompetencję do nakładania kar pieniężnych na podmioty zbiorowe, nabierają charakteru administracyjnych kar pieniężnych. Kary pieniężne mogły być nakładane wyłącznie przez jednostki organizacyjne administracji publicznej. Ponadto, z zakresu podmiotowego jednostek na które mogły być nakładane kary pieniężne, wykluczone zostały jednostki organizacyjne Skarbu Państwa. W tym okresie administracyjne kary pieniężne miały być nakładane przede wszystkim na przedsiębiorstwa i zakłady prywatne.

W kontekście określania wymiaru kary, w części przypadków, wysokość, warunki i tryb nakładania kar pieniężnych miały być określone przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia. Co jednak istotne, podstawowe wytyczne dotyczące aspektów, które miały być brane pod

---

²⁸ W. Radecki, *Koncepcje...*, s. 81.

uwagę przy określaniu wymiaru kary, były wskazane bezpośrednio na poziomie ustawy.

Na zmianę charakteru kar jakie mogły być nakładane na zakłady (tj. ówczesne podmioty zbiorowe) z pewnością miał wpływ rozwój poglądów przedstawicieli doktryny w zakresie charakteru prawnego tej odpowiedzialności. W tym miejscu warto przytoczyć stanowisko W. Świdy, który wskazywał, że:

Prawo socjalistyczne zajmuje stanowisko, że ponieważ przestępstwo jest czynem zawinionym, to podmiotem czynu przestępnego może być tylko człowiek, gdyż tylko on zdolny jest zawinić. Nie przeczą tej zasadzie przepisy o wymierzeniu przez organy administracji "kar pieniężnych" nie osobom fizycznym, lecz zakładom pracy. Nie są to kary w rozumieniu prawa karnego, lecz sankcje administracyjne mające na celu spowodowanie przestrzegania przez zakłady pracy obowiązujących przepisów w dziedzinie ich działalności²⁹.

Jakkolwiek można spierać się co do zasadności powołania się w powyższym fragmencie na prawo socjalistyczne, to jednak powyższe stanowisko co do administracyjnego charakteru odpowiedzialności zakładów na gruncie przepisów chroniących środowisko jest poglądem prezentowanym przez większość przedstawicieli doktryny. Kary określone w przywołanych powyżej przepisach kwalifikowane były zazwyczaj bądź to jako kary administracyjne *sensu stricte*³⁰, bądź też jako samoistne sankcje prawnofinansowe³¹.

Przy czym idea odpowiedzialności karnej osób prawnych za przestępstwa i wykroczenia nie została całkowicie zarzucona przez przedstawicieli doktryny. Część z nich opowiadała się za uznaniem, pod pewnymi warunkami, karnego charakteru odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Ważnym głosem w dyskusji były publikacje O. Górniok, która formułowała swoje wnioski na tle przestępstw gospodarczych. Jej zdaniem, przy przestępstwach gospodarczych, efekty wychowawcze i

---

²⁹ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1986.

³⁰ W. Radecki, *Odpowiedzialność administracyjna w ochronie środowiska. Studium prawno-porównawcze*, Wrocław 1985, s. 114.

³¹ M. Mazurkiewicz, *Oplaty i kary pieniężne w systemie ochronie środowiska w Polsce (struktura prawna i funkcje)*, Wrocław 1985, s. 108.

prewencyjne indywidualnej kary nałożonej na osobę fizyczną działające w imieniu podmiotu zbiorowego są nikłe lub żadne. Podobnie, jej zdaniem, wyglądała kwestia ochronna takiej kary a raczej jej brak³². Podobne stanowisko zajęli również G. Rejman³³, A. Marek³⁴ a także A. Ratajczak³⁵.

Być może to właśnie w wyniku powyższych stanowisk doktryny, kwestia posiłkowej odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione popełnione przez działające na ich rzecz osoby fizyczne po raz pierwszy doczekała się swojej regulacji we właściwej ustawie karnej, tj. k.k. Mowa tutaj oczywiście o treści art. 52 k.k. z 1997 r., który to przepis wprowadził nieznaną dotąd instytucję zwrotu korzyści majątkowej, którą uzyskała osoba fizyczna, prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej - w wyniku przestępstwa sprawcy. Wprowadzenie tego przepisu do ustawy karnej miało m.in. realizować priorytetową, w ówczesnej polityce karnej, kompensacyjną funkcję środków karnych. Podobnych motywów można również upatrywać w treści odpowiedzialności posiłkowej wprowadzonej na gruncie art. 24 k.k.s. z 1999 r.

Przy czym należy wskazać, że spory w doktrynie w zakresie charakteru odpowiedzialności zakładów (podmiotów zbiorowych) nie zostały ostatecznie rozwiązane na pierwszym etapie rozwoju regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Odmienne zdania przedstawiciele doktryny w tym zakresie widać również w okresie późniejszym, tj. w trakcie prac nad uchwaleniem obecnie obowiązującej OPZ z 2002 r. Przy czym przed przejściem do analizy jej przepisów niezbędne jest określenie przyczyn jej uchwalenia, jakim było przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. oraz idąca za tym konieczność dostosowania polskich regulacji do prawa unijnego.

---

³² O. Górnioł, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994, s. 150.

³³ G. Rejman, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, *Przegląd Prawa Karnego* 1994, nr 11, s. 5-22.

³⁴ A. Marek, *Problem odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw*, *Prokuratura i Prawo* 1995, nr 5, s. 28.

³⁵ A. Ratajczak, *Trzeba wyodrębnić prawo karne gospodarcze*, "Rzeczpospolita" nr 173 z 27.07.1995.

3. **PRZEPISY UNII EUROPEJSKIEJ ZOBOWIĄZUJĄCE POLSKĘ DO DOSTOSOWANIA REGULACJI KRAJOWYCH DO STANDARDÓW EUROPEJSKICH W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ PODMIOTÓW ZBIOROWYCH**

Jedną z bezpośrednich przyczyn uchwalenia OPZ była konieczność dostosowania przepisów krajowych do standardów unijnych, przed podpisaniem przez Polskę traktatu akcesyjnego do UE.

Na podstawie przepisów UE, państwa członkowskie UE zobowiązane są do wdrażania i stosowania dyrektyw UE. Z tego powodu Polska, przed podpisaniem 16 kwietnia 2003 r. traktatu akcesyjnego do UE, musiała przyjąć szereg ustaw dostosowujących prawo krajowe do prawa wspólnotowego. Jednym z wymogów wynikających z prawa unijnego było przyjęcie przez Polskę regulacji, która pozwalałaby na pociąganie do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za przestępstwa popełnione przez osoby działające w ich imieniu i na jej rzecz (przy czym w wielu przypadkach przepisy te nie przesądzały jednoznacznie jakiego charakteru miała być ta odpowiedzialność).

Wypracowane przez społeczność międzynarodową dokumenty dotyczące odpowiedzialności osób prawnych w zakresie zwalczania m.in. korupcji, przestępczości zorganizowanej i „prania brudnych pieniędzy”, były jedną z przyczyn kompleksowego uregulowania koncepcji odpowiedzialności osób prawnych w Polsce. Te akty prawne miały również bezpośredni wpływ na rozwiązania przyjęte w OPZ³⁶.

W związku z powyższym zasadna jest bliższa analiza konkretnych przepisów prawodawstwa unijnego, które odnosiło się do kwestii odpowiedzialności osób prawnych i stanowiły podstawę do przyjęcia konkretnych rozwiązań w prawodawstwie polskim. Poniżej przedstawię akty prawne rangi unijnej regulujące kwestię odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwa.

(a) **Konwencja o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r. (Dz. UE C 316 , 27/11/1995 P. 0048 - 0048)**

Konwencja ta, to jeden z najwcześniejszych aktów prawnych obowiązujących na szczeblu europejskim, zawierający ważne

---

³⁶ S. Waltoś, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych – stary problem legislacyjny na nowo*, (w:) red. A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz, *Prawo. Społeczeństwo. Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, Warszawa 2003, s. 389.

rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności osób prawnych za czyny korupcyjne. Nawiązujący do tej konwencji Drugi Protokół z dnia 19 czerwca 1997 r. (Dz. UE WE C 221 z 19 lipca 2001 r.)³⁷ zobowiązywał Państwa Członkowskie do ustanowienia w ich wewnętrznym porządku prawnym odpowiedzialności osób prawnych za oszustwo na szkodę interesów finansowych Wspólnot Europejskich, czynną korupcję oraz pranie pieniędzy, jeżeli zostały popełnione w interesie osób prawnych przez jakąkolwiek osobę, działającą indywidualnie bądź wchodzącą w skład pełniącego funkcję kierowniczą organu danej osoby prawnej, bądź osoby te umożliwiły popełnienie takiego przestępstwa podwładnemu w wyniku braku prawidłowego nadzoru bądź kontroli (art. 3 ust. 1 i 2 Konwencji). Przy czym jednocześnie na gruncie Konwencji poniesienie odpowiedzialności przez osobę prawną nie wykluczało prowadzenia odrębnych postępowań karnym przeciwko sprawcom danych czynów zabronionych (art. 3 ust. 3 Konwencji).

Jednocześnie należy wskazać, że omawiana Konwencja w żadnym miejscu nie określała charakteru jaki przyjąć miała odpowiedzialność osób prawnych. Państwa Członkowskie miały więc dowolność w zakresie wyboru najlepszego dla ich systemów prawnych modelu tej odpowiedzialności oraz podjęcie decyzji, czy ma to być odpowiedzialność karna, cywilna czy administracyjna. Zgodnie z Konwencją istotnym było to, by w ramach odpowiedzialności osób prawnych zostały wprowadzone represyjne sankcje natury finansowej³⁸. W kontekście kar dla podmiotów zbiorowych, które powinny zostać wprowadzone do krajowych porządków prawnych, Konwencja również pozostawia dużą swobodę Państwom Członkowskim. Osoby prawne miały więc podlegać sankcjom skutecznym, proporcjonalnym i odstręczającym, przy czym katalog środków jakie mogą być stosowane względem podmiotów zbiorowych na gruncie konwencji jest otwarty. Natomiast obok kary pieniężnej Konwencja wskazywała inne przykładowe sankcje, jakie mogły zostać nałożone na podmiot zbiorowy, takie jak chociażby czasowy bądź stały zakaz prowadzenia działalności gospodarczej, odebranie uprawnień do korzystania ze świadczeń lub

---

³⁷ Ustawą z dnia 22 października 2004 r. Polska ratyfikowała ten Protokół, a także Konwencję o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich (Dz.U. 2004 r. Nr 273, poz. 2699). Ustawa weszła w życie 11 stycznia 2005 r.

³⁸ M. Melezini, A. Sakowicz, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa korupcyjne (aspekty materialnoprawne)*, Białostockie Studia Prawnicze 2009, nr. 6, s. 22-44.

pomocy publicznej, oddanie pod nadzór sądu czy też sądowy nakaz rozwiązania osob prawnej³⁹.

(b) **Konwencja OECD o zwalczaniu przekupstwa zagranicznych funkcjonariuszy publicznych w międzynarodowych transakcjach handlowych z dnia 17 grudnia 1997 r. (Dz. U. 2001, poz. 264)**

Konwencja w swej preambule uznaje korupcję za szeroko rozpowszechnione zjawisko w międzynarodowych transakcjach handlowych, które wypacza warunki międzynarodowej konkurencji a także podważa dobre sprawowanie rządów oraz rozwój gospodarczy. Jednocześnie zgodnie z Konwencją, wszystkie państwa ją podpisujące „dzielą odpowiedzialność” za zwalczanie korupcji. W tym celu Konwencja nakłada na jej sygnatariuszy obowiązek ustanowienia obok odpowiedzialności osób fizycznych, odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przekupstwo zagranicznego funkcjonariusza publicznego (art. 2 Konwencji).

Jakkolwiek przepisy Konwencji mają ogólny charakter, to jednak wynika z nich bezpośrednio preferencja odpowiedzialności karnej osób prawnych, nad innymi rodzajami odpowiedzialności (tj. cywilnej / administracyjnej):

W przypadku gdy w systemie prawnym Strony osoby prawne nie podlegają odpowiedzialności karnej, Strona ta zapewni, że osoby prawne podlegać będą za przekupstwo zagranicznego funkcjonariusza publicznego skutecznym, proporcjonalnym oraz odstręczającym sankcjom innym niż karne, włącznie z sankcjami pieniężnymi.

(art. 3 ust. 2 Konwencji).

Co ważne, Konwencja zobowiązuje swoich sygnatariuszy do przewidzenia za popełnienie przestępstwa przekupstwa zagranicznego funkcjonariusza publicznego kar porównywalnych do tych, jakie są stosowane w prawie wewnętrznym za przekupstwo własnych funkcjonariuszy publicznych (art. 3 ust. 1 Konwencji). Co ważne, na

---

³⁹ O. Górniok, *Komentarz do konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich wraz protokołami dodatkowymi*, (w:) E. Zielińska (red.); *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne*, Warszawa 2000, s. 276.

Konwencja zawiera również przepisy zobowiązujące jej Strony do zapewnienia, że osiągnięta przez funkcjonariusza korzyść majątkowa ma podlegać zajęciu, konfiskacie bądź przepadkowi (art. 3 ust. 3 Konwencji). Warto również wskazać, że omawiany akt prawny nie tylko nie wyklucza, ale wręcz zachęca jej Strony do rozważania uzupełniającego wprowadzenia do ich porządków prawnych dodatkowych sankcji cywilnych bądź administracyjnych za popełnienie tego typu przestępstwa⁴⁰.

(c) **Wspólne Działanie z dnia 21 grudnia 1998 r. w sprawie uznawania za przestępstwa karne uczestnictwa w organizacji przestępczej w państwach członkowskich UE (Dz.U. UE L 351 z 29 grudnia 1998 r.)**

Artykuł 3 Wspólnego Działania zobowiązuje każde Państwo Członkowskie do zapewnienia, że osoby prawne mogą być pociągnięte do odpowiedzialności karnej lub, jeśli to jest niemożliwe, innej podlegającej przepisom art. 2 ust. 1, za przestępstwa, które zostały popełnione przez te osoby prawne, zgodnie z procedurami ustanowionymi przez prawo krajowe. Zgodnie z tym aktem prawnym odpowiedzialność osób prawnych nie wpływa na zasady odpowiedzialności karnej osób fizycznych. Państwa Członkowskie zostały zobowiązane m.in. do zagwarantowania, że podmioty te będą mogły zostać ukarane w sposób skuteczny i adekwatny, a także że możliwe będzie nakładanie na podmioty zbiorowe sankcji o charakterze ekonomicznym i majątkowym.

(d) **Wspólne Działanie nr 98/742/JHA z dnia 22 grudnia 1998 r. w sprawie korupcji w sektorze prywatnym (Dz. U. WE L 358 z 31 grudnia 1998 r.)**

Na gruncie tego aktu prawnego, Państwa Członkowskie zostały zobowiązane do podjęcia środków w celu zapewnienia, że osoby prawne mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za przestępstwa określone w art. 2 i 3 Wspólnego Działania. Przestępstwa określone w tych przepisach to przestępstwa czynnej i biernej korupcji w sektorze

---

⁴⁰ J. Garstka, *Komentarz do Konwencji z dnia 17.12.1997 r. o zwalczaniu przestępczości zorganizowanej funkcjonariuszy w międzynarodowych transakcjach handlowych*, (w:) *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne, Wybór tekstów z komentarzem*, t. 6, część II, Warszawa 2005, s. 306 i n.

prywatnym. Przepięstwa te miały być popełnione na korzyść danej osoby prawnej przez osobę o pozycji kierowniczej, w oparciu o:

- (i) prawo do jej reprezentowania;
- (ii) uprawnienia do podejmowania decyzji w imieniu osoby prawnej;
lub
- (iii) uprawnienia do sprawowania kontroli w strukturach osoby prawnej.

Państwa Członkowskie zobligowano również do wprowadzenia takich rozwiązań prawnych, które pozwolą pociągać osoby prawne do odpowiedzialności w sytuacji, gdy niedostateczny nadzór ze strony osób uprawnionych do kierowania podmiotem stworzył warunki do popełnienia przestęstwa korupcyjnego przez podwładnych działających w strukturach tej organizacji. W praktyce oznaczało to konieczność zagwarantowania, że zaniedbania w sferze zarządzania i kontroli wewnętrznej mogą stanowić podstawę przypisania odpowiedzialności samemu podmiotowi zbiorowemu.

Omawiany w niniejszym podrozdziale dokument był jednym z kluczowych aktów prawnych w rozwoju regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Jakkolwiek akt ten nie miał charakteru wiążącego, to jego treść była podstawą do wydania Decyzja ramowej Rady UE nr 2003/568/WSISW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz. UE L 192, 31/07/2003 P. 0054 - 0056, o której szerzej w pkt (f) poniżej). Decyzja ta natomiast jest aktem prawnie wiążącym Państwa Członkowskie i wprost obliguje je do przyjęcia w ustawodawstwach krajowych mechanizmów pozwalających na pociąganie do odpowiedzialności osób prawnych.

- (e) **Decyzja ramowa Rady UE 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. UE L 203 , 01/08/2002 P. 0001 - 0004)**

Decyzja ta stanowi jeden z kluczowych aktów prawnych Unii Europejskiej ukierunkowanych na wzmocnienie ponadnarodowych mechanizmów zwalczania handlu ludźmi. Z perspektywy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych decyzja ramowa tworzy

fundament do przypisania im odpowiedzialności w sytuacjach, w których działalność organizacji, jej struktury, procedury lub zaniedbania osób uprawnionych sprzyjały popełnieniu przestępstw związanych z handlem ludźmi.

Dokument podkreśla konieczność objęcia odpowiedzialnością nie tylko osoby fizyczne lecz również osoby prawne, które pośrednio bądź bezpośrednio przyczyniają się do rozwoju zjawiska handlu ludźmi. Państwa członkowskie zostały zobowiązane do stworzenia mechanizmów prawnych umożliwiających pociągnięcie do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w przypadku, gdy przestępstwo mogło zostać popełnione „w interesie” lub „na rzecz” takiego podmiotu. W efekcie decyzja ramowa staje się instrumentem przełamującym klasyczną koncepcję indywidualizacji odpowiedzialności karnej i otwierającym drogę do rozszerzenia jej na organizacje jako uczestników życia gospodarczego.

Co ważne, zgodnie z treścią tej decyzji ramowej, skuteczna walka z handlem ludźmi wymaga od Państw Członkowskich pełnej współpracy w zakresie ścigania sprawców, ochrony ofiar i wymiany informacji. Choć dokument ten skupia się przede wszystkim na aspektach karnoprawnych, jego wymowa ma szerszy wymiar: uznaje handel ludźmi za poważne naruszenie praw człowieka oraz zagrożenie dla porządku publicznego, które może być zwalczane tylko poprzez skoordynowane działania, (w tym działania w zakresie kształtowania odpowiedzialności podmiotów zbiorowych). To właśnie dlatego decyzja ramowa z 2002 r. stanowi jeden z elementów procesu budowy europejskiego standardu odpowiedzialności organizacji za czyny zabronione pod groźbą kary, stanowiąc ważny krok w kierunku umiędzynarodowienia oraz uspołnienienia tej formy odpowiedzialności w poszczególnych Państwach Członkowskich.

- (f) **Decyzja ramowa Rady UE 2003/568/WSISW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz. UE L 192, 31/07/2003 P. 0054 - 0056)**

Decyzja zobowiązuje Państwa Członkowskie do zapewnienia możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwa

związane z czynną i bierną korupcją w sektorze prywatnym. Odpowiedzialność ta powiązana jest z przestępstwami popełnionymi przez osoby fizyczne działające na ich korzyść (jako osoba indywidualna bądź jako członek organu osoby prawnej) na podstawie odpowiedniego umocowania - tj. pełnomocnictwa bądź prawa do reprezentacji przyznanego na innej podstawie prawnej (art. 5 ust. 1 decyzji).

Państwa Członkowskie zostały również zobowiązane do zapewnienia, że pociągniętej do odpowiedzialności osobie prawnej grożą skuteczne, proporcjonalne i odstraszające sankcje karne bądź quasi-karne. Katalog sankcji przewidywanych przez decyzję obejmował obok dolegliwości o charakterze finansowym środki o szerszym oddziaływaniu organizacyjnym. Wśród nich były m.in. możliwość pozbawienia podmiotu prawa do korzystania ze wsparcia publicznego, orzeczenie czasowego lub trwałego zakazu prowadzenia określonego rodzaju działalności gospodarczej, oddanie podmiotu zbiorowego pod nadzór sądowy, a nawet orzeczenie o likwidacji podmiotu, które jednak powinno zostać zastrzeżone dla najpoważniejszych naruszeń (art. 6 ust. 1 decyzji).

Polska była zobowiązana dostosować krajowe przepisy do treści omawianej decyzji do dnia 22 lipca 2005 r. Przy czym mając na uwadze obecny kształt regulacji OPZ a także jej marginalne wykorzystanie w praktyce można pokusić się o daleko idące stwierdzenie, iż *de facto* Rzeczpospolita Polska nie dostosowała się do treści decyzji w sposób odpowiedni i wystarczający do dnia dzisiejszego.

(g) **Decyzja ramowa Rady UE 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej (Dz. UE L 013 , 20/01/2004 P. 0044 - 0048)**

Przywołana w niniejszym podrozdziale decyzja odnosząca się do zwalczania seksualnego wykorzystania dzieci i pornografii dziecięcej nakłada na Państwa Członkowskie obowiązek wprowadzenia do swojego porządku prawnego przepisów zapewniających, że osoba prawna może zostać uznana za odpowiedzialną za przestępstwo seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej, popełnione na jej korzyść przez osobę, działającą w jej imieniu bądź na jej rzecz na podstawie odpowiedniego prawa bądź uprawnienia.

Państwa członkowskie zostały również zobowiązane do wprowadzenia takich regulacji, które pozwolą przypisać osobie prawnej odpowiedzialność w sytuacji, gdy zaniedbania w zakresie nadzoru lub kontroli ze strony osób uprawnionych do jej reprezentowania stworzyły warunki do popełnienia czynu zabronionego określonego w decyzji. Odpowiedzialność ta powinna obejmować także przypadki, w których przestępstwa dopuszcza się osoba pozostająca w strukturach organizacji, działając w jej interesie lub na jej rzecz. Ten fragment decyzji jest niezwykle istotny, ponieważ to właśnie w ten sposób podkreślono znaczenie obowiązku zapewnienia odpowiednich mechanizmów nadzorczych i organizacyjnych po stronie podmiotów zbiorowych.

W zakresie sankcji wobec podmiotów zbiorowych, treść decyzji zobowiązywała Państwa Członkowskie do wprowadzenia takiego katalogu środków, który zapewni ich realną, adekwatną i prewencyjną odpowiedzialność. Poza karami finansowymi – zarówno o charakterze karnym, jak i administracyjnym – decyzja przewidywała możliwość stosowania różnych innych, dodatkowych form oddziaływania. Należą do nich m.in. zakaz korzystania z różnego rodzaju wsparcia publicznego, czasowe lub trwałe uniemożliwienie prowadzenia działalności gospodarczej określonego typu, objęcie danego podmiotu zbiorowego nadzorem sądowym czy też orzeczenie jego rozwiązania.

Dostosowywanie polskiego porządku prawnego do standardów unijnych wymagało wprowadzenia regulacji odnoszących się do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. W ramach tych działań opracowano projekt ustawy dotyczącej tej materii, który 8 lipca 2002 r. został skierowany do prac parlamentarnych. Po kilku miesiącach procedowania, 28 października 2002 r., projekt ten został przyjęty. Ustawa ta stała się jednym z kluczowych elementów modernizacji prawa karnego w Polsce, obejmując odpowiedzialnością również organizacje i inne jednostki organizacyjne, a nie wyłącznie osoby fizyczne. Dzięki temu polskie regulacje zostały zbliżone do rozwiązań obowiązujących w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Przy czym efektywność wprowadzonej regulacji zostanie omówiona w rozdziale III niniejszej rozprawy doktorskiej.

4. **PRAWO MIĘDZYNARODOWE**

Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana do wprowadzenia do krajowego porządku prawnego rozwiązań regulujących problematykę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych również na gruncie wiążącego ją prawa międzynarodowego. Problematyka ta została uregulowana bezpośrednio w aktach prawnych rangi międzynarodowej, takich jak chociażby Konwencje Organizacji Narodów Zjednoczonych. Te akty prawne nakładają na swoich sygnatariuszy bezpośredni obowiązek wprowadzenia indywidualnej odpowiedzialności osób prawnych za czyny zabronione pod groźbą kary bezpośrednio do regulacji krajowych.

Jednym z bardziej istotnych, międzynarodowych aktów prawnych regulujących tą kwestię jest Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko Korupcji która weszła w życie dnia 14 grudnia 2005 r. Konwencja ta zobowiązuje swoich sygnatariuszy do penalizacji (tj. karania) działań korupcyjnych zarówno osób fizycznych, jak i podmiotów zbiorowych (osób prawnych). Podobne standardy ustanawiają także konwencje Rady Europy oraz OECD.

Wymienione powyżej regulacje (a także inne, wspomniane w kolejnych podrozdziałach niniejszej rozprawy doktorskiej) mają na celu przede wszystkim wzmocnienie skuteczności przeciwdziałania danym typom czynów zabronionych, których konkretna konwencja dotyczy. Osiągnięcie tego celu ma natomiast zostać zrealizowane m.in. poprzez objęcie odpowiedzialnością za ten typ czynu zabronionego nie tylko osób fizycznych popełniających dane przestępstwo, ale także podmiotów zbiorowych, które czerpią korzyści z bezprawnych działań osób działających w ich imieniu lub na ich rzecz. W dalszej części niniejszej rozprawy doktorskiej przedstawione zostaną najistotniejsze międzynarodowe akty prawne, które obligują swoich sygnatariuszy (w tym Rzeczpospolitą Polską) do wprowadzenia do swoich porządków prawnych tego typu odpowiedzialności - tj. odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary.

(a) **Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. 2005, poz. 158)**

Omawiana w tym podrozdziale konwencja odnosi się do zobowiązania państw sygnatariuszy do wprowadzenia do swoich porządków prawnych przepisów statuujących odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za udział w przestępstwach, w które zaangażowana jest zorganizowana grupa przestępcza, pranie dochodów z przestępstwa (tzw. potocznie przestępstwo prania brudnych pieniędzy), przekupstwo oraz wymienione w Konwencji przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 10 ust. 1 Konwencji). Konwencja nie przewiduje wprost, jaki charakter (tj. model) przyjąć ma odpowiedzialność osób prawnych, pozostawiając w tym zakresie dowolność sygnatariuszom konwencji. Odpowiedzialność osób prawnych może więc przyjąć zarówno charakter karny, jak i cywilny bądź administracyjny (art. 10 ust. 2 i 3 Konwencji). Konwencja nakłada również na państwa sygnatariuszy obowiązek wprowadzenia takiego systemu sankcji, który pozwoli realnie ukarać osoby prawne. Chodzi zarówno o środki o charakterze karnym jak i quasi-karnym, w tym przede wszystkim różnego rodzaju sankcje finansowe. Konwencja wymaga również, aby nakładane na dany podmiot zbiorowy sankcje były adekwatne do wagi naruszenia, skuteczne w praktyce oraz miały działanie prewencyjne (art. 10 ust. 4 Konwencji). To, czy obecna regulacja OPZ spełnia powyższe wymagania, zostanie omówione w rozdziale III niniejszej rozprawy doktorskiej.

(b) **Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z dnia 31 października 2003 r. (Dz. U. 2003, poz. 563)**

Konwencja przeciwko korupcji ustanawia odpowiedzialność osób prawnych za udział w szerszej gamie przestępstw niż przywołana w punkcie (a) powyżej Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Omawiana w niniejszym podrozdziale Konwencja dotyczy m.in. takich przestępstw jak korupcja funkcjonariuszy:

- krajowych;
- zagranicznych oraz

- międzynarodowych organizacji publicznych.

Ponadto konwencja zobowiązuje swoje strony do wprowadzenia do swoich porządków prawnych odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za takie przestępstwa jak chociażby: płaćna protekcja, sprzeniewierzenie i wyłudzenie mienia przez funkcjonariusza publicznego, sprzeniewierzenie mienia w sektorze prywatnym, pranie pieniędzy, nadużycie władzy, bezpodstawne wzbogacenie funkcjonariusza publicznego, paserstwo, przekupstwo w sektorze prywatnym oraz wywieranie bezprawnych nacisków na sąd i świadków (art. 16 - 25 Konwencji)⁴¹.

5. **USTAWA O ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH Z 28 PAŹDZIERNIKA 2002 R. (Dz. U. 2002, POZ. 197)**

Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary jest pierwszą tego typu regulacją prawną w historii Rzeczypospolitej Polskiej, która kompleksowo omawia i reguluje problematykę odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwa popełnione przez osoby fizyczne działające na ich rzecz.

Zanim jednak rozpoczniemy rozważania nt. materialnoprawnego charakteru obowiązującej regulacji należy wskazać, iż rządowy **projekt** OPZ nosił odmienną nazwę od tej, jaką przyjął ostatecznie uchwalony akt prawny. Do sejmiku w 2002 r. trafił bowiem projekt o nazwie "*ustawa o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*". I to projekt o tej samej nazwie przyjęty przez Radę Ministrów dnia 26 czerwca 2002 r. a do Sejmu wpłynął 8 lipca 2002 r. (Druk Sejmowy nr 706).

Przy czym nie była to ostateczna nazwa obowiązującej regulacji bowiem na etapie prac sejmowych ustawodawca zdecydował się zmienić pierwotny tytuł projektu ustawy. Ostatecznie OPZ z 2002 r. została uchwalona pod nazwą "*ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*". (szerzej o koncepcjach odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w rozdziale II.4 niniejszej rozprawy doktorskiej). Ustawodawca zdecydował się więc na usunięcie jednoznacznego określenia charakteru odpowiedzialności na gruncie OPZ jako *stricte* karnej z tytułu tejże regulacji. Powyższe pokazuje niejednołite stanowisko doktryny w zakresie modelu odpowiedzialności (karnej

---

⁴¹ Ibidem, s. 22-44.

bądź też quasi-karnej) jaką docelowo przyjąć miała odpowiedzialność spółek na gruncie OPZ.

Dnia 28 października 2002 r. Sejm IV Kadencji uchwalił Projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Ustawa weszła w życie po 12-miesięcznym okresie vacatio legis, tj. dnia 28 października 2003 r.

Ustawa z 2002 r. jest pierwszą tego typu regulacją, nieznaną wcześniej w polskim porządku prawnym. Inaczej niż poprzednie, szcątkowe regulacje rozsiane po różnych, obowiązujących aktach prawnych, OPZ kompleksowo zajmującą się problemem pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności za czyny zabronione pod groźbą kary. Uchwalenie OPZ w 2002 r. było m.in. wynikiem dostosowywania prawa polskiego do przepisów Unii Europejskiej przed oficjalnym przystąpieniem Polski do UE. Przy czym jednocześnie, uchwalenie tej regulacji w brzmieniu z 2002 r. stanowiło pewnego rodzaju zwieńczenie rozwoju odpowiedzialności karnej osób prawnych w prawie polskim, który dokonywał się już od lat 30 XX wieku (szerzej w odniesieniu do rozwoju odpowiedzialności OPZ w Polsce od lat międzywojennych w rozdziale I niniejszej rozprawy doktorskiej).

Pierwszym oraz podstawowym celem OPZ była całościowa i kompletna regulacja kwestii odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Dlatego też obowiązująca OPZ zawiera zarówno przepisy materialnoprawne (tj. stanowiące podstawę odpowiedzialności quasi-karnej podmiotów zbiorowych) jak i przepisy proceduralne (czyli przepisy, które określają procedurę przeprowadzenia postępowań wobec tych podmiotów, na gruncie przepisów OPZ).

Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary składa się zasadniczo z czterech części:

- (a) przepisy prawa materialnego (art. 2-21 oraz 43);
- (b) przepisy proceduralne (art. 22-42);
- (c) przepisy zmieniające (art. 14-16);
- (d) przepisy przejściowe i o wejściu ustawy w życie (art. 47 i 48).

W tym miejscu należy wskazać, że przepis art. 1 OPZ jest przepisem natury ogólnej, określającym zakres spraw regulowanych przez OPZ. Zgodnie z jego treścią, zasadniczym celem OPZ jest określenie podstawowych zasad odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (tj. przestępstwa lub przestępstwa skarbowe) oraz zasady postępowania w przedmiocie takiej odpowiedzialności (art. 1 OPZ)⁴². Ustawa przewiduje również także własną systematykę kar dla osób prawnych, zupełnie odmienną od systematyki kar przyjętej i możliwej do orzeczenia na podstawie k.k. względem osób fizycznych. Ponadto OPZ w sposób zupełny określa przesłanki materialne pozwalające na pociągnięcie podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności na jej podstawie.

Niestety jednak OPZ w swoim pierwotnym kształcie nie doczekała się długiej historii orzeczniczej, która dawałaby podstawę do sformułowania twierdzeń i ocen nt. prawidłowości wprowadzonych do niej rozwiązań prawnych. Niedługo po jej uchwaleniu, 10 czerwca 2003 r., Zarząd Konfederacji Pracodawców Prywatnych złożył do TK wnioski o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją RP niektórych przepisów OPZ.

6. **WYROK TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO Z 2004 R.**

W wyroku z dnia 3 listopada 2004 r. w sprawie o sygn. akt I K 18/03 TK orzekł, że niektóre przepisy OPZ, w tym m. in. art. 4 OPZ w związku z art. 36 ust. 1 OPZ są niezgodne z art. 2 i art. 42 ust. 2 i 3 Konstytucji RP⁴³.

Zgodnie z treścią uzasadnienia wyroku TK model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ w kształcie określonym w pierwotnej wersji ustawy z dnia 28 października 2002 r. nie może być uznany za odpowiedzialność karną *sensu stricte*. Zdaniem TK przyjęte w OPZ rozwiązania prawne nie mieściły się w tradycyjnych definicjach i modelach odpowiedzialności karnej, które funkcjonowały do tej pory na gruncie prawa polskiego. W związku z tym TK uznał model odpowiedzialności z OPZ z 2002 r. zdaniem TK powinny być za rodzaj odpowiedzialności represyjnej, który powinien podlegać reżimowi wynikającemu z treści art. 42 Konstytucji RP. Przepis ten natomiast w swoim zakresie mieści nie tylko odpowiedzialność karną *sensu stricte*, ale rozumianą szeroko odpowiedzialność represyjną.

---

⁴² J. Potulski, J. Warylewski, *Ustawa...*, s. 18.

⁴³ Komunikat TK dotyczący wyroku z 3 listopada 2004 r. wydanego w sprawie o sygn. akt K 18/03; źródło: <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/4339-odpowiedzialnosc-podmiotow-zbiorowych-za-czyny-zabronione-pod-grozba-kary> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Jednym z elementów zakwestionowanym przez TK w wyroku z 2004 r. była kwestia praw podmiotu zbiorowego w toku postępowania karnego prowadzonego przeciwko osobie fizycznej, która popełniła przestępstwo w wyniku którego, korzyść majątkową odniósł bądź mógł odnieść podmiot zbiorowy. Zgodnie bowiem z treścią art. 4 OPZ w związku z art. 36 OPZ podmiot zbiorowy nie mógł być stroną w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko sprawcy przestępstwa, z którym to przestępstwem miała być powiązana późniejsza odpowiedzialność podmiotu zbiorowego. Przy czym jednocześnie orzeczenie to miało być dla sądu wiążące w postępowaniu przeciwko pracodawcy. Zdaniem TK, takie ukształtowanie relacji pracodawca - pracownik (sprawca przestępstwa) uniemożliwiało podmiotowi zbiorowemu realną obronę swych interesów. I jako takie, rozwiązanie to zostało przez TK uznane za naruszające prawo do obrony zagwarantowane w treści art. 42 ust. 2 Konstytucji RP. Ponadto zdaniem TK, szereg przepisów nowo uchwalonej OPZ zawierał wewnętrzne sprzeczności, które bezpośrednio naruszały zasady zaufania obywateli do państwa i prawa, które zostało zagwarantowane w treści art. 2 Konstytucji RP.

Kolejną niezgodność z przepisami Konstytucji RP TK dostrzegł w treści art. 5 OPZ. Przepis ten wprowadził do tej regulacji pojęcie "*winy organizacyjnej*" podmiotu zbiorowego jako jedną z przesłanek ponoszenia odpowiedzialności przez osoby prawne na gruncie OPZ. Zdaniem TK, OPZ w tym przepisie zbyt szeroko wytyczyła związek przyczynowo - skutkowy pomiędzy zachowaniem osoby fizycznej a odpowiedzialnością podmiotu zbiorowego a ponadto, w sposób niewystarczający definiuje samo pojęcie "*winy w organizacji*". W konsekwencji, niejasność tego przepisu doprowadziła do naruszenia zasady poprawnej legislacji a tym samym - zdaniem TK - był on sprzeczny z art. 2 Konstytucji RP.

Trybunał uznał również za niezgodne z Konstytucją RP przepisy art. 7, art.17-18 i art. 20-21 OPZ, określające zasady ustalania wysokości kar pieniężnych. Zdaniem TK ustawodawca nie sprecyzował kryteriów pozwalających na jasne określenie wymiaru kary. Wyliczenie "sumy przychodu" może nastroić sądom poważne trudności interpretacyjne i praktyczne (zwłaszcza w przypadku jednostek organizacyjnych nieprowadzących ksiąg rachunkowych). Kwestionowane przepisy zdaniem TK nie spełniały zasady dostatecznej określoności i są sprzeczne ze standardami stanowienia prawa

obowiązującymi w demokratycznym państwie prawnym, przez co naruszają art. 2 Konstytucji RP.

Omawiany w niniejszym podrozdziale wyrok TK spowodował konieczność wprowadzenia do OPZ szeregu zmian, których celem było zapewnienie konstytucyjności OPZ. W związku z tym, dnia 24 marca 2005 r. do sejmu złożony został rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Nowelizacja OPZ została uchwalona 28 lipca 2005 r. i weszła w życie z dniem 5 października 2005 r. Nowelizacja, z uwagi na znaczną ilość przepisów i podstawowych założeń pierwotnej OPZ, które uznane zostały za niekonstytucyjne przez TK w wyroku z 2004 r. w bardzo znaczący sposób zmieniła podstawowe założenia OPZ. Modyfikacje te wywarły istotny, a w konsekwencji także dość niekorzystny wpływ na praktyczne funkcjonowanie ustawy. Wprowadzone rozwiązania znacząco ograniczyły realny zakres stosowania OPZ w praktyce orzeczniczej.

7. **NOWELIZACJA OPZ z 2005 r.**

Zmiany wprowadzone ustawą z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. 2005, poz. 1492) są następstwem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. K 18/03, w którym uznano za niezgodne z Konstytucją RP przepisy art. 4 w zw. z art. 36 ust. 1, art. 5, 7, 17, 18, 20, 21 i 33 OPZ.

Najistotniejsze modyfikacje wprowadzone nowelizacją obejmowały kilka kluczowych obszarów. Po pierwsze, doprecyzowano pojęcie podmiotu zbiorowego, co miało na celu usunięcie dotychczasowych niejasności interpretacyjnych (art. 1 pkt 1 ustawy). Kolejna zmiana dotyczyła określenia relacji pomiędzy sprawcą – osobą fizyczną, która popełniła dany czyn zabroniony – a samym podmiotem zbiorowym, co pozwoliło na jaśniejsze ustalenie podstaw odpowiedzialności organizacji (art. 1 pkt 2 ustawy). Ponadto doprecyzowano przesłankę winy podmiotu zbiorowego, wskazując wprost, że odpowiedzialność może wynikać z uchybień po stronie jego organów lub przedstawicieli, jeśli to ich działanie lub zaniechanie umożliwiło popełnienie czynu zabronionego. Istotne zmiany wprowadzono także w zakresie zasad i przedziałów wysokości kar pieniężnych przewidzianych w ustawie (art. 1 pkt 5–7 ustawy).

Nowelizacja przyznała ponadto podmiotom zbiorowym szereg uprawnień procesowych, umożliwiających im udział w postępowaniu prowadzonym przeciwko osobie fizycznej, której czyn może skutkować pociągnięciem organizacji do odpowiedzialności (art. 1 pkt 12 ustawy). Dodatkowo zapewniono im możliwość ustanowienia własnego obrońcy, co stanowi istotne wzmocnienie ich pozycji proceduralnej (art. 1 pkt 13 ustawy).

8. **NOWELIZACJA OPZ z 2011 r.**

Ustawą z 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁴⁴ (dalej jako "**Nowelizacja z 2011 r.**") zostały dokonane kolejne zmiany w zakresie podstawy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych określonej w art. 5 OPZ. Nowelizacja ta została dokonana w związku z treścią postanowienia SN z 5 maja 2009 r. zgodnie z którą:

Przepis art. 5 u.o.p.z. w brzmieniu ustalonym ustawą nowelizującą z dnia 28 lipca 2005 r. (Dz.U. Nr 180, poz. 1492) w sposób zupełnie jednoznaczny przesłankę "zawinienia" podmiotu zbiorowego ustanawia jedynie w stosunku do osób wymienionych w art. 3 pkt 2 i 3 tej ustawy, poprzez wskazanie na "winę" w wyborze bądź nadzorze. Pominięcie w tym przepisie przesłanki własnej odpowiedzialności podmiotu zbiorowego za czyny osób wskazanych w art. 3 pkt 1, przy niewprowadzeniu jakichkolwiek innych zasad odpowiedzialności podmiotu za działania osób nim zarządzających, spowodowało brak możliwości pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności za czyny zabronione tej kategorii osób^{45 46}.

Treść Postanowienia SN z 5 maja 2009 r., syn. akt IV KK została powszechnie zaakceptowana w judykaturze i stała się standardem orzecznictwem. Kolejne wyroki SN oparte na jego treści to m.in.: z 24 marca 2011 roku, sygn. V KK 417/10; z 6 kwietnia 2011 roku, sygn. V KK 15/11; z 11 kwietnia 2013 roku, sygn. 2V KK 21/13; z 8 maja 2013 roku, sygn. V KK 75/13; z 8 maja 2013 roku, sygn. V KK 32/13; z 8 maja 2013 roku, sygn. V KK 76/13; z 18 września 2013

---

⁴⁴ Dz. U. Nr 191, poz. 1135.

⁴⁵ Postanowienie SN z 5 maja 2009 r., syn. akt IV KK.

⁴⁶ Krytyczny stosunek do treści wydanego postanowienia oraz zawartej w nim argumentacji wyraziła B. Nita w głosie do postanowienia SN z 5 maja 2009 r., syn. akt IV KK. Głos ten nie został jednak zaakceptowany w szerszej dyskusji natomiast sądy przyjęły argumentację wynikającą z treści postanowienia SN.

B. Nita, *Głos do postanowienia SN z dnia 5 maja 2009 r.*, IV KK 427/08, PS 2010/11-12/184-193.

roku, sygn. V KK 187/13; z 17 lutego 2015 roku, sygn. V KK 7/15; z 3 września 2015 roku, sygn. V KK 268/15; z 17 marca 2016 roku, sygn. V KK 22/16; z 14 grudnia 2017 roku, sygn. V KK 445/17⁴⁷.

Nowelizacja z 2011 r. miała na celu uzupełnienie podstawy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych poprzez dodanie przepisu, zgodnie z którym podmiot zbiorowy podlegałby odpowiedzialności także wówczas, jeżeli do popełnienia czynu zabronionego doszłoby w wyniku wadliwej działalności tego podmiotu, podczas gdy zachowanie należytej staranności mogło prowadzić do uniknięcia popełnienia takiego czynu⁴⁸. W wyniku wprowadzenia powyższej reguły, art. 5 OPZ otrzymał następujące brzmienie:

Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności, jeżeli do popełnienia czynu zabronionego doszło w następstwie:

- 1) co najmniej braku należytej staranności w wyborze osoby fizycznej, o której mowa w art. 3 pkt 2 lub 3, lub co najmniej braku należytego nadzoru nad tą osobą - ze strony organu lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego;
- 2) organizacji działalności podmiotu zbiorowego, która nie zapewniała uniknięcia popełnienia czynu zabronionego przez osobę, o której mowa w art. 3 pkt 1 lub 3a, podczas gdy mogło je zapewnić zachowanie należytej staranności, wymaganej w danych okolicznościach, przez organ lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego⁴⁹.

Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w kształcie nadanym przez Nowelizację z 2011 r. obowiązuje bez większych zmian do dnia dzisiejszego.

9. PRÓBY NOWELIZACJI **OPZ** PODEJMOWANE W OSTATNICH LATACH

W ostatnich latach ustawodawca kilkakrotnie podejmował próby znowelizowania OPZ. Ustawodawca proponował rozwiązania obejmujące zarówno uchwalenie całkowicie nowej ustawy, obejmującej nową systematykę kar i procedur

---

⁴⁷ P. Ochman, *Z problematyki przestępczości przedsiębiorstw w prawie karnym gospodarczym. Uwagi o systemie sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2021, nr 62, s. 28.

⁴⁸ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, druk sejmowy nr 4342, Sejm VI kadencji.

⁴⁹ Zob. art. 5 OPZ.

stosowanych przy prowadzeniu postępowań przeciwko podmiotom zbiorowym, jak i kosmetyczne zmiany w treści obecnej regulacji. Do dnia dzisiejszego wysiłki te w większości nie przyniosły rezultatu i w polskim prawie nadal obowiązuje OPZ uchwalona przez Sejm w 2002 r. i zmieniona w istotnej części przez wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2004 r. Przy czym zmiany, które doczekały się uchwalenia, co do zasady idą w prawidłowym kierunku i mają na celu poszerzenie obecnego stosowania OPZ w praktyce orzeczniczej (więcej na ten temat w rozdziale III niniejszej rozprawy doktorskiej). Poniżej zostaną wskazane historyczne propozycje wprowadzenia zmian do OPZ a także zmiany, które zostały ostatecznie wprowadzone, odnoszące się jednak tylko do ograniczonych podmiotowo i przedmiotowo sytuacji.

9.1 **Projekt nowelizacji OPZ z 2019 r.**

Potrzeba nowelizacji obowiązującej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych została dostrzeżona przez ustawodawcę i zaowocowała stworzeniem rządowego Projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r. (dalej jako: „**Projekt z 2019 r.**”), który wniesiony został do Sejmu VIII Kadencji.

Projekt z 2019 r. zakładał zupełną reorganizację funkcjonującego dotychczas modelu pociągania do odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. Podstawowymi założeniami, na których została oparta proponowana regulacja, były:

- (a) poszerzenie podstaw odpowiedzialności podmiotów zbiorowych poprzez objęcie nią zachowań uznanych za zachowania własne podmiotów zbiorowych;
- (b) rozszerzenie katalogu czynów zabronionych za których popełnienie podmiot zbiorowy będzie mógł ponosić odpowiedzialność na wszystkie czyny zabronione pod groźbą kary jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, z wyłączeniem przestępstw prywatnoskargowych;
- (c) rezygnacja z wymogu uprzedniego uzyskania prejudykatu (tj. wyroku skazującego osobę fizyczną) jako warunku sine qua non do pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności na gruncie Ustawy;

- (d) wprowadzenie regulacji mających na celu ochronę osób zgłaszających informacje o nieprawidłowościach w funkcjonowaniu podmiotu zbiorowego tzw. sygnalistów (ang. *whistleblowers*).

Projektowane rozwiązania wywołały szeroką dyskusję w doktrynie oraz biznesie, jako mogące mieć bezpośrednie przełożenie na zagrożenia w funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych w Polsce. Niektóre z propozycji budziły szereg wątpliwości co do ich konstytucyjności a także zgodności proponowanych rozwiązań z ogólną koncepcją odpowiedzialności karnej funkcjonującą w prawie polskim.

Bez względu jednak na powyższe wątpliwości, Projekt z 2019 r. nie został uchwalony w trakcie VIII kadencji Sejmu, w związku z czym podlegał zasadzie dyskontynuacji.

9.2 Zapowiadana nowelizacja z 2020 r.

Już po wyborach parlamentarnych z 2019 r., w sierpniu 2020 r. Ministerstwo Sprawiedliwości zapowiedziało kolejną nowelizację OPZ⁵⁰. Jej założenia miały zasadniczo różnić się od poprzedniego projektu w szczególności co do ich zakresu a także przedmiotu. Przede wszystkim, zmiany nie miały być aż tak radykalne i rewolucyjny w stosunku do obowiązującej OPZ, a w konsekwencji miały nie spotkać się z tak silnym oporem biznesu przed ich uchwaleniem.

Po uchwaleniu zapowiadanej nowelizacji, odpowiedzialności miały podlegać tylko i wyłącznie podmioty zbiorowe zatrudniające powyżej 250 pracowników. Przyjęcie takiego ograniczenia podmiotowego miało wynikać z założenia, że takie podmioty są w stanie swobodnie kontrolować zatrudnianych pracowników a także ponosić ciężary związane z nałożoną na nie odpowiedzialnością. Zgodnie z zapowiedziami ówczesnego Wiceministra Sprawiedliwości, ustawa miała być docelowo wymierzona przede wszystkim w duże przedsiębiorstwa, które swoimi działaniami narażają na szkodę konsumentów oraz środowisko naturalne. Głównym motywem stojącym za wprowadzeniem zmian miało być to, *by największe firmy zaczęły w końcu dbać o konsumentów i środowisko naturalne*⁵¹.

---

⁵⁰ P. Słowik, *Firmy też czasem zasługują na karę*, Dziennik Gazeta Prawna 2020; źródło: https://edgp.gazetaprawna.pl/e-wyhdanie/57351_24-sierpnia-2020/70984_Dziennik-Gazeta-Prawna/729384_Firmy-tez-cz-asem-zasluguja-na-kare.html (dostęp: 30 września 2025 r.).

⁵¹ Tak wynika z wywiadu udzielonego przez Wiceministra Sprawiedliwości Marcina Warchoła dla dziennika Business Insider; źródło: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/odpowiedzialnosc-firmy-za-przestepstwo-pracownika-projekt-resortu-sprawie-dliwosci/0mnl9jp> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Zapowiadany projekt jednak nigdy nie został przez Ministerstwo Sprawiedliwości opublikowany, a zatem nie sposób ocenić szczegółowych rozwiązań jakie planowało uchwalić Ministerstwo Sprawiedliwości.

9.3 **Zmiany OPZ w zakresie ochrony środowiska dokonane w 2022 r.**

Po nieudanej próbie uchwalenia Projektu z 2019 r. a także braku opublikowania zapowiadanej nowelizacji z 2020 r., ustawodawca nie kwapił się do ponownego podejmowania tematu nowelizacji OPZ, pomimo rosnącego odsetka przestępczości gospodarczej w Polsce (więcej nt. danych statystycznych dot. przestępczości gospodarczej w Polsce w pkt III.6 niniejszej rozprawy doktorskiej). Na kolejne próby nowelizacji OPZ trzeba było czekać ponad dwa lata. Przy czym zmiany zostały nie tylko zapowiedziane, ale także faktycznie wprowadzone w życie. Na dzień dzisiejszy znowelizowane przepisy pozwalają na nieco większą swobodę organów ścigania w zakresie możliwości pociągnięcia podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności finansowej za popełnione przez działające na ich rzecz osoby fizyczne. Przy czym możliwość ta odnosi się tylko do ograniczonego przedmiotowo zakresu przestępstw. Mocą ustawy z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej (Dz. U. 2022, poz. 1726; „**Ustawa o przeciwdziałaniu przestępczości środowiskowej**”) od 1 września 2022 r. do OPZ wprowadzony został szereg istotnych zmian.

Na mocy ww. nowelizacji, w zakresie przestępstw popełnionych na szkodę środowiska, ustawodawca zdecydował się na odstępnie od konieczności uprzedniego wydania prawomocnego wyroku albo orzeczenia, potwierdzającego fakt popełnienia czynu zabronionego. Uchwalona zmiana oznacza więc złamanie dotychczasowej żelaznej zasady, polegającej na konieczności uzyskania prejudykatu w postaci skazania osoby fizycznej, co powinno znacznie uprościć oraz przyspieszyć możliwość pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko środowisku.

Ponadto podniesiono minimalną karę dla podmiotu zbiorowego z 1000 do 10000 zł, w przypadku przestępstw przeciwko środowisku. Maksymalna kara, czyli 5 milionów złotych pozostała bez zmian. Przy czym w odniesieniu do przestępstw przeciwko środowisku zrezygnowano z ograniczenia wymiaru kar pieniężnych przez powiązanie ich z wysokością przychodu.

Jak wskazano w uzasadnieniu do projektu Ustawy o przeciwdziałaniu przestępczości środowiskowej⁵² celem zmiany jest zwiększenie efektywności środków, określonych w tej ustawie, w odniesieniu do zwalczania przestępczości środowiskowej. Projektodawca wskazał, że aktualnie dostrzegalna jest znikoma skuteczność tych środków (więcej nt. szczegółów dot. motywacji przemawiających za uchwaleniem nowelizacji a także krytyczna ocena wprowadzonych zmian w rozdziale III niniejszej rozprawy doktorskiej).

Co do zasady, wprowadzone zmiany należy ocenić pozytywnie, w szczególności w zakresie odstąpienia od konieczności uzyskania prejudykatu w postaci skazania osoby fizycznej. Co do zasady zrezygnowanie z tej konstrukcji powinno znacznie usprawnić postępowania w przedmiocie orzeczenia odpowiedzialności podmiotu zbiorowego za przestępstwa popełnione na szkodę środowiska. Z pewnością ciekawym źródłem wiedzy nt. skuteczności nowelizacji będą dane statystyczne odnoszące się do wykorzystania OPZ w znowelizowanym kształcie, które pozwolą ocenić czy zmiany w prawie faktycznie przełożyły się na większą skuteczność w stosowaniu OPZ.

W ślad za powyższą zmianą, Ministerstwo Sprawiedliwości zdecydowało się na przekazanie do RCL kolejnej, tym razem bardziej kompleksowej, propozycji zmian w OPZ.

9.4 **Zapowiadana nowelizacja OPZ z 2022 r.**

Na początku września 2022 r. na stronie RCL pojawił się nowy projekt zmian obowiązującej regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych⁵³ („**Projekt z 2022 r.**”). Projekt ten, inaczej niż poprzednie, zakładał zmiany w obowiązującej regulacji a nie przyjęcie zupełnie nowej ustawy. Również proponowane zmiany były mniej rewolucyjne, niż te zawarte w Projekcie z 2019 r.

Projekt z 2022 r. zakładał odejście od konieczności uzyskania uprzedniego orzeczenia sądu karnego (tzw. prejudykatu) dla możliwości wszczęcia postępowania wobec podmiotu zbiorowego. Ustawodawca planował również odejście od określenia katalogu przestępstw, które mogą stanowić podstawę przypisania odpowiedzialności na gruncie OPZ. Po nowelizacji podmiot zbiorowy mógłby być pociągnięty do odpowiedzialności za każde przestępstwo

---

⁵² Druk nr 2371 Rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

⁵³ Projekt ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (numer projektu UD421); źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363700> (dostęp: 30 września 2025 r.).

uregulowane w prawie polskim, czy to w Kodeksie Karnym czy też w ustawach szczególnych. W praktyce więc podmiot miał odpowiadać za każde przestępstwo popełnione przez osoby działające w jego imieniu, czyli w szczególności przez członków zarządu, prokurentów czy pracowników, jeśli osiągnie lub jeżeli miał możliwość osiągnąć korzyść. Podmiot zbiorowy będzie podlegał odpowiedzialności również w sytuacji, w której sprawca nie zostanie wykryty.

Projekt z 2022 r. w zakresie swoich głównych założeń był więc tożsamy z regulacją zakładaną w Projekcie z 2019 r.

Projekt z 2022 r. zakładał jednak istotne ograniczenia podmiotowe. Odpowiedzialności na gruncie znowelizowanej ustawy nie miały ponosić wszystkie podmioty zbiorowe. OPZ miał mieć bowiem zastosowanie tylko i wyłącznie do podmiotów zbiorowych zatrudniających co najmniej 500 osób w dwóch ostatnich latach obrotowych lub osiągające obrót ze sprzedaży przekraczający 100 mln euro rocznie. Ministerstwo Sprawiedliwości chciało na tej podstawie ścigać tylko największe przedsiębiorstwa. Projekt z 2022 r. zakładał również podniesienie granic ustawowego zagrożenia karą pieniężną, jaka mogła zostać nałożona na podmioty zbiorowe. Widelki kary pieniężnej miały zostać podwyższone od 10.000 zł do 30.000.000 zł (względem obecnych od 1.000 do 5.000.000 zł). W dalszym ciągu warunkiem nałożenia kary miało być osiągnięcie przez podmiot zbiorowy korzyści z przestępstwa (bądź możliwości jej uzyskania).

Podobnie jak obecnie, podmiot zbiorowy nie miał ponosić odpowiedzialności, jeśli wykazał, że procedury nadzorcze nie zawiodły (brak winy w nadzorze) oraz że wszelkie osoby działające w jego imieniu dochowały należytej staranności. Z uwagi na planowane zaostrzenie zasad odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, jeszcze większego znaczenia miało więc nabrać prawidłowe funkcjonowanie wewnętrznych procedur *compliance* wewnątrz korporacji oraz zasad *corporate governance*, a także i regulacji dotyczących alokacji odpowiedzialności za kluczowe obszary działalności spółki.

Omawiana nowelizacja była kolejną próbą uczynienia z ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych skutecznego narzędzia do egzekwowania sankcji karnych wobec korporacji. Poprzedni projekt nowelizacji z 2019 r. przepadł wraz z końcem kadencji parlamentu. Zgodnie z założeniami

rządowymi, projekt ten miał zostać przyjęty przez Radę Ministrów jeszcze w IV kwartale 2022 r. Tymczasem do wyborów przeprowadzonych w październiku 2023 r. nie trafił on w ogóle do programu obrad sejmowych.

10. **PODSUMOWANIE**

W pierwszym rozdziale dokonano systematycznego omówienia procesu kształtowania się regulacji dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione w polskim porządku prawnym. Analizie poddano ewolucję rozwiązań normatywnych na przestrzeni ostatnich dekad, ze szczególnym uwzględnieniem roli prawa Unii Europejskiej oraz prawa międzynarodowego w tym procesie. Przepisy unijne oraz międzynarodowe, nakładające na państwa członkowskie bądź sygnatariuszy umów międzynarodowych obowiązek wprowadzenia skutecznych mechanizmów odpowiedzialności osób prawnych, stanowiły bowiem istotny impuls do opracowania pierwotnej wersji OPZ z 2002 r. oraz miały znaczący wpływ na ostateczną konstrukcję przyjętych w niej rozwiązań.

Kolejna część rozdziału obejmuje przegląd zmian wprowadzonych do ustawy od momentu jej wejścia w życie, jak również przedstawienie inicjatyw legislacyjnych podejmowanych w ostatnich latach, których celem było zmodernizowanie OPZ i zwiększenie jej wykorzystania w praktyce orzeczniczej. Rozważania te obejmują zarówno projekty zakładające gruntowną przebudowę całego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, jak i propozycje o charakterze częściowym lub technicznym. Pomimo licznych prób nowelizacji, większość z nich nie doprowadziła do uchwalenia nowych rozwiązań. W konsekwencji nadal obowiązuje ustawa uchwalona w 2002 r., w istotnej mierze zmodyfikowana jedynie przez orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 2004 r. Należy jednak zauważyć, że zmiany, które faktycznie wprowadzono, mają na celu rozszerzenie możliwości stosowania ustawy w praktyce, choć nie eliminują one podstawowych mankamentów systemowych.

Dokonana w niniejszym rozdziale analiza historyczna stanowi niezbędne zaplecze dogmatyczne dla sformułowania merytorycznych postulatów legislacyjnych zmierzających do nowelizacji OPZ. Ukazanie ewolucji najważniejszych przepisów OPZ, stanowiącym o wprowadzonym modelu odpowiedzialności oraz ich praktycznego funkcjonowania umożliwi precyzyjne określenie obszarów wymagających interwencji ustawodawcy.

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że obecna regulacja nie zapewnia skutecznych narzędzi do przeciwdziałania przestępczości gospodarczej ani nie umożliwia realnego egzekwowania odpowiedzialności od podmiotów zbiorowych. Dlatego też konieczne staje się przeprowadzenie kompleksowej reformy ustawy, która pozwoli na stworzenie systemu adekwatnego do współczesnych potrzeb i wyzwań związanych z funkcjonowaniem podmiotów organizacyjnych w obrocie gospodarczym.

ROZDZIAŁ II

MATERIALNOPRAWNE ASPEKTY ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH ZA CZYNY ZABRONIONE POD GROŻBĄ KARY

1. UWAGI WSTĘPNE

Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych to część szerszej koncepcji odpowiedzialności prawnej osób prawnych *per se*. Odpowiedzialność prawna to ponoszenie ujemnych konsekwencji prawnych określonego (przewidzianego) w prawie stanu rzeczy (zdarzeń lub sytuacji niezależnych od zachowania jakiegokolwiek podmiotu) lub zachowania (działania bądź zaniechania) jakiegoś podmiotu (niekoniecznie tego, który tę odpowiedzialność ponosi)⁵⁴.

Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych przewidziana w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych ma charakter odpowiedzialności prawnej, niezależnie od przyjętej koncepcji jej kwalifikacji jako odpowiedzialności karnej czy quasi-karnej (szersza analiza tego zagadnienia znajduje się w rozdziale II.4 niniejszej pracy). Konstrukcja ta funkcjonuje jako odrębny reżim prawny, przypisywany jednostce organizacyjnej ze względu na określone uchybienia w jej strukturze lub sposobie działania.

Aktualnie obowiązujący art. 6 OPZ stanowi, że ustalenie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego – bądź jej brak – nie wpływa na możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności cywilnej za wyrządzoną szkodę, nałożenia sankcji administracyjnych ani przypisania indywidualnej odpowiedzialności osobie fizycznej, która dopuściła się czynu zabronionego. Odpowiedzialności te funkcjonują zatem równolegle, a ich zakresy nie wyłączają się wzajemnie.

Z powyższego wynika, że odpowiedzialność podmiotów zbiorowych przewidziana w obowiązującej ustawie nie może być utożsamiana ani z odpowiedzialnością cywilną, ani z odpowiedzialnością administracyjną, a także nie ma charakteru wtórnego czy uzupełniającego względem indywidualnej odpowiedzialności karnej sprawcy czynu zabronionego. Jest to samodzielny i niezależny reżim odpowiedzialności, funkcjonujący obok innych systemów sankcji prawnych.

Przy czym na gruncie obowiązującej OPZ, odpowiedzialność podmiotów zbiorowych nie jest również *sensu stricte* odpowiedzialnością karną. Wskazuje

---

⁵⁴ J. Potulski, J. Warylewski, *Ustawa...*, s. 24.

na to bezpośrednio chociażby zmiana pierwotnej nazwy projektowanej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z **“odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych”** na **“odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary”**.

Już sama zmiana nazwy projektowanej ustawy wskazuje, że odpowiedzialność przewidziana w OPZ nie mieści się w tradycyjnych ramach odpowiedzialności karnej. Ma ona charakter odpowiedzialności „*sui generis*”, zbliżonej do odpowiedzialności karnej pod względem funkcji i skutków, lecz niewpisującej się w nią w sposób pełny.

W tym kontekście pojawia się pytanie o rzeczywisty charakter odpowiedzialności przyjętej w OPZ oraz o to, jaką koncepcję odpowiedzialności podmiotów zbiorowych należałoby uznać za właściwą w polskim systemie prawnym. Dotychczas w doktrynie wykształcono kilka zasadniczych podejść do tej problematyki, różniących się podstawą przypisania winy, sposobem powiązania czynu osoby fizycznej z działaniem podmiotu zbiorowego oraz zakresem skutków prawnych.

Kwestie te mają fundamentalne znaczenie zarówno dla prawidłowej interpretacji obowiązujących przepisów, jak i dla określenia kierunku dalszych reform. Przyjęcie konkretnej koncepcji odpowiedzialności determinuje bowiem sposób ustalania winy organizacji, zakres jej odpowiedzialności oraz ocenę skuteczności stosowanych środków prawnych w zwalczaniu przestępczości gospodarczej i korupcyjnej. Analiza teorii wypracowanych w literaturze oraz ich funkcjonowania w praktyce pozwoli ustalić, które rozwiązania mogą okazać się najbardziej adekwatne dla polskich potrzeb regulacyjnych.

2. **TEORIE I KONCEPCJE OSÓB PRAWNYCH**

Aby właściwie ocenić i porównać istniejące koncepcje odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, konieczne jest uprzednie przybliżenie podstawowych teorii dotyczących natury osób prawnych, które ukształtowały się w doktrynie na przestrzeni lat. Zrozumienie tych założeń teoretycznych stanowi punkt wyjścia do analizy dalszych konstrukcji odpowiedzialności przypisywanej organizacjom.

Zasadniczo, teorie osób prawnych można podzielić na dwie podstawowe grupy, tj. teorie substratu oraz teorie fikcji.

Teoria fikcji zakłada, że osobowość prawna stanowi konstrukcję stworzoną przez legislatora i nie odzwierciedla rzeczywistego bytu. Osoba prawna nie istnieje w sensie ontologicznym, lecz funkcjonuje jako narzędzie prawa, któremu nadaje się pewne właściwości charakterystyczne dla osoby fizycznej. Konstrukcja ta została wykreowana w celu umożliwienia sprawniejszego obrotu gospodarczego oraz organizacji działań przekraczających możliwości pojedynczych jednostek⁵⁵.

Od koncepcji fikcyjnego charakteru osoby prawnej odchodzą teorie substratu, które przyjmują, że osoba prawna ma rzeczywisty, a nie wyłącznie konstrukcyjny charakter. Jej istnienie znajduje odzwierciedlenie w określonym „substracie”, czyli elemencie, który stanowi podstawę jej bytu. W zależności od konkretnej teorii substrat ten może być ujmowany na różne sposoby - jako wspólnota osób, zorganizowany majątek albo struktura organizacyjna ukierunkowana na realizację określonych celów. Wyróżnia się tutaj:

- (a) teorie substratu osobowego, które można podzielić chociażby na:
  - (i) teorię organiczną, zgodnie z którą osoba prawna to w istocie *istota organiczna* oraz,
  - (ii) teorię kolektywu osobowego, zgodnie z którą osoba prawna to zbiór osób;
- (b) teorie substratu nieosobowego (teoria ta odrzuca fikcję osób prawnych i ich koncepcje jako zbioru poszczególnych osób), wśród których można wyróżnić:
  - (i) teorię wspólnego interesu która zakłada, że osoba prawna opiera się na zmiennym składzie osobowym, tworzącym daną organizację - i choć osoby wchodzące w jej struktury mogą się nieustannie zmieniać, to elementem spajającym je w jedną całość jest osoba prawna jako odrębny podmiot, która stanowi nośnik wspólnego interesu jednostek, które w danym momencie tworzą organizację, zapewniając ciągłość jej funkcjonowania niezależnie od zmian personalnych;
  - (ii) teorię majątku celowego opierającej się na założeniu, że istotą osoby prawnej jest wyodrębniony majątek przeznaczony do

---

⁵⁵ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Warszawa 2003, s. 1.

realizacji określonego zadania i to on stanowi centralny element definiujący byt osoby prawnej, a sama organizacja jest utożsamiana z zespołem składników majątkowych ukierunkowanych na osiągnięcie konkretnego, prawnie określonego celu;

- (iii) teorię własności zbiorowej, według której osoba prawna to wspólna własność osób fizycznych, łączących swoje dobra we współwłasność⁵⁶.

Obowiązującą w prawie polskim koncepcją funkcjonowania osób prawnych jest teoria normatywna, która zakłada, że to przepisy ustawowe wyraźnie przyznają określonym podmiotom osobowość prawną⁵⁷.

3. ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNA OSÓB PRAWNYCH

Analiza deliktowej odpowiedzialności osób prawnych w prawie cywilnym odgrywa istotną rolę przy określaniu podstaw i kierunków kształtowania odpowiedzialności quasi-karnej podmiotów zbiorowych w Polsce. Zrozumienie cywilnoprawnych mechanizmów przypisywania winy i szkody organizacjom stanowi bowiem ważny punkt odniesienia dla oceny konstrukcji odpowiedzialności przewidzianej w OPZ.

Odpowiedzialność osoby prawnej za delikt zależy od łącznego spełnienia następujących przesłanek:

- (a) wyrządzenie szkody przez organ osoby prawnej;
- (b) organ osoby prawnej wyrządzającej szkodę działał w ramach swych uprawnień;
- (c) organowi osoby prawnej można przypisać winę;
- (d) między czynnościami organu osoby prawnej i szkodą zachodzi normalny związek przyczynowy⁵⁸.

---

⁵⁶ Ibidem, s. 1-3.

⁵⁷ W prawie polskim przepisy te znajdują się w kodeksie cywilnym. Zgodnie z treścią art. 33 k.c., osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególnie przyznają osobowość prawną. Osoby prawne mogą być w stosunkach cywilnoprawnych podmiotem praw i obowiązków (art. 33(1) § 1 i art. 34 k.c.). Dalej przepisy k.c. określają podstawowe cechy osób prawnych, jakimi są struktura organizacyjna i organy (art. 38 k.c.), odrębny majątek i odpowiedzialność tym majątkiem za zobowiązania, zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków. Co do zasady, jednostka organizacyjna uzyskuje osobowość prawną z chwilą jej wpisu do właściwego rejestru (art. 37 § 1 k.c.). Rejestr ten prowadzony jest na podstawie ustawy z dn. 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. 2023, poz. 685).

⁵⁸ J. Gudowski, G. Bieniek, *Komentarz do art. 416 k.c.* [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II*, Warszawa 2018, LEX.

Zasady odpowiedzialności deliktowej osób prawnych wypracowane na gruncie prawa cywilnego mogą stanowić ważny punkt odniesienia przy konstruowaniu modelu odpowiedzialności o charakterze karnym lub quasi-karnym. Szczególnego znaczenia nabiera tu kwestia przypisania winy organowi osoby prawnej, zwłaszcza gdy szkoda została wyrządzona w rezultacie działania jego przedstawicieli. W prawie cywilnym odpowiedzialność deliktowa osoby prawnej jest bowiem powiązana z zawinionym zachowaniem członków organu, którzy w danym stanie faktycznym występują w ramach wykonywania funkcji organu i podejmują działania przypisywane następnie całej organizacji⁵⁹.

W literaturze podkreśla się ponadto, że odpowiedzialność osoby prawnej może zostać przypisana już w sytuacji, gdy szkoda została spowodowana zawinionym działaniem choćby jednego członka organu kolegialnego. Oznacza to, że dla powstania odpowiedzialności deliktowej podmiotu zbiorowego nie jest konieczne jednolite, wspólne działanie całego organu. Wystarczające jest, aby jednostkowe zachowanie członka organu, podejmowane w ramach wykonywania czynności przypisanych temu organowi, doprowadziło do powstania szkody. W doktrynie przyjmuje się także, że odpowiedzialność ta aktualizuje się wyłącznie wtedy, gdy działanie wyrządzające szkodę pozostaje w funkcjonalnym związku z wykonywaniem zadań organu osoby prawnej⁶⁰.

W tym kontekście warto zaznaczyć, że deliktowa odpowiedzialność oparta na zasadzie winy nie jest jedynym reżimem odpowiedzialności, jaki może zostać zastosowany wobec osoby prawnej w prawie polskim. Kodeks cywilny przewiduje bowiem w określonych sytuacjach możliwość pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności na zasadzie ryzyka. W takim modelu poszkodowany jest zwolniony z obowiązku wykazywania winy po stronie osoby prawnej, a dla przypisania odpowiedzialności wymagane jest spełnienie określonych ustawowo przesłanek:

- (a) zaistnienie stanu faktycznego normy konstytuującej odpowiedzialność na zasadzie ryzyka;
- (b) powstanie szkody;

---

⁵⁹J. Gudowski, G. Bieniek, *Komentarz do art. 416 k.c.* [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II*, Warszawa 2018, LEX.

⁶⁰ Por. wyrok SN z 5 grudnia 2007 r., I CSK 304/07, zgodnie z którym *dla przypisania odpowiedzialności osoby prawnej nie jest konieczne, aby szkoda była następstwem zawinionego zachowania wszystkich osób wchodzących w skład organu kolegialnego, wystarczy, że zawinione było działanie jednej z tych osób, jeśli działa ona w wykonywaniu funkcji tego organu.*

- (c) istnienie adekwatnego związku przyczynowo - skutkowego pomiędzy zaistniałym zdarzeniem a szkodą⁶¹.

Powyższy typ odpowiedzialności pozwala więc na przypisanie odpowiedzialności osobie fizycznej bądź prawnej **bez udowodnienia jej winy** za powstałą szkodę.

Polski system prawa karnego opiera się natomiast na fundamentalnej zasadzie *nullum crimen sine culpa*, zgodnie z którą przypisanie odpowiedzialności karnej jest możliwe wyłącznie po wykazaniu winy sprawcy. Zasada ta nakłada na organy ścigania obowiązek udowodnienia, że oskarżony działał w sposób zawiniony, zanim możliwe będzie zastosowanie wobec niego represji prawno-karnej. Nie budzi wątpliwości, iż model ten wynika bezpośrednio z konstrukcji prawa karnego materialnego i znajduje konsekwentne zastosowanie w odniesieniu do osób fizycznych. Wyrazem tej zasady są liczne rozwiązania procesowe, w tym chociażby regulacje stanowiące, że osoba niepoczytalna w chwili czynu nie może ponosić odpowiedzialności karnej.

Rozważenia wymaga jednak, czy w odniesieniu do osób prawnych zasada ta powinna mieć zastosowanie w swoim klasycznym, niezmienionym kształcie. Na gruncie prawa cywilnego funkcjonują bowiem przypadki odpowiedzialności na zasadzie ryzyka, w których podmiot zbiorowy ponosi konsekwencje bez konieczności wykazywania jego winy. Powstaje zatem pytanie, czy podobny model – abstrahujący od ustalania winy *sensu stricto* – nie mógłby znaleźć zastosowania również w obszarze odpowiedzialności karnej lub quasi-karnej osób prawnych. Takie rozwiązanie mogłoby zwiększyć efektywność stosowania przepisów dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, prowadząc do realniejszego egzekwowania sankcji, podniesienia ich prewencyjnego znaczenia oraz wzmocnienia ochrony przed przestępczością gospodarczą.

Z tych właśnie względów kolejna część niniejszej rozprawy została poświęcona szczegółowej analizie przesłanek przypisania odpowiedzialności podmiotowi zbiorowemu. Szczególny nacisk położono na problematykę winy w organizacji oraz na przedstawienie i ocenę różnych koncepcji teoretycznych, które mogą stanowić podstawę jej przypisania osobie prawnej.

---

⁶¹ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 16.

4. PRZESŁANKI ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ PODMIOTÓW ZBIOROWYCH

Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych w swoim założeniu powinna stanowić dziś ważny element polityki kryminalnej w obszarze zwalczania przestępczości gospodarczej i korupcyjnej. Jednak jej konstrukcja opiera się na odmiennych przesłankach niż te, które dotyczą osób fizycznych. W niniejszym podrozdziale omówione zostaną podstawowe warunki przypisania odpowiedzialności podmiotom zbiorowym za przestępstwa popełnione przez osoby fizyczne na ich rzecz, czyn zabroniony jako fundament tej odpowiedzialności oraz relacja między sprawcą przestępstwa a organizacją, która ponieść ma następczą odpowiedzialność za popełnione przestępstwo. Przedstawienie tych zagadnień pozwoli lepiej zrozumieć istotę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych oraz trudności pojawiające się przy jej praktycznym stosowaniu.

4.1 Czyn zabroniony osoby fizycznej jako podstawa odpowiedzialności podmiotu zbiorowego

Punktem wyjścia dla odpowiedzialności karnej osoby fizycznej jest czyn zabroniony. Aby przypisać jego sprawstwo konkretnej osobie muszą zostać spełnione następujące przesłanki:

- (a) osoba fizyczna popełniła czyn zabroniony;
- (b) popełniony czyn został stypizowany w przepisach karnych rangi ustawowej;
- (c) popełniony czyn ma odpowiedni stopień społecznej szkodliwości;
- (d) czyn jest zawiniony⁶².

W przypadku podmiotów zbiorowych, podstawę ich odpowiedzialności stanowi popełnienie czynu zabronionego przez ustawę karną przez osobę fizyczną działającą w ich imieniu i na ich rzecz. Zasadnicze wątpliwości pojawiają się jednak w kwestii tego, czy podmiot zbiorowy, jako abstrakcyjny twór prawny, może być bezpośrednim sprawcą czynu zabronionego.

W nauce prawa karnego, jako *czyn* rozumiane jest *psychicznie sterowane, zewnętrzne zachowanie się człowieka*⁶³. W klasycznym ujęciu nauk penalnych,

---

⁶²J. Giezek, *Komentarz do art. 1 k.k.* [w:] D. Gruszecka, K. Lipiński, G. Łabuda, J. Giezek, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021, LEX.

⁶³ Ibidem.

jako czyn rozumiane jest uzewnętrznione i społecznie postrzegalne zachowanie człowieka, które stanowi decyzję jego woli, u podłoża której stoi określona motywacja⁶⁴. Przy czym jednocześnie na gruncie przepisów karnych, odpowiedzialność karną może ponieść wyłącznie osoba, która jest dorosła, poczytalna i niedziałająca pod wpływem przymusu⁶⁵.

W tym ujęciu bezpośrednie przypisanie osobie prawnej sprawstwa czynu zabronionego rodzi liczne trudności natury dogmatycznej. Krytycy takiego rozwiązania podnoszą przede wszystkim, że jako konstrukcja prawna pozbawiona realnego bytu psychicznego, osoba prawna nie posiada własnej woli w sensie rozumianym przez prawo karne. W konsekwencji nie jest zdolna do podejmowania decyzji czy procesów ocennych, które mogłyby zostać uznane za czyn w znaczeniu karnoprawnym⁶⁶. W doktrynie można też jednak znaleźć głosy przeciwnie. Jednym z bardziej rozpoznawalnych głosów w tym zakresie - a jednocześnie wygłoszonym już kilkadziesiąt lat temu, bo w 1957 r. - jest głos Lorda Justice Denninga⁶⁷, który wskazał, że:

*Firmę można pod wieloma względami porównać do ciała ludzkiego. Ma mózg i ośrodek nerwowy, który kontroluje to, co robi. Posiada również ręce, które trzymają narzędzia, działając zgodnie ze wskazówkami płynącymi z centrum. Niektórzy ludzie w firmie to jedynie słudzy i agenci, którzy są niczym więcej niż rękami do wykonywania pracy i nie można powiedzieć, że reprezentują umysł lub wolę. Inni to dyrektorzy i menedżerowie, którzy reprezentują kierowniczy umysł i wolę firmy oraz kontrolują jej działania. Stan umysłu tych menedżerów jest stanem umysłu firmy i jako taki jest traktowany przez prawo. Przekonasz się więc, że w przypadkach, gdy prawo wymaga winy osobistej jako warunku odpowiedzialności deliktowej, wina menedżera będzie osobistą winą spółki. Podobnie jest również w prawie karnym, w przypadkach, gdy prawo wymaga winy umysłu jako warunek przestępstwa, poczucie winy dyrektorów i menedżerów sprawi, że winna będzie sama firma.*⁶⁸

---

⁶⁴ A. Marek, *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997 r. s. 92.

⁶⁵ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2008, s. 166.

⁶⁶ M. Filar, *Węzłowe problemy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie ustawy z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, w: J. Giezek (red.), *Przestępstwo - kara - polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, Kraków 2006, s. 162-163.

⁶⁷ Alfred Thompson "Tom" Denning, Baron Denning, był angielskim adwokatem i sędzią, który orzekał m. in. w brytyjskim Sądzie Najwyższym (Court of Appeal of England and Wales).

⁶⁸ Wyrok w sprawie H L Bolton (Engineering) Co Ltd przeciwko T J Graham & Sons Ltd [1957] 1 QB 159.

Lord Denning wskazuje więc, że osoba prawna zdolna jest do kreowania aktów woli. W tym miejscu niektórzy przedstawiciele doktryny wskazują również na rozumowanie *per analogiam*, wywodzone z uregulowań dotyczących osób prawnych, a funkcjonujących bez żadnych kontrowersji w prawie cywilnym. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż spółki prawa handlowego bądź jednostki samorządu terytorialnego mogą być podmiotami praw i obowiązków. Co więcej, osoby prawne mogą być również podmiotem odpowiedzialności deliktowej na gruncie prawa cywilnego. W konsekwencji, M. Filar wskazuje na istnienie *ducha zbiorowości*, będącej poczuciem ponadindywidualnej wspólnoty interesów tworzących go osób fizycznych, a zatem na istnienie motywacji własnej podmiotu zbiorowego do popełnienia danego czynu, który w następstwie tego może być przedmiotem oceny prawnokarnej⁶⁹.

W kontekście powyższego można się zgodzić z D. Habrat, która wskazuje, że w konsekwencji trudności praktycznych w przypisaniu podmiotowi zbiorowemu bezpośredniej winy za popełniony czyn zabroniony, kluczowe jest określenie ścisłego związku podmiotowego pomiędzy podmiotem zbiorowym a osobą fizyczną, której można przypisać czyn prawnokarny⁷⁰.

Określeniu odpowiedniego kształtu, granic oraz kluczowych ww. związku poświęcony zostanie następny podrozdział niniejszej rozprawy.

4.2 **Problematyka związku podmiotowego pomiędzy podmiotem zbiorowym a osobą fizyczną, której czyn stanowi podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego**

Kwestia związku podmiotowego pomiędzy sprawcą czynu zabronionego a podmiotem zbiorowym jest kluczowym problemem w kontekście odpowiedzialności karnej spółek. Prawidłowe zdefiniowanie relacji pomiędzy tymi dwoma podmiotami będzie przedmiotem rozważań tej części pracy doktorskiej.

Różnice pomiędzy poszczególnymi modelami odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych dotyczą m.in. związku podmiotowego pomiędzy sprawcą przestępstwa a osobą prawną. Podmiot zbiorowy może albo na gruncie formalnego związku sprawy przestępstwa z danym podmiotem

---

⁶⁹ Filar M., *Podstawy odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych (na gruncie ustawy z dnia 22 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary)*; [w:] *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych*, Apelacja Gdańska 2003, nr 3, s. 22.

⁷⁰ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 167.

zbiorowym albo też na gruncie powiązania funkcjonalnego, tj. niewymagającego formalnej legitymacji do reprezentowania danej osoby prawnej. Właściwe określenie granic związku sprawcy przestępstwa z podmiotem zbiorowym jest natomiast kluczem do zapewnienia funkcji gwarancyjnych jakie spełniać winny przepisy obowiązującego prawa. Oczywistym jest bowiem, że osoba prawna nie może ponosić bezwzględnej i nieograniczonej odpowiedzialności za działania osób, z którymi nie łączy ją relewantny związek. Przy czym jednocześnie zbytne zawężenie kręgu tych osób może doprowadzić do wypaczenia prawidłowego funkcjonowania regulacji, pozwalających na pociąganie do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

Należy jednak mieć na uwadze, że sam związek podmiotu zbiorowego ze sprawcą przestępstwa nie jest wystarczającą przesłanką do przypisania odpowiedzialności za ten czyn osobie prawnej. Kolejnym, istotnym dylematem materialnoprawnym z jakim zderzają się teoretycy prawa konstruujący koncepcje odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych jest kwestia zawinienia osób prawnych, która zostanie omówiona w punkcie 4.4 poniżej. Zanim jednak przejdziemy do tej skomplikowanej materii, w pierwszej kolejności zasadnym jest dokonanie analizy środków represji karnej (tj. kar) jakie w teorii mogą być zastosowane wobec podmiotów zbiorowych, za przypisane im przestępstwa.

4.3 Problematyka stosowania środków represji karnej wobec podmiotów zbiorowych

Aby w sposób prawidłowy omówić problematykę stosowania kar kryminalnych wobec osób prawnych należy pamiętać jakimi charakteryzują się kary kryminalne. Kary te mają bowiem szereg unikalnych dla nich cech, które odróżniają je od innych form wyrażania społecznego sprzeciwu dla zachowań uważanych za niedopuszczalne⁷¹. Cechy te zostały określone przez doktrynę prawa karnego jako następujące:

- (a) kary kryminalne nakładane są w imieniu państwa, przez specjalnie do tego powołane organy - tj. sądy - w toku ustalonej przez akty prawne procedury wymierzania sprawiedliwości;

---

⁷¹ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 178.

- (b) kary kryminalne są bardziej dolegliwe niż jakiegokolwiek inne sankcje przewidziane przez prawo;
- (c) wina jest warunkiem *sine qua non* wymierzenia kary kryminalnej;
- (d) kara kryminalna jest dolegliwością ściśle osobistą⁷².

Kara kryminalna jest więc dolegliwością ściśle i nierozzerwalnie związaną ze sprawcą czynu zabronionego. Jednocześnie, kara kryminalna powinna spełniać następujące cele:

- (a) sprawiedliwościowy, czyli zaspokojenie społecznego poczucia sprawiedliwości;
- (b) prewencji generalnej i indywidualnej⁷³,
- (c) kompensacyjny poprzez naprawienie szkody powstałej na skutek przestępstwa lub zadośćuczynienie w innej postaci⁷⁴.

Zdaniem wielu teoretyków prawa, kary orzekane wobec osób fizycznych za popełnione przestępstwa gospodarcze nie realizują w pełni funkcji, jakie spełniać ma kara kryminalna. Jednym z przyczynków do rozwoju koncepcji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych był fakt braku spełniania przez karę nałożoną na osobę fizyczną funkcji odstraszałającej oraz zapobiegawczej w stosunku do podmiotu zbiorowego⁷⁵.

Jak więc ukształtować system kar wobec podmiotów zbiorowych, tak by spełniały one funkcje kar kryminalnych a zarazem posiadały ich immanentne cechy?

4.4 Wina jako przesłanka odpowiedzialności karnej podmiotu zbiorowego

Przepisu art. 1 § 3 k.k. stanowi, że nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu. Norma prawna zawarta w przywołanym wyżej przepisie to fundamentalna przesłanka odpowiedzialności w prawie karnym, jakim jest wina sprawcy czynu zabronionego. Przepis ten pełni funkcję legitymizującą (tj. daje wyraz zasadzie

---

⁷² A. Zoll (red.), *Kodeks Karny, Część Ogólna, Komentarz*, t. I, Kraków 2004, s. 575-576

⁷³ Obecnie kodeks karny odrzuca dyrektywę negatywnej prewencji ogólnej, skoncentrowanej na odstraszeniu społeczeństwa na rzecz pozytywnej prewencji ogólnej, której istotą jest kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa.

D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 179.

⁷⁴ M. Szczepaniec, *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, Prokuratura i Prawo 2014, nr 3.

⁷⁵ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 182.

nullum crimen sine culpa) i limitującą (tj. nakłada na sąd obowiązek wymierzenia kary nieprzekraczającej stopień zawinienia sprawcy)⁷⁶.

Przypisanie sprawcy winy, wymaga łącznego spełnienia poniższych przesłanek:

- (a) podmiotowa zdolność sprawcy do ponoszenia odpowiedzialności karnej, warunkowana osiągnięciem określonego wieku (art. 10 k.k.), wskazującego na jego dojrzałość,
- (b) niezakłócona patologicznymi czynnikami zdolność do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swym postępowaniem (art. 31 k.k.),
- (c) rozpoznawalność bezprawności (art. 30 k.k.),
- (d) brak usprawiedliwionego błędu co do okoliczności wyłączającej bezprawność albo winę (art. 29 k.k.),
- (e) wymagalność zgodnego z prawem zachowania, odpadająca w anormalnej sytuacji motywacyjnej, leżącej u podłoża wyłączającego winę stanu wyższej konieczności (art. 26 § 2 k.k.)⁷⁷.

Odpowiedzialności podmiotów zbiorowych nie mieści się w klasycznych ramach zawinienia w rozumieniu art. 1 § 3 k.k.

W przypadku przestępstw popełnianych przez podmioty zbiorowe, nierzadko dochodzi do współdziałania wielu jednostek, na różnych poziomach wewnątrz danej organizacji. Wszystkie te jednostki dążą do osiągnięcia korzyści dla korporacji, nawet jeśli nie przekłada się to na natychmiastową gratyfikację dla samych uczestników. W tym rozumieniu, pojęcie zawinienia podmiotu zbiorowego w sposób oczywisty jest szersze niż to, określone w klasycznej doktrynie prawa karnego. To właśnie pojęcie zawinienia jest jednym z kluczowych elementów odróżniających przestępczość osób prawnych od przestępczości osób fizycznych⁷⁸.

W doktrynie wykształcono różne koncepcje pozwalające na przypisanie osobom prawnym winy. Teorie te stanowią próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ująć odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w sposób spójny z zasadami prawa karnego. W dalszej części przedstawione zostaną te z nich, które mogą

---

⁷⁶ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 173.

⁷⁷ P. Kozłowska-Kalisz, Komentarz do art. 1 k.k., [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2023, LEX.

⁷⁸ S. Zieliński, *Prawo do obrony podmiotu zbiorowego*, Białystok 2020, s. 58-59.

mieć znaczenie dla docelowego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w polskim systemie prawnym.

Neil'a Cavanagh proponuje on następujący podział wypracowanych koncepcji⁷⁹:

(a) podejście nominalistyczne

W przypadku podejścia nominalistycznego osoba prawna oznacza zbiór składających się na nią osób fizycznych. Zgodnie z tą teorią odpowiedzialność korporacji ma zawsze charakter pochodny względem odpowiedzialności osób fizycznych.

(b) teorie realistyczne

Koncepcje realistyczne przewidują istnienie szczególnego rodzaju winy – winy organizacyjnej. Zgodnie z nimi korporacje to samodzielne podmioty, odpowiedzialne za własne polityki i sposób postępowania, wdrożone procedury i przyjęte zwyczaje⁸⁰.

A. KONCEPCJE NOMINALISTYCZNE

(a) **Teoria delegacji**

Najstarszym modelem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych jest koncepcja tzw. *vicarious liability*, która została oparta na teorii delegacji⁸¹. W literaturze polskiej model ten określa się mianem odpowiedzialności zastępczej. Zakłada on, że podmiot zbiorowy ponosi konsekwencje czynów popełnionych przez osoby działające w jego strukturach. Zachowania pracowników traktowane są tu jako działania podmiotów trzecich. Aby odpowiedzialność ta mogła zostać przypisana organizacji, konieczne jest spełnienie dwóch podstawowych przesłanek:

- (i) zachowanie sprawcy przestępstwa musi się mieścić w ramach kompetencji powierzonych mu przez osobę prawną;
- (ii) sprawca działał z zamiarem przysporzenia korzyści majątkowej podmiotowi zbiorowemu⁸².

---

⁷⁹ N. Cavanagh, *Corporate Criminal Liability: An Assessment of the Models of Fault*, The Journal of Criminal Law, Vol 75, nb 5, October 2011, s. 414.

⁸⁰ Ibidem, s. 414.

⁸¹ B. Nita, *Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Państwo i Prawo 2003, nr 6, s. 18.

⁸² B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 100.

Co więcej w tym modelu, podmiot zbiorowy ponosi również odpowiedzialność za czyny tych osób działających na jego rzecz, które dokonane zostały wbrew woli osoby upoważniającej do działań lub nawet wtedy, gdy były jawnie przez nią zabronione⁸³. Tak więc model ten pozwala na pociągnięcie do odpowiedzialności za przestępstwo korporacji, która nie tylko nie „popełniła” przestępstwa, ale również podjęła niezbędne środki, żeby takiemu przestępstwu zapobiec⁸⁴. Teoria ta pozwala na uznanie korporacji winną czynów popełnionych przez jej pracowników, dyrektorów, menedżerów. Odpowiedzialność na gruncie teorii delegacji jest niejako „automatyczna” i nie zachodzi potrzeba wykazania, że korporacja miała „przestępczy zamiar” (*mens rea*)⁸⁵. W odniesieniu natomiast do przesłanki korzyści majątkowej nie ma znaczenia, czy podmiot ten ostatecznie faktycznie odniesie korzyść majątkową czy też nie. Istotnym jest sama okoliczność, że dany pracownik działał z zamiarem przysporzenia korzyści majątkowej tej osobie prawnej.

Istota teorii delegacji polega na przyjęciu, że podmiot zbiorowy ponosi odpowiedzialność za czyn zabroniony, którego sam nie popełnił, a który został dokonany przez osobę działającą w jego strukturach. Odpowiedzialność ta ma charakter obiektywny i mieści się w kategorii tzw. *absolute liability*, czyli odpowiedzialności niezależnej od wykazania winy po stronie organizacji. W praktyce oznacza to, że osobie prawnej można przypisać odpowiedzialność za zachowanie niespełniające pełnych znamion przestępstwa po jej stronie i niemające związku z własnym, zawinionym działaniem podmiotu zbiorowego.

W tym modelu odpowiedzialność organizacji ma charakter akcesoryjny – jest zależna od ustalenia, że konkretna osoba fizyczna popełniła czyn zabroniony. Dopiero możliwość przypisania przestępstwa bezpośredniemu sprawcy otwiera drogę do obciążenia podmiotu zbiorowego konsekwencjami prawnokarnymi. Model delegacyjny zakłada zatem ścisłą wtórność odpowiedzialności organizacji wobec odpowiedzialności indywidualnej⁸⁶.

---

⁸³ I. Ramus (red.), *Obrót powszechny i gospodarczym, Problemy karnomaterialne i procesowe*, Kielce 2014, s. 46.

⁸⁴ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...* s. 25.

⁸⁵ S. Horan, *Corporate crime*, Haywards Heath, West Sussex, Bloomsbury, Dublin 2011, s. 66.

⁸⁶ C. Wells, *Corporations: Culture, Risk and Criminal Liability*, „The Criminal Law Review” 1993, p. 558; B. Nita, *Koncepcje odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w angloamerykańskim systemie prawnym*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 2, s. 110 i n.

Teoria delegacji znajduje praktyczne zastosowanie w niektórych państwach, takich jak Wielka Brytania i Kanada, szczególnie w kontekście przestępstw z grupy tzw. *strict liability*⁸⁷. Ten model odpowiedzialności jest również często stosowany w przypadku przestępstw z obszaru ochrony środowiska oraz prawa pracy⁸⁸.

Model ten nie jest jednak pozbawiony istotnych ograniczeń. Jak wskazuje C. Clarkson, konstrukcja ta napotyka na kilka zasadniczych problemów. Po pierwsze, nie nadaje się ona do stosowania w odniesieniu do czynów zabronionych, których istotnym elementem jest istnienie zamiaru lub innej postaci ***mens rea***, ponieważ organizacja – jako podmiot pozbawiony własnej świadomości – nie jest w stanie spełnić tego warunku⁸⁹. Po drugie, model ten może prowadzić do sytuacji, w której podmiot zbiorowy zostaje ukarany mimo podjęcia przez niego wszelkich możliwych działań prewencyjnych, mających na celu zapobieżenie naruszeniom prawa przez pracowników. Odpowiedzialność ta może więc przybrać formę nadmiernie surową i oderwaną od rzeczywistego stopnia zawinienia organizacji. Wreszcie, w skrajnych przypadkach teoria delegacji może prowadzić do powstania odwrotnego problemu: brak możliwości zidentyfikowania bezpośredniego sprawcy czynu zabronionego – na przykład pracownika działającego anonimowo lub poza systemem – co może skutecznie uniemożliwić przypisanie winy osobie prawnej, mimo że doszło do popełnienia przestępstwa w jej strukturach lub na jej rzecz⁹⁰.

(b) Teoria identyfikacji

Teoria identyfikacji, szeroko stosowana w systemach *common law* oraz m.in. we Francji, Anglii, Walii i Kanadzie, opiera się na założeniu, że określone osoby działające w strukturach organizacji mogą być uznane za „ucieleśnienie” samej osoby prawnej. W doktrynie funkcjonuje ona

---

⁸⁷ Czyny zabronione w koncepcji *strict liability* nie wymagają, aby oskarżonemu można było przypisać zawinienie w momencie popełnienia przestępstwa i jest ona ograniczona do drobnych przestępstw, takich jak wykroczenia (np. sprzedaż alkoholu nieletniemu).

⁸⁸ M. Pniewska, *Problematyka charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim*, Studia Iuridica Toruniensia tom VI, s. 189.

⁸⁹ *Mens rea* odnosi się do zamiaru popełnienia przestępstwa. Dosłowne tłumaczenie z łaciny to *winny umysł*. *Mens rea* to stan umysłu wymagany przez prawo, aby skazać osobę oskarżoną za popełnienie określonego przestępstwa. Ustalenie *mens rea* sprawcy, oprócz *actus reus* (tj. fizycznych elementów przestępstwa), jest zwykle niezbędne do udowodnienia winy w procesie karnym. Oskarżenie zazwyczaj musi udowodnić ponad wszelką wątpliwość, że oskarżony popełnił przestępstwo w zawinionym stanie umysłu.
Źródło: Legal Information Institute, Cornell Law School; https://www.law.cornell.edu/wex/mens_rea (dostęp: 30 września 2025 r.).

⁹⁰ C.M.V. Clarkson, *Corporate Culpability*, Wel Journal of Current Legal Issues in association with Blackstone, Leicester 1998.

pod różnymi nazwami: *alter ego*, *directing mind*, *controlling officer theory*, *corporate organs theory* czy też teoria funkcji⁹¹. Wspólne dla wszystkich tych ujęć jest przekonanie, że działania osób zajmujących kluczowe stanowiska w organizacji są traktowane jako działania samego podmiotu zbiorowego.

Z tego względu odpowiedzialność podmiotu zbiorowego w ramach omawianej koncepcji powstaje nie jako odpowiedzialność za cudze zachowania, lecz jako konsekwencja własnego działania organizacji. Wynika to z przyjęcia, że organy osoby prawnej pełnią rolę jej „mózgu”, decydując o kierunkach funkcjonowania, a ich wola jest wolą samego podmiotu. W praktyce oznacza to, że zarówno czyn, jak i wina osób tworzących organ lub zajmujących najwyższe stanowiska są bezpośrednio przypisywane osobie prawnej⁹².

Jednocześnie model ten przewiduje konieczność ustalenia konkretnego sprawcy czynu zabronionego⁹³. Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego może zostać przypisana jedynie wtedy, gdy przestępstwo popełniła osoba ulokowana na odpowiednio wysokim szczeblu hierarchii korporacyjnej. W efekcie teoria identyfikacji funkcjonuje stosunkowo sprawnie w niewielkich organizacjach, gdzie łatwo wskazać decyzyjnego przedstawiciela, natomiast jej efektywność gwałtownie maleje w przypadku dużych i złożonych struktur korporacyjnych. W takich podmiotach działania są rozproszone między wielu pracowników i segmenty organizacyjne, co często uniemożliwia przypisanie czynu jednej konkretnej osobie. W rezultacie, mimo że zbiorowo zorganizowane działanie pracowników prowadzi do popełnienia przestępstwa, nie ma możliwości prawnego powiązania go z jednym reprezentantem organu w sposób wymagany przez omawiany model⁹⁴.

Konsekwencją powyższego jest to, że teoria identyfikacji - choć przedstawiana jako koncepcja odpowiedzialności „własnej” osoby prawnej - może prowadzić do sytuacji, w których podmiot zbiorowy unika odpowiedzialności pomimo oczywistego naruszenia prawa w ramach jego struktury. Jak zauważa B. Namysłowska-Gabrysiak, w przypadku

---

⁹¹ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 24–25.

⁹² Pniewska, op. cit., s. 190.

⁹³ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 109.

⁹⁴ Ibidem, s. 108.

tego rodzaju odpowiedzialności można mówić co najwyżej o odpowiedzialności pierwotnej, a nie bezpośredniej⁹⁵. W polskiej doktrynie niekiedy wskazuje się, że art. 3 OPZ⁹⁶ wykazuje pewne podobieństwo do omawianej koncepcji, choć model ten nie jest w polskim prawie implementowany w pełnym zakresie.

(c) **Model agregacji**

Model agregacji należy do koncepcji, które uznają możliwość bezpośredniego przypisania osobie prawnej odpowiedzialności karnej. Jego głównym założeniem jest przyjęcie, że wiedza oraz działania poszczególnych członków organizacji mogą zostać „zsumowane” i traktowane jako jeden spójny akt zachowania podmiotu zbiorowego. W praktyce oznacza to odejście od tradycyjnego postrzegania odpowiedzialności organizacji przez pryzmat czynów pojedynczego pracownika⁹⁷. Jak wskazuje B. Nita, jest to odpowiedzialność podmiotu zbiorowego za jego własne działania⁹⁸. Model ten jest wykorzystywany m.in. w Stanach Zjednoczonych (w postaci *Collective Knowledge Doctrine*)⁹⁹ oraz w systemie prawnym Holandii (więcej w odniesieniu do modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w tych krajach w rozdziale V niniejszej rozprawy doktorskiej).

Jednym z zasadniczych atutów tego podejścia jest możliwość pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności nawet wtedy, gdy nie da się ustalić tożsamości konkretnego sprawcy lub gdy żaden z pracowników nie wypełnia samodzielnie wszystkich znamion czynu zabronionego. Zgodnie z teorią agregacji poszczególne elementy zachowania, choć rozproszone między wiele osób, mogą łącznie prowadzić do odpowiedzialności organizacji. Nie ma przy tym potrzeby wykazywania współdziałania pracowników ani istnienia jednego, dominującego podmiotu decyzyjnego. Jak wskazuje N. Cavanagh, rozwiązanie to pozwala na równe traktowanie korporacji niezależnie od ich wielkości - w dużych strukturach kierownictwo nie może uciec od odpowiedzialności, przerzucając winę na pracowników niższego

---

⁹⁵ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 18.

⁹⁶ Pniewska, op. cit., s. 190.

⁹⁷ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 32.

⁹⁸ B. Nita, *Model odpowiedzialności...*, s. 18.

⁹⁹ Pniewska, op. cit., s. 190.

szczebla, natomiast w mniejszych podmiotach odpowiedzialność nie zależy jedynie od zachowania jednego reprezentanta¹⁰⁰.

Zwolennicy teorii podkreślają, że model agregacji najwierniej oddaje praktyczny sposób funkcjonowania współczesnych korporacji. W organizacjach o złożonej strukturze nikt nie dysponuje pełną wiedzą o wszystkich aspektach działalności, a czyn zabroniony często pojawia się jako rezultat nieświadomych, rozproszonych działań wielu osób. „Wina” organizacji wyłania się zatem na poziomie strukturalnym, a nie jednostkowym - i właśnie tę cechę model agregacji ujmuje najtrafniej¹⁰¹.

Z drugiej jednak strony, koncepcja ta stanowi poważne odejście od klasycznych standardów prawa karnego, w szczególności od zasady winy i subiektywnego ujęcia odpowiedzialności¹⁰². Krytycy wskazują, że teoria agregacji może prowadzić do uznania zamiaru lub niedbalstwa tam, gdzie w istocie one nie występowały. W skrajnych przypadkach dochodzi do konstruowania odpowiedzialności „pozornej”: tj. sumowania zachowań poszczególnych pracowników, które nie są naganne same w sobie, natomiast po połączeniu mogą prowadzić do przypisania sprawstwa przestępstwa organizacji, choć żaden z uczestników nie miał świadomości ani zamiaru naruszenia prawa. Taki sposób rozumowania bywa oceniany jako trudny do pogodzenia z podstawowymi zasadami polskiego prawa karnego¹⁰³.

Warto odnotować, że podobne tendencje występują również w niektórych innych systemach prawnych. Przykładowo, w fińskim kodeksie karnym pojawia się koncepcja tzw. „winy anonimowej”, która również odchodzi od klasycznego, indywidualnego ujęcia winy i koncentruje się na odpowiedzialności strukturalnej podmiotu zbiorowego, przy czym jej teoretycznym uzasadnieniem jest odniesienie do teorii obrony społecznej.

Podsumowując, model agregacji oferuje atrakcyjną i pragmatyczną podstawę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, która dobrze koresponduje z realiami funkcjonowania współczesnych organizacji.

---

¹⁰⁰ N. Cavanagh, op. cit., s. 425.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 426.

¹⁰² M. Filar (red.), Z. Kwaśniewski, D. Kala, *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności, podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2006, s. 23.

¹⁰³ N. Cavanagh, op. cit., s. 428-429.

Jednocześnie jednak stanowi koncepcję wyłamującą się z tradycyjnego paradygmatu prawa karnego, co rodzi poważne pytania o zgodność tego modelu z zasadą *nullum crime sine culpa* oraz granice dopuszczalności jego stosowania w systemie prawa polskiego.

(d) **Koncepcja winy anonimowej**

Koncepcja winy anonimowej (*anonymous guilt*) stanowi model, w którym odpowiedzialność za czyn zabroniony przypisuje się bezpośrednio podmiotowi zbiorowemu, bez konieczności identyfikowania konkretnej osoby fizycznej jako sprawcy. Rozwiązanie to rozwija założenia obecne w teoriach identyfikacji i agregacji, jednak idzie o krok dalej, rezygnując z wymogu powiązania odpowiedzialności organizacji z działaniem określonego przedstawiciela.

W ramach tej koncepcji ocena zawinienia podmiotu zbiorowego odbywa się na podstawie dwóch zasadniczych kryteriów, tj:

- (i) wykazania związku pomiędzy popełnionym czynem a prowadzoną przez dany podmiot zbiorowy działalnością oraz
- (ii) uzyskania korzyści w wyniku popełnionego czynu zabronionego przez podmiot zbiorowy¹⁰⁴.

Model ten z powodzeniem funkcjonuje w fińskim porządku prawnym - został on bowiem ujęty w art. 2 § 2 fińskiego kodeksu karnego. Konstrukcja ta została opracowana z myślą o sytuacjach, w których wiadomo, że w strukturach organizacji doszło do popełnienia czynu zabronionego, lecz jednocześnie nie ma możliwości ustalenia konkretnej osoby fizycznej, której można byłoby przypisać sprawstwo oraz winę w sensie indywidualnym. W takich przypadkach odpowiedzialność przejmuje sam podmiot zbiorowy, traktowany jako źródło „zawinienia” wynikającego z funkcjonowania organizacji jako całości¹⁰⁵.

(e) **Model *senior management test***

Model *senior management test* (tj. w wolnym tłumaczeniu na język polski test starszego kierownictwa) jest kwalifikowaną formą modelu

---

¹⁰⁴ Pawluczuk-Bućko P., *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w kontekście nadchodzących zmian legislacyjnych – kilka uwag*, Studia Prawnoustrojowe 2021, nr 52, s. 378.

¹⁰⁵ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 36.

odpowiedzialności identyfikacyjnej. Po raz pierwszy został on wprowadzony w Wielkiej Brytanii w *Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act of 2007*, tj. ustawie dopuszczającej pociągnięcie korporacji do odpowiedzialności za zabójstwo. Ustawa ta pozwala na przypisanie organizacji winy za popełnienie zabójstwa, jeżeli sposób w jaki organizacja prowadzi działalność lub jest zarządzana spowodował śmierć osoby, a jednocześnie śmierć ta została spowodowana rażącym naruszeniem obowiązków organizacji wobec zmarłego w zakresie jego bezpieczeństwa. Model ten umożliwia traktowanie rozproszonych zaniedbań wielu osób działających w strukturach organizacji jako jednego, wspólnego uchybienia, które przypisywane jest podmiotowi zbiorowemu jako jego własny czyn. Rozwiązanie to eliminuje część problemów dowodowych charakterystycznych dla modelu identyfikacyjnego, w szczególności związanych z koniecznością wykazania winy konkretnej osoby pełniącej funkcję „umysłu” korporacji. Mimo to model ten nadal zakłada konieczność odniesienia naruszeń do najwyższych poziomów struktury organizacyjnej, co sprawia, że nie stanowi on przełomu w stosunku do klasycznej teorii identyfikacji. Jest raczej jej rozszerzeniem, poszerzającym zakres możliwych podstaw odpowiedzialności, niż jej zasadniczą, jakościową ewolucją¹⁰⁶.

(f) **Koncepcja winy następczej**

Model ten, funkcjonujący w prawie anglosaskim jako teoria *reactive corporate fault*, jest odpowiedzialnością opartą na badaniu, czy korporacja podjęła zadowalające działania zapobiegawcze lub naprawcze w odpowiedzi na popełnienie czynu zabronionego przez swoich pracowników. Zgodnie z tą koncepcją, korporacja może uniknąć odpowiedzialności tylko wtedy, gdy potrafi udowodnić, że podjęła odpowiednie działania w celu zapobieżenia wszelkim przestępstwom popełnianym przez swój personel lub swoje organy. *Ratio legis* w odniesieniu do tej koncepcji oparte jest na założeniu, że podmiot zbiorowy stale wdraża i ucieleśnia zasady dobrego ładu korporacyjnego (ang. *Good Corporate Governance*) w zakresie polityk, zasad i szkoleń

---

¹⁰⁶ N. Cavanagh, op. cit., s. 421-424.

personelu zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz, w stosunku do osób i podmiotów współpracujących z korporacją¹⁰⁷.

B. KONCEPCJE REALISTYCZNE

(a) **Model *corporate culture doctrine***

Model *corporate culture doctrine*, funkcjonujący w prawie australijskim, polega na tym, że popełnienie fizycznego elementu przestępstwa przez pracownika, agenta lub menedżera korporacji działającego w ramach rzeczywistego lub pozornego zakresu jego zatrudnienia lub w ramach jego rzeczywistego lub pozornego władztwa, jest automatycznie przypisywane również korporacji¹⁰⁸. Przepisy zakładają przypisanie korporacji odpowiedzialności za przestępstwo częściowo przy wykorzystaniu modelu odpowiedzialności identyfikacyjnej¹⁰⁹, a częściowo zgodnie z modelem odpowiedzialności w oparciu o kulturę korporacyjną. Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego może zostać przypisana, jeżeli w toku postępowania ustalone zostanie, że w strukturze organizacji utrzymywała się określona „kultura korporacyjna”, sprzyjająca naruszeniu prawa — obejmująca działania lub praktyki, które zachęcały do łamania przepisów, aprobowały takie zachowania, tolerowały je bądź prowadziły do systematycznego ignorowania obowiązujących norm. Alternatywnie, odpowiedzialność może wynikać z ustalenia, że organizacja nie stworzyła ani nie utrzymywała kultury organizacyjnej opartej na wymogu przestrzegania stosownych regulacji prawnych i standardów zgodności, co w konsekwencji umożliwiło lub ułatwiło popełnienie czynu zabronionego¹¹⁰.

Jak zauważa N. Cavanagh, model oparty na analizie kultury korporacyjnej zapewnia najsilniejszą podstawę dowodową spośród wszystkich omawianych koncepcji i w największym stopniu odpowiada rzeczywistemu procesowi podejmowania decyzji w nowoczesnych organizacjach. Podkreśla się również, że jego funkcjonowanie w prawie australijskim skłoniło tamtejsze przedsiębiorstwa do wdrażania rozbudowanych mechanizmów zgodności, w tym wewnętrznych polityk i procedur mających przeciwdziałać naruszeniom prawa. W efekcie model

---

¹⁰⁷ B. Suhariyanto, *Corporate Criminal Liability Under the Reactive Corporate Fault to Achieve Good Corporate Governance in Indonesia*, SHS Web of Conferences 54, Jakarta 2018, s. 1-2.

¹⁰⁸ Art. 12.2 Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126.

¹⁰⁹ Art. 12.3.2 punkt. (a) i (b) Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126.

¹¹⁰ Art. 12.3.2 punkt. (c) i (d) Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126.

ten pełni znaczącą rolę prewencyjną, oddziałując na struktury korporacyjne jeszcze przed wystąpieniem nieprawidłowości¹¹¹.

Przy czym jednocześnie temu modelowi zarzuca się, że wykazanie przed sądem, że konkretna kultura korporacyjna doprowadziła do popełnienia przestępstwa lub była niewystarczająca dla powstrzymania członka korporacji przed jego popełnieniem może być niezwykle trudnym zadaniem, zwłaszcza wobec braku obiektywnych kryteriów pozwalających na jej ocenę w tym zakresie¹¹².

(b) **Koncepcja *structural negligence doctrine***

Model ten umożliwienia pociągnięcie korporacji do odpowiedzialności za przestępstwo, jeżeli w postępowaniu dojdzie do wykazania, że przestępstwo popełniono na skutek zaniedbania strukturalnego w korporacji. Zaniedbanie to sprowadza się do zaniechania korporacji w obszarze zapobiegania przestępstwom poprzez brak stworzenia i wyegzekwowania odpowiednich wytycznych do przestrzegania prawa i brak kontroli nad ich przestrzeganiem.

Mając na uwadze powyższą analizę w zakresie przesłanek odpowiedzialności podmiotów zbiorowych a także teorii ich odpowiedzialności jakie do tej pory wykształciły się w nauce prawa karnego należy zastanowić się, jaki właściwie charakter przyjmuje odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na gruncie obowiązującej OPZ?

5. **CHARAKTER ODPOWIEDZIALNOŚCI NA GRUNCIE OBOWIĄZUJĄCEJ OPZ**

Przedstawiciele doktryny zgodni są co do tego, że przewidziana w OPZ odpowiedzialność ma charakter represyjny. Istotne rozbieżności pojawiają się natomiast co do tego, czy odpowiedzialność na gruncie OPZ ma charakter karny, czy też nie. Przy czym jednocześnie, ustalenie charakteru prawnego omawianej regulacji ma kluczowe znaczenie w kontekście gwarancji procesowych, jakie przysługują podmiotom, przeciwko którym zostało wszczęte postępowanie na gruncie OPZ.

Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych jest częścią znacznie szerszej koncepcji odpowiedzialności prawnej osób prawnych *per se*. Odpowiedzialność prawna oznacza ponoszenie ujemnych konsekwencji prawnych określonego

---

¹¹¹ N. Cavanagh, op. cit., s. 434.

¹¹² Ibidem, s. 435.

(przewidzianego) w prawie stanu rzeczy (zdarzeń lub sytuacji niezależnych od zachowania jakiegokolwiek podmiotu) lub zachowania (działania bądź zaniechania) jakiegoś podmiotu (niekoniecznie tego, który tę odpowiedzialność ponosi)¹¹³.

Z analizy art. 6 OPZ wynika, że odpowiedzialność przewidziana w OPZ funkcjonuje równolegle do odpowiedzialności cywilnej oraz administracyjnej. Skoro ustawodawca wprost dopuszcza współistnienie tych rodzajów odpowiedzialności to należy uznać, że odpowiedzialność na gruncie OPZ nie może być utożsamiana ani z reżimem cywilnoprawnym, ani z administracyjnym. Jednocześnie jednak zwraca uwagę fakt, że klasyczne kategorie prawa karnego - takie jak pojęcie czynu czy też wina w sensie właściwym dla odpowiedzialności indywidualnej - nie znajdują tu bezpośredniego zastosowania. Ustawa nie typizuje własnych czynów zabronionych, a odwołuje się wyłącznie do przestępstw opisanych w części szczególnej kodeksu karnego. Również katalog stosowanych wobec podmiotu zbiorowego sankcji, obejmujący m.in. zarząd przymusowy czy środki o charakterze penalnym, wskazuje na bliskość tej odpowiedzialności do klasycznego prawa karnego.

Właśnie z powodu tej mieszanej, nie w pełni jednorodnej konstrukcji odpowiedzialności, w doktrynie od lat toczy się spór dotyczący właściwej kwalifikacji odpowiedzialności na gruncie OPZ. Ustalenie to ma istotne znaczenie zarówno dla interpretacji przepisów, jak i dla praktyki ich stosowania. Część przedstawicieli nauki prawa konsekwentnie wskazuje, że odpowiedzialność ta - z uwagi na sankcje, funkcje i całościowy model regulacji - powinna być traktowana jako szczególna postać odpowiedzialności karnej (są to m.in. B. Namysłowska-Gabrysiak¹¹⁴, S. Waltoś¹¹⁵ i B. Nita¹¹⁶). Zdaniem tych autorów, o tym, że jest to odpowiedzialność karna, świadczy represyjny charakter OPZ, oparcie postępowania w jej przedmiocie na przepisach k.p.k., a postępowania wykonawczego – na przepisach k.k.w., wymierzanie podmiotowi zbiorowemu kar określonych w ustawie, wprowadzenie instytucji znanych prawu karnemu, takich jak recydywa (art. 13 OPZ), przedawnienie karalności (art. 14 OPZ) czy przedawnienie wykonania kary (art. 15 OPZ), a także zatarcie

---

¹¹³ J. Potulski, J. Warylewski, *Ustawa...*, s. 24.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 62 i n.

¹¹⁵ Waltoś S., *op. cit.*, s. 396–406.

¹¹⁶ Nita B., *Model odpowiedzialności...*, s. 17.

skazania (art. 43 OPZ)¹¹⁷. Uznanie charakteru karnego OPZ przez tych autorów, opiera się zatem na całościowej wykładni wszystkich jej przepisów¹¹⁸.

Przy czym powyższe stanowisko jest tylko jedną z wypracowanych koncepcji. Na przestrzeni lat, charakter jaki przyjmuje odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ był określany jako:

- (a) nowy rodzaj odpowiedzialności - tj. *odpowiedzialność swego rodzaju*¹¹⁹;
- (b) odpowiedzialność karno - administracyjna¹²⁰;
- (c) odpowiedzialność karno - cywilna¹²¹;
- (d) odpowiedzialność *quasi* - karna¹²²;
- (e) nowy, szczególny rodzaj odpowiedzialności karnej¹²³;
- (f) odpowiedzialność o charakterze represyjnym¹²⁴;
- (g) odpowiedzialność o charakterze nie *sensu stricto* karnym¹²⁵.

Część przedstawicieli doktryny opowiada się również za rozpatrywaniem charakteru odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z OPZ na poziomie konstytucyjnym, tj. w oderwaniu od koncepcji czynu oraz winy którą wprowadza kodeks karny. Przykładowo M. Błaszczuk wskazuje, że odpowiedzialność na gruncie OPZ jest odpowiedzialnością *sensu largo*, tj. odpowiedzialności karną w

---

¹¹⁷ Namysłowska-Gabrysiak B., *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 60-61.

¹¹⁸ Pniewska M., *Problematyka charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim*, Studia Iuridica Toruniensia 2010, nr 6., s. 195.

¹¹⁹ Według B. Mik, odpowiedzialność prawna podmiotów zbiorowych zasługuje na samodzielną pozycję w systemie prawa oraz na nazwę *odpowiedzialność prawna swego rodzaju*.

Mik B., *Charakter prawny odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle ustawy z dnia 28 października 2002 r.*, Przegląd Sądowy 2003, nr 7-8, s. 67

Zdaniem M. Zachuty natomiast odpowiedzialność na gruncie OPZ jest nowym, odrębnym i autonomicznym rodzajem odpowiedzialności prawnej a zasadnicza różnica opiera się na tym, że odpowiedzialność z OPZ nie jest odpowiedzialnością za zindywidualizowany czyn zawiniony.

Zachuta A., *Specyfika odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 11, s. 147 i n.

¹²⁰ H. Skwarczyński zwraca uwagę na kwestię kar przewidzianych przez OPZ i ich zbliżony charakter do kar administracyjnych stosowanych przez organy administracji publicznej za naruszenie przepisów poszczególnych ustaw, które jednocześnie stanowią swoisty surogat odpowiedzialności karnej osób prawnych.

H. Skwarczyński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych jako nowy rodzaj odpowiedzialności za czyny zabronione pod groźbą kary*, Monitor Podatkowy 2004, nr 2, s. 85-86.

¹²¹ Uzasadnienie do wyroku TK z 3 listopada 2004 r., sygn. akt K 18/03, s.5.

¹²² M. Czyżak, *Karnoadministracyjne, karnoskarbowe i quasi-karne formy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, WPP 2004, nr 1.

¹²³ J. Skupiński, *Problemy kryminalnopolityczne związane z promulgowaniem ustawy z dnia 28 października o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Apelacja Gdańska 2003 nr 3, s. 47-48.

¹²⁴ Nita B., *Model odpowiedzialności...*, s. 17-18.

Pogląd ten został zaakceptowany m.in. przez A. Zolla.

A. Zoll, op. cit., s. 29-30.

¹²⁵ Filar M., *Podstawy odpowiedzialności...*, s. 29.

ujęciu konstytucyjnym, w rozumieniu art. 42 ust. 1 Konstytucji RP¹²⁶. Zdaniem tych autorów, za taką koncepcją przemawia m. in. fakt, iż jest to akt rangi ustawowej, a w konsekwencji posiłkowe posługiwanie się nim w tym zakresie umożliwiłoby omijanie gwarancji konstytucyjnych dotyczących odpowiedzialności karnej, przez formalne kwalifikowanie jej w ustawach zwykłych jako inny rodzaj odpowiedzialności.

Problematyka charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary była również przedmiotem rozważań Trybunału Konstytucyjnego. W wyroku z 3 listopada 2004 r., TK wskazał, na następujące kwestie, istotne z punktu widzenia charakteru odpowiedzialności przewidzianej przez OPZ:

Nie ma wątpliwości, że ustawodawca, uchwalając ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, dążył do stworzenia odrębnej podstawy odpowiedzialności. Odszedł od proponowanej w projekcie formuły: "ustawa o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych" i określił samodzielnie materialnoprawne zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych i tryb postępowania¹²⁷.

Trybunał Konstytucyjny w przywołanym wyroku jednoznacznie wskazał, że odpowiedzialność podmiotów zbiorowych, przewidziana w OPZ, stanowi odrębną kategorię odpowiedzialności, różniącą się zarówno od odpowiedzialności karnej osób fizycznych, jak i od odpowiedzialności cywilnej czy administracyjnej. Podkreślono, że ustawodawca świadomie zrezygnował z określenia tej odpowiedzialności jako „karnej” i wprowadził odrębne, samodzielne zasady materialnoprawne oraz proceduralne, tworząc tym samym swoisty, autonomiczny reżim prawny. W dalszej części wyroku Trybunał szczegółowo odniósł się do charakteru tej odpowiedzialności wskazując, że:

[...] przyjęty w ustawie model odpowiedzialności nie może być uznany za odpowiedzialność karną sensu stricto. Jej podstawą materialną nie jest wyczerpanie przez podmiot odpowiedzialności swym czynem

---

¹²⁶ M. Błaszczyk, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione jako przestępstwa skarbowe*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego, Część Pierwsza*, red. Bieńkowska B., Jędrzejewski Z., Warszawa 2016, s. 20; tak też: A. Światłowski, B. Nita, *Wpływ odpowiedzialności karnej osoby fizycznej na postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności prawnej podmiotów zbiorowych*, [w:] *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych. Materiały pokonferencyjne z konferencji naukowej, która odbyła się w dniach 12-14 października 2003 r. w Jastrzębiej Górze*, Kwartalnik Apelacji Gdańskiej 2003, nr 3, s. 57.

¹²⁷ Uzasadnienie do Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., sygn. akt I K 18/03, pkt 2 uzasadnienia - *Zakres stosowania gwarancji określonych w art. 42 Konstytucji*.

ustawowych znamion określonej normy prawa karnego typizującej przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Nie ma więc ona charakteru pierwotnego i samoistnego, lecz charakter wtórny i pochodny. Brak tu więc typowego dla prawa karnego wymogu naruszenia przez podmiot odpowiedzialności karnej tzw. normy sankcjonowanej. [...]

Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie wskazywał, że konstytucyjne pojęcie "odpowiedzialności karnej" ma szersze znaczenie od tego, jakie przyjmuje kodeks karny. Ustawowe znaczenie pojęcia "odpowiedzialność karna" nie może rzutować na treść tego samego pojęcia użytego w Konstytucji (wyrok TK z 26 listopada 2003 r., SK 22/02, OTK ZU nr 9/A/2003, poz. 97). "Konstytucyjne znaczenie tego pojęcia nie może być ustalane poprzez odwołanie się do obowiązującego ustawodawstwa, w przeciwnym wypadku analizowany przepis utraciłby swoje znaczenie gwarancyjne. Z tego względu należy przyjąć, że zakres stosowania art. 42 Konstytucji obejmuje nie tylko odpowiedzialność karną w ścisłym tego słowa znaczeniu, a więc odpowiedzialność za przestępstwa, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej związane z wymierzaniem kar wobec jednostki"(wyrok TK z 8 lipca 2003 r., P 10/02, OTK ZU nr 6/A/2003, poz. 62).

Podobnie więc jak w wypadku odpowiedzialności dyscyplinarnej czy odpowiedzialności za wykroczenia, konstytucyjne standardy odnoszone do prawa karnego (represyjnego) mają zastosowanie także do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych przewidzianej w zakwestionowanej ustawie. W szczególności przepisy ustawy podlegają ocenie z punktu widzenia zasady dostatecznej określoności prawa represyjnego, którą poza art. 42 Konstytucji można wywodzić z zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego w tym państwie prawa (art. 2 Konstytucji), a także z punktu widzenia pozostałych gwarancji konstytucyjnych ustanowionych w art. 42 Konstytucji¹²⁸.

(szerzej w odniesieniu do treści tego wyroku w pkt 1.6 niniejszej rozprawy doktorskiej).

---

¹²⁸ Uzasadnienie do Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., sygn. akt I K 18/03, pkt 2 uzasadnienia - Zakres stosowania gwarancji określonych w art. 42 Konstytucji.

Przedstawione powyżej rozważania TK nt. charakteru odpowiedzialności jaki przyjmuje odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ jednoznacznie wskazują na brak przyjęcia jednolitego stanowiska przez przedstawicieli doktryny w tym zakresie. Jednocześnie mnogość poglądów, ich sprzeczność oraz brak jakiegokolwiek konsensusu wskazuje wyraźnie na potrzebę zdefiniowania przez ustawodawcę rodzaju, jaki odpowiedzialność ta przyjmuje na gruncie OPZ.

W tym zakresie natomiast, zgodzić należy się ze stanowiskiem zaprezentowanym przez D. Habrat, że w zakresie postulatów *de lege ferenda* co do odpowiedzialności represyjnej względem podmiotów zbiorowych należy określić zasady jednolitego rozumienia charakteru prawnego odpowiedzialności karnej ponoszonej przez osoby fizyczne oraz osoby prawne. Przy czym jednocześnie, taka zmiana myślenia, pozwalająca na zrównanie odpowiedzialności karnej osób fizycznych i prawnych, będzie wiązać się z koniecznością zmiany ugruntowanego w doktrynie prawa karnego podejścia w zakresie rozumienia pojęcia odpowiedzialności karnej¹²⁹. Jakkolwiek jednak skomplikowany będzie to proces, określenie ostatecznego charakteru odpowiedzialności na gruncie OPZ jest niezbędne dla prawidłowego sformułowania gwarancji procesowych przysługujących podmiotom zbiorowym a także, dla skonstruowania sprawnego oraz skutecznego środka represji względem tych spółek, które wykorzystywane są do popełniania przestępstw.

---

¹²⁹ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 106.

ROZDZIAŁ III

OCENA REGULACJI OBOWIĄZUJĄCEJ USTAWY O ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH

1. UWAGI WSTĘPNE

Zasadniczym celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest sformułowanie propozycji **de lege ferenda** dotyczących przyszłego modelu odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w prawie polskim. Realizacja tego zadania wymaga uprzedniej, wszechstronnej i krytycznej analizy obowiązującej OPZ, pozwalającej zidentyfikować rozwiązania, które ograniczają jej praktyczne zastosowanie i prowadzą do marginalizacji jej roli w polskim systemie prawnym. Tylko rzetelne zbadanie aktualnych mechanizmów - zarówno pod kątem ich funkcjonalności, jak i zgodności z potrzebami współczesnego obrotu gospodarczego - umożliwi ocenę, które elementy wymagają modyfikacji, a które mogłyby zostać zachowane.

W niniejszym rozdziale analizie poddane zostaną poszczególne instytucje przewidziane w ustawie, z uwzględnieniem ich praktycznej użyteczności, efektywności oraz wpływu na przebieg postępowań wobec podmiotów zbiorowych. Szczególny nacisk zostanie położony na te regulacje, które w największym stopniu decydują o możliwości szybkiego, jasnego i skutecznego prowadzenia spraw z udziałem osób prawnych. Ocenie podlegać będą zarówno mankamenty obecnego systemu, jak i potencjalne korzyści wynikające z jego stosowania.

Uzupełnieniem tej analizy będzie przegląd dostępnych danych statystycznych dotyczących realnego stosowania OPZ w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych. Przedmiotem zainteresowania będzie przede wszystkim liczba spraw kierowanych do sądów na podstawie ustawy, częstotliwość podejmowania działań przez prokuraturę oraz wysokość kar wymierzanych podmiotom zbiorowym. Pozwoli to na odtworzenie obrazu faktycznego funkcjonowania ustawy w praktyce oraz na zidentyfikowanie barier, które utrudniają jej skuteczne stosowanie.

Wyniki przeprowadzonej analizy staną się punktem wyjścia dla wypracowania propozycji legislacyjnych dotyczących kształtu przyszłej regulacji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione. Ocena aktualnych przepisów i praktyki ich stosowania umożliwi wskazanie kierunków

zmian niezbędnych do zbudowania efektywnego, sprawnego i odpowiadającego potrzebom współczesnej gospodarki systemu odpowiedzialności organizacji.

2. **PRZESŁANKI I PRZYPISANIA PODMIOTOWI ZBIOROWEMU ODPOWIEDZIALNOŚCI NA GRUNCIE OBOWIĄZUJĄCEJ OPZ**

Na gruncie obowiązującej OPZ, do przypisania odpowiedzialności podmiotowi zbiorowemu konieczne jest **łącznie** spełnienie trzech przesłanek:

- (a) popełnienie przez osobę fizyczną, działającą w warunkach określonych w art. 3 OPZ, jednego z czynów zabronionych określonych w art. 16 OPZ, które zostało stwierdzone prawomocnym orzeczeniem sądu powszechnego (art. 4 OPZ);
- (b) w wyniku popełnionego czynu zabronionego podmiot zbiorowy odniósł, lub mógł odnieść, korzyść majątkową bądź niemajątkową (art. 3 OPZ);
- (c) podmiot zbiorowy ponosi winę w rozumieniu art. 5 pkt OPZ.

Każda z wymienionych przesłanek w sposób istotny determinuje zakres, w jakim możliwe jest przypisanie odpowiedzialności podmiotom zbiorowym, a tym samym wpływa na praktyczne funkcjonowanie ustawy. W dalszej części rozdziału poddana zostanie ona szczegółowej ocenie z punktu widzenia jej znaczenia dla efektywnego stosowania OPZ. Analiza obejmie zarówno ocenę ich wpływu na aktualną praktykę orzeczniczą, jak i rozważenie zasadności utrzymania tych rozwiązań w projektowanej nowelizacji ustawy.

2.1 **Definicja podmiotu zbiorowego i krąg podmiotów, które mogą odpowiadać na gruncie OPZ**

Zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 i 2 OPZ, podmiotem zbiorowym w rozumieniu ustawy jest:

- (a) osoba prawna oraz jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, z wyłączeniem Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego i ich związków;
- (b) spółka handlowa z udziałem Skarbu Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub związku takich jednostek, spółka kapitałowa w

organizacji, podmiot w stanie likwidacji oraz przedsiębiorca niebędący osobą fizyczną, a także zagraniczna jednostka organizacyjna.

Przepis ten określa krąg podmiotów, jakie mogą być pociągane do odpowiedzialności na podstawie OPZ.

Obecne brzmienie przedmiotowego przepisu art. 2 OPZ jest wynikiem nowelizacji z 2005 r.¹³⁰ a wprowadzona zmiana miała na celu doprecyzowanie pojęcia podmiot zbiorowy. Nowelizacja wynikała m.in. z tego, że wcześniejsze brzmienie przepisu budziło wątpliwości interpretacyjne, dotyczące przede wszystkim możliwości włączenia spółki cywilnej w zakres tego pojęcia. W poprzednim uregulowaniu mowa była bowiem o „jednostkach organizacyjnych niemających osobowości prawnej”, obecnie zaś nastąpiło uszczegółowienie poprzez wskazanie, iż chodzi o „jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną”¹³¹. Omawiana zmiana ma charakter korzystny, a doprecyzowanie zakresu podmiotowego ustawy było konieczne. Trudno byłoby bowiem zaakceptować sytuację, w której odpowiedzialnością na gruncie OPZ objęto by spółki cywilne, skoro nie posiadają one zdolności prawnej i nie mogą występować jako samodzielne podmioty praw i obowiązków. W przypadku popełnienia czynu zabronionego przez współników takiej spółki właściwym trybem pozostaje zwykle postępowanie karne, prowadzone na podstawie kodeksu karnego oraz przepisów szczególnych odnoszących się do odpowiedzialności osób fizycznych.

OPZ wyłącza również szereg podmiotów z podlegania tej ustawie. Wyłączenia te obejmują Skarb Państwa, który w stosunkach cywilnoprawnych jest podmiotem praw i obowiązków w zakresie mienia państwowego nienależącego do innych osób prawnych. Zrozumiałe wydaje się również wyłączenie z zakresu zastosowania ustawy jednostek samorządu terytorialnego (gminy, powiaty, województwa) oraz ich związków, gdyż i tak byłaby to odpowiedzialność ze środków budżetowych, co w konsekwencji skutkowałoby swego rodzaju wewnętrznym transferem pieniędzy¹³².

---

¹³⁰ Ustawa z 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. Nr 180, poz. 1492).

¹³¹ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Warszawa 2014, Komentarz do art. 2, LEX.

¹³² H. Skwarczyński, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa skarbowe*, WPP 2003, nr 4, s. 48.

Ponadto, w treści art. 2 ust. 2 OPZ ustawodawca pozornie rozszerzył zakres pojęcia podmiot zbiorowy o spółkę handlową z udziałem Skarbu Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub związku takich jednostek, spółkę kapitałową w organizacji, podmiot w stanie likwidacji oraz przedsiębiorcę niebędącego osobą fizyczną, a także zagraniczną jednostkę organizacyjną. Regulacja ta jest przykładem wadliwej redakcji (legislacji) komentowanego przepisu, spółki handlowe w przypadku spółek kapitałowych są bowiem osobami prawnymi a spółki osobowe są jednostkami organizacyjnymi niemającymi osobowości prawnej, którym ustawodawca przyznał zdolność prawną i zdolność sądową, a tym samym byłyby objęte zakresem zastosowania OPZ na podstawie art. 2 ust. 1¹³³. Analogicznie należy ocenić sytuację spółek kapitałowych w organizacji. Choć podmioty te posiadają zdolność prawną oraz zdolność sądową, to do momentu wpisu do rejestru przedsiębiorców nie uzyskują statusu osoby prawnej. W konsekwencji mogą zostać zakwalifikowane jedynie jako jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Oznacza to, że mieszczą się w zakresie podmiotowym określonym w art. 2 ust. 1 OPZ¹³⁴.

Należy także zwrócić uwagę na kwestię włączenia w zakres podmiotu zbiorowego jednostki określonej jako podmiot w likwidacji. W tym zakresie wyłania się bardziej złożona problematyka podmiotu zbiorowego w fazie przekształceń. W obecnych czasach przekształcenia własnościowe są zjawiskiem normalnym. Tymczasem brak określonych uregulowań odnoszących się do tego zagadnienia może powodować faktyczny brak możliwości pociągnięcia takich podmiotów do odpowiedzialności na gruncie OPZ. W przypadku przekształcenia spółki, na której ciąży odpowiedzialność w rozumieniu OPZ w inną spółkę, rozwiązanie wydaje się proste, gdyż na zasadzie pełnej kontynuacji za odpowiedzialną należy uznać spółkę istniejącą po przekształceniu. W wyniku przekształcenia nie powstaje bowiem nowy podmiot, lecz dotychczasowa jednostka zmienia swą formę prawną. Sytuacja komplikuje się w przypadku łączenia spółek lub ich podziału, gdyż dochodzi wówczas do powstania nowych podmiotów prawa¹³⁵.

---

¹³³ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 2, LEX.

¹³⁴ G. Dźwigala, M. Guzowski, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 3, s. 15-16; M. Filar (red.), Z. Kwaśniewski, D. Kala, *Komentarz...*, s. 46.

¹³⁵ R. Szczepaniak, *W sprawie wykładni przepisów ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (uwagi cywilisty)*, Cz.PKiNP 2004, nr 1, s. 90-91.

W kontekście omawianego przepisu uwagę zwraca również kwestia interpretacji pojęcia „zagraniczna jednostka organizacyjna”, które może rodzić istotne trudności na gruncie stosowania ustawy w ujęciu transgranicznym. Termin ten nie został w polskim porządku prawnym jednoznacznie zdefiniowany, co powoduje konieczność jego odtwarzania poprzez wykładnię pojęć pokrewnych. Ustawodawca posługuje się bowiem kategoriami „osoby zagranicznej” czy „przedsiębiorcy zagranicznego”, z których — przy założeniu interpretacji systemowej — można wyprowadzić wniosek, że zagraniczną jednostką organizacyjną jest każdy podmiot posiadający siedzibę poza terytorium Polski, niezależnie od tego, czy ma osobowość prawną, czy też funkcjonuje jako inna jednostka organizacyjna¹³⁶. Z kolei Z. Kwaśniewski proponuje węższe ujęcie, obejmujące wyłącznie oddziały i przedstawicielstwa przedsiębiorców zagranicznych działające na podstawie przepisów rozdziału 6 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej. Takie podejście ogranicza zakres stosowania analizowanego przepisu wyłącznie do struktur formalnie wyodrębnionych i zarejestrowanych w polskim systemie prawnym, co nie pozostaje bez znaczenia dla praktycznej wykładni regulacji OPZ¹³⁷. Niektórzy autorzy wskazują, że zagranicznymi podmiotami zbiorowymi będą m.in. spółki prawa handlowego z udziałem *obcego skarbu państwa* lub *obcych jednostek samorządu terytorialnego*, przedstawicielstwa zagranicznych przedsiębiorców, którzy na terenie Polski prowadzą działalność gospodarczą¹³⁸.

2.2 Związek skazanej osoby fizycznej z podmiotem zbiorowym

Problematyka relacji, jaka winna zachodzić pomiędzy podmiotem zbiorowym a sprawcą przestępstwa będącego podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego została uregulowana w treści art. 3 OPZ. Zgodnie z jego treścią Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności za czyn zabroniony, którym jest zachowanie osoby fizycznej:

- (a) działającej w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentowania, podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku,
- (b) dopuszczonej do działania w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez osobę, o której mowa w pkt 1,

¹³⁶ R. Szczepaniak, *W sprawie...*, s. 89.

¹³⁷ M. Filar (red.), Z. Kwaśniewski, D. Kala, *Komentarz...*, s. 47.

¹³⁸ J. Warylewski, J. Potulski, *Odpowiedzialność...*, s. 55.

- (c) działającej w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego, za zgodą lub wiedzą osoby, o której mowa w pkt 1,
- (d) będącej przedsiębiorcą, który bezpośrednio współdziała z podmiotem zbiorowym w realizacji celu prawnie dopuszczalnego,

- jeżeli zachowanie to przyniosło lub mogło przynieść podmiotowi zbiorowemu korzyść, chociażby niemajątkową (art. 3 OPZ).

Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego związana jest więc z czynem zabronionym, którym jest zachowanie osoby fizycznej pozostającej w przynajmniej jednej ze sformułowanych w art. 3 OPZ zależności pomiędzy tą osobą a podmiotem zbiorowym. Legitymacja do działania w imieniu podmiotu zbiorowego w rozumieniu art. 3 pkt 1 OPZ wynika przede wszystkim z jego struktury organizacyjnej, regulowanej statutem lub umową założycielską¹³⁹. Osobami z art. 3 pkt 1 OPZ będą wspólnicy spółek osobowych oraz członkowie innych ułomnych osób prawnych, osoby pełniące funkcje organów, np. członkowie zarządu spółki kapitałowej, spółdzielni, członkowie rady nadzorczej a także prokurenci oraz przedstawiciele spółek¹⁴⁰.

Kolejną przesłanką warunkującą możliwość przypisania podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialności jest uzyskanie przez niego korzyści lub choćby sama potencjalna możliwość jej osiągnięcia, w tym również korzyści o charakterze niemajątkowym. Konstrukcja art. 3 in fine ustawy wskazuje na bardzo szerokie ujęcie tego elementu — użycie zwrotu „chociażby” jednoznacznie sugeruje, że chodzi o wszelkie rodzaje korzyści, niezależnie od ich wartości ekonomicznej czy postaci.

Tak szeroko zakreślona przesłanka rodzi jednak poważne trudności na etapie praktycznego stosowania ustawy. Jak zauważa D. Habrat, samo wykazanie, że określone zachowanie mogło potencjalnie przynieść korzyść podmiotowi zbiorowemu, bywa w realiach postępowania karnego wyjątkowo problematyczne, a niekiedy wręcz niemożliwe do udowodnienia. W konsekwencji przesłanka ta, choć istotna z perspektywy konstrukcji odpowiedzialności, może w praktyce istotnie ograniczać efektywność prowadzenia postępowań wobec podmiotów zbiorowych.¹⁴¹ Przy czym

---

¹³⁹ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 3, LEX.

¹⁴⁰ R. Szczepaniak, *W sprawie...*, s. 94. Por. także L. Ziomek, *Materiałnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego*, WPP 2005, nr 2, s. 27.

¹⁴¹ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 3, LEX.

jednocześnie brak wykazania tej przesłanki, będzie prowadził wprost do braku możliwości przypisania podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialności z OPZ.

2.3 **Prejudykat jako warunek konieczny odpowiedzialności podmiotu zbiorowego**

Dla zaktualizowania się możliwości ponoszenia odpowiedzialności na gruncie OPZ, niezbędne jest potwierdzenie faktu popełnienia czynu zabronionego przez jedną z ww. osób, tj. *reprezentanta* podmiotu zbiorowego, potwierdzony prawomocnym wyrokiem skazującym tę osobę, wyrokiem warunkowo umarzającym wobec niej postępowanie karne albo postępowanie w sprawie o przestępstwo skarbowe, orzeczeniem o udzielenie tej osobie zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności albo orzeczeniem sądu o umorzeniu przeciwko niej postępowania z powodu okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy (art. 4 OPZ).

Co istotne, wszystkie orzeczenia wymienione w art. 4 OPZ powinny być orzeczeniami prawomocnymi, a więc niepodlegającymi zaskarżeniu za pomocą zwykłych środków zaskarżenia. Prawomocnym wyrokiem skazującym jest również wyrok nakazowy, który można wydać zarówno w postępowaniu karnym, w sprawach karnych podlegających rozpoznaniu w trybie uproszczonym (zob. art. 469 k.p.k., art. 500-507 k.p.k.), jak i w postępowaniu karnoskarbowym (zob. art. 171-172 k.k.s.).

Przyjęcie takiego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych generuje liczne problemy o charakterze organizacyjnym i procesowym, które wprost wpływają na ograniczoną efektywność stosowania mechanizmów przewidzianych w OPZ w praktyce postępowań karnych. Są to m.in.:

- (a) konieczność odrębnego prowadzenia postępowań przeciwko podmiotowi zbiorowemu i przeciwko osobie fizycznej skutkujący koniecznością przeprowadzenia dwukrotnego postępowania przygotowawczego i sądowego;
- (b) konieczność wykazania winy podmiotu zbiorowego:
  - (i) wina w wyborze, co oznacza brak staranności w doborze osoby, której powierza się wykonanie czynności w imieniu lub na rzecz podmioty;

- (ii) wina w nadzorze, czyli brak dostatecznego nadzoru nad osobą fizyczną wybraną do wykonania danego zadania;
- (iii) wina w organizacji, polegająca na niewłaściwej organizacji działalności podmiotu, która powoduje niezapewnienie wymaganej ostrożności w zachowaniu kadry zarządzającej danej organizacji.

Trudno w chwili obecnej doszukać się pozytywów płynących z ukształtowania odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na podstawie uzyskania uprzedniego prejudykatu w postaci skazania przeciwko osobie fizycznej. W podobny sposób na temat obecnego kształtu OPZ wypowiadają się również organizacje międzynarodowe, monitorujące stopień wywiązania się przez Polskę z zaciągniętych przez siebie zobowiązań o charakterze prawnym i regulacyjnym. Przykładowo, jak możemy wyczytać z treści uzasadnienia Projektu z 2019 r.:

rozwiązanie to [tj. prejudykat - przypis J.B.] jest od wielu lat krytykowane przez organizacje międzynarodowe zajmujące się zagadnieniem odpowiedzialności osób prawnych. Grupa Robocza OECD ds. Przekupstwa w Międzynarodowych Transakcjach Handlowych [...] wielokrotnie podnosiła wobec Polski zarzut, iż sytuacja, w której niektóre osoby prawne unikają odpowiedzialności przez to jedynie, iż sprawca będący osobą fizyczną umrze, nie zostanie wykryty lub ujęty i w konsekwencji nie jest możliwe jego osądzenie, stanowi lukę w skutecznej implementacji art. 2 i art. 3 Konwencji. Co więcej, wymóg prejudykatu zawarty w ustawie, jest uznawany przez OECD za najbardziej istotną barierę w nadaniu skuteczności odpowiedzialności osób prawnych w Polsce. W związku z tym organizacja ta stale wskazuje na potrzebę wyeliminowania wymogu prawomocnego skazania osoby fizycznej jako warunku wstępnego odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. Wprowadzenie odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwa popełnione na ich korzyść, bez względu na możliwość zidentyfikowania osoby fizycznej, która jest sprawcą czynu zabronionego, zostało przewidziane również w Zaleceniu Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 20 października 1988 r., Nr R (88) 18. Wymóg taki jest zawarty także w wielu instrumentach prawnych Rady Europy, w tym w Konwencji z dnia 16 maja 2005 r. o praniu, ujawnianiu,

zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa (Dz. U. z 2008 r. poz. 1028). [...]

Z powyższego wynika, iż w świetle wiążących Polskę instrumentów międzynarodowych warunek prejudykatu jest postrzegany jako utrudnienie wobec efektywnego i skutecznego karania osób prawnych proporcjonalnymi i odstrasżającymi sankcjami. Ponadto może być on źródłem zastrzeżeń co do skuteczności implementacji poszczególnych umów międzynarodowych¹⁴².

Analiza przedstawionych zagadnień prowadzi do wniosku, że kluczową barierą ograniczającą funkcjonowanie OPZ jest konstrukcja, zgodnie z którą wszczęcie postępowania wobec podmiotu zbiorowego wymaga wcześniejszego, prawomocnego skazania osoby fizycznej. Obowiązek uzyskania prejudykatu powoduje, że postępowanie w sprawie podmiotu zbiorowego zostaje całkowicie uzależnione od tempa oraz skuteczności prowadzenia postępowania karnego wobec indywidualnego sprawcy. W praktyce zaś postępowania te są często wielowątkowe, obejmują liczne dowody, a ich zakończenie może wymagać wielu lat.

Tak skonstruowany mechanizm prowadzi do sytuacji, w której samo formalne spełnienie warunku wszczęcia sprawy przeciwko organizacji następuje z tak dużym opóźnieniem, że możliwość efektywnego pociągnięcia jej do odpowiedzialności staje się iluzoryczna. Po wieloletnim okresie oczekiwania utrudnione jest zarówno zabezpieczenie dowodów, jak i przeprowadzenie rzetelnej rekonstrukcji okoliczności faktycznych. W skrajnych przypadkach postępowanie wobec podmiotu zbiorowego nie może być kontynuowane z uwagi na likwidację lub przekształcenie organizacji, zmianę struktury właścicielskiej czy też brak możliwości wykazania związku między przestępstwem a obecnym profilem jej działalności.

W konsekwencji wymóg uprzedniego skazania osoby fizycznej stanowi jedno z najistotniejszych ograniczeń systemowych OPZ. Obecny model nie tylko wydłuża postępowania i obniża ich skuteczność, lecz także podważa podstawową funkcję ustawy, jaką jest zapewnienie realnej odpowiedzialności podmiotów gospodarczych za czyny popełniane w ich strukturach lub na ich rzecz. W praktyce czyni on odpowiedzialność podmiotów zbiorowych

---

¹⁴² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 9-10.

mechanizmem wtórnym i często niewykonalnym, co wymaga ponownego przemyślenia tej konstrukcji ustawowej w przyszłej reformie.

2.4 Wina podmiotu zbiorowego

Przypisanie podmiotowi zbiorowemu odpowiedzialności na podstawie OPZ wymaga wykazania istnienia przesłanki o charakterze subiektywnym, czyli swoistej „winy” podmiotu zbiorowego w rozumieniu art. 5 OPZ. To właśnie ten element stanowi warunek konieczny, aby organizacja mogła ponosić odpowiedzialność za czyn zabroniony popełniony w jej strukturach lub na jej rzecz.

Dla uznania tej przesłanki za spełnioną niezbędne jest udowodnienie, że popełnienie czynu zabronionego pozostawało w następstwie:

- (a) co najmniej braku należytej staranności w wyborze osoby fizycznej, o której mowa w art. 3 pkt 2 lub 3 OPZ, lub co najmniej braku należytego nadzoru nad tą osobą - ze strony organu lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego (art. 5 ust. 1 OPZ);
- (b) organizacji działalności podmiotu zbiorowego, która nie zapewniała uniknięcia popełnienia czynu zabronionego przez osobę, o której mowa w art. 3 pkt 1 lub 3a OPZ, podczas gdy mogło je zapewnić zachowanie należytej staranności, wymaganej w danych okolicznościach, przez organ lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego (art. 5 ust. 2 OPZ).

W świetle przepisów OPZ zawinienie podmiotu zbiorowego może przybrać jedną z trzech zasadniczych postaci: uchybienia w doborze osób działających w jego imieniu, nieprawidłowego sprawowania nadzoru lub niewłaściwej organizacji struktury wewnętrznej. Te trzy kategorie stanowią podstawowe modele winy przypisywanej organizacji i determinują zakres jej odpowiedzialności.

W dalszej części rozprawy omówione zostaną szczegółowo wszystkie wymienione formy zawinienia, wraz z analizą ich treści normatywnej oraz znaczenia dla praktyki stosowania ustawy¹⁴³.

---

¹⁴³ W odniesieniu do koncepcji zawinienia podmiotu zbiorowego funkcjonujących obecnie na gruncie OPZ należy w pierwszej kolejności zaznaczyć, iż są to instytucje spoza prawa karnego a z powodzeniem funkcjonujące w przepisach dotyczących odpowiedzialności cywilnej osób prawnych. Zabieg ten, polegający na wstawieniu w miejsce prawnokarnego ujęcia problematyki winy, specyficznej *quasi-winy* podmiotu zbiorowego, mające swoje źródło w regulacji cywilnej, jest posunięciem pod pewnymi względami asekuracyjnym i utrudniającym przyjęcie karnego charakteru obowiązującej OPZ.

D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 5, LEX.

(a) **Wina w wyborze podmiotu zbiorowego**

Wina w wyborze (*culpa in eligendo*) odnosi się do sytuacji, w której podmiot powierzający wykonanie określonych zadań innej osobie nie dochował należytej staranności przy jej doborze. Konstrukcja ta wywodzi się z prawa cywilnego, w szczególności z art. 429 k.c., gdzie została ujęta jako jedna z postaci odpowiedzialności za cudze działania.

Sednem tej koncepcji jest obowiązek starannego i przemyślanego wyboru osoby, której powierza się dokonanie określonych czynności. Podmiot dokonujący wyboru powinien upewnić się, że kandydat posiada odpowiednie kwalifikacje zawodowe i przygotowanie merytoryczne, a także że jego dotychczasowe zachowania, predyspozycje czy nawyki nie stwarzają ryzyka wyrządzenia szkody. Należyta staranność wymaga również oceny cech psychicznych i fizycznych, doświadczenia oraz przygotowania praktycznego osoby, której powierzane są obowiązki, a także udzielenia jej odpowiednich instrukcji i wytycznych niezbędnych do prawidłowego wykonania zadania¹⁴⁴.

Należy jednak podkreślić, że konstrukcja winy w wyborze przewidziana w art. 429 k.c. opiera się na domniemaniu braku należytej staranności, co w realiach odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ nie może znaleźć zastosowania. Ustawa wymaga bowiem wykazania konkretnej formy zawinienia po stronie podmiotu zbiorowego, co wyklucza możliwość oparcia odpowiedzialności na założeniu domyślnego uchybienia.

W tym kontekście szczególne znaczenie zyskuje konieczność określenia kryteriów, według których należałoby oceniać prawidłowość procesu wyboru osoby działającej w imieniu organizacji. Problematiczne stają się również sytuacje, w których decyzja o powierzeniu określonych zadań zapada w ramach organu kolegialnego – pojawia się bowiem pytanie, jak ustalić standardy staranności i zakres odpowiedzialności w przypadku wieloosobowego, wspólnego aktu decyzyjnego¹⁴⁵.

---

¹⁴⁴ A. Rzetecka-Gil, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania - część ogólna*, Warszawa 2011, LEX, Komentarz do art. 429.

¹⁴⁵ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 5, LEX.

(b) **Wina w nadzorze podmiotu zbiorowego**

Wina w nadzorze (*culpa in custodiendo*) także jest instytucją zaczerpniętą z prawa cywilnego i pierwotnie została uregulowana w art. 427 k.c. Ustalenie winy w nadzorze na gruncie OPZ, wiązać się będzie z:

- (i) ustaleniem, czy określona osoba działająca w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentowania, podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku, zobowiązana była do sprawowania nadzoru, co wiązać się będzie z wykazaniem braku należytej staranności po stronie podmiotu nadzorującego;
- (ii) wykazaniem istnienia związku przyczynowego pomiędzy brakiem nadzoru a zachowaniem się nadzorowanego¹⁴⁶.

W odniesieniu do winy w wyborze oraz winy w nadzorze należy podkreślić, że uchybienia w tych obszarach, popełnione przez organ lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego, powinny być traktowane jako przejawy winy samej organizacji w rozumieniu art. 5 OPZ. Oznacza to, że jeśli podmiot zbiorowy nie zachowa należytej staranności przy wyborze osoby fizycznej wskazanej w art. 3 pkt 2 lub 3 OPZ albo nie zapewni właściwego nadzoru nad jej działaniami, to takie zaniechanie stanowi bezpośrednią podstawę przypisania mu odpowiedzialności.

W konsekwencji model odpowiedzialności przyjęty w ustawie opiera się na założeniu, że to właśnie brak odpowiedniego działania po stronie organu lub reprezentanta podmiotu zbiorowego wywołuje skutek w postaci obciążenia organizacji odpowiedzialnością prawną. Ustawodawca powiązał więc odpowiedzialność podmiotu zbiorowego z własnym zaniechaniem w zakresie selekcji lub kontroli osób działających w jego imieniu, czyniąc z tych zaniechań kluczową przesłankę odpowiedzialności¹⁴⁷.

---

¹⁴⁶ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 5, LEX.

¹⁴⁷ Ibidem.

(c) **Wina w organizacji podmiotu zbiorowego**

Wina w organizacji odnosi się do takich nieprawidłowości w sposobie funkcjonowania podmiotu zbiorowego, które prowadzą do braku zapewnienia należytej staranności osobom działającym w jego imieniu lub na jego rzecz, o których mowa w art. 3 pkt 1 oraz 3a OPZ. Istotą tego rodzaju zawinienia jest wadliwe ukształtowanie struktur organizacyjnych lub procedur wewnętrznych, przez co działalność podmiotu przebiega w sposób sprzyjający powstawaniu naruszeń prawa.

Jednym z przejawów winy organizacyjnej może być sytuacja, w której podmiot zbiorowy funkcjonuje bez jakichkolwiek formalnych ram, regulacji czy procedur, a jego działalność opiera się wyłącznie na praktyce zwyczajowej, pozbawionej przejrzystych zasad. Równie problematyczne są jednak przypadki odwrotne - gdy co prawda istnieją pewne zasady organizacyjne, jednak są one sformułowane w sposób zbyt ogólnikowy, pozostawiając szerokie pole uznania osobom odpowiedzialnym za podejmowanie decyzji. Brak precyzyjnych procedur i odpowiednich mechanizmów kontrolnych może w takich okolicznościach prowadzić do powstania sytuacji, w których ryzyko popełnienia czynu zabronionego istotnie wzrasta¹⁴⁸.

W przypadku popełnienia czynu zabronionego przez osoby działające w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentacji, podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku bądź też przez osobę fizyczną będącą przedsiębiorcą, który bezpośrednio współdziała z podmiotem zbiorowym w realizacji celu prawnie dopuszczalnego, wina po stronie podmiotu zbiorowego przyjmuje postać tzw. winy w organizacji. Ustawodawca określa ją jako sytuację, w której zachowanie należytej staranności wymaganej w danych okolicznościach mogło zapobiec popełnieniu czynu zabronionego¹⁴⁹.

---

¹⁴⁸ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności...*, s. 131-132.

¹⁴⁹ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 5, LEX.

3. KATALOG CZYNÓW ZABRONIONYCH ZA KTÓRYCH POPEŁNIENIE ODPOWIEDZIALNOŚĆ PONOSI PODMIOT ZBIOROWY

Katalog czynów zabronionych, których popełnienie przez osobę fizyczną działającą w imieniu i w interesie podmiotu zbiorowego, może stanowić podstawę odpowiedzialności z OPZ został określony w treści art. 16 OPZ.

Przepis art. 16 OPZ zawiera odzwierciedlający standardy Unii Europejskiej katalog czynów zabronionych pod groźbą kary, których popełnienie stanowi podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. Konstruując omawiany katalog wzięto pod uwagę unormowania aktów prawa międzynarodowego przewidujących odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary.

W kolejnych latach, katalog ten był sukcesywnie rozszerzany o kolejne rodzaje przestępstw, m.in. o nowe rodzaje przestępstw wprowadzanych do systematyki karnej w prawie polskim. Do katalogu z art. 16 OPZ na przestrzeni ostatnich lat wprowadzone zostały przestępstwa stypizowane w następujących ustawach szczególnych:

- (a) ustawie z dnia 7 lipca 2022 r. o finansowaniu społecznościowym dla przedsiębiorstw gospodarczych i pomocy kredytobiorcom (Dz. U. poz. 1488);
- (b) ustawie z dnia 20 maja 2021 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego oraz Deweloperskim Funduszu Gwarancyjnym (Dz. U. poz. 1177);
- (c) ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2016 r. poz. 1575 oraz z 2018 r. poz. 5 i 369);
- (d) ustawie z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. z 2016 r. poz. 599, z późn. zm.);
- (e) ustawie z dnia 10 kwietnia 1997 r. - Prawo energetyczne (Dz. U. z 2012 r. poz. 1059, z późn. zm.);
- (f) ustawie z dnia 21 czerwca 2002 r. o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego (Dz. U. z 2015 r. poz. 1100 i 1893 oraz z 2016 r. poz. 544);

- (g) ustawie z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220, z późn. zm.);
- (h) ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o substancjach zubożających warstwę ozonową (Dz. U. Nr 121, poz. 1263, z późn. zm.);
- (i) ustawie z dnia 25 lutego 2011 r. o substancjach chemicznych i ich mieszaninach (Dz. U. Nr 63, poz. 322);
- (j) ustawie z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz. U. Nr 127, poz. 857);
- (k) ustawie z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych (Dz. U. Nr 81, poz. 530);
- (l) ustawie z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U. Nr 62, poz. 504);
- (m) ustawie z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz. U. z 2006 r. Nr 122, poz. 851, z późn. zm.);
- (n) ustawie z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. Nr 210, poz. 2135, z późn. zm.);
- (o) ustawie z dnia 6 września 2001 r. - Prawo farmaceutyczne (Dz. U. z 2004 r. Nr 53, poz. 533, z późn. zm.);
- (p) ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 179, poz. 1485 oraz z 2006 r. Nr 66, poz. 469 i Nr 120, poz. 826);
- (q) ustawie z dnia 20 lipca 2001 r. o kredycie konsumenckim (Dz. U. Nr 100, poz. 1081, z późn. zm.);
- (r) ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. Nr 183, poz. 1538);
- (s) ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz. U. Nr 184, poz. 1539);

- (t) ustawie z dnia 30 lipca 2004 r. o międzynarodowym obrocie odpadami (Dz. U. Nr 191, poz. 1956).

Biorąc pod uwagę szeroki zakres czynów zabronionych, za które podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność, a także konieczność stałego aktualizowania ich katalogu w miarę pojawiania się nowych typów przestępstw w kodeksie karnym oraz ustawach szczególnych, zasadne wydaje się odejście od rozwiązania opartego na zamkniętym wykazie przestępstw. Znacznie bardziej funkcjonalnym podejściem byłoby wprowadzenie ogólnego odesłania do wszystkich czynów zabronionych określonych w ustawach karnych, tak aby odpowiedzialność podmiotów zbiorowych była powiązana z obowiązującym systemem prawa karnego w sposób dynamiczny, a nie sztywny.

Takie rozwiązanie nie tylko uprościłoby stosowanie ustawy, ale również zapobiegłoby sytuacjom, w których istnieją poważne podstawy aksjologiczne i funkcjonalne do pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności, lecz jest to niemożliwe jedynie dlatego, że dany typ czynu zabronionego nie został jeszcze uwzględniony w katalogu przestępstw z art. 16 OPZ. W praktyce może to prowadzić do nieuzasadnionych luk w odpowiedzialności, wynikających wyłącznie z opóźnień legislacyjnych.

Podobny pogląd wyraża D. Furdzik, zwracając uwagę, że obowiązujący katalog przestępstw objętych odpowiedzialnością podmiotów zbiorowych jest nie tylko niekompletny, ale także wymaga nieustannych modyfikacji, zwłaszcza w związku z pojawianiem się nowych czynów zabronionych związanych z funkcjonowaniem rynku finansowego i działalnością gospodarczą. Wprowadzenie odesłania generalnego pozwoliłoby uniknąć konieczności ciągłych zmian ustawy i zapewniłoby spójność systemową¹⁵⁰.

4. **KATALOG KAR I ŚRODKÓW KARNYCH NA GRUNCIE OPZ**

Jednym z fundamentalnych warunków skutecznego przeciwdziałania przestępczości gospodarczej jest właściwe ukształtowanie systemu sankcji stosowanych wobec podmiotów zbiorowych. Sankcje te powinny nie tylko realizować tradycyjną funkcję represyjną, lecz także oddziaływać prewencyjnie i odstraszająco - zarówno na same organizacje, jak i na osoby działające w ich strukturach. Z tego względu konieczne jest dokonanie kompleksowej oceny

---

¹⁵⁰ D. Furdzik, *Analiza kar i środków karnych w ustawie z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary na tle prawnoporównawczym*, Prok.i Pr. 2019, nr 5, s. 88-110.

obowiązujących obecnie instrumentów prawnych, aby ustalić, czy są one adekwatne do celów, jakie mają realizować.

Taka analiza umożliwi ocenę efektywności stosowanych środków oraz ich dostosowania do specyfiki współczesnej przestępczości gospodarczej, której charakter cechuje rosnąca złożoność oraz zmieniające się uwarunkowania rynkowe i organizacyjne. Pozwoli również odpowiedzieć na pytanie, czy aktualny model sankcji w wystarczającym stopniu wspiera realizację polityki karnej państwa i spełnia oczekiwania związane z zapewnieniem realnej odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

4.1 **Kara pieniężna**

Jedyną karą przewidzianą przez obowiązującą OPZ jest kara pieniężna w wysokości od 1 000 zł do 5 000 000 zł (od 10 000 zł do 5 000 000 zł w odniesieniu do przestępstw przeciwko środowisku), nie wyższa jednak niż 3% przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego (art. 7 OPZ).

Z dostępnych statystyk wynika, że liczba postępowań przeciwko podmiotom zbiorowym toczących się przed sądami powszechnymi jest znikoma, a orzekane wobec tych podmiotów kary pieniężne nie są wysokie (zazwyczaj mieszczą się one w przedziale od 1000 zł do 12 000 zł)¹⁵¹. Już chociażby z tego powodu katalog sankcji ukształtowany przez ustawodawcę w obowiązującej OPZ należy ocenić negatywnie.

Podobne zdanie wyraził P. Ochman, wskazując że:

- (a) kara pieniężna orzekanej wobec podmiotów zbiorowych jest częstokroć znacznie niższa niż kara wobec osób fizycznych;
- (b) ograniczenie orzekania kary pieniężnej do określonego pułapu przychodu nie jest zasadne, gdyż ocenie powinna podlegać rzeczywista kondycja finansowa podmiotu zbiorowego, z uwzględnieniem ewentualnych czynności zmierzających do ukrycia mienia¹⁵².

---

¹⁵¹ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r.*, Sejm VIII Kadencji.

¹⁵² Ochman P., op. cit., s. 35-36.

Krytycznie nt. obecnego kształtu kary pieniężnej wypowiada się również D. Furdzik. Jego zdaniem, zasadniczym problemem jest skomplikowany sposób jej wymierzenia, nieprzekładający się na faktyczną wysokość wymierzanych kar. Obecna regulacja odnosi bowiem określenie górnej wysokości kary do przychodu, jaki podmiot zbiorowy osiągnął w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego (art. 7 OPZ). Przychód określa się natomiast na podstawie sprawozdania finansowego albo w oparciu o podsumowanie zapisów w księgach podatkowych w rozumieniu Ordynacji podatkowej¹⁵³. Odniesienie do sprawozdania finansowego wskazuje, że podstawą wymierzenia kary będzie nie przychód w rozumieniu podatkowym, lecz przychód jednostki wyliczony zgodnie z ustawą o rachunkowości¹⁵⁴. Zdaniem D. Furdzika, odwoływanie się do granicy przychodu podmiotu rodzi szereg problemów praktycznych, związane z koniecznością sięgania do dokumentacji podmiotu, która nie zawsze prowadzona jest w sposób prawidłowy i rzetelny¹⁵⁵. Ponadto obecny, maksymalny wymiar kary pieniężnej nie odpowiada realiom obrotu gospodarczego, zwłaszcza w odniesieniu do tych podmiotów gospodarczych, które zaangażowane są w wielomilionowe wyludzenia nienależnego zwrotu podatku od towarów i usług¹⁵⁶.

Argumenty formułowane przez P. Ochmana i D. Furdzika należy uznać za trafne, a ich krytyczna ocena obowiązującej sankcji pieniężnej przewidzianej w OPZ stanowi wartościową podstawę do projektowania bardziej efektywnych mechanizmów odpowiedzialności w przyszłej regulacji. Jednym z najistotniejszych zagadnień, które wymagają bezwzględnej korekty, jest wysokość maksymalnej kary pieniężnej. Obecny pułap w wysokości 5 mln zł jest całkowicie niewystarczający w realiach współczesnej gospodarki, zwłaszcza gdy uwzględni się skalę działalności największych podmiotów operujących na rynku krajowym. Tak niski limit nie spełnia ani funkcji represyjnej, ani odstraszałającej, a tym samym nie realizuje celów polityki karnej.

Niezależnie od powyższego konieczne wydaje się przeprowadzenie odrębnej analizy dotyczącej zakresu dostępnych środków reakcji prawnokarnej. Należy rozważyć, czy sankcja pieniężna powinna pozostać jedynym podstawowym

---

¹⁵³ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, s. 44–50.

¹⁵⁴ A. Bartosiewicz, *Kary i środki karne stosowane wobec podmiotów zbiorowych*, Wolters Kluwer, Wydawnictwo internetowe ABC 2003, s. 1–8.

¹⁵⁵ D. Furdzik, op. cit., s. 88–110.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 88–110.

instrumentem odpowiedzialności, czy też uzasadnione byłoby wprowadzenie szerszego katalogu sankcji, bardziej zróżnicowanych pod względem intensywności i funkcji. Rozbudowany system środków, obejmujący zarówno oddziaływanie finansowe, jak i organizacyjne lub restrukturyzacyjne, mógłby znacząco zwiększyć skuteczność nowelizowanej ustawy oraz zapewnić większą elastyczność w dostosowywaniu reakcji do wagi i charakteru naruszenia.

4.2 Przepadek

Do kary pieniężnej z art. 7 OPZ, sąd obligatoryjnie orzeka przepadek (art. 8 ust. 1 OPZ). Przepadek może przyjąć jedną z następujących postaci, tj. przepadek:

- (a) przedmiotów pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego lub które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego;
- (b) korzyści majątkowej pochodzącej chociażby pośrednio z czynu zabronionego;
- (c) równowartości przedmiotów lub korzyści majątkowej pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego.

Przepadek nie może zostać orzeczony w sytuacji, gdy przedmioty lub korzyści majątkowe powinny zostać zwrócone podmiotowi uprawnionemu (art. 8 ust. 1 OPZ). Warto zauważyć, że przepisy regulujące tę instytucję pozostają w niezmienionym kształcie od momentu wejścia ustawy w życie. Jednocześnie tak szeroka konstrukcja przepadku była wielokrotnie krytykowana w literaturze, zwłaszcza w odniesieniu do możliwości orzekania przepadku równowartości korzyści lub przedmiotów pochodzących jedynie „pośrednio” z czynu zabronionego. Wskazywano, że tak ujęta instytucja może prowadzić do nadmiernej ingerencji w sferę majątkową podmiotów zbiorowych oraz rodzić trudności interpretacyjne przy ustalaniu zakresu pochodzenia korzyści¹⁵⁷.

Obowiązujący stan prawny stwarza sytuację, w której w odniesieniu do podmiotu zbiorowego może dojść do dwukrotnego zastosowania instytucji przepadku tych samych przedmiotów pochodzących z czynu zabronionego. Możliwy jest bowiem scenariusz, w którym – na podstawie art. 45 § 3 k.k. – przedmioty znajdujące się w samoistnym posiadaniu podmiotu zbiorowego

---

¹⁵⁷ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 7, LEX.

zostają mu odebrane, a następnie ten sam podmiot zostaje ponownie obciążony przepadkiem na podstawie przepisów OPZ, w których instytucja ta ma charakter obligatoryjny. Takie rozwiązanie budzi poważne wątpliwości co do proporcjonalności i spójności systemu sankcji, a także rodzi ryzyko nadmiernej ingerencji w majątek podmiotu zbiorowego¹⁵⁸. Regulacje prawne tego rodzaju, które stwarzają stan niepewności i nieoznaczoności prawnej w momencie orzekania, są niedopuszczalne.

Podmiot zbiorowy może ponosić również odpowiedzialność posiłkową, polegającą na obowiązku uiszczenia grzywny lub zapłaty równowartości przedmiotów podlegających przepadkowi, zgodnie z art. 14 § 1 i 2 k.k.s. Dodatkowo, stosownie do art. 91a k.p.k., jeżeli w następstwie popełnienia czynu zabronionego osoba prawna odniosła korzyść majątkową albo uzyskała określone świadczenie od podmiotu powiązanego ze Skarbem Państwa, sąd - na wniosek prokuratora i z zastosowaniem przepisów prawa cywilnego - może zobowiązać ją do zwrotu tej korzyści lub jej ekwiwalentu właściwemu uprawnionemu podmiotowi. Alternatywnie sąd może orzec przepadek świadczenia lub jego równowartości na rzecz Skarbu Państwa. Tak ukształtowany mechanizm ma na celu zapobieżenie sytuacjom, w których osoba prawna zachowałaby nienależne korzyści uzyskane w związku z przestępstwem¹⁵⁹.

Podmiot zbiorowy może zostać zatem obciążony odpowiedzialnością posiłkową za grzywnę lub równowartość przedmiotów podlegających przepadkowi, albo też w zwykłym procesie karnym może zostać zobowiązany do zwrotu uzyskanej korzyści majątkowej¹⁶⁰. I chociaż sąd ma obowiązek uwzględniać przy wyrokowaniu o przepadku fakt nałożenia odpowiedzialności posiłkowej na podmiot zbiorowy za orzeczone wobec osoby fizycznej kary¹⁶¹, to jednak konstrukcja ta ma bardzo niepewny charakter. W momencie orzekania odpowiedzialność posiłkowa podmiotu zbiorowego może się jeszcze nie realizować i sąd tylko hipotetycznie będzie zakładać, że do niej dojdzie¹⁶². Nawet jeśli odpowiedzialność posiłkowa podmiotu zbiorowego m.in. za grzywnę osoby fizycznej w perspektywie czasu zrealizuje się, to nie powinno to mieć wpływu na orzekanie o konieczności zwrotu przez niego korzyści majątkowej

---

¹⁵⁸ J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11, s. 81-114.

¹⁵⁹ Por. art. 91 k.p.k.

¹⁶⁰ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

¹⁶¹ Ochman P., op. cit., s. 38-39.

¹⁶² A. Bartosiewicz, *Przesłanki odpowiedzialności...*, s. 38-43.

lub też przypadku równowartości przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa¹⁶³.

4.3 Dodatkowe sankcje karne

Obok sankcji zasadniczej (tj. kary pieniężnej z art. 7 OPZ) oraz obowiązkowego przypadku (z art. 8 OPZ) sąd fakultatywnie może również orzec jeden z zakazów, o których mowa w art. 9 OPZ, tj.:

- (a) zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń;
- (b) zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego środkami publicznymi;
- (c) zakaz dostępu do środków, o których mowa w art. 5 ust. 3 pkt 1 i 4 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1634, z późn. zm.) - w przypadku skazania osoby, o której mowa w art. 3, za przestępstwo, o którym mowa w art. 9 lub art. 10 ustawy z dnia 15 czerwca 2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1745)¹⁶⁴;
- (d) zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem;
- (e) zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne;
- (f) podanie wyroku do wiadomości publicznej.

Zakazy, o których mowa powyżej orzeka się na okres od 1 roku do lat 5. Zakazy orzeka się w latach (art. 9 OPZ). Nie ma przeszkód co do orzeczenia kumulacji wskazanych zakazów¹⁶⁵.

Sam fakt wprowadzenia katalogu środków karnych jakie mogą zostać orzeczone względem podmiotu zbiorowego należy ocenić pozytywnie z punktu

---

¹⁶³ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

¹⁶⁴ Środek karny w postaci zakazu dostępu do środków pochodzących z funduszy strukturalnych, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rybackiego oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz przeznaczonych na realizację polityki rolnej został dodany do OPZ ustawą z 15 czerwca 2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2012, poz. 769).

¹⁶⁵ J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11, s. 96

widzenia celów kary, w szczególności w zakresie możliwości kształtowania zachowań i prawidłowego postępowania podmiotu zbiorowego w przyszłości. Przy czym jednocześnie, powyższy system środków represji stosowanych wobec podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ trudno uznać za efektywny. Kary i środki określone w OPZ cechuje niewielki stopień dolegliwości (szerzej w odniesieniu do faktycznej wysokości kar nakładanych na podmioty zbiorowe na gruncie OPZ w rozdziale III.6 niniejszej rozprawy doktorskiej), a przede wszystkim brak możliwości dostosowania rodzaju kary do charakteru przewinienia i uzyskania tym samym pożądanego efektu prewencyjnego¹⁶⁶. W związku z tym, kwestią kluczową jest przemodelowanie katalogu kar i sankcji, jakie mogą być nałożone na podmiot zbiorowy, tak by ich dolegliwość oraz możliwość kształtowania przyszłej sytuacji podmiotu zbiorowego pozwalała na lepszą realizację celów kary, w szczególności funkcję sprawiedliwością oraz pozytywną prewencję generalną.

4.4 **Zasady wymiaru kar i środków karnych na gruncie OPZ**

Zasady wymiaru kary wynikają z art. 10, 11 i 12 OPZ. Zgodnie z ich treścią, orzekając karę pieniężną, sąd bierze pod uwagę następujące dyrektywy i zasady wymiaru kar:

- (a) orzekając karę pieniężną, zakazy lub podanie wyroku do publicznej wiadomości, sąd uwzględnia w szczególności wagę nieprawidłowości w wyborze lub nadzorze, o których mowa w art. 5, rozmiary korzyści uzyskanej lub możliwej do uzyskania przez podmiot zbiorowy, jego sytuację majątkową, społeczne następstwa ukarania oraz wpływ ukarania na dalsze funkcjonowanie podmiotu zbiorowego (art. 10 OPZ);
- (b) orzekając karę pieniężną lub przepadek, sąd uwzględnia prawomocne orzeczenie o nałożeniu na podmiot zbiorowy odpowiedzialności posiłkowej za karę grzywny lub ściągnięcie równowartości pieniężnej przepadku przedmiotów orzeczone wobec osoby fizycznej, o której mowa w art. 3, za przestępstwo skarbowe (art. 11 ust. 1 OPZ);
- (c) orzekając przepadek korzyści majątkowej lub jej równowartości, sąd uwzględnia prawomocne orzeczenie wydane na podstawie art. 24 § 5 k.k.s., nakładające na podmiot zbiorowy obowiązek zwrotu korzyści

---

¹⁶⁶ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r. – sejm VIII Kadencji, s. 3-4.*

majątkowej osiągniętej w wyniku przestępstwa osoby fizycznej, o której mowa w art. 3 (art. 11 ust. 2 OPZ);

- (d) w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może poprzestać na orzeczeniu przepadku, zakazu lub podania wyroku do publicznej wiadomości, z zastrzeżeniem przepisów art. 8 ust. 2 i art. 11 (art. 12 OPZ);
- (e) jeżeli przed upływem 5 lat od orzeczenia kary pieniężnej zostanie ponownie popełniony czyn zabroniony stanowiący podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, wobec tego podmiotu można orzec karę pieniężną w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę (art. 13 OPZ);
- (f) kary pieniężnej, przepadku, zakazów ani podania wyroku do publicznej wiadomości nie orzeka się wobec podmiotu zbiorowego, jeżeli od dnia wydania orzeczenia, o którym mowa w art. 4 OPZ, upłynęło 10 lat (art. 14 OPZ);
- (g) kary pieniężnej, przepadku, zakazów ani podania wyroku do publicznej wiadomości nie wykonuje się, jeżeli od uprawomocnienia się wyroku stwierdzającego odpowiedzialność podmiotu zbiorowego za czyn zabroniony pod groźbą kary upłynęło 10 lat (art. 15 OPZ).

Dalsza część rozdziału będzie skupiać się na szczegółowym omówieniu ww. zasad wymiaru kary.

(a) **Dyrektywy wymiary kary pieniężnej, orzekania zakazów i podania wyroku do publicznej wiadomości**

Obecne brzmienie art. 10 OPZ jest rezultatem nowelizacji dokonanej 28 lipca 2005 r., w której ustawodawca znacząco poszerzył katalog przesłanek uwzględnianych przez sąd przy wymierzaniu środków represyjnych wobec podmiotów zbiorowych. Zmiana ta była odpowiedzią na szeroko formułowane w doktrynie zastrzeżenia, zgodnie z którymi pierwotny zakres dyrektyw był zbyt ubogi, aby umożliwić właściwe zindywidualizowanie sankcji.

Przed nowelizacją OPZ przewidywała jedynie dwa czynniki, które sąd musiał brać pod uwagę przy orzekaniu sankcji na jej podstawie, tj.

wysokość korzyści uzyskanej przez podmiot zbiorowy oraz społeczne konsekwencje wymierzenia sankcji. W zestawieniu z rozwiązaniami przyjętymi w innych gałęziach prawa karnego - k.k. wskazywał 13 dyrektyw wymiaru kary, a k.k.s. 10 - zakres dyrektyw zawarty w pierwotnej wersji OPZ uznawano za niewystarczający zarówno pod względem liczby, jak i precyzji. Właśnie te braki stanowiły główną motywację do późniejszego rozszerzenia katalogu przesłanek, tak aby orzekanie sankcji wobec podmiotów zbiorowych mogło w większym stopniu odpowiadać zasadom sprawiedliwości i proporcjonalności¹⁶⁷.

Jakkolwiek można zastanawiać się czy w chwili obecnej katalog dyrektyw wymiaru kary na gruncie OPZ powinien zostać uzupełniony o bardziej szczegółowe okoliczności, chociażby takie jak rodzaj i ujemne skutki przestępstwa, to jednocześnie należy mieć na uwadze jeszcze jedną kwestię. Obecny kształt przepisu art. 10 OPZ uprawnia do stwierdzenia, że ustawodawca nie dokonał enumeratywnego wyliczenia katalogu dyrektyw sądowego wymiaru sankcji, pozostawiając sądowi możliwość wzięcia pod uwagę innych okoliczności, które w konkretnej sprawie mogą ujawnić się w toku postępowania¹⁶⁸. W kontekście tego faktu można więc debatować, czy faktycznie wprowadzanie do treści art. 10 OPZ kolejnych okoliczności, które sąd musi wziąć pod uwagę przy określaniu wymiaru kary na gruncie OPZ w istocie znajduje swoje logiczne i praktyczne uzasadnienie.

(b) **Kumulacja odpowiedzialności posiłkowej i kary pieniężnej nałożonej na podmiot zbiorowy**

W kontekście dyspozycji wynikającej z treści art. 11 OPZ powstaje zasadnicze pytanie o implikacje uwzględnienia wskazanych w treści tego przepisu orzeczeń. Czy w takiej sytuacji należałoby zmniejszyć nakładaną karę pieniężną o wartość grzywny nałożonej na podstawie art. 24 k.k.s.? Interpretacja ta zdaje się być zgodna z intencją ustawodawcy, gdyż w przeciwnym wypadku brakowałoby logicznego wytłumaczenia dla postanowień zawartych w art. 11 ust. 1 i 2 OPZ. Oznacza to, że w przypadku kumulacji odpowiedzialności posiłkowej z k.k.s. oraz tej na podstawie OPZ sąd powinien przy nakładaniu kary

---

¹⁶⁷ J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji...*, s. 81–114.

¹⁶⁸ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 7, LEX.

pieniężnej na podstawie art. 7 OPZ odliczyć sumę równoważną tej grzywnie. To zobowiązanie pozostaje aktualne nawet jeśli grzywna nie została opłacona przed wymierzeniem kary pieniężnej. Wątpliwości mogą pojawić się, gdy sąd nałoży na podmiot karę pieniężną w dolnej granicy ustawowego zagrożenia. Czy w takim przypadku, stosując art. 11 ust. 1 OPZ, który wymaga uwzględnienia wtórnego obciążenia, kara pieniężna powinna zostać orzeczona poniżej minimalnego progu ustawowego? Jakkolwiek odpowiedź na powyższe pytanie wydaje się być negatywna, to jednak odpowiednie reguły kolizyjne powinny zostać zawarte w treści przepisów OPZ, tak by nie było wątpliwości, jaki jest stosunek i konsekwencje zbiegu kar nałożonych na jeden podmiot na gruncie OPZ i k.k.s.

(c) **Odstąpienie od orzeczenia kary pieniężnej**

Instytucja odstąpienia od wymierzenia kary pieniężnej, uregulowana w art. 12 OPZ, stanowi wyraz dostrzeżenia przez ustawodawcę specyfiki funkcjonowania podmiotów zbiorowych oraz złożoności sytuacji faktycznych, które mogą prowadzić do ich odpowiedzialności. Mechanizm ten umożliwia uwzględnienie indywidualnych okoliczności sprawy, w których wymierzenie sankcji finansowej byłoby niecelowe, nadmiernie dolegliwe lub nieproporcjonalne do charakteru naruszenia.

Ustawa wskazuje konkretne przesłanki, których zaistnienie może uzasadniać rezygnację z orzeczenia kary pieniężnej wobec podmiotu zbiorowego, tj.:

- (i) wystąpienie szczególnie uzasadnionego wypadku,
- (ii) czyn zabroniony stanowiący podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego nie przyniósł temu podmiotowi zbiorowemu korzyści.

Skonstruowanie tej instytucji poprzez wykorzystanie klauzuli generalnej mówiącej o szczególnie uzasadnionym przypadku wskazuje na potrzebę dostosowania instytucji odstąpienia od orzeczenia kary pieniężnej do indywidualnych cech konkretnej sprawy¹⁶⁹. Szczególnie uzasadniony wypadek to m.in. sytuacje, w których następstwa ukarania występują w

---

¹⁶⁹ D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 12, LEX.

takich postaciach i koincydencjach, iż wymierzenie kary pieniężnej oraz jej społeczno-gospodarcze skutki powodowałyby niepożądane następstwa i nie byłyby uzasadnione potrzebą uzyskania pozytywnych celów kary¹⁷⁰.

Wprowadzenie tej instytucji do OPZ należy ocenić pozytywnie przede wszystkim z punktu widzenia uelastycznienia wymiaru represji prawnokarnej względem podmiotów zbiorowych.

(d) **Recydywa podmiotu zbiorowego**

Określona w treści art. 13 OPZ swoista "recydywa" podmiotu zbiorowego w swojej konstrukcji zbliżona jest do recydywy ogólnej w rozumieniu kodeksu karnego. Ponowne ukaranie podmiotu zbiorowego karą pieniężną z jej zwiększonym ustawowym zagrożeniem w górnej granicy nie jest uzależnione od wystąpienia żadnych szczególnych przesłanek w postaci np. podobieństwa przestępstw (przestępstw skarbowych) czy też wykonania kary. Dla przyjęcia recydywy wystarczające jest zatem popełnienie drugiego czynu zabronionego, z tym że konieczność „ponowności” nie dotyczy zachowania osoby fizycznej, ale odnosi się do odpowiedzialności podmiotu zbiorowego na zasadach przewidzianych w OPZ¹⁷¹. Zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny, to właśnie z ww. powodów zakres recydywy wprowadzonej na podstawie przepisów OPZ jest pojęciem niezwykle pojemnym i przez to potencjalnie niebezpiecznym dla podmiotu zbiorowego¹⁷².

Z drugiej jednak strony należy zważyć na zupełnie odmienną sytuację podmiotów zbiorowych oraz osób fizycznych ponoszących odpowiedzialność w warunkach "recydywy". Przyjęcie, iż podmiot zbiorowy powinien ponosić zaostrzoną odpowiedzialność na gruncie OPZ niezależnie od tego, jaki rodzaj przestępstwa stanowił uprzednio podstawę przypisania mu odpowiedzialności można uznać za uzasadniony. Taka sytuacja może bowiem wskazywać na to, iż jednym z celów funkcjonowania podmiotu zbiorowego jako takiego jest popełnianie przestępstw z jego wykorzystaniem. Sytuacja ta w oczywisty sposób powinna zostać penalizowana, w tym na gruncie OPZ. Ponadto

---

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji...*, s. 108.

należy również zauważyć, że na gruncie obowiązującej regulacji podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność tylko i wyłącznie za popełnienie niektórych, wyraźnie wymienionych w ustawie przestępstw, co z kolei sprawia że zakres przedmiotowy przestępstw które mogą być podstawą do karania podmiotu zbiorowego w warunkach recydywy jest ustawowo ograniczony.

(e) **Przedawnienie orzekania i wykonania sankcji na gruncie OPZ**

Obowiązująca regulacja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych wprowadza w art. 14 i 15 OPZ instytucję przedawnienia orzekania oraz przedawnienia wykonania sankcji przewidzianych w tej ustawie. W odniesieniu do obydwu tych terminów ustawodawca przyjął identyczny okres przedawnienia wynoszący 10 lat, nie różnicując go ze względu na rodzaj przestępstwa, które stanowi podstawę przypisania odpowiedzialności danemu podmiotowi zbiorowemu. Oznacza to, że ustawodawca odstąpił od charakterystycznego dla prawa karnego zróżnicowanego podejścia, w którym długość terminów przedawnienia co do zasady zależy od wagi czynu zabronionego i wysokości grożącej za niego sankcji (art. 103 k.k.).

W tym kontekście ustawodawca nie zdecydował się na wprowadzenie gradacji terminów przedawnienia w zależności od kategorii czynu będącego podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, co można uznać za rozwiązanie upraszczające, ale jednocześnie budzące pewne wątpliwości. Przyjęty model prowadzi bowiem do sytuacji, w której takie same terminy przedawnienia znajdują zastosowanie zarówno do czynów o stosunkowo niewielkiej społecznej szkodliwości, jak i do przestępstw o najwyższym ciężarze gatunkowym. Można domniemywać, że *ratio legis* tego rozwiązania wynika z odmiennego charakteru odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, która ma przede wszystkim wymiar prewencyjno-organizacyjny, a nie represyjny, co usprawiedliwia pewne odejście od klasycznych reguł przedawnienia znanych z prawa karnego materialnego.

Jednocześnie taki kształt regulacji wskazuje na intencję ustawodawcy, aby mechanizm odpowiedzialności podmiotów zbiorowych pozostawał przejrzysty, przewidywalny i jednolity w stosowaniu, niezależnie od

kwalifikacji prawnej czynu popełnionego przez osobę fizyczną, którego dopuszczenie się lub tolerowanie obciąża sam podmiot zbiorowy. W praktyce jednak brak zróżnicowania terminów przedawnienia może rodzić pytania o adekwatność tych rozwiązań do specyfiki poszczególnych kategorii przestępstw oraz o efektywność całego systemu w kontekście długotrwałych i skomplikowanych postępowań dotyczących poważnych naruszeń.

5. **NOWELIZACJA PRZEPISÓW OPZ z 2022 R. W ZAKRESIE OCHRONY PRZYRODY**

Ustawą z 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej (Dz. U. 2022, poz. 1706, "**Ustawa o przeciwdziałaniu przestępczości środowiskowej**") dokonano istotnych zmian w OPZ w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za przestępstwa przeciwko środowisku.

Jak wskazano w uzasadnieniu do projektu Ustawy o przeciwdziałaniu przestępczości środowiskowej¹⁷³ celem zmiany jest zwiększenie efektywności środków, określonych w tej ustawie, w odniesieniu do zwalczania przestępczości środowiskowej. Projektodawca wskazał, że aktualnie dostrzegalna jest znikoma skuteczność tych środków (krytyczna ocena wprowadzonych zmian została dokonana w pkt III.4 niniejszej rozprawy doktorskiej).

Zmiany w OPZ dokonane ww. ustawą były następujące:

- (a) dodany został art. 4a OPZ, zgodnie z którym w przypadku popełnienia czynu zabronionego, wymienionego w art. 16 ust. 1 pkt 8 OPZ, przez osobę, o której mowa w art. 3 OPZ, podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności niezależnie od wydania wyroku albo orzeczenia, o których mowa w art. 4 OPZ¹⁷⁴;

---

¹⁷³ Druk nr 2371 Rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

¹⁷⁴ Przy czym jednocześnie, jak zostało wskazane w Uzasadnieniu do Projektu ustawy w odniesieniu do kwestii proceduralnych, *pomimo likwidacji wymogu prejudykatu w przypadku popełnienia przestępstw przeciwko środowisku niniejszy projekt nie zakłada wszczynania i prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. Postępowanie dowodowe w tej mierze ma się – co do zasady – toczyć przed sądem. Odpowiednie ustalenia, pozwalające na skierowanie wniosku w przedmiocie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, dokonywane będą w ramach postępowania przygotowawczego toczącego się w sprawie danego czynu zabronionego (in rem) albo przeciwko sprawcy takiego czynu (in personam).*

Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r., druk sejmowy nr 2371, s. 12; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Powyższe oznacza, że *de facto*, w zakresie spraw karnych wszczętych w wyniku popełnienia przestępstwa przeciwko środowisku, w istocie zrezygnowano z konieczności uzyskania prejudykatu w celu pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności na gruncie OPZ.

- (b) dodany został art. 7a OPZ, zgodnie z którym w przypadku określonym w art. 4a OPZ wobec podmiotu zbiorowego sąd orzeka karę pieniężną w wysokości od 10 000 do 5 000 000 złotych;

Zmiana ta oznacza zaostrzenie wymiaru kary jaki może zostać nałożony na podmioty zbiorowe, które będą pociągane do odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko środowisku oraz przede wszystkim rezygnację z określenia maksymalnego dopuszczalnego wymiaru kary pieniężnej.

- (c) ponadto rozszerzony został katalog przestępstw przeciwko środowisku za których popełnienie podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność, poprzez wprowadzenie stosownych zmian w treści w art. 16 w ust. 1 w pkt 8 lit. a OPZ.

Jak zostało wskazane w uzasadnieniu do projektu nowelizacji, ustawodawca kierował się poniższymi argumentami, przemawiającymi za wprowadzeniem ww. zmian do OPZ:

- (a) zwiększenie efektywności środków OPZ w odniesieniu do przestępczości środowiskowej;
- (b) w odniesieniu do usunięcia obowiązku uzyskania prejudykatu, tj. uprzedniego skazania, warunkowego umorzenia postępowania bądź orzeczenia o udzieleniu tej osobie zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności albo orzeczenia sądu o umorzeniu przeciwko niej postępowania z powodu okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy (art. 4 OPZ):
  - (i) rzadkie stosowanie przepisów ustawy wynikające z wtórnego charakteru odpowiedzialności podmiotu zbiorowego;
  - (ii) brak uzależnienia odpowiedzialności podmiotu zbiorowego od uprzedniego osądzenia sprawcy przestępstwa popełnionego na

jego korzyść przez międzynarodowe akty prawne wiążące Polskę;

- (iii) wieloletnia krytyka aktualnego rozwiązania przez organizacje międzynarodowe zajmujące się zagadnieniem odpowiedzialności osób prawnych¹⁷⁵;
- (c) w stosunku do zmiany w zakresie zagrożenia karą pieniężną dla podmiotu zbiorowego wskazano, że:
  - (i) rezygnacja z określenia maksymalnego dopuszczalnego wymiaru kary pieniężnej określonej poprzez granicę 3% przychodu osiągniętego w roku obrotowym (art. 7 OPZ) wynika z tego, że:

W praktyce jednak podmiot zbiorowy, niezależnie od swoich rozmiarów, kapitału zakładowego, posiadanego majątku czy też pozycji gospodarczej, może nie osiągnąć przychodów lub posiadać jedynie niskie przychody w konkretnym roku podatkowym. Gdy podmiot nie osiągnie przychodu wówczas brak jest na gruncie omawianego przepisu podstawy do określenia wysokości sankcji. W przypadku podmiotów osiągających przychody na niskim poziomie dostępna sankcja uzależniona od wysokości przychodu w sposób opisany wyżej może okazać się niewystarczającą w stosunku do wagi popełnionego przestępstwa¹⁷⁶.

- (ii) na nieskuteczność kar wymierzanych na podstawie art. 7 OPZ zwracała uwagę Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Organisation for Economic Co-operation and Development*, dalej jako: “**OECD**”) podczas kolejnych przeglądów Polski. Grupa Robocza OECD ds. Przekupstwa w Międzynarodowych Transakcjach Handlowych wielokrotnie wyrażała zaniepokojenie, że przedsiębiorstwo wykazujące brak lub jedynie niskie przychody nie będzie podlegać karze

---

¹⁷⁵ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r., druk sejmowy nr 2371, s. 11-12; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

¹⁷⁶ Ibidem, s. 13; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

pieniężnej lub będzie podlegać karze bardzo niskiej niezależnie od wysokości posiadanych aktywów;

- (iii) podniesienie dolnego progu zagrożenia kary pieniężnej do 10 000 zł uzasadnia się natomiast tym, że dotychczasowa dolna granica kary pieniężnej nie jest adekwatna do wagi popełnionych czynów i często stanowi nieznaczny procent wartości szkody, wyrządzonej na skutek popełnienia przestępstw przeciwko środowisku¹⁷⁷.

6. **OCENA SKUTECZNOŚCI OBOWIĄZUJĄCEJ OPZ NA PODSTAWIE DOSTĘPNYCH DANYCH STATYSTYCZNYCH**

Kluczowym komponentem składającym się na ocenę efektywności stosowania OPZ w obecnym kształcie jest przeprowadzenie analizy w zakresie faktycznego wykorzystania kompetencji przyznanych przez tę ustawę przez organy ścigania i wymiar sprawiedliwości. Analiza ilości spraw skierowanych do sądów powszechnych przeciwko podmiotom zbiorowym na gruncie OPZ a także wysokość kar nałożonych na te podmioty w wyniku przeprowadzonych postępowań stanowi dobry wyznacznik tego, czy przedmiotowa ustawa faktycznie działa w praktyce a także czy być może są obszary, w których należy zastanowić się nad wprowadzeniem alternatywnych rozwiązań, pozwalających na znaczne uproszczenie stosowania OPZ. To z kolei powinno przełożyć się na większą efektywność omawianych przepisów.

Jakkolwiek obowiązująca ustawa miała w swoim założeniu być kompleksową regulacją pozwalającą na pociąganie podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności w przypadku popełnienia przez osoby działających na ich rzecz przestępstw, to jednak praktyka wykazuje, że ustawa ta nie spełnia założonej funkcji. Jak wynika z przeprowadzonych analiz, w latach 2016 – 2021 do sądów powszechnych na podstawie OPZ zostały skierowane łącznie 54 wnioski¹⁷⁸:

¹⁷⁷ Ibidem, s. 11-14; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

¹⁷⁸ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z 2 września 2022 r. s. 3. Źródło: <https://legislacja.gov.pl/projekt/12363700> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Rok	Ilość wniosków	Ilość orzeczeń, w tym również dotyczących rozpoznania wniosków z lat poprzednich	Ilość orzeczeń o stwierdzeniu odpowiedzialności podmiotu zbiorowego	Ilość orzeczeń o nieuwzględnieniu wniosku prokuratora	Ilość orzeczeń o zawieszeniu postępowania	Ilość orzeczeń o zwrocie wniosku prokuratora
2016	27	5	3	2	0	0
2017	2	21	16	2	1	2
2018	2	2	2	0	0	0
2019	3	2	2	0	0	0
2020	3	1	1	0	0	0
2021	17	19	9	10	0	0
Łącznie	54	50	33	14	1	2

Przy czym jednocześnie zgodnie z treścią raportu statystycznego CBŚP (Sprawozdanie z działalności CBŚP za 2018 rok), tylko w 2018 roku spośród 880 zorganizowanych grup przestępczych operujących na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, aktywność ekonomiczną (gospodarczą) prowadziło 305 z tych grup¹⁷⁹. Statystyki CBŚP za kolejne lata, jakkolwiek nie podają już wprost informacji o liczbie organizacji przestępczych działających na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, nadal wskazują na bardzo wysoką aktywność ekonomiczną zorganizowanych grup przestępczych¹⁸⁰, a w konsekwencji, na pośrednią potrzebę wprowadzenia bardziej skutecznych mechanizmów karania korporacji i odzyskiwania utraconych środków na rzecz pokrzywdzonych tymi przestępstwami. Wobec powyższego oczywistym jest, że wykorzystanie OPZ jest niewystarczające, natomiast podmioty zbiorowe wykorzystywane do popełniania przestępstw o charakterze gospodarczym nie są pociągane do odpowiedzialności w sposób należyty.

Równie nieimponująco przedstawia się statystyka dotycząca wysokości kar nakładanych na podmioty zbiorowe na gruncie OPZ. Zgodnie z danymi

¹⁷⁹ Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym), Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2019 r., s. 2.

Źródło: <https://cbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890.Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).

¹⁸⁰ Por. Sprawozdania z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym) za lata 2017 - 2022, Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2018-2023 r.

Źródło: <https://cbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890.Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).

statystycznymi za lata 2006-2009, najczęściej orzecaną karą na podstawie OPZ była kara pieniężna w wysokości 1.000 (słownie: jednego tysiąca) PLN, natomiast na przestrzeni tych lat najwyższa orzeczona kara pieniężna wynosiła 70.000 (słownie: siedemdziesiąt tysięcy) PLN i była ona orzeczona tylko raz. Pełne dane statystyczne zostały zaprezentowane w poniższej tabeli¹⁸¹:

Lata	Kara zasadnicza									Środki karne		
	Ogółem	Kara pieniężna w wysokości								Podanie wyroku do publicznej wiadomości	Przepadek korzyści majątkowej	Przepadek równowartości i przedmiotów
		1.000**	1.500	2.000	3.000	5.000	10.000	12.000	70.000			
2006	6	5	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-
2007	11	*	*	*	*	*	*	*	*	4	-	-
2008	9	6	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-
2009	5	2	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-
2010	14	8	2	2	2	-	-	-	-	-	4	-
2011	5	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2012	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
2013	3	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	1
2014	8	6	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
2015	3	2	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-
2016	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2017	10	9	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
2018	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2019	4	2	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-

* brak danych.

** wysokość kary liczona w PLN.

Jak więc wynika bezpośrednio z powyższych danych statystycznych, wykorzystanie OPZ w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych do 2019 r. miało charakter wyraźnie marginalny. Skala stosowania ustawy była na tyle nieznaczna, że trudno mówić o jej realnym funkcjonowaniu jako efektywnego instrumentu reakcji prawnej. Co istotne, pomimo braku powszechnie dostępnych, kompleksowych danych obejmujących okres po 2019 r., należy przypuszczać – w szczególności w świetle dotychczasowych analiz doktryny i

¹⁸¹ Ocena skutków regulacji Projektu ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 22 sierpnia 2022 r. s. 2 (źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekty/12363700/katalog/12908964#12908964>; dostęp: 30 września 2025 r.).

sporadycznych informacji napływających z praktyki – że sytuacja ta nie uległa zasadniczej zmianie.

Nie istnieją bowiem przesłanki wskazujące na nagły wzrost zainteresowania organów ścigania oraz sądów mechanizmem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w ostatnich latach. Wręcz przeciwnie, charakter i konstrukcja obowiązujących przepisów, powszechnie krytykowanych jako mało efektywne i nadmiernie sformalizowane, pozwalają przyjąć, że także obecnie mamy do czynienia z analogicznym stanem faktycznym – znikomą liczbą wszczynanych postępowań oraz rzadkim orzekaniem sankcji na podstawie OPZ.

Tym samym można stwierdzić, że ustawa, mimo formalnego obowiązywania od wielu lat, nie zyskała realnego znaczenia w praktyce wymiaru sprawiedliwości, a jej stosowanie pozostaje w dużej mierze potencjalne i niewykorzystywane.

ROZDZIAŁ IV

ANALIZA ROZWIĄZAŃ PROJEKTÓW NOWELIZACJI USTAWY O ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH

1. UWAGI WSTĘPNE - PRZEGLĄD PRÓB NOWELIZACJI OPZ W OSTATNICH LATACH

Świadomość potrzeby zmian w funkcjonującej OPZ jest faktem notoryjnym, co wynika chociażby z faktu wielokrotnie podejmowanych prób nowelizacji obowiązującej regulacji. Dotychczasowe doświadczenia w stosowaniu ustawy jednoznacznie wskazują na jej liczne niedoskonałości zarówno w zakresie materialnoprawnym, jak i proceduralnym, co w praktyce ogranicza skuteczność pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności. Brak precyzyjnych definicji, wątpliwości co do zakresu stosowania przepisów oraz problemy z efektywnym dochodzeniem odpowiedzialności karnej organizacji to tylko niektóre z mankamentów, które stały się impulsem dla inicjowania zmian legislacyjnych.

Poniżej przedstawiona zostanie ogólna charakterystyka przygotowanych zmian oraz dokonana zostanie ocena prawidłowości ich wprowadzenia do obrotu prawnego. Poniższy rozdział omawia zarówno projekty nowelizacji, które nigdy nie weszły w życie, a nawet nie trafiły pod obrady Sejmu, jak i takie, które zostały skutecznie wprowadzone do polskiego porządku prawnego. Analiza ta pozwoli na wskazanie głównych kierunków reform, które były dotychczas proponowane, a także na ocenę, w jakim stopniu zrealizowano założone cele ustawodawcy oraz czy podjęte zmiany rzeczywiście przyczyniły się do zwiększenia efektywności stosowania instytucji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

1.1 Próby nowelizacji OPZ, które nie zostały ostatecznie uchwalone przez Sejm

Na przestrzeni ostatnich kilku lat podejmowanych było kilka prób nowelizacji OPZ, z których wszystkie zakończyły się niepowodzeniem. Jednocześnie jednak przegląd proponowanych dotychczas przez ustawodawcę zmian pozwala na określenie kierunków w jakim chciał on zmierzać proponując zmiany w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie polskim. Jest to również wartościowy materiał dla rozważenia i dalszej dyskusji nad tym, jaki ostatecznie kształt powinna przyjąć regulacja odpowiedzialności karnej spółek w Polsce.

(a) **Projekt z 2019 r.**

Potrzeba nowelizacji OPZ została dostrzeżona przez ustawodawcę już wiele lat temu. Prace nad nowelizacją ustawy zaowocowały stworzeniem rządowego Projektu z 2019 r., pierwszym współczesnym projektem zmian OPZ i zarazem najbardziej kompleksowym w swoich założeniach i wprowadzonych rozwiązaniach. Warto nadmienić, iż projekt ten zakładał uchwalenie całkowicie nowej ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, a nie jedynie wprowadzenie zmian do obecnej regulacji. Zakładał on zupełną reorganizację funkcjonującego dotychczas modelu pociągania do odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. Projektowane rozwiązania wywołały szeroką dyskusję w doktrynie oraz biznesie, jako mogące mieć bezpośrednie przełożenie na zagrożenia w funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych w Polsce. Niektóre z propozycji budziły szereg wątpliwości co do ich konstytucyjności a także zgodności proponowanych rozwiązań z ogólną koncepcją odpowiedzialności karnej funkcjonującą w prawie polskim. Ostatecznie jednak Projekt z 2019 r. nie został uchwalony w trakcie VIII kadencji Sejmu, w związku z czym podlegał zasadzie dyskontynuacji. Prace nad nim nie były kontynuowane w trakcie kolejnych kadencji Sejmu.

(b) **Zapowiadana nowelizacja z 2020 r.**

Już po wyborach z 2019 r., w sierpniu 2020 r. Ministerstwo Sprawiedliwości zapowiadało kolejną nowelizację OPZ¹⁸² - Nowelizację z 2020 r. Jej założenia miały zasadniczo różnić się od poprzedniego projektu, przede wszystkim zmiany nie miały być aż tak radykalne, a w konsekwencji miały nie spotkać się z tak silnym oporem biznesu przed ich uchwaleniem.

Największym novum w stosunku do obowiązującej ustawy miało być podmiotowe ograniczenie odpowiedzialności na gruncie OPZ do takich podmiotów, które zatrudniają więcej niż 250 pracowników¹⁸³. Można dyskutować czy wprowadzenie takiego ograniczenia podmiotowego

---

¹⁸² P. Słowik, *Firmy też czasem zasługują na karę*, Dziennik Gazeta Prawna 2020; źródło: <https://edgp.gazetaprawna.pl/e-wydanie/57351.24-sierpnia-2020/70984.Dziennik-Gazeta-Prawna/729384.Firmy-tez-cza-sem-zasluguja-na-kare.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).

¹⁸³ *Duże firmy zapłacą za przestępstwa popełniane przez pracowników. Jest projekt*, Business Insider 202, źródło: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/odpowiedzialnosc-firmy-za-przestepstwo-pracownika-projekt-resortu-sprawie-dliwosci/0mnl9jp> (dostęp: 30 września 2025 r.).

stosowania OPZ mogło by być w jakikolwiek sposób logicznie uzasadnione. Wydaje się jednak, że tak samo poważne przestępstwa mogą być popełniane przez osoby działające w imieniu i na rzecz mniejszych podmiotów niż te, które zatrudniają 250 pracowników. Takie sytuacje często mają miejsce chociażby w przypadku przestępstw skarbowych, takich jak karuzele VAT, do których wykorzystywanych jest szereg małych podmiotów, które rzadko zatrudniają większą liczbę pracowników. W konsekwencji, uchwalenie przepisów w tym kształcie powodowałoby niedopuszczalną w prawie represyjnym nierówność, w której przy spełnieniu wszystkich przesłanek pozwalających przypisać odpowiedzialność na gruncie OPZ jeden podmiot ponosiłby odpowiedzialność finansową na jej podstawie a inny nie, tylko i wyłącznie z uwagi na różnice w liczbie zatrudnionych osób. Należy więc uznać, iż ustawodawca proponując to rozwiązanie nie przemyślał go dostatecznie, w szczególności nie uwzględnił szkodliwego różnicowania sytuacji prawnej podmiotów wykorzystywanych do popełniania przestępstw. Również kwestią pozostającą poza zakresem rozważań ustawodawcy była kwestia powszechnie stosowanych w obrocie prawnych umów cywilnoprawnych przez pracowników, które pozwalają na zmniejszenie faktycznej liczby pracowników danego przedsiębiorstwa.

Zapowiadany projekt nigdy nie został jednak opublikowany. W konsekwencji nie sposób ocenić szczegółowych rozwiązań zawartych w znowelizowanych przepisach, które planowało uchwalić Ministerstwo Sprawiedliwości.

(c) **Projekt z 2022 r.**

Na początku września 2022 r. na stronie RCL pojawił się Projekt z 2022 r.¹⁸⁴. Projekt ten zakładał jedynie wprowadzenie zmian w obowiązującej regulacji a nie przyjęcie zupełnie nowej ustawy, jak miało to miejsce w przypadku poprzednich propozycji nowelizacji. Również proponowane zmiany były mniej rewolucyjne, niż te zawarte w Projekcie z 2019 r., przy czym jednocześnie obydwa te projekty były tożsame w zakresie swoich głównych założeń.

---

¹⁸⁴ Projekt ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (numer projektu UD421); źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363700> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Omawiana nowelizacja była kolejną próbą uczynienia z ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych skutecznego narzędzia do egzekwowania sankcji karnych wobec korporacji. Poprzedni projekt nowelizacji z 2019 r. przepadł wraz z końcem kadencji parlamentu. Zgodnie z założeniami rządowymi, projekt ten miał zostać przyjęty przez Radę Ministrów jeszcze w IV kwartale 2022 r. Tymczasem do wyborów parlamentarnych przeprowadzonych w październiku 2023 r. nie trafił on w ogóle do programu obrad sejmowych.

Rozwiązania proponowane przez powyższe nowelizacje zostaną omówione zbiorczo w tym rozdziale rozprawy doktorskiej celem zaprezentowania kolejnych propozycji w zakresie tej odpowiedzialności wysuwanych przez kolejnych projektodawców. W szczególności przeanalizowana zostanie potencjalna skuteczność projektowanych przepisów, uzasadnienie dla ich wprowadzenia oraz faktyczna możliwość pozytywnego wpływu nowych zapisów na zwiększenie wykorzystania OPZ w praktyce.

2. **WYBÓR MODELU ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH**

Jedną z podstawowych przyczyn braku efektywności funkcjonującej OPZ oraz przewlekłości prowadzonych postępowań na jej podstawie jest konieczność uzyskania prejudykatu w postaci orzeczenia przeciwko osobie fizycznej, sprawcy przestępstwa, zanim wszczęte zostanie postępowanie przeciwko podmiotowi zbiorowemu. W praktyce prowadzi to do znacznych opóźnień w pociąganiu organizacji do odpowiedzialności, a nierzadko wręcz uniemożliwia jej dochodzenie, szczególnie w przypadkach, gdy postępowanie wobec osoby fizycznej kończy się umorzeniem z przyczyn formalnych lub niemożnością ustalenia sprawcy. Taki model odpowiedzialności ogranicza skuteczność OPZ i znacząco osłabia jej funkcję prewencyjną oraz represyjną wobec przedsiębiorstw.

Dlatego też w kolejnych propozycjach nowelizacji ustawodawca starał się rozwiązać tę kwestię poprzez proponowanie nowatorskich rozwiązań w zakresie modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, ponieważ to właśnie ten aspekt jest kluczowy dla prawidłowego funkcjonowania OPZ. W szczególności rozważano rezygnację z wymogu uprzedniego skazania osoby fizycznej oraz wprowadzenie modelu swoistego rodzaju *autonomicznej* odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, w którym kluczowe znaczenie zyskiwać miał sam fakt popełnienia czynu zabronionego w związku z

działalnością organizacji, niezależnie od wcześniejszego rozstrzygnięcia wobec sprawcy indywidualnego. Rozdział ten analizuje proponowane w kolejnych projektach nowelizacji zmiany, ich potencjalny wpływ na usprawnienie postępowań oraz skuteczność uchwalenia tych zmian przez Sejm i ich wejścia w życie.

2.1 Rezygnacja z wymogu uprzedniego uzyskania prejudykatu

Ustawodawca, mając świadomość wpływu ww. wymogu na znikome praktyczne wykorzystanie OPZ, w kolejnych projektach nowelizacji tej ustawy proponował rezygnację z tego wymogu i w konsekwencji zmianę modelu odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych funkcjonującego w Polsce.

Pierwszym projektem zakładającym zmiany co do konieczności uzyskania prejudykatu w postaci skazania osoby fizycznej był Projekt z 2019 r. Projekt ten zakładał rezygnację z wymogu uprzedniego uzyskania prejudykatu (tj. wyroku skazującego osobę fizyczną) jako warunku *sine qua non* do pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności na gruncie Ustawy¹⁸⁵. Projekt z 2019 r. przewidywał poszerzenie podstaw odpowiedzialności podmiotów zbiorowych poprzez objęcie nią zachowań uznanych za zachowania własne podmiotów zbiorowych.

W uzasadnieniu do projektowanej ustawy, jako przyczyny wprowadzenia takiego rozwiązania wskazano, że wprowadzenie prejudykatu w niepożądany sposób uzależnia możliwość ukarania podmiotu zbiorowego od możliwości ukarania osoby fizycznej. Taka konstrukcja nie uwzględnia natomiast obecnych, coraz to bardziej skomplikowanych stosunków gospodarczych, do których realiów nie przystają dotychczasowe rozwiązania obowiązującej OPZ, w tym wymóg uzyskania prejudykatu w postaci skazania osoby fizycznej za przestępstwo jako warunku *sine qua non* ponoszenia odpowiedzialności przez podmioty zbiorowe. Uzasadnienie to wskazuje wprost, że ten wtórny charakter odpowiedzialności określony w OPZ był jedną z głównych przyczyn marginalnego wykorzystania OPZ w praktyce. Przy czym jednocześnie należy mieć na względzie, że żadna z wiążących Polskę międzynarodowych aktów prawnych nie tylko nie uzależnia odpowiedzialności podmiotu zbiorowego od uprzedniego osądzenia sprawcy przestępstwa, ale wręcz rozwiązanie przyjęte

---

¹⁸⁵ Art. 5 Projektu z 2019 r.

przez ustawę Polską jest od wielu lat krytykowane przez organizacje międzynarodowe¹⁸⁶.

Jak wynika z powyższego, obowiązujące przepisy dotyczące odpowiedzialności podmiotów zbiorowych opierają się na warunku uprzedniego skazania osoby fizycznej, co w praktyce znacznie ogranicza możliwość pociągnięcia organizacji do odpowiedzialności i powoduje przewlekłość postępowań. Ustawodawca konstruując propozycje zmian OPZ w 2019 r. zdawał sobie sprawę z tego, że taki model nie odpowiada realiom współczesnej, skomplikowanej działalności korporacyjnej, w której trudno zidentyfikować konkretnego sprawcę lub przypisać mu winę. Z tego względu jednym z założeń tej nowelizacji było odejście od konstrukcji uzależniającej odpowiedzialność podmiotu zbiorowego od prejudykatu, tym bardziej że rozwiązanie to nie jest wymagane przez żadne wiążące Polskę akty prawa międzynarodowego i od lat podlega krytyce na arenie międzynarodowej. Zmiany w powyższym zakresie, gdyby faktycznie zostały wprowadzone w życie, należałoby uznać za pozytywne jako prawdopodobnie znacznie rozszerzające praktyczne stosowanie OPZ i skuteczność pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności na jej podstawie.

Warto również nadmienić, iż finalnie ustawodawca wprowadził zmianę w tym zakresie, chociaż tylko i wyłącznie co do istotnie ograniczonych przedmiotowo typów spraw. Nowelizacją z 2022 r., ustawodawca dodał do OPZ przepis art. 4a OPZ, zgodnie z którym w przypadku popełnienia czynu zabronionego przeciwko środowisku, przez osobę, o której mowa w art. 3 OPZ, podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności niezależnie od wydania wyroku albo orzeczenia, o których mowa w art. 4. Powyższą zmianę należy uznać za pozytywną i idącą w dobrym kierunku przy czym jednak zbyt wąską dla osiągnięcia przez OPZ większej skuteczności. Podobna zmiana powinna bowiem dotyczyć wszystkich typów przestępstw a nie tylko tych popełnianych na szkodę środowiska. W przeciwnym razie będziemy mieli do czynienia z niedopuszczalnym w prawie karnym różnicowaniem zasad ponoszenia odpowiedzialności tylko i wyłącznie na podstawie nieuzasadnionego wartościowania szkodliwości popełnionych przestępstw.

---

¹⁸⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 9-10.

2.2 Zwolnienie od odpowiedzialności poprzez wykazanie należytej staranności podmiotu zbiorowego

Projekt z 2019 r. przewidywał w art. 6 ust. 6, że podmiot zbiorowy nie odpowiada na gruncie OPZ jeżeli wykaże, że wszystkie organy i osoby uprawnione do działania w jego imieniu lub interesie zachowały należyłą staranność wymaganą w danych okolicznościach w organizacji działalności tego podmiotu oraz w nadzorze nad tą działalnością. Zgodnie z treścią uzasadnienia do Projektu z 2019 r.:

Przez należyłą staranność należy rozumieć określony, modelowy sposób postępowania. Wzorzec należytej staranności powinien być formułowany według kryteriów obiektywnych, co oznacza, iż należy brać pod uwagę faktycznie i powszechnie stosowane sposoby postępowania w danej sytuacji. Nie są więc uwzględniane indywidualne cechy podmiotu, jego właściwości osobiste. Jednocześnie jednak należy wskazać, iż cywilistyczny wzorzec postępowania, pomimo swego obiektywnego charakteru, jest zawsze osadzony w kontekście rodzaju stosunków występujących w danej sprawie (np. zobowiązaniowych czy też deliktowych itp.). Znaczenie ma także rodzaj podmiotów, do których wzorzec się odnosi. Przykładowo inny będzie wzorzec należytej staranności przewidziany dla przedsiębiorcy, inny zaś dla grup zawodowych takich jak lekarze czy nauczyciele. W budowaniu wzorców pomocne są stworzone przez poszczególne grupy podmiotów kodeksy etyczne czy też zbiory reguł postępowania. Na gruncie niniejszej ustawy, wzorzec należytej staranności będzie zatem musiał uwzględniać typ i rodzaj podmiotu zbiorowego, który dopuścił się popełnienia czynu zabronionego, oraz zasady jego funkcjonowania w obrocie prawnym.

Wzorzec należytej staranności z reguły jest formułowany na poziomie przeciętnej staranności. W wyroku z dnia 23 października 2003 r. (V CK 311/02) Sąd Najwyższy stwierdził, że o stwierdzeniu braku należytej staranności w dopełnieniu obowiązków decyduje nie tylko niezgodność z modelem, lecz także uwarunkowana doświadczeniem życiowym możliwość i powinność przewidywania odpowiednich następstw zachowania.

Z uwagi na fakt, iż projektowana ustawa odnosić się będzie przede wszystkim do przedsiębiorców, jest zasadne odwołanie się do ogólnego wzorca należytej staranności w profesjonalnym obrocie handlowym, czyli wzorca starannego przedsiębiorcy. Wzorzec taki musi uwzględniać szczególną zdolność przewidywania, zapobiegliwość i rzetelność (sumienność) w sposobie działania profesjonalisty oraz duże wymagania w zakresie jego wiedzy i umiejętności praktycznych (fachowość). Należy podkreślić, że chodzi także o wiedzę, która wykracza poza zasób informacji specjalistycznych w danej dziedzinie, ale jest niezbędna do profesjonalnego działania. Przykładem może być konieczność znajomości przepisów prawnych, obowiązujących w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej (por. orzeczenie SN z dnia 17 sierpnia 1993 r., III CRN 77/93, OSN 1994, nr 3, poz. 69 oraz wyrok SA w Poznaniu z dnia 8 marca 2006 r., I ACa 1018/05, LEX nr 186161)¹⁸⁷.

Uzasadnienie w powyższym zakresie jak i motywy przemawiające za wprowadzeniem omawianego rozwiązania do OPZ należy uznać za satysfakcjonujące i prawidłowe. Wprowadzenie mechanizmu umożliwiającego podmiotowi zbiorowemu na zwolnienie się od odpowiedzialności na gruncie OPZ jest dobrym kierunkiem, pozwalającym na większą elastyczność omawianych przepisów i wzięcie pod uwagę kwestii organizacyjnych podmiotów zbiorowych mających na celu zapobieżenie wykorzystania ich do popełniania przestępstw.

Podobne rozwiązania miał przewidywać Projekt z 2022 r. Podmiot zbiorowy nie miał ponosić odpowiedzialności, jeśli wykazał, że procedury nadzorcze nie zawiodły (brak winy w nadzorze) oraz że wszelkie osoby działające w jego imieniu dochowały należytej staranności. Z uwagi na planowane zaostrzenie zasad odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, jeszcze większego znaczenia miało więc nabrać prawidłowe funkcjonowanie wewnętrznych procedur *compliance* wewnątrz korporacji oraz zasad *corporate governance*, a także i regulacji dotyczących alokacji odpowiedzialności za kluczowe obszary działalności spółki.

W kontekście powyższego nie należy się zgodzić z pojawiającymi się w doktrynie głosami, jakoby wykazanie należytej staranności będzie przy tym

---

¹⁸⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 12-13.

wymagało wprowadzenia przez podmiot zbiorowy szeregu procedur oraz szkoleń, co oczywiście zwiększy koszty prowadzenia działalności gospodarczej, nie dając jednak gwarancji uniknięcia odpowiedzialności. Ustawodawca nie określa bowiem w żaden sposób, co należy wykonać, aby można było przyjąć, że spełnione są kryteria zachowania należytej staranności, w oczywisty sposób zwiększając nakłady podmiotów zbiorowych na wprowadzenie procedur i rozwiązań zapewniających zgodność z prawem. Warto przy okazji wskazać, że należyta staranność w prowadzeniu działalności gospodarczej i wprowadzenie do organizacji kultury przestrzegania obowiązujących przepisów i zgodności z prawem powinno być zasadą i jako takie, nie powinno budzić żadnych wątpliwości.

3. ZAKRES PODMIOTOWY OPZ

Kwestią podstawową dla funkcjonowania OPZ jest prawidłowe określenie kręgu podmiotów, jakie mogą ponosić odpowiedzialność na gruncie tej ustawy. Kolejne propozycje nowelizacji z ostatnich lat różnie podchodziły do tej kwestii, proponując chociażby istotne ograniczenia podmiotowe w zakresie podmiotów zbiorowych, które mają podlegać OPZ.

Nowelizacja z 2020 r. zakładała, że odpowiedzialności na gruncie znowelizowanej OPZ miały podlegać tylko i wyłącznie podmioty zbiorowe zatrudniające powyżej 250 pracowników. Przyjęcie takiego ograniczenia podmiotowego miało wynikać z założenia, że takie podmioty są w stanie swobodnie kontrolować zatrudnianych pracowników a także ponosić ciężary związane z nałożoną na nie odpowiedzialnością. Zgodnie z zapowiedziami ówczesnego Wiceministra Sprawiedliwości, ustawa miała być docelowo wymierzona przede wszystkim w duże przedsiębiorstwa, które swoimi działaniami narażają na szkodę konsumentów oraz środowisko naturalne. Głównym motywem stojącym za wprowadzeniem zmian miało być to, *by największe firmy zaczęły w końcu dbać o konsumentów i środowisko naturalne*¹⁸⁸.

Można dyskutować czy wprowadzenie takiego ograniczenia podmiotowego stosowania OPZ mogłoby być w jakikolwiek sposób logicznie uzasadnione. Wydaje się jednak, iż co do zasady tak samo poważne przestępstwa mogą być

---

¹⁸⁸ Tak wynika z wywiadu udzielonego przez Wiceministra Sprawiedliwości Marcina Warchoła dla dziennika Business Insider; źródło: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/odpowiedzialnosc-firmy-za-przestepstwo-pracownika-projekt-resortu-sprawie-dliwosci/0mnl9jp> (dostęp: 30 września 2025 r.).

popelniane przez osoby działające w imieniu i na rzecz mniejszych podmiotów niż takich, które zatrudniają 250 pracowników. W konsekwencji przy uchwalaniu przepisów w tym kształcie mielibyśmy, wydaje się, niedopuszczalną w prawie przewidującym odpowiedzialność prawną nierówność, w której przy spełnieniu wszystkich przesłanek pozwalających przypisać odpowiedzialność na gruncie OPZ jeden podmiot ponosiłby odpowiedzialność finansową na jej podstawie a inny nie, tylko i wyłącznie z uwagi na różnice w ilości zatrudnionych osób. Również kwestią pozostającą poza zakresem rozważań ustawodawcy była kwestia powszechnie stosowanych w obrocie prawnych umów cywilnoprawnych przez pracowników, które pozwalają na zmniejszenie faktycznej liczby pracowników danego przedsiębiorstwa.

Również Projekt z 2022 r. zakładał istotne ograniczenia podmiotowe. OPZ po tych zmianach miał mieć zastosowanie tylko i wyłącznie do podmiotów zbiorowych zatrudniających co najmniej 500 osób w dwóch ostatnich latach obrotowych lub osiągające obrót ze sprzedaży przekraczający 100 mln euro rocznie¹⁸⁹. Ministerstwo Sprawiedliwości chciało na tej podstawie ścigać tylko największe przedsiębiorstwa.

W kontekście powyższego postuluje się wycofanie z ww. propozycji, mających uzasadniać ograniczenia zakresu podmiotowego OPZ do podmiotów zatrudniających odpowiednio ponad 250 i 500 pracowników. Propozycje te nie mają żadnego logicznego uzasadnienia. Wskazać tutaj trzeba chociażby na trend zawierania umów cywilnoprawnych z rosnącą liczbą osób świadczących faktycznie pracę zarobkową na rzecz podmiotów a także na brak logicznego uzasadnienia co do konkretnych liczb zatrudnianych pracowników. Ponadto, również w sposób nieuzasadniony, projekty te ograniczały odpowiedzialność podmiotów, które przecież mogą mieć bardzo wysokie obroty a jednocześnie zatrudniać stosunkowo mało pracowników. Jest to w szczególności prawdziwe w odniesieniu do spółek chociażby z szeroko pojętej branży technologicznej, gdzie stosunkowo mały zespół, zatrudniony w większości na podstawie umów cywilnoprawnych, jest w stanie wygenerować własność intelektualną o ogromnej wartości. W przypadku w którym taki właśnie podmiot dopuściłby się popelnienia przestępstwa, które powinno być później ścigane na gruncie OPZ, proponowane ograniczenie podmiotowe w sposób zupełnie nieuzasadniony uniemożliwiłoby zastosowanie adekwatnej reakcji prawnokarnej. W

---

¹⁸⁹ Art. 1 pkt 1 Projektu z 2022 r.

konsekwencji propozycje Ministerstwa Sprawiedliwości w powyższym zakresie należy ocenić negatywnie.

4. **ROZSZERZENIE KATALOGU CZYNÓW ZABRONIONYCH MOGĄCYCH STANOWIĆ PODSTAWĘ DO POCIĄgniĘCIA PODMIOTU ZBIOROWEGO DO ODPOWIEDZIALNOŚCI**

Projekt z 2019 r. zakładał rozszerzenie katalogu czynów zabronionych za których popełnienie podmiot zbiorowy będzie mógł ponosić odpowiedzialność. Po nowelizacji, podstawę odpowiedzialności korporacji na gruncie OPZ mogłyby stanowić wszystkie czyny zabronione pod groźbą kary jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, z wyłączeniem przestępstw prywatnoskargowych oraz przestępstw określonych w ustawie z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz. U. z 2018 r. poz. 1914)¹⁹⁰.

Podobnie, w Projekcie z 2022 r., ustawodawca również planował odejście od określenia zamkniętego katalogu przestępstw, które miałyby pozwolić na przypisanie odpowiedzialności na gruncie OPZ.

Zmiany w powyższym zakresie należy uznać za jak najbardziej uzasadnione. Należy bowiem zauważyć, iż umożliwienie przypisania podmiotom zbiorowym odpowiedzialności za wszystkie przestępstwa stypizowane w przepisach rangi ustawowej jest pewnego rodzaju standardem w europejskich porządkach prawnych. Podobne rozwiązanie znajdziemy m.in. w prawie francuskim czy niemieckim (szerzej w odniesieniu do modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych funkcjonującego w tych państwach w rozdziale 5 niniejszej rozprawy). Ponadto należy zauważyć na pewnego rodzaju brak konsekwencji ustawodawcy w wyborze typów przestępstw za których popełnienie odpowiedzialność może ponosić podmiot zbiorowy jak i również kwestie pragmatyczne, takie jak brak konieczności ciągłych nowelizacji OPZ w wypadku typowania nowych typów przestępstw w kodeksie karnym oraz ustawach szczególnych.

5. **KATALOG KAR I ŚRODKÓW KARNYCH**

Jednym z elementów prewencji generalnej w kontekście wykorzystywania podmiotów zbiorowych do popełniania przestępstw jest odpowiednie ukształtowanie systemu sankcji. System ten powinien realizować zarówno cele prewencji indywidualnej jak i prewencji generalnej. To właśnie z tego powodu

---

¹⁹⁰ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r.*, Sejm VIII Kadencji, s. 9-10.

dokonany zostanie przegląd dotychczasowych propozycji zmian w tym zakresie, tak aby móc wyciągnąć wnioski co do tego, czy rozwiązania proponowane dotychczas przez ustawodawcę faktycznie mogą przełożyć się na większą dolegliwość kar nakładanych na gruncie OPZ oraz na większą elastyczność sędziów wymierzających kary na jej podstawie, a w konsekwencji na większą skuteczność prewencyjnego oddziaływania OPZ.

5.1 Kara pieniężna

Kara pieniężna jest podstawową sankcją przewidzianą przez OPZ dla podmiotu zbiorowego w przypadku spełnienia przesłanek ponoszenia odpowiedzialności na gruncie tej ustawy. Dlatego też odpowiednie ukształtowanie tej kary jest kwestią podstawową dla prawidłowego funkcjonowania OPZ w przyszłości.

W kontekście powyższego należy zwrócić uwagę na wciąż aktualną konkluzję co do kary pieniężnej uregulowanej w OPZ, a poczynioną przez TK w wyroku z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. akt. K 18/03, OTK-A 2004/10/103. Trybunał Konstytucyjny w sentencji tego wyroku słusznie zauważył, że ustawodawca nie przewiduje szczególnych rozwiązań na wypadek, gdy podmiot zbiorowy nie osiągnął przychodu¹⁹¹.

Kolejne projekty nowelizacji OPZ przewidywały szereg zmian w konstrukcji i wysokości kary pieniężnej z OPZ. Przykładowo Projekt z 2019 r. przewidywał zmiany w zakresie modelu kary pieniężnej zarówno co do jej wysokości, jak i zasad wymiaru. Wysokość kary pieniężnej miała zostać zwiększona zarówno jeśli chodzi o dolną, jak i górną granicę w relacji do obecnego stanu prawnego. Według Projektu z 2019 r., granice kary pieniężnej miały wynosić od 30 000 PLN do aż 30 000 000 PLN¹⁹². Ponadto Projekt z 2019 r. przewidywał istotną zmianę w zakresie sposobu kalkulacji wysokości kary pieniężnej. W swoim założeniu, projektowane przepisy miały odpowiadać na zidentyfikowane już w 2004 r. przez Trybunał Konstytucyjny problemy z orzekaniem kar pieniężnych w przypadku braku wykazania przez podmiot zbiorowy jakichkolwiek przychodów. Projekt z 2019 r. w swoim założeniu rezygnował więc z ograniczenia wymiaru kar pieniężnych przez powiązanie ich z wysokością przychodu. Zabieg ten należy uznać za uzasadniony. Jak zostało wskazane w treści uzasadnienia do Projektu z 2019 r.:

---

¹⁹¹ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r., druk sejmowy nr 2371, s. 13; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025r.).

¹⁹² Art. 17 ust. 1 Projektu z 2019 r.

“[...] jakkolwiek przesłanką takiego rozwiązania jest uzasadnione dążenie do dostosowania kar pieniężnych do sytuacji finansowej podmiotu, niemniej przepisy te nie powinny doprowadzać do sytuacji, w której system odpowiedzialności podmiotów zbiorowych okazuje się w pewnych sytuacjach nieskuteczny. Z tego względu uznać należy, iż dla prawidłowego miarkowania kary pieniężnej przez sąd wystarczające będą dyrektywy wymiaru kary zawarte w art. 28 ustawy. Przepis ten stanowi m.in., iż sąd powinien uwzględnić sytuację majątkową podmiotu zbiorowego, wpływ ukarania na jego dalsze funkcjonowanie, a także działania podejmowane w ramach podmiotu zbiorowego po popełnieniu czynu.”¹⁹³.

Również Projekt z 2022 r., pomimo iż ze swojej istoty o wiele bardziej ograniczony i mniej rewolucyjny niż Projekt z 2019 r., zakładał wprowadzenie szeregu zmian w zakresie kary pieniężnej na gruncie OPZ. Granice ustawowego zagrożenia karą pieniężną, jaka mogła zostać nałożona na podmioty zbiorowe miały zostać znacząco podniesione. Widełki kary pieniężnej miały zostać podwyższone od 10.000 zł do 30.000.000 zł¹⁹⁴ (względem obecnych od 1.000 do 5.000.000 zł). W dalszym ciągu warunkiem nałożenia kary miało być osiągnięcie przez podmiot zbiorowy korzyści z przestępstwa (bądź możliwości jej uzyskania).

W kontekście powyższych propozycji należy przede wszystkim wskazać, iż słuszny wydaje się kierunek odejścia od powiązania kary dla podmiotu zbiorowego z osiągniętym przez niego przychodem w danym roku obrotowym. Na praktyczną nieskuteczność takiego sposobu wymiaru sankcji na gruncie OPZ wskazywał już Trybunał Konstytucyjny w 2004 r. Kolejne uwagi w tym zakresie, tj. możliwej nieskuteczności kar wymierzanych na podstawie rozwiązań przyjętych w art. 7 OPZ, zwracała również uwagę Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju podczas kolejnych przeglądów sytuacji w Polsce. OECD wielokrotnie wyrażała zaniepokojenie, że przedsiębiorstwo wykazujące brak lub jedynie niskie przychody nie będzie podlegać karze pieniężnej (bądź też będzie podlegać karze niewspółmiernie niskiej) niezależnie od wysokości posiadanych aktywów¹⁹⁵.

---

¹⁹³ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 20.

¹⁹⁴ Art. 1 pkt 4 Projektu z 2022 r.

¹⁹⁵ Projekt ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (numer projektu UD421), s. 9; źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12363700> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Z powyższych względów należy uznać, że propozycje zawarte w Projektach z 2019 r. oraz 2022 r. co do zasady są dobrym kierunkiem zmian w zakresie modelowego kształtu kary pieniężnej na gruncie OPZ.

5.2 Kara rozwiązania podmiotu zbiorowego

Jedną z najbardziej kontrowersyjnych w opinii publicznej propozycji zawartych w Projekcie z 2019 r. była możliwość nałożenia na podmiot zbiorowy kary jego rozwiązania¹⁹⁶. Jak zostało wskazane w uzasadnieniu do tego projektu:

“Zgodnie z przyjętymi założeniami, kara ta powinna być orzekana jako ostateczny środek, w sytuacji gdy żadne inne ustawowo dostępne środki nie są w stanie zaradzić popełnianiu czynów zabronionych w przyszłości [...]. Warunkiem orzeczenia tej kary będzie również zagrożenie popełnionego czynu zabronionego karą co najmniej 5 lat pozbawienia wolności. W wyniku orzeczonej kary rozwiązania podmiotu zbiorowego własność posiadanego przez ten podmiot majątku przeniesiona zostanie na Skarb Państwa lub zostanie zwrócona osobie uprawnionej. Zauważyć należy, iż na mocy projektowanej ustawy nie będą rozwiązywane podmioty zbiorowe, o których bycie prawnym rozstrzygnął bezpośrednio ustawodawca, przyjmując np. regulację powołującą określoną instytucję (powołanie osoby prawnej na mocy ustawy)¹⁹⁷.

W kontekście powyższego należy w pierwszej kolejności wskazać, iż kara rozwiązania podmiotu zbiorowego nie jest zupełnym novum na gruncie OPZ. W innym bowiem kształcie funkcjonowała ona bowiem na gruncie pierwotnej, nienowelizowanej OPZ. Była ona jednym z zakazów możliwych do orzeczenia wobec podmiotu zbiorowego (zakaz prowadzenia określonej działalności podstawowej lub ubocznej). Zakaz ten został jednak uchylony w 2011 r.¹⁹⁸ Jako uzasadnienie tego działania zostało wskazane, że ma ona na celu uchylenie martwego w praktyce przepisu określającego zakaz prowadzenia działalności podstawowej lub ubocznej. Zakaz ten, orzeczony przez sąd, doprowadzi do zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej i upadłości przedsiębiorstw¹⁹⁹.

---

¹⁹⁶ Art. 15 pkt 2 Projektu z 2019 r.

¹⁹⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 9-10.

¹⁹⁸ Przepis art. 42 pkt 2 ustawy z 25 marca 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. z 2011 r. Nr 106, poz. 622 ze zm.)

¹⁹⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, druk sejmowy nr 3656, Sejm VI kadencji.

W związku z powyższym, w całej rozciągłości należy zgodzić się z pojawiającymi się w doktrynie głosami, że kara ta w sposób naturalny powinna wrócić do ustawy. Zupełnie racjonalne i zgodne z aktami międzynarodowymi jest bowiem, aby w przypadku, gdy podmiot kolektywny w ramach działalności „popelnia” przestępstwa, działalności tej nie mógł prowadzić²⁰⁰.

Jednocześnie jednak należy poddać pod rozagę, czy kształt tej kary proponowany w Nowelizacji z 2019 r. nie budzi zastrzeżeń. Zgodnie z treścią projektowanej ustawy, sąd mógł orzec karę rozwiązania podmiotu zbiorowego, jeżeli ten, ponoszący odpowiedzialność na podstawie art. 5, w całości lub w znacznej części służył do popełnienia czynu zabronionego zagrożonego karą pozbawienia wolności nie niższą niż 5 lat, a jego dalsze funkcjonowanie zagraża bezpieczeństwu obrotu gospodarczego lub gdy uprzednio orzeczono wobec niego karę pieniężną, a orzeczenie innej kary nie jest wystarczające do osiągnięcia jej celów, w szczególności nie zapewni przestrzegania przez podmiot zbiorowy zasad należytej staranności. Sąd orzeka równocześnie o przeniesieniu własności składników lub praw majątkowych podmiotu zbiorowego na rzecz Skarbu Państwa, chyba że podlegają one zwrotowi pokrzywdzonemu lub innemu uprawnionemu podmiotowi²⁰¹.

Na gruncie powyższej regulacji powstaje szereg pytań z uwagi na brak precyzji w formułowaniu przesłanek nałożenia kary rozwiązania podmiotu zbiorowego przez ustawodawcę. Kiedy bowiem należy uznać, że „część podmiotu zbiorowego” służąca do popełnienia czynu zabronionego była znaczna? Należy również wskazać, że czyny zabronione zagrożone karą pozbawienia wolności nie niższą niż 5 lat praktycznie w prawie karnym gospodarczym nie występują. Przykładowo w kodeksie karnym do zbrodni „gospodarczych” zaliczyć można przestępstwo fałszowania pieniędzy (art. 310 § 1 k.k.) oraz typ kwalifikowany przestępstwa fałszowania faktur (art. 277a k.k.). Niemniej jednak proponowana dolegliwość tej kary budzi wątpliwości z punktu widzenia zasady proporcjonalności, ale przede wszystkim zakazu orzekania przepadku całego majątku (art. 46 Konstytucji RP). Należy również zauważyć, że zgodnie z art. 41 ust. 4 Projektu z 2019 r. stosunki pracy, których stroną jest podmiot zbiorowy, wygasają z mocy prawa z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o rozwiązaniu podmiotu zbiorowego, a więc kara ta nie dotyka wyłącznie podmiotu zbiorowego, ale także jego pracowników. Być może należy się więc

---

²⁰⁰ Ochman P., op. cit., s. 37.

²⁰¹ Przepis art. 18 ust. 1 i 2 Projektu z 2019 r.

zgodzić z postulatami P. Ochmana, że bardziej zasadnym byłoby nawiązanie do obowiązującej w pierwotnym tekście OPZ konstrukcji zakazu prowadzenia działalności podstawowej lub ubocznej, którego nie można było orzec, gdyby mogło to doprowadzić do upadłości albo likwidacji podmiotu zbiorowego lub zwolnień grupowych²⁰².

Kategorycznie za wprowadzeniem kary rozwiązania podmiotu zbiorowego do OPZ opowiada się D. Furdzik. Jego zdaniem zasadnym jest, wzorem innych państw (np. Francji), wprowadzenie możliwości orzekania tej kary w przypadku najpoważniejszych czynów, zwłaszcza gdy działalność podmiotu wykorzystywana jest dla celów przestępnych. Wskazuje on w szczególności na okoliczność, że wiele podmiotów gospodarczych, zwłaszcza spółek prawa handlowego, jest zakładana wyłącznie w celu uczestniczenia w procederze przestępnym. Dotyczy to zwłaszcza uczestników tzw. obrotu karuzelowego i wyłudzenia nienależnego zwrotu podatku VAT, kiedy podmioty dążąc do wygenerowania sztucznego obrotu towarowego zakładane są w tym celu i często na ich czele stoją tzw. słupy, czyli osoby zarządzające tylko formalnie tymi podmiotami na zlecenie i pod kierunkiem zorganizowanych grup przestępczych²⁰³.

Należy ponadto wskazać, że do pewnego stopnia instytucja prawna likwidacji podmiotu zbiorowego zbieżna jest z wprowadzonymi do kodeksu karnego przepisami, które weszły w życie w dniu 27 kwietnia 2017 roku o przepadku przedsiębiorstwa²⁰⁴. Dodany tą nowelizacją 44a k.k., w przypadkach i na warunkach określonych w tym przepisie, przewiduje możliwość orzeczenia przepadku przedsiębiorstwa, jeżeli służyło ono do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści. Wykonanie orzeczenia przepadku przedsiębiorstwa następuje przez jego sprzedaż w całości lub w zorganizowanej części albo spieniężenie poszczególnych składników jego mienia²⁰⁵.

5.3 Dyrektywy wymiaru kary

Projekt z 2019 r. proponował rozszerzenie okoliczności branych pod uwagę przy określaniu wymiaru kary dla podmiotu zbiorowego względem tych, które

---

²⁰² Por. Ochman P., op. cit., s. 36-38.

²⁰³ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

²⁰⁴ Zmiany dokonane ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U.2017 poz. 768).

²⁰⁵ Art. 187a k.k.w.

wskazane są w obowiązującej regulacji. Zgodnie z treścią art. 28 Projektu z 2019 r., Orzekając kary, o których mowa w art. 15 (kara pieniężna), lub środki, o których mowa w art. 16 (środki karne), sąd uwzględnia w szczególności wagę nieprawidłowości w zachowaniu reguł należytej staranności działania, niezachowanych reguł ostrożności, rozmiary korzyści uzyskanej lub możliwej do uzyskania przez podmiot zbiorowy, jego sytuację majątkową, społeczne następstwa ukarania, wpływ ukarania na dalsze funkcjonowanie podmiotu zbiorowego, działania podjęte w ramach podmiotu zbiorowego po popełnieniu czynu zabronionego mające na celu w szczególności wykrycie i ukaranie sprawców, naprawienie szkody oraz zwrot uzyskanej korzyści.

Powyższy katalog zaproponowany przez ustawodawcę został znacznie rozszerzony względem zaledwie kilku przesłanek wskazanych obecnie w treści art. 10 OPZ. Zmianę w tym kierunku należy uznać za pozytywną. Uwzględnienie szerszego wachlarza czynników pozwala sądowi na lepsze dostosowanie orzeczenia do okoliczności konkretnej sprawy, co w założeniu powinno prowadzić do sprawiedliwszego i bardziej proporcjonalnego wymiaru sankcji. Jednocześnie należy jednak zwrócić uwagę, że również w tym wypadku legislator, poprzez użycie wyrażenia "w szczególności", nie zdecydował się na ustanowienie zamkniętego katalogu zasad, jakie powinny być brane pod uwagę przez sąd. Oznacza to, że sądy nadal miałyby pewien zakres swobody w ocenie okoliczności relewantnych przy wymiarze kary, co mogłoby sprzyjać elastyczności orzeczniczej, ale jednocześnie rodziło ryzyko ewentualnego braku jednolitości w stosowaniu przepisów oraz niepewności co do możliwych rozstrzygnięć. Dlatego też w przypadku w którym propozycja tej zmiany miałaby zaistnieć w praktyce, szczególnie istotne byłoby śledzenie, w jaki sposób ta otwarta formuła zostanie zinterpretowana w praktyce orzeczniczej oraz czy wykształci się stabilna linia interpretacyjna, która pozwoli zachować równowagę między indywidualizacją kary a zasadą równości wobec prawa.

5.4 Środki karne przewidziane przez OPZ

Projekt z 2019 r. zaproponował znaczne rozszerzenie środków karnych, jakie mogły być nałożone na podmiot zbiorowy na gruncie OPZ. Zgodnie bowiem z treścią art. 16 Projektu z 2019 r., środkami orzekanymi wobec podmiotu zbiorowego są:

- (i) przepadek mienia lub korzyści majątkowych albo ich równowartości;
- (ii) zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń;
- (iii) zakaz prowadzenia działalności gospodarczej określonego rodzaju;
- (iv) zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego ze środków publicznych;
- (v) zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem;
- (vi) zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne;
- (vii) obowiązek zwrotu na rzecz Skarbu Państwa równowartości wsparcia finansowego środkami publicznymi, otrzymanego od chwili popełnienia czynu zabronionego do chwili wydania orzeczenia w sprawie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego;
- (viii) podanie wyroku do publicznej wiadomości;
- (ix) obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę;
- (x) nawiązka;
- (xi) stałe albo czasowe zamknięcie oddziału podmiotu zbiorowego.

W Projekcie z 2019 r. doprecyzowano także zasady wymiaru ww. środków. Terminowe zakazy, to jest te, które zostały określone w art. 16 pkt 4–6 Projektu z 2019 r., miały być orzekane w latach lub miesiącach, od 6 miesięcy do 10 lat²⁰⁶. Jednocześnie jednak w doktrynie wskazuje się, że w odniesieniu do niektórych zakazów można mieć pewne wątpliwości co do przesłanek ich orzekania a także efektywności wykonywania. Przykładowo w przepisie art. 21 ust. 1 Projektu z 2019 r. wskazano przesłanki zastosowania zakazów określonych w art. 16 pkt 4–6 Projektu z 2019 r. Jedną z nich jest popełnienie

---

²⁰⁶ Art. 22 ust. 1 Projektu z 2019 r.

określonych rodzajowo czynów zabronionych²⁰⁷, przy czym jednocześnie ustawodawca w uzasadnieniu Projektu z 2019 r. nie wskazuje jakimi motywami kierował się przy doborze tego katalogu. Dlaczego, mimo objęcia katalogiem na przykład korupcji w obrocie gospodarczym (przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu), pominięto przykładowo farmaceutyczną czy sportową²⁰⁸? Ponadto zgodnie z przepisem art. 41 ust. 3 Projektu z 2019 r. wykonanie orzeczeń wydanych na jego podstawie następuje w trybie odpowiedniego stosowania k.k.w. Rzecz w tym, że podobnie jak w odniesieniu do aktualnie obowiązującej uopz, brak w nich jakiegokolwiek regulacji odnoszącej się do wykonywania zakazu promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń, zakazu korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego ze środków publicznych czy też zakazu korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem²⁰⁹.

W konsekwencji należy uznać, że chociaż przepisy w zakresie rozszerzenia katalogu środków karnych jakie mogą być nakładane na podmioty zbiorowe na podstawie OPZ idą w dobrym kierunku, to jednak nie są one na tyle precyzyjne, aby można było postulować ich pełne wdrożenie w docelowym brzmieniu OPZ.

6. OCHRONA SYGNALISTÓW

Zupełnym *novum* zaproponowanym przez ustawodawcę w Projekcie z 2019 r. były przepisy w zakresie ochrony sygnalistów (ang. *whistleblowers*).

W artykułach od 11 do 13 Projektu z 2019 r. określono szczegółowe obowiązki podmiotów zbiorowych dotyczące dokładnego wyjaśniania zgłoszeń o nieprawidłowościach w ich działalności oraz zasady odpowiedzialności tych podmiotów wobec osób zgłaszających. Projekt zakładał ochronę prawną dla osób, które w interesie publicznym zgłaszają istotne nieprawidłowości w funkcjonowaniu podmiotów zbiorowych, mogące prowadzić do przestępstw. Artykuł 11 Projektu z 2019 r. wprowadzał zasadę, że zgłoszenia dotyczące określonych kategorii informacji będą obligowały podmiot zbiorowy do

---

²⁰⁷ Zgodnie z treścią art. 21 ust. 1 Projektu z 2019 r. Zakazy, o których mowa w art. 16 pkt 4–6, lub obowiązek, o którym mowa w art. 16 pkt 7, można orzec, jeżeli popełniono czyn zabroniony przez ustawę jako przestępstwo skarbowe, przestępstwo przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego, wymiarowi sprawiedliwości, wiarygodności dokumentów, mieniu, obrotowi gospodarczemu, przestępstwo terrorystyczne lub gdy czyn zabroniony miał związek z nadużyciem zaufania lub wprowadzeniem innej osoby w błąd, lub gdy organizacja podmiotu zbiorowego lub sposób prowadzenia działalności nie daje rękojmi prawidłowego stosowania zakazów, o których mowa w art. 16 pkt 4–6.

²⁰⁸ Ochman P., op. cit., s. 41.

²⁰⁹ Ibidem, s. 42.

przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego, jeśli mogą one wpłynąć na odpowiedzialność podmiotu zbiorowego za czyn zabroniony. Artykuł 12 Projektu z 2019 r. przewidywał z kolei surowszą odpowiedzialność dla podmiotu zbiorowego, który nie naprawił stwierdzonych nieprawidłowości. Brak podjęcia odpowiednich działań naprawczych przez podmiot zbiorowy po popełnieniu czynu zabronionego stanowiącego podstawę odpowiedzialności na gruncie OPZ, mogło nawet skutkować podwojeniem sankcji wymierzonej na podstawie Projektu z 2019 r. Projekt ten zakładał również także wprowadzenie uprawnień, które pozwolą sądom przeciwdziałać negatywnym konsekwencjom dla sygnalistów, np. poprzez przywrócenie do pracy osób zwolnionych z powodu zgłaszania nieprawidłowości. Ponadto takiemu pracownikowi mogło zostać przyznane odszkodowanie odpowiadające utraconym zarobkom za cały okres pozostawania bez pracy.

Obecnie wydaje się, że wprowadzenie analogicznych przepisów do kolejnej propozycji nowelizacji OPZ byłoby bezprzedmiotowe. Dzieje się tak z uwagi na uchwalenie, dedykowanej dokładnie tej kwestii, ustawy z dnia 14 czerwca 2024 r. o ochronie sygnalistów (Dz.U. 2024 poz. 928) implementującej do prawa polskiego Dyrektywę nr 2019/1937 w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (Dz.U.U.E.L.2019.305.17). Ustawa ta w sposób kompleksowy reguluje kwestię ochrony osób zgłaszających naruszenie prawa niezależnie od podstawy i formy świadczenia pracy lub pełnienia służby. W związku z powyższym, powtarzanie podobnych przepisów w znowelizowanej OPZ mogłoby prowadzić do niedopuszczalnej w prawie sprzeczności przepisów tej samej rangi a zatem ustawodawca powinien zrezygnować z regulowania tej kwestii w OPZ.

7. WYBRANE KWESTIE PROCEDURALNE

Obowiązująca OPZ, poprzednie jej wersje oraz wszystkie dotychczasowe propozycje nowelizacji zawierają przepisy o charakterze proceduralnym, które w określonym zakresie regulują tryb pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności prawnej. Przepisy te obejmują m.in. kwestie wszczynania i prowadzenia postępowania, uprawnień procesowych stron, a także warunki stosowania środków zapobiegawczych czy orzekania sankcji. Choć szczegółowe omawianie każdego z funkcjonujących przepisów proceduralnych może wydawać się zbędne, zwłaszcza że wiele z nich nie budzi większych kontrowersji interpretacyjnych ani praktycznych, to jednak niektóre z

proponowanych w toku kolejnych prób nowelizacyjnych rozwiązań proceduralnych wywołują istotne wątpliwości, zarówno natury dogmatycznej, jak i praktycznej. Zmiany te często odnoszą się do fundamentalnych zagadnień, takich jak zakres uprawnień organów prowadzących postępowanie, standardy gwarancji procesowych dla podmiotów zbiorowych czy też możliwość stosowania określonych instrumentów znanych z procedury karnej wobec osób fizycznych. Z tego względu zasługują one na pogłębioną analizę, uwzględniającą zarówno aspekt legislacyjny, jak i praktyczne konsekwencje wdrożenia konkretnych rozwiązań. Właśnie tej problematyce poświęcony zostanie kolejny podrozdział niniejszej rozprawy doktorskiej, w którym podjęta zostanie próba oceny trafności oraz potencjalnej efektywności wybranych propozycji reformy procedury odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

7.1 **Interes społeczny w prowadzeniu postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu**

Ciekawą koncepcją zawartą w Projekcie z 2019 r. jako jednej z zasad ogólnych postępowania w przedmiocie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego było wprowadzenie przesłanki ogólnej prowadzenia postępowania przeciwko podmiotom zbiorowym, tj. występowanie interesu społecznego przemawiającego za prowadzeniem takiego postępowania²¹⁰. Przy ocenie interesu społecznego bierze się pod uwagę stopień szkodliwości czynu zabronionego, wysokość osiągniętych przez podmiot zbiorowy korzyści, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia w ramach organizacji podmiotu zbiorowego, a także konieczność rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. Kwestia istnienia interesu społecznego miała być oceniana wyłącznie przez prokuratora, który decydował zarówno o wszczęciu postępowania wobec podmiotu zbiorowego, jak i o postawieniu mu zarzutów.

Przesłankę *sine qua non* wszczęcia i prowadzenia postępowania na gruncie OPZ stanowić miało właśnie występowanie interesu społecznego. Ocena występowania interesu społecznego miała odbywać się będzie przez odwołanie do pojęć o ugruntowanym w doktrynie i orzecznictwie znaczeniu, takich jak: szkodliwość społeczna czynu zabronionego, wysokość osiągniętych przez podmiot zbiorowy korzyści, rodzaj i stopień naruszenia reguł ostrożności w organizacji podmiotu zbiorowego²¹¹.

---

²¹⁰ Art. 35 ust. 1-3 Projektu z 2019 r.

²¹¹ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r.*, Sejm VIII Kadencji, s. 23.

W kontekście tej koncepcji należy wskazać, iż jest ona ciekawym przeniesieniem na grunt odpowiedzialności podmiotów zbiorowych przesłanki społecznej szkodliwości czynu zabronionego znanej z ustawy kodeks karny. Przy czym jednocześnie zgodnie z treścią uzasadnienia do Projektu z 2019 r., ma ona w swoim założeniu obejmować więcej elementów niż tylko i wyłącznie społeczna szkodliwość popełnionego czynu. Kontrowersyjne pozostaje natomiast to, że oceny występowania tej przesłanki może dokonywać tylko i wyłącznie prokurator. Z pewnością bowiem taka kompetencja powinna przysługiwać również sędziemu, jeżeli ten w toku postępowania sądowego podejmie decyzję, że nie zachodzi przesłanka interesu społecznego w dalszym prowadzeniu danego postępowania.

7.2 **Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności**

Projekt z 2019 r. proponował wprowadzenie do OPZ instytucję dobrowolnego poddania się odpowiedzialności (dalej jako “DPO”). Instytucja ta została uregulowana w przepisach od 62 do 64 Projektu z 2019 r. Warunkiem wystąpienia przez prokuratora do sądu z wnioskiem o DPO miało być:

- (a) ujawnienie informacji dotyczących osób uczestniczących w popełnieniu czynu zabronionego oraz inne istotnych okoliczności dotyczących jego popełnienia;
- (b) uiszczenie kwoty stanowiącej równowartość szkody wyrządzonej czynem zabronionym;
- (c) uiszczenie kwoty odpowiadającej co najmniej najniższej karze pieniężnej grożącej za czyn zabroniony, lecz nie większej niż 3 000 000 zł;
- (d) wyrażenie zgody na przepadek korzyści;
- (e) poniesienie kosztów postępowania²¹².

W przypadku uwzględnienia wniosku o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, sąd zobowiązany był jednocześnie orzec przepadek mienia lub uzyskanej korzyści, na które podmiot wyraził zgodę, bądź ich równowartości pieniężnej. Zastosowanie trybu DPO wyłączało ponadto możliwość nałożenia

---

²¹² Zob. art. 63 Projektu z 2019 r.

przez sąd bardziej dolegliwych środków, takich jak zakaz prowadzenia działalności gospodarczej czy korzystania ze wsparcia publicznego²¹³.

7.3 Postępowanie kasacyjne

W modelu postępowania przeciwko podmiotom zbiorowym zakładanym przez Projekt z 2019 r. miało zabraknąć etapu postępowania kasacyjnego. NOpinia z 2020 r. Rady Legislacyjnej wskazywała natomiast, że:

*Nietrafnie projekt rezygnuje ze wskazania wprost przysługujących w tej procedurze środków zaskarżenia. W szczególności dotyczy to uprawnienia do wniesienia kasacji, które nie jest powszechne, stąd wymaga stwierdzenia wprost w przepisach.*²¹⁴.

Wniosek ten wynika również z analizy zakresu odesłania zamieszczonego w art. 41 ust. 1 Projektu z 2019 r., zgodnie z którym w zakresie proceduralnym nieuregulowanym w projektowanej ustawie stosuje się odpowiednio przepisy k.p.k. Przy czym zgodnie z art. 41 ust. 3, odesłanie to nie dotyczy m.in. przepisów rozdziału 55 kodeksu postępowania karnego, regulujący sposób i terminy do wniesienia kasacji. Zrozumienie tego zabiegu legislacyjnego jest o tyle trudne, że przyczyn takiego sposobu uregulowania problematyki wnoszenia nadzwyczajnych środków zaskarżenia w przypadku postępowań prowadzonych na gruncie OPZ w ogóle nie wyjaśniono²¹⁵.

Trudno racjonalnie wyjaśnić, jakie przesłanki legły u podstaw decyzji ustawodawcy o całkowitym pozbawieniu stron postępowania – w tym także podmiotów szczególnych, takich jak Prokurator Generalny – możliwości wniesienia kasacji w sprawach prowadzonych na podstawie OPZ. Kompetencja taka przysługuje bowiem chociażby na gruncie obowiązującej OPZ²¹⁶ a jej przyznanie uzasadnione jest chociażby takimi względami jak konsekwencja orzecznicza i możliwości weryfikacji przez Sąd Najwyższy interpretacji i wykładni przepisów dokonywanych przez sądy powszechne. Takie ograniczenie środka zaskarżenia może w praktyce uniemożliwić skorygowanie istotnych błędów orzeczniczych, które oddziałują nie tylko na wynik konkretnej sprawy,

---

²¹³ A. Bogucki, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych dotycząca rozliczeń podatkowych - projektowane regulacje*, Komentarze praktyczne, LEX.

²¹⁴ Opinia Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów o projekcie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary i zmianie niektórych ustaw nr RL-0303-16/18, s. 13. Źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekty/12312062/katalog/12511901#12511901> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²¹⁵ B. Łukowiak, *O (bez)zasadności pozbawienia podmiotu zbiorowego prawa do wniesienia kasacji – uwagi na tle projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, PS 2020, nr 9, s. 98-108.

²¹⁶ Art. 40 OPZ.

lecz także na spójność i prawidłowość stosowania prawa w szerszym ujęciu. Z punktu widzenia standardów rzetelnego postępowania oraz zasad sprawiedliwości proceduralnej, rozwiązanie to budzi poważne zastrzeżenia i trudno je uznać za uzasadnione.

8. **NOWELIZACJA OPZ W ZAKRESIE OCHRONY ŚRODOWISKA PRZEPROWADZONA W 2022 R.**

Po nieudanym procesie legislacyjnym związanym z Projektem z 2019 r. oraz niewprowadzeniu w życie zapowiadanej nowelizacji z 2020 r., ustawodawca przez dłuższy czas nie powracał do zagadnienia reformy ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Dopiero po ponad dwóch latach podjęto kolejną próbę modyfikacji obowiązujących regulacji. Tym razem działania legislacyjne nie ograniczyły się jedynie do zapowiedzi - zmiany zostały rzeczywiście uchwalone i weszły w życie. Aktualnie obowiązujące przepisy przyznają organom ścigania nieco szersze możliwości pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności finansowej za czyny popełnione przez osoby fizyczne działające na ich rzecz, choć uprawnienie to pozostaje ograniczone do określonej kategorii przestępstw.

W ramach tej nowelizacji, odnoszącej się do czynów przeciwko środowisku, ustawodawca odszedł od dotychczasowej zasady wymagającej wcześniejszego uzyskania prawomocnego orzeczenia stwierdzającego popełnienie czynu zabronionego przez osobę fizyczną. Rozwiązanie to niewątpliwie upraszcza i przyspiesza możliwość prowadzenia postępowań wobec organizacji naruszających przepisy dotyczące ochrony środowiska. Zasadne jest w pełni podzielić argumentację przedstawioną w uzasadnieniu do projektu ustawy, zgodnie z którą obowiązek uzyskania prejudykatu stanowił barierę dla skutecznego i proporcjonalnego karania osób prawnych, zwłaszcza w świetle zobowiązań wynikających z międzynarodowych aktów prawnych wiążących Polskę²¹⁷.

Nowelizacja z 2022 r. wprowadziła również zmiany w zakresie sankcji nakładanych na podmioty zbiorowe za przestępstwa przeciwko środowisku. Podwyższono minimalną wysokość kary pieniężnej z dotychczasowych 1000 zł do 10 000 zł, pozostawiając jednocześnie niezmienny maksymalny wymiar kary, wynoszący 5 milionów złotych. Co istotne, w odniesieniu do tej kategorii

---

²¹⁷ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r., druk sejmowy nr 2371, s. 13; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

czynów ustawodawca zrezygnował z wcześniejszego mechanizmu uzależniającego wysokość kary od przychodu osiąganego przez dany podmiot.

Zasadniczo zmiany te należy ocenić pozytywnie, zwłaszcza w kontekście rezygnacji z wymogu uprzedniego uzyskania prejudykatu. Usunięcie tej przesłanki powinno przyczynić się do usprawnienia i przyspieszenia postępowań dotyczących odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za naruszenia w obszarze ochrony środowiska. Ostateczną ocenę skuteczności nowelizacji umożliwią jednak dopiero dane statystyczne obrazujące praktykę stosowania ustawy w zmienionym kształcie, które pozwolą określić, czy wprowadzone regulacje rzeczywiście poprawiły efektywność egzekwowania odpowiedzialności.

W zakresie zmian dotyczących katalogu przestępstw środowiskowych, za których popełnienie podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność na gruncie OPZ, należy odnotować dodanie art. 185 k.k., obejmującego kwalifikowane typy czynów przeciwko środowisku. Trudno jednak w pełni podzielić stanowisko wyrażone w uzasadnieniu projektu, zgodnie z którym pominięcie tego przepisu w dotychczasowym katalogu stanowiło poważny błąd legislacyjny wymagający pilnej korekty²¹⁸. Należy mieć na uwadze, że art. 185 k.k. nie kreuje samodzielnej podstawy odpowiedzialności karnej osoby fizycznej, lecz jedynie modyfikuje kwalifikację prawną czynu w przypadku spełnienia dodatkowych przesłanek.

Z tego względu nowelizacja nie prowadzi faktycznie do rozszerzenia zakresu przestępstw mogących stanowić podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, lecz jedynie precyzuje możliwość zakwalifikowania danego zachowania jako typu kwalifikowanego, co w konsekwencji pozwala na orzeczenie surowszej sankcji na gruncie OPZ. Zmianę tę należy zatem ocenić pozytywnie, choć motywacja ustawodawcy przedstawiona w uzasadnieniu nie w pełni odpowiada rzeczywistemu charakterowi wprowadzonego rozwiązania.

---

²¹⁸ Ibidem, s. 14; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

ROZDZIAŁ V

BADANIA KOMPARATYSTYCZNE WYBRANYCH ROZWIĄZAŃ W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH W INNYCH PORZĄDKACH PRAWNYCH

1. UWAGI WSTĘPNE

Problematyka odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwa popełnione na ich rzecz jest kwestią dyskutowaną na całym świecie począwszy od XVIII wieku. Koncepcja odpowiedzialności karnej osób prawnych po raz pierwszy pojawiła się w anglosaskim systemie prawnym właśnie na początku XVIII w. jednak spotkała się ona z dezaprobatą. Angielski prawnik Lord Holt²¹⁹ wskazał wtedy na co najmniej cztery przeszkody, uniemożliwiające przypisanie odpowiedzialności karnej korporacjom:

- (a) trudności związane z przypisaniem przez sądy popełnienia czynu zabronionego przez jednostkę fikcji prawnej, jaką była korporacja,
- (b) brak zdolności korporacji, jako podmiotu pozbawionego duszy, do ponoszenia moralnej odpowiedzialności za naganność swojego postępowania,
- (c) pozorne odmówienie przez doktrynę *ultra vires*²²⁰ możliwości popełnienia przestępstwa przez korporację, ze względu na kompetencje ograniczone przez status,
- (d) brak zdolności korporacji na gruncie ówczesnie istniejącej procedury systemu karnego do obrony swoich praw przed sądem²²¹.

Jednakże czynniki natury praktycznej - przede wszystkim dynamiczny rozwój przemysłu i transportu kolejowego, a wraz z nim wzrost liczby szkód oraz naruszeń kierowanych na drogę sądową - doprowadziły z czasem do ukształtowania się odmiennego modelu odpowiedzialności osób prawnych. Oparto go na obiektywnych przesłankach, niezależnych od winy, co z biegiem lat utrwaliło się w doktrynie jako odpowiedzialność na zasadzie ryzyka²²². Pierwsze orzeczenie w Wielkiej Brytanii o takiej treści zapadło w 1842 r. w

---

²¹⁹ Sir John Holt (23 grudnia 1642 - 5 marca 1710) był angielskim prawnikiem, który pełnił funkcję Lorda Chief Justice of England od 17 kwietnia 1689 aż do swojej śmierci.

²²⁰ Z łac. ponad siły – wyrażenie prawnicze określające sytuacje działania poza zakresem kompetencji danej instytucji / osoby prawnej.

²²¹ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 11 [za:] J.C. Coffee, *Corporate Criminal Liability: An Introduction and Comparative Survey*, [w:] A. Eser, G. Heine, m B. Huber, *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Edition Iuscrim, Freiburg 1999, s. 13.

²²² D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 12.

sprawie przeciwko Birmingham & Gloucester Railway Co. Orzeczeniem tym sąd angielski nałożył na przedsiębiorstwa kolejowe karę grzywny za zaniedbania w wypełnieniu nałożonych na nią obowiązków²²³.

Powyższy przykład dobrze ilustruje, że w wielu państwach toczyła się intensywna dyskusja dotycząca zasadności pociągania osób prawnych do odpowiedzialności za naruszenia prawa. Mimo licznych zastrzeżeń natury dogmatycznej oraz wątpliwości co do samej możliwości przypisania im odpowiedzialności karnej, w każdym z tych systemów prawnych ostatecznie dostrzeżono konieczność objęcia korporacji oraz podmiotów publicznych określonym reżimem sankcji. Różnice w podejściu do charakteru tej odpowiedzialności sprawiły jednak, że poszczególne jurysdykcje wypracowały odmienne rozwiązania legislacyjne, często znacząco odbiegające od siebie pod względem konstrukcji dogmatycznej oraz zakresu odpowiedzialności.

Z uwagi na te rozbieżności niniejszy rozdział poświęcony zostanie analizie wybranych systemów prawnych w zakresie odpowiedzialności osób prawnych. Omówione zostaną regulacje obowiązujące w państwach należących do tradycji common law - w szczególności w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Australii - a także rozwiązania przyjęte w państwach prawa kontynentalnego, takich jak Holandia, Szwajcaria, Francja i Niemcy. Zestawienie to pozwoli na ocenę różnorodności modeli odpowiedzialności oraz uchwycenie ich wspólnych elementów i fundamentalnych różnic.

2. **HOLANDIA**

W holenderskim systemie prawnym odpowiedzialność osób prawnych za czyny zabronione ma charakter pełnoprawnej odpowiedzialności karnej. Stosowne regulacje zostały umieszczone bezpośrednio w kodeksie karnym, który *expressis verbis* przewiduje możliwość popełnienia przestępstwa zarówno przez osobę fizyczną, jak i przez osobę prawną.

Zgodnie z treścią art. 51 holenderskiego kodeksu karnego²²⁴:

1. Przestępstwa karne mogą popełniać osoby fizyczne i osoby prawne.

---

²²³ Królestwo Wielkiej Brytanii przeciwko Birmingham & Gloucester Railway Co (1842) 3 QB 223.

²²⁴ Holenderski Kodeks Karny - Wetboek van Strafrecht z 3 marca 1881 r., BWBR0001854

2. Jeżeli przestępstwo popełnia osoba prawna, można wszcząć postępowanie karne w którym mogą zostać nałożone kary i środki przewidziane przez prawo na następujące podmioty:

1° na osobę prawną; lub

2° na osoby, które zleciły popełnienie przestępstwa oraz na te osoby osoby, które faktycznie kierowały nielegalnymi działaniami; lub

3° na osoby, o których mowa w 1° i 2° łącznie.

3. Odpowiedzialność zgodnie z ww. punktami, na równi z osobami prawnymi ponoszą: jednostki nie posiadające osobowości prawnej, spółki osobowe, przedsiębiorstwo spedycyjne oraz fundusz celowy.

Holandia zrównuje więc osoby fizyczne i prawne pod względem odpowiedzialności karnej²²⁵. System ten został oparty na tzw. doktrynie fikcji²²⁶, która w prawie holenderskim występuje również w prawie cywilnym i administracyjnym.

Warto podkreślić, że holenderskie prawo karne nie wprowadza odrębnego reżimu odpowiedzialności dla kadry zarządzającej w ramach odpowiedzialności karnej osób prawnych. Kluczowe znaczenie ma ustalenie, czy dana osoba – niezależnie od zajmowanego stanowiska – miała realną możliwość wywarcia wpływu na zachowanie prowadzące do popełnienia czynu zabronionego. Odpowiedzialność może zatem zostać przypisana zarówno osobom pełniącym funkcje kierownicze, jak i pracownikom niższych szczebli, o ile ich rola w strukturze organizacyjnej pozwalała im na faktyczne oddziaływanie na przebieg zdarzeń. Status formalny sprawcy nie ma więc decydującego znaczenia; istotne są jego rzeczywiste kompetencje i zdolność kierowania działaniami organizacji lub innych osób.

Należy również zaznaczyć, że osoba prawna w Holandii może ponosić odpowiedzialność karną zarówno za przestępstwa popełnione poprzez działanie, jak i za te wynikające z zaniechania, jeżeli brak reakcji lub nadzoru pozostaje w związku z realizacją działalności podmiotu²²⁷.

---

²²⁵ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 30.

²²⁶ H. De Doelder, *Dealing with criminal corporation in the Netherlands*, [w:] *Changes in society, crime and criminal justice in Europe, Volume II, International organized and corporate crime*, s. 251.

²²⁷ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 91-92.

W odniesieniu do ustalania winy osoby prawnej, holenderski kodeks karny opiera się na założeniu, że podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność za działania wszystkich swoich pracowników, niezależnie od zajmowanego przez nich stanowiska. Ocena formy zawinienia dokonywana jest każdorazowo w ramach konkretnego postępowania, przy uwzględnieniu pełnego kontekstu faktycznego sprawy. Na tej podstawie ustala się, czy zachowanie organizacji kwalifikuje się jako działanie umyślne, czy jako przejaw niedbalstwa.

Istotne jest, że prawo holenderskie nie wymaga, by osoba prawna – jako sprawca przestępstwa – posiadała świadomość bezprawności swojego działania. Odpowiedzialność jest bowiem konstruowana na podstawie czynów osób fizycznych działających w ramach struktury organizacyjnej podmiotu. Podkreśla się, że kluczowe znaczenie przy określaniu winy organizacji ma jej wewnętrzna struktura, sposób zorganizowania pracy oraz zakres obowiązków powierzonych poszczególnym pracownikom.

W efekcie w prawie holenderskim nie istnieje uniwersalny katalog przesłanek wytyczających granice odpowiedzialności osoby prawnej za zachowania zatrudnionych osób. Zakres tej odpowiedzialności każdorazowo wynika z okoliczności konkretnego przypadku oraz społecznego znaczenia danego działania²²⁸.

3. **SZWAJCARIA**

Szwajcaria wprowadziła odpowiedzialność karną korporacji do regulacji swojego kodeksu karnego dnia 21 marca 2003 r. Przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w tym kraju zostały zawarte w szwajcarskim kodeksie karnym (niem. Schweizerisches Strafgesetzbuch²²⁹).

W szwajcarskim porządku prawnym osoba prawna może zostać pociągnięta do odpowiedzialności karnej wówczas, gdy organy ścigania wykażą, że popełnione przestępstwo pozostaje w związku z nieprawidłowościami w strukturze organizacyjnej danego podmiotu. Czyn zabroniony musi zostać zrealizowany przez osobę fizyczną, która wypełniła zarówno jego znamiona przedmiotowe, jak i podmiotowe, działając przy tym w ramach działalności przedsiębiorstwa i w zgodzie z jego celami. Pozycja sprawcy w hierarchii organizacyjnej nie ma znaczenia dla ustalenia odpowiedzialności podmiotu zbiorowego.

---

²²⁸ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 93-94.

²²⁹ Szwajcarski kodeks karny - Schweizerisches Strafgesetzbuch z 21 grudnia 1937 r., (AS 54 757).

Przepis art. 102 § 1 szwajcarskiego kodeksu karnego stanowi, że odpowiedzialność przedsiębiorstwa powstaje w sytuacji, gdy przestępstwo zostało popełnione w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą, a z uwagi na wadliwą organizację nie jest możliwe przypisanie czynu konkretnej osobie fizycznej. Natomiast art. 102 § 2 przewiduje, że w odniesieniu do określonych kategorii przestępstw przedsiębiorstwo może zostać ukarane niezależnie od odpowiedzialności osoby fizycznej, jeżeli można mu zarzucić brak wdrożenia wszelkich adekwatnych i możliwych środków organizacyjnych, które mogłyby zapobiec popełnieniu czynu²³⁰.

Jak wynika z powyższego, art. 102 szwajcarskiego kodeksu karnego ustanawia dwa rodzaje odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, tj.:

- (f) odpowiedzialność **subsydiarną** - spółki mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za przestępstwo, jeżeli nie ma możliwości przypisania tego czynu żadnej konkretnej osobie; odpowiedzialność taka istnieje tylko w przypadku, gdy:
  - (i) w spółce zostało popełnione przestępstwo lub wykroczenie;
  - (ii) odbywa się to w ramach wykonywania działalności handlowej zgodnie z celami spółki;
  - (iii) nie można przypisać tego czynu żadnej konkretnej osobie; oraz
  - (iv) wynika to z nieodpowiedniej / nieefektywnej organizacji przedsiębiorstwa²³¹.
- (g) odpowiedzialność **pierwotną**, którą podmiot zbiorowy ponosi za niektóre typy przestępstw (tj. udział lub wspieranie organizacji przestępczych lub terrorystycznych, finansowanie terroryzmu, pranie brudnych pieniędzy, przekupstwo), jeżeli spółka nie podjęła wszelkich uzasadnionych środków organizacyjnych niezbędnych do zapobieżenia takiemu przestępstwu²³²; przy czym odpowiedzialność pierwotna jest niezależna i równoległa do odpowiedzialności sprawcy, który jest osobą odpowiedzialną za przestępstwo natomiast spółka może zostać uznana

---

²³⁰ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r., druk sejmowy nr 2371, s. 13; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²³¹ Zob. art. 102 § 1 szwajcarskiego kodeksu karnego.

²³² Zob. art. 102 § 2 szwajcarskiego kodeksu karnego.

za odpowiedzialną dopiero wtedy, gdy nie podejmie odpowiednich działań organizacyjnych²³³.

Szwajcarski Federalny Sąd Najwyższy potwierdził, że przypisanie przedsiębiorstwu odpowiedzialności karnej jest dopuszczalne wyłącznie w sytuacji, gdy w odniesieniu do osoby fizycznej, która dopuściła się czynu, zostały spełnione wszystkie obiektywne i subiektywne przesłanki karalności przewidziane dla danego typu przestępstwa. Nie ma przy tym znaczenia, jaka konkretnie sankcja zostanie wobec tej osoby zastosowana. W praktyce oznacza to, że sprawca musi działać z zamiarem popełnienia czynu zabronionego albo co najmniej mieć świadomość, że jego zachowanie może prowadzić do realizacji znamion przestępstwa²³⁴.

Podmiot zbiorowy może uwolnić się od tzw. odpowiedzialności pierwotnej, jeżeli wykaże, że wdrożył wszelkie konieczne i racjonalnie oczekiwane środki organizacyjne zmierzające do zapobieżenia popełnieniu czynu zabronionego. Dotyczy to w szczególności właściwego doboru pracowników, zapewnienia im adekwatnego nadzoru oraz przekazania jasnych instrukcji dotyczących wykonywania obowiązków. Zakres wymaganych działań prewencyjnych zależy od specyfiki działalności danego podmiotu, w tym od poziomu ryzyka związanego z branżą czy lokalizacją prowadzonej aktywności gospodarczej.

Szwajcarskie prawo nakłada na organy ścigania obowiązek jednoznacznego wykazania, że przedsiębiorstwo nie wprowadziło odpowiednich procedur organizacyjnych, które mogłyby zapobiec popełnieniu przestępstwa. Brak takich mechanizmów uznawany jest za podstawowy czynnik umożliwiający przypisanie odpowiedzialności karnej osobie prawnej²³⁵.

W szwajcarskim systemie prawnym jedyną sankcją przewidzianą bezpośrednio wobec podmiotów zbiorowych jest kara grzywny. Jej maksymalna wysokość może sięgnąć 5 000 000 franków szwajcarskich. Przy jej wymiarze sąd uwzględnia przede wszystkim wagę popełnionego czynu, stopień nieprawidłowości organizacyjnych stwierdzonych w strukturze przedsiębiorstwa, rozmiar wyrządzonej szkody, a także faktyczne możliwości finansowe podmiotu. Jeżeli charakter sprawy nie uzasadnia rozwiązania przedsiębiorstwa,

---

²³³ J. H. Pozo, *La responsabilidad penal de la empresa en el derecho penal suizo*, Derecho Penal y Criminología, No. 86-87, 2008, s. 106-107.

²³⁴ Postanowienie Szwajcarskiego Sądu Federalnego z dnia 11 października 2016 r., 6B_124/2016.

²³⁵ J. H. Pozo, *La responsabilidad penal de la empresa en el derecho penal suizo*, Derecho Penal y Criminología, No. 86-87, 2008, s. 109-110.

wymierzona sankcja nie powinna prowadzić do jego niewypłacalności ani narażać wierzycieli na negatywne konsekwencje, ponieważ nie mogą oni ponosić skutków odpowiedzialności karnej spółki.

Prawo szwajcarskie nie przewiduje innych środków reakcji karnych skierowanych bezpośrednio wobec osób prawnych. Możliwe jest jednak orzeczenie przepadku korzyści pochodzących z przestępstwa lub majątku przeznaczonego do jego popełnienia, chyba że środki te mają posłużyć naprawieniu szkody i powrotowi do stanu zgodnego z prawem. Ustawodawstwo nie przewiduje natomiast instrumentów ingerujących w sposób prowadzenia działalności gospodarczej, takich jak czasowe zawieszenie działalności czy inne środki restrykcyjne o charakterze organizacyjnym.

Dodatkowo, równoległe z karą pieniężną, sąd może zarządzić publikację prawomocnego wyroku skazującego w jednej lub kilku wskazanych gazetach. Rozwiązanie to ma zastosowanie w sytuacjach, w których upublicznienie orzeczenia leży w interesie publicznym lub w interesie pokrzywdzonego bądź skarżącego.

4. FRANCJA

Zgodnie z art. 121-2 francuskiego kodeksu karnego²³⁶ osoby prawne mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za przestępstwa popełnione w ich imieniu przez jego organy lub przedstawicieli. Jednocześnie, odpowiedzialność karna osób prawnych nie wyklucza odpowiedzialności osób fizycznych. Postępowanie wobec podmiotu zbiorowego może być prowadzone zarówno razem z postępowaniem wobec osoby fizycznej jak i odrębnie od tego postępowania^{237 238}. Nie ma przy tym konieczności uzyskania najpierw prawomocnego wyroku skazującego wobec osoby fizycznej, jeżeli istnieją przesłanki pociągnięcia do odpowiedzialności podmiotu zbiorowego²³⁹. Od dnia 31 grudnia 2005 r. osoby prawne mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności za wszelkie karalne naruszenia prawa francuskiego²⁴⁰.

²³⁶ Francuski kodeks karny z 1994 r. (Code pénal, Version consolidée au 1 janvier 2020).

²³⁷ M. Melezini, *Odpowiedzialność karna osób prawnych w świetle francuskiego kodeksu karnego*, (w:) *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki, księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45 roku pracy naukowej i dydaktycznej*, Łódź 2004, s. 319–321.

²³⁸ W tym kontekście należy również wskazać, na funkcjonującą w prawie francuskim zasadę oportunistu procesowego, zgodnie z którą prokurator może np. zdecydować, że wyciągnie konsekwencje prawne tylko wobec podmiotu zbiorowego, bez wszczynania postępowania wobec osoby fizycznej, która dopuściła się przestępstwa. W Polsce takie rozwiązanie jest niedopuszczalne z uwagi na funkcjonującą w prawie polskim zasadę legalizmu.

D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

²³⁹ Ibidem, s. 88-110.

²⁴⁰ W latach 1994–2005 odpowiedzialność osób prawnych ograniczała się do przestępstw, za które odpowiedzialność była wyraźnie przewidziana przez prawo. Ta zasada specjalności została usunięta ustawą nr 2004-204 z dnia 9 marca 2004 r.

Dla przypisania odpowiedzialności karnej osobie prawnej w prawie francuskim, konieczne jest łączne spełnienie dwóch przesłanek:

- (h) czyn musi zostać popełniony przez organ osoby prawnej lub jego przedstawiciela²⁴¹;
- (i) czyn musi zostać popełniony na rzecz²⁴² osoby prawnej²⁴³.

Warto wskazać, iż z zapisów francuskiego kodeksu karnego wynika zasada odpowiedzialności **karnej** osób prawnych. Wskazuje na to wprost treść art. 121-1, zgodnie z którym *każdy jest wyłącznie odpowiedzialny za swój czyn*²⁴⁴. Jak wskazuje B. Namysłowska Gabrysiak²⁴⁵ przepisy francuskie stanowią odejście od tradycyjnej zasady *societas delinquere non potest*²⁴⁶.

We francuskim porządku prawnym przyjęto model odpowiedzialności karnej osób prawnych, który obejmuje jedynie przestępstwa popełnione przez ściśle określony krąg osób. Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego może wynikać wyłącznie z działań jego organów lub przedstawicieli; nie rozciąga się natomiast na czyny wszystkich pracowników organizacji, zwłaszcza tych z niższych poziomów struktury.

Jak zauważa B. Namysłowska-Gabrysiak, takie ujęcie nie usuwa w pełni problemów związanych z karalnością przedsiębiorstw. Wskazuje ona, że regulacja francuska jest niedoskonała z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze, nie przewiduje odpowiedzialności podmiotu zbiorowego w sytuacjach, w których nie da się ustalić konkretnego sprawcy indywidualnego. Po drugie, wyłącza możliwość przypisania odpowiedzialności za czyny pracowników

---

²⁴¹ Odpowiedzialność osoby prawnej może zatem z przestępstw popełnionych przez jej organy kolegalne, takie jak zarząd lub rada nadzorcza, czy indywidualni przedstawiciele prawni. Do indywidualnych przedstawicieli zaliczają się takie osoby, jak:

- a) dyrektorzy, menedżerowie, dyrektorzy generalni i prezesi, którym na mocy prawa lub regulaminu przysługuje uprawnienia do administrowania, zarządzania i kontrolowania podmiotu; oraz
- b) *de facto* dyrektorzy lub menedżerowie, ale także
- c) osoby, którym powierzono delegację uprawnień (w tym pracownicy) lub pełniące określoną misję wobec spółki (np. likwidatorzy).

²⁴² Pojęcie popełnienia przestępstwa na rzecz *osoby prawnej* nie jest zdefiniowane przez prawo, ale obejmuje w szczególności wszelkie działania, które leżą w interesie osoby prawnej. Jednakże sądy pociągnęły do odpowiedzialności osobę prawną również wtedy, gdy przestępstwo po prostu nastąpiło w trakcie prowadzenia jej działalności, nawet jeśli podmiot nie odniósł z tego żadnej korzyści. Dotyczy to w szczególności przestępstw wynikających z niesposobienia się do przepisów dotyczących bezpieczeństwa lub nadzoru. Mówiąc bardziej ogólnie, interes osób prawnych można uznać za istniejący wówczas, gdy przedstawiciel lub organ popełniający przestępstwo nie kierował się własnym interesem osobistym.

²⁴³ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 73.

²⁴⁴ M. Delmas-Marty, *Odpowiedzialność karna ugrupowań*, AIDP 1980, s. 47 i n.

²⁴⁵ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 73.

²⁴⁶ Ta wypracowana jeszcze w czasach rzymskich zasada oznacza wprost to, że odpowiedzialności karnej podlegać może tylko człowiek, zaś wszelkie inne podmioty (czyli m.in. osoby prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej) nie mogą podlegać odpowiedzialności karnej za przestępstwa.

niższego szczebla, mimo że to właśnie w tej grupie dochodzi w praktyce do wielu naruszeń związanych z funkcjonowaniem przedsiębiorstw²⁴⁷.

W kontekście kar, Francuski kodeks karny przewiduje dla podmiotów zbiorowych następujący, rozbudowany katalog sankcji:

- (a) karę podstawową, tj. karę pieniężną w wysokości od co najmniej 190 EUR do kilku milionów euro. W odniesieniu do przestępstw, za które ustawa nie przewiduje kary dla osób fizycznych, grzywnę dla osób prawnych ustala się na kwotę 1 miliona euro^{248 249};
- (b) dodatkowe sankcje, które mogą zostać orzeczone przez właściwe sądy za przestępstwa lub wykroczenia popełnione przez osoby prawne, jeżeli zostało to wyraźnie przewidziane we francuskim kodeksie karnym, tj.:
  - (i) rozwiązanie osoby prawnej utworzonej w celu popełnienia przestępstwa lub takiej, która w trakcie swojej działalności zmieniła przedmiot działalności i rozpoczęła działalność przestępczą;
  - (ii) czasowy bądź stały zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej lub społecznej;
  - (iii) umieszczenie pod nadzorem sądowym;
  - (iv) czasowe bądź stałe zamknięcie placówki lub obiektu, w którym popełniono przestępstwo;
  - (v) czasowy bądź stały zakaz udziału w przetargach publicznych, dokonywania ofert publicznych i w notowaniu na giełdzie papierów wartościowych;
  - (vi) czasowy bądź stały zakaz wystawiania czeków i używania kart płatniczych;
  - (vii) konfiskata wszelkich dóbr lub nieruchomości wykorzystywanych lub powstałych w wyniku popełnienia przestępstwa;
  - (viii) ogłoszenie wyroku do publicznej wiadomości;

---

²⁴⁷ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 79-80.

²⁴⁸ Art. 131-138 francuskiego kodeksu karnego.

²⁴⁹ Przy czym jednocześnie warto wskazać, iż w przypadku popełnienia niektórych przestępstw, sądy mogą orzec karę do dwukrotności kwoty uzyskanej z popełnienia przestępstwa.

- (ix) konfiskata zwierzęcia objętego przestępstwem;
- (x) czasowy bądź stały zakaz posiadania zwierzęcia;
- (xi) czasowy bądź stały zakaz otrzymywania jakiegokolwiek pomocy publicznej;

W przypadku określonych lub drobnych przestępstw prawo francuskie przewiduje również inne dodatkowe sankcje. Przykładowo na osobę prawną może również zostać nałożona sankcja odszkodowawcza, czyli obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem osobie fizycznej bądź prawnej.

We francuskim porządku prawnym następuje więc powiązanie kary wymierzanej wobec podmiotu zbiorowego z karami wymierzonymi wobec osób fizycznych. Warto także wskazać, iż na gruncie prawodawstwa francuskiego nie ma enumeratywnego wyliczenia katalogu przestępstw, za które odpowiada podmiot zbiorowy. Podmiot zbiorowy na gruncie prawa francuskiego może odpowiadać za każdy rodzaj przestępstw, o ile można mu przypisać odpowiedzialność za jego popełnienie²⁵⁰. Co również ciekawe, prawo francuskie przewiduje w art. 131–39 możliwość nałożenia kary rozwiązania podmiotu zbiorowego w przypadku poważnych przestępstw zagrożonych karą powyżej 3 lat pozbawienia wolności, jeśli podmiot został założony tylko w celach kryminalnych.

5. NIEMCY

Niemieckie prawo karne, podobnie jak polskie, jako fundamentalną przesłankę odpowiedzialności karnej wskazuje zawinienie sprawcy czynu zabronionego²⁵¹. I to właśnie wokół tej przesłanki koncentrowały się w większości głosy sprzeciwu przed wprowadzeniem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych o charakterze karnym. W związku z powyższym, w odróżnieniu chociażby od Francji, w prawie niemieckim nie wprowadzono odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych, gdyż opór wobec tej instytucji, tak w doktrynie, jak i judykaturze, był za silny²⁵².

Zamiast tego, w prawie niemieckim obowiązuje skomplikowany system represyjny, o charakterze administracyjno-karnym, którego podstawą jest

---

²⁵⁰ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

²⁵¹ A. Popowicz-Pazdej, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa gospodarcze z perspektywy prawa polskiego oraz prawa niemieckiego (ujęcie prawno-porównawcze)*, Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis 2021, nr 10 (2), s. 30-31.

²⁵² D. Karkut, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych: ujęcie prawno-porównawcze*, Folia Iuridica Wratislaviensis 2013, nr 2/1, s. 124.

ustawa o wykroczeniach porządkowych²⁵³. Podstawą do nałożenia kary administracyjnej na podmiot zbiorowy jest § 30 OWiG, przewidujący możliwość stosowania kar pieniężnych wobec takich jednostek. Podmiot zbiorowy może podlegać karze pieniężnej w wysokości do 500 000 euro – za czyn popełniony umyślnie – i do 250 000 euro – w przypadku czynu popełnionego nieumyślnie. Dla nałożenia odpowiedzialności na korporację na podstawie tego przepisu, konieczne jest udowodnienie zawinionego zachowania jego organu, członka tego organu, zarządu związku nieposiadającego osobowości prawnej lub osoby uprawnionej do reprezentowania spółki osobowej. Chodzi w takim przypadku o zachowanie wypełniające znamiona przestępstwa lub wykroczenia, których popełnienie powoduje, iż zostają naruszone obowiązki ciążące na osobie prawnej lub określonym tym przepisem związku osób, a osoba prawna osiąga lub ma osiągnąć z tego czynu korzyść (czy korzyści)²⁵⁴.

Zdaniem D. Karkuta, takie ukształtowanie charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych nasuwa wątpliwości co do tego, czy niemiecki ustawodawca nie podchodzi zbyt rygorystycznie do zagadnienia karania podmiotów kolektywnych i czy nie powinien zrównać ich odpowiedzialności z tą wymierzaną względem osób fizycznych, tak aby sytuacje prawne (osób prawnych i fizycznych) były podobne i nie zachodziły wątpliwości co do realizacji aspektu sprawiedliwości w prawie²⁵⁵.

6. **WIELKA BRYTANIA**

Pierwotna koncepcja odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych wywodzi się z anglosaskiego systemu prawnego a jej załączki pojawiły się już w XVII w. Rozwój ten został w dużej mierze spowodowany kumulacją kompetencji orzeczniczych w sprawach cywilnych oraz karnych w rękach tych samych sędziów, co z kolei umożliwiło przełożenie teorii cywilnoprawnych odpowiedzialności spółek na grunt prawa karnego i posiłkowe stosowanie ich do rozstrzygnięcia kwestii prawnokarnych²⁵⁶.

Obecnie odpowiedzialność karna osób prawnych w Wielkiej Brytanii przyjmuje formę odpowiedzialności ogólnej, która zakłada, że odpowiedzialność podmiotów zbiorowych jest podobna do odpowiedzialności osób fizycznych, a

---

²⁵³ Gesetz über Ordnungswidrigkeitengesetz z dnia 24 maja 1958 r. (BGBl. I S. 4607, dalej jako "OWiG").

²⁵⁴ D. Karkut, op. cit., s. 125.

²⁵⁵ Ibidem, s. 126.

²⁵⁶ B. Nita, *Koncepcje odpowiedzialności...*, s. 109.

zatem korporacje zdolne są do popełnienia wszystkich rodzajów przestępstw, tak jak osoby fizyczne²⁵⁷.

Kluczowe dla zrozumienia modelu odpowiedzialności osób prawnych w Wielkiej Brytanii jest zrozumienie dwóch podstawowych kwestii z zakresu brytyjskiego prawa karnego, tj.:

- (a) klasyfikacji przestępstw w prawie brytyjskim - każde przestępstwo należy do określonej grupy odpowiedzialności, jakimi są:
  - (i) przestępstwa *mens rea* - przestępstwa te wymagają określonej formy stosunku psychicznego dla jego popełnienia, tj. zamiar (*intent*), lekkomyślność (*recklessness*) lub niedbalstwo (*negligence*);
  - (ii) przestępstwa o absolutnej odpowiedzialności (*absolute liability*) - ta grupa przestępstw wymaga tylko i wyłącznie wystąpienia *actus reus*²⁵⁸ po stronie sprawcy przestępstwa dla możliwości przypisania jego sprawstwa;
  - (iii) przestępstw o odpowiedzialności obiektywnej (*strict liability*) - oskarżony będzie uznany za winnego jeżeli popełnił *actus reus*, chyba, że zachował on należyłą staranność w celu uniknięcia zabronionych konsekwencji lub okoliczności²⁵⁹.
- (b) wybór określonego modelu odpowiedzialności osób prawnych spośród tych wymienionych poniżej:
  - (i) model odpowiedzialności zastępczej (*vicarious liability*);
  - (ii) model identyfikacyjny (*identification doctrine*);
  - (iii) model następczej winy korporacji (*reactive corporate fault*);
  - (iv) model odpowiedzialności zbiorowej (*aggregation doctrine*);
  - (v) model odpowiedzialności kierownictwa za wszelkie zaniedbania powstałe w przedsiębiorstwie (*management failure fault*);

---

²⁵⁷ Sepiolo-Jankowska I., *Corporate criminal liability in English law*, Adam Mickiewicz University Law Review 2016, nr 6, s. 138.

²⁵⁸ *Actus reus*, czyli działanie lub zachowanie danej osoby konstituujące elementy przestępstwa, które nie uwzględnia stanu psychicznego sprawcy (tj. *mens rea*).

²⁵⁹ B. Namysłowska - Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 98-99.

(vi) model odpowiedzialności korporacji za określone przestępstwa (*specific corporate offences*)²⁶⁰;

(szerzej w odniesieniu do ww. modeli odpowiedzialności karnej osób prawnych w pkt II.4 niniejszej rozprawy doktorskiej).

W konsekwencji, w kontekście wyboru modelu odpowiedzialności, któremu podlegać będzie podmiot zbiorowy na gruncie prawa brytyjskiego kluczowym jest zakwalifikowanie określonego czynu zabronionego do danej kategorii przestępstw, wskazanej w pkt (a) powyżej.

Osobę prawną można pociągnąć do odpowiedzialności w trzech zasadniczych przypadkach:

- (a) jeżeli brytyjskie ustawy²⁶¹ zawierające przepisy prawnokarne przewidują konkretny typ przestępstwa, który może być popełniony przez korporację;
- (b) poprzez odpowiedzialność zastępczą, która jest powszechnie stosowana w celach regulacyjnych przestępstwa niewymagające udowodnienia winy;
- (c) poprzez doktrynę identyfikacji, gdy ktoś, o kim można powiedzieć, że jest „kierujący umysłem i wolą” korporacji popełnia przestępstwo.

W brytyjskim systemie prawnym odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych postrzegana jest jako instrument wzmacniający obowiązek zachowania należytej staranności w obrocie gospodarczym. Uzasadnienie karania korporacji opiera się na założeniu, że do popełnienia przestępstwa nie doszłoby, gdyby przy rekrutacji pracowników lub powierzaniu im określonych obowiązków nie doszło do zaniedbań po stronie przedsiębiorstwa. Z tego względu orzecznictwo brytyjskie dopuszcza możliwość obrony polegającej na wykazaniu, iż podmiot zbiorowy dochował wymaganej staranności zarówno na etapie doboru personelu, jak i podczas przydzielania mu zadań związanych z wykonywaniem pracy²⁶².

W ostatnich latach postuluje się jednak wprowadzenie istotnych zmian do obowiązującej regulacji, które mają zostać dokonane ustawą Economic Crime

---

²⁶⁰ Ibidem, s. 99.

²⁶¹ Np. na podstawie Bribery Act 2010 lub Criminal Finances Act 2017.

²⁶² B. Nita, *Koncepcje odpowiedzialności...*, s. 114.

and Corporate Transparency Act 2023 (dalej jako "ECCTA"). Zmiany mają polegać m. in. na:

- (a) Rozwinięciu doktryny identyfikacji poprzez poszerzenie kręgu osób, których zachowanie przestępcze można przypisać spółce. Od tej pory spółki będą odpowiedzialne za przestępstwa gospodarcze popełniane przez „menedżerów wyższego szczebla” – definicja ta obejmuje wszystkie osoby, które odgrywają znaczący udział w działalności firmy.
- (b) Wprowadzeniu nowego typu przestępstwa polegającego na niezapobiegnięciu oszustwom – w myśl znowelizowanych przepisów duże organizacje będą mogły zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej za niezapobiegnięcie oszustwom popełnianym przez pracowników i współpracowników firmy.
- (c) Podmiot zbiorowy będzie mógł się skutecznie bronić jeśli wykaże, że posiadał odpowiednie procedury zapobiegania oszustwom lub że był ofiarą przestępstwa²⁶³.

7. AUSTRALIA

Odpowiedzialność karna korporacji jest uznawana w Australii od ponad wieku²⁶⁴. Począwszy od drugiej połowy XX w. podstawowym modelem odpowiedzialności funkcjonującym w Australii była *identification doctrine*, zaczerpnięta z orzecznictwa brytyjskiego oraz kanadyjskiego²⁶⁵. Ostatecznie przyjęcie tego modelu odpowiedzialności zostało potwierdzone w wyroku z 1988 r. wydanym przez Wyższy Sąd Australii w sprawie *Hamilton* przeciwko *Whitehead*²⁶⁶. Obecnie zasady regulujące odpowiedzialność karną przedsiębiorstw są jednak odmienne od tych, wyrażonych w ww. wyroku. Wywodzą się one głównie z prawa zwyczajowego, a swoje źródło mają przede wszystkim w ustawach - tj. kodeksie karnym oraz ustawach szczególnych.

Szczegółowe zapisy dotyczące odpowiedzialności karnej korporacji w Australii znajdują się w kodeksie karnym a także w innych ustawach, typizujących poszczególne typy przestępstw. Zdecydowaną większość przestępstw reguluje

---

²⁶³ *Policy paper. Factsheet: identification principle for economic crime offences*, uaktualniony, 26 października 2023 r. Źródło:

<https://www.gov.uk/government/publications/economic-crime-and-corporate-transparency-bill-2022-factsheets/factsheet-identification-principle-for-economic-crime-offences> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁶⁴ K. Wheelright, *Corporate Operations Causing Deaths: The legal response now and in the future?*, Precedent nr 102, 2011, s. 28.

²⁶⁵ Ibidem, s. 28.

²⁶⁶ Wyrok Wyższego Sądu Australii wydany w sprawie *Hamilton v Whitehead* (1988) 166 CLR 12.

rozdział 2.5 australijskiego kodeksu karnego²⁶⁷, który określa ogólne zasady odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw. Nie obejmuje on jednak wszystkich typów przestępstw. Rozdział ten jest w wielu przypadkach uzupełniany przepisami szczególnymi. Przykładem takich przepisów są chociażby zapisy zawarte w ustawie o praktykach handlowych z 1974 r.²⁶⁸ czy też ustawie o ochronie ozonu z 1989 r.²⁶⁹.

Obecnie w prawie australijskim funkcjonuje model *corporate culture doctrine*. Termin *corporate culture* definiuje się jako istniejące stosunki, polityka, przepisy, sposób zarządzania czy praktyczne relacje wewnątrz całego podmiotu zbiorowego albo jego części, w której działalność istotna z punktu widzenia odpowiedzialności karnej miała miejsce^{270 271}. Model ten polega na tym, że popełnienie fizycznego elementu przestępstwa przez pracownika, agenta lub menadżera korporacji działającego w ramach rzeczywistego lub pozornego zakresu jego zatrudnienia lub w ramach jego rzeczywistego lub pozornego władztwa, jest automatycznie przypisywane również korporacji²⁷². Przepisy zakładają przypisanie korporacji odpowiedzialności za przestępstwo częściowo przy wykorzystaniu modelu odpowiedzialności identyfikacyjnej²⁷³, a częściowo zgodnie z modelem odpowiedzialności w oparciu o kulturę korporacyjną. Korporacji może bowiem zostać przypisana wina za popełnione przestępstwo, jeżeli w postępowaniu dojdzie do udowodnienia, że w korporacji istniała kultura korporacyjna, która kierowała, zachęcała, tolerowała lub doprowadziła do nieprzestrzegania relewantnych przepisów lub udowodnienia, że korporacja nie stworzyła i nie utrzymała kultury korporacyjnej wymagającej zgodności z odpowiednimi przepisami²⁷⁴. Na gruncie obecnie obowiązujących przepisów, podmiot zbiorowy może podlegać odpowiedzialności karnej w przypadkach gdy udowodnione zostanie, że:

- (a) rada nadzorcza podmiotu zbiorowego celowo, świadomie czy lekkomyślnie wykonuje dane zachowanie lub wyraźnie, milcząco albo w sposób domniemany zezwala na popełnienie przestępstwa;
- (b) pracownik szczebla zarządzającego celowo, świadomie, czy lekkomyślnie bierze udział w popełnieniu przestępstwa lub wyraźnie,

²⁶⁷ Australijski Kodeks karny z 1995 r. (Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126).

²⁶⁸ Australijska ustawa o praktykach handlowych z 1974 r. (Trade Practices Act 1974 No. 51).

²⁶⁹ Australijska ustawa o ochronie ozonu z 1989 r. (Ozone Protection Act 1989 No. 357).

²⁷⁰ Art. 12.3.6 Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126.

²⁷¹ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 28.

²⁷² Art. 12.2 Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126).

²⁷³ Art. 12.3.2 punkt. (a) i (b) Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126).

²⁷⁴ Art. 12.3.2 punkt. (c) i (d) Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126.

milcząco albo w sposób domniemany zezwala na popełnienie przestępstwa;

- (c) funkcjonujące wewnątrz podmiotu zbiorowego *corporate culture* kieruje, zachęca, toleruje czy namawia do postępowania niezgodnie z określonym przepisem;
- (d) podmiot zbiorowy wykazał zaniedbanie w zakresie tworzenia i utrzymania *corporate culture* wymagającej podporządkowania się określonym przepisom^{275 276}.

W 2020 r., australijska komisja reformy prawa (ang. Australian Law Reform Commission; dalej jako “ALRC”) dokonała przeglądu funkcjonującego w Australii od 1995 r. kodeksu karnego. Przegląd ten zidentyfikował kilka kluczowych problemów obecnego modelu odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw, polegających m.in. na tym, że:

- (a) przedsiębiorstwa nie są pociągane do adekwatnej odpowiedzialności za poważne naruszenia korporacyjne, co przejawia się poprzez:
  - (i) brak zasadniczych ograniczeń co do rodzaju postępowania firmy, które może być traktowane jako przestępstwo;
  - (ii) wprowadzenie zbyt wielu typów przestępstw za których popełnienie odpowiedzialność mogą ponosić podmioty zbiorowe;
  - (iii) niewłaściwie wykorzystywane powiadomień o naruszeniu prawa²⁷⁷;
- (b) prawo nie ułatwia sprawiedliwego i spójnego pociągania korporacji do odpowiedzialności za popełnione przestępstwa:
  - (i) obecność wielu niespójnych mechanizmów przypisywania odpowiedzialności za przestępstwa korporacji;
  - (ii) brak spójności w metodyce przypisywania odpowiedzialności korporacjom;

---

²⁷⁵ Art. 12.3.2 punkt. (c) i (d) Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126.

²⁷⁶ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 29.

²⁷⁷ Australian Government, ALRC, Summary Report. Corporate Criminal Responsibility, ALRC Report 136, April 2020, s. 11-13. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

- (iii) niska odpowiedzialność za przestępcze postępowanie przedsiębiorstw dokonane za granicą²⁷⁸;
- (c) konsekwencje przestępczych działań przedsiębiorstw są niewystarczające:
  - (i) powtarzające nakładanie kar finansowych na przedsiębiorstwa może zacząć być traktowane jako „koszt biznesowy”;
  - (ii) aktualny katalog kar przewidziany dla korporacji jest niewystarczający²⁷⁹;
- (d) brakuje wystarczających danych związanych z przestępczością korporacyjną²⁸⁰.

W związku z powyższym, ALRC zaproponowała szereg zmian w obecnym ustawodawstwie mających adresować zidentyfikowane problemy opisane szczegółowo powyżej. Proponowane zmiany mają skupić się m. in. na wprowadzeniu przepisów o następującym kształcie:

- (a) przedsiębiorstwa powinny podlegać odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwo tylko wtedy, gdy:
  - (i) potępienie zachowania przedsiębiorstwa jest uzasadnione;
  - (ii) napiętnowanie danego przedsiębiorstwa jako “przestępcy” będzie odpowiednie;
  - (iii) efekt “odstraszenia” karą cywilną jest niewystarczający;
  - (iv) potencjalne szkody, które mogą wystąpić usprawiedliwiają dany typ przestępstwa; lub
  - (v) leży to w interesie publicznym²⁸¹;

---

²⁷⁸ Ibidem,, s. 14-16. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁷⁹ Ibidem, s. 17-22. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁸⁰ Ibidem, s. 23. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁸¹ Ibidem, s. 11. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

- (b) jeżeli proponowana ustawa zawiera nowy przepis typizujący przestępstwa za których popełnienie odpowiedzialność może ponosić również korporacja, rząd powinien zostać zobowiązany do publicznego wyjaśnienia motywów jego wprowadzenia²⁸²;
- (c) przepisy prawa winny określać jeden model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, który powinien mieć zastosowanie w zdecydowanej większości sytuacji; przedsiębiorstwo powinno ponosić odpowiedzialność za zachowanie osób działających w jego imieniu; charakter relacji pomiędzy osobą i korporacją powinien być ważniejszy niż stanowisko lub opis stanowiska danej osoby²⁸³;
- (d) model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych powinien odzwierciedlać moralną winę korporacji; korporacja powinna ponosić winę wtedy, gdy jej pracownik lub współpracująca z nią osoba była w stanie umysłu odpowiednim dla popełnienia danego typu przestępstwa (np. wina umyślna / nieumyślna); przedsiębiorstwo powinno mieć również możliwość obrony poprzez wykazanie, iż podjęło one wystarczające środki ostrożności²⁸⁴;
- (e) wprowadzenie przepisów karnych adresujących systematyczne dopuszczanie się takich naruszeń, które skutkują nałożeniem kar o charakterze cywilnoprawnym²⁸⁵;
- (f) przepisy prawa powinny precyzować okoliczności, które winny być brane pod uwagę przy wymierzaniu kar podmiotowi zbiorowemu²⁸⁶;
- (g) sądy powinny mieć możliwość nakładania na przedsiębiorstwa różnego rodzaju kar niepieniężnych, w tym:
  - (i) publikacja bądź ujawnienie informacji o nałożonej karze;
  - (ii) obowiązek wykonania prac społecznych;
  - (iii) obowiązek podjęcia działań naprawczych;

---

²⁸² Ibidem, s. 13. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁸³ Ibidem, s. 14. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁸⁴ Ibidem, s. 15. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁸⁵ Ibidem, s. 17. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁸⁶ Ibidem, s. 18. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

- (iv) ułatwienie dochodzenia roszczeń osobom i podmiotom pokrzywdzonym przed zane przestępstwo; i/lub
- (v) zakaz uczestnictwa w niektórych rodzajach działalności komercyjnej;
- (vi) karę rozwiązania podmiotu zbiorowego, jeżeli jest to jedyna adekwatna kara dla danego podmiotu;
- (vii) nałożenia na daną osobę fizyczną, działającą w imieniu korporacji, która została rozwiązana przez sąd, zakazu zarządzania przedsiębiorstwami w przyszłości²⁸⁷.

Proponowane zmiany nie weszły w życie do dnia dzisiejszego.

8. **KANADA**

Prawo kanadyjskie, podobnie jak prawo Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych czy też Australii, oparte jest na systemie common law. Kanadyjskie prawo karne doczekało się jednak swojej kodyfikacji w kodeksie karnym, która to ustawa również zawiera zapisy dotyczące odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych.

Do początku XXI w. w Kanadzie rzadko zdarzało się, aby korporacje ponosiły odpowiedzialność karną za działania swoich pracowników. Zamiast tego, sprawcy przestępstw byli zazwyczaj pociągani do indywidualnej odpowiedzialności karnej, natomiast same korporacje nie były następczo odpowiedzialne za działania swoich pracowników. Warunki dla skutecznego przypisania tego rodzaju odpowiedzialności podmiotowi zbiorowemu zostały określone przez kanadyjski sąd najwyższy w sprawie *Canadian Dredge & Dock Co przeciwko Królowej*. Zgodnie z sentencją tego wyroku, przypisanie odpowiedzialności karnej korporacji było możliwe w następujących przypadkach:

Aby oszukańcze działania pracowników można było przypisać korporacji: (1) sprawca musi być osobą kierującą korporacją (directing mind); (2) przestępcze działania osoby kierującej korporacją musiały zostać dokonane w ramach jego uprawnień; oznacza to, że jego działania muszą być wykonywane w ramach przypisanego mu sektora

---

²⁸⁷ Ibidem, s. 19. Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

*działalności korporacyjnej. Na potrzeby tej analizy jednostka nie będzie spełniała warunków do przypisania odpowiedzialności korporacji, chyba że działanie (1) nie było całkowicie oszustwem korporacji; oraz (2) z założenia lub w rezultacie działań częściowo na korzyść korporacji*²⁸⁸.

W Kanadzie, podobnie jak w Wielkiej Brytanii, do reformy odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw doprowadziło oburzenie społeczne wywołane tragicznymi wydarzeniami w Nowej Szkocji. W 1992 r. w wybuchu kopalni Westray zginęło 26 górników. Dochodzenie przeprowadzone w tej sprawie przez kanadyjskie organy ścigania wykazało, że tragedia była możliwa do przewidzenia a zatem - można jej było zapobiec. Bezpośrednio przed wybuchem spółka, która zarządzała kopalnią dopuściła się ponad 50 naruszeń przepisów BHP. W wyniku ustaleń prokuratury, zarzuty zostały przedstawione kilku osobom z kierownictwa korporacji, natomiast żadna z tych osób nie została postawiona w faktyczny stan oskarżenia przed sądem. Finalnie, pomimo śmierci 26 osób oraz ogromnej liczby zaniedbań ze strony spółki, nikt nie poniósł konsekwencji prawnokarnych²⁸⁹.

W odpowiedzi na tą sytuację oraz falę dyskusji, jaka przetoczyła się przez Kanadę w wyniku ww. wydarzeń, ustawodawca zaproponował nowelizację modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Propozycję zmian w tym zakresie zawierała ustawa *Bill C-45*²⁹⁰. Główne zmiany wprowadzone ustawą *Bill C-45* dotyczyły:

- (a) rozszerzenia kręgu pracowników, których działania mogą stanowić podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego na pracowników niższego szczebla;
- (b) określenia, że przypisanie osobie prawnej psychicznych i umysłowych elementów przestępstwa nie musi być bezpośrednio skorelowana z przypisaniem tych samych elementów osobie fizycznej;
- (c) rozszerzenia kategorii pracowników których działania mogą stanowić podstawę odpowiedzialności na wszystkich pracowników oraz zleceniobiorców;

---

²⁸⁸ Wyrok Supreme Court of Canada z 25 maja 1985 r. w sprawie *Canadian Dredge & Dock Co v The Queen*, 1 S.C.R. 662.

²⁸⁹ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 27.

²⁹⁰ Mowa tutaj o *Bill C-45* – Zmiany w Kodeksie karnym wpływające na odpowiedzialność karną organizacji, który został uchwalony przez kanadyjski parlament bez zmian i wszedł w życie 31 marca 2004 r.

Źródło: <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/other-autre/c45/index.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).

- (d) dla przestępstw nieumyślnych wynikających z niedbalstwa określenia, że przypisanie podmiotowi zbiorowemu elementu umyślowego przestępstwa (*mens rea*) następuje poprzez zsumowanie usterek;
- (e) dla przestępstw umyślnych określenia, że przypisanie podmiotowi zbiorowemu zamiaru przestępnego pochodzi od wysokiej rangi przedstawiciela podmiotu zbiorowego, który popełnia czyn zabroniony, lub mając wiedzę co do popełnienia takiego czynu przez innych członków (pracowników) podmiotu zbiorowego, nie podejmuje kroków dla zapobiegnięcia lub powstrzymania takiego czynu;
- (f) dostosowania zasad wymiaru kary specjalnie do penalizacji określonych zachowań podmiotu zbiorowego;
- (g) przyjęcia szczególnego obowiązku prawnego dla osób bezpośrednio kierujących pracą innych, wymagającego od takich jednostek podjęcia rozsądnych kroków mających na celu ochronę przed śmiertelnym uszkodzeniem ciała w trakcie takiej pracy²⁹¹.

Obecnie, już po wprowadzonych zmianach, kary nakładane na przedsiębiorstwa na podstawie przepisów kodeksu karnego znowelizowanych ustawą *Bill C-45* charakteryzują się znaczną dolegliwością.

Przykładem tego jest wyrok Sądu Apelacyjnego w sprawie R. przeciwko Metron Construction Corporation (dalej jako "**Metron**"). Dnia 24 grudnia 2009 r. pracownicy Metron przebywali na 14. piętrze apartamentowca. Około godziny 16:30 sześciu pracowników, w tym kierownik budowy, weszło na podwieszaną platformę umożliwiającą zjazd na poziom gruntu. Platforma zawaliła się. Czterech pracowników w wyniku upadku z wysokości zginęło, natomiast piąty robotnik przeżył upadek, ale został poważnie ranny. Szósty robotnik pomimo wejścia na wadliwą platformę nie spadł z niej, ponieważ został zatrzymany przez odpowiednio zabezpieczoną linę ratunkową. Śledztwo wykazało, że przy platformie znajdowały się tylko dwie liny ratunkowe. Jednocześnie wykazano, że sama platforma posiadała wiele wad technicznych. Policja w Toronto oskarżyła Metron o karalne zaniedbanie na podstawie znowelizowanych ustawą *Bill C-45* przepisów kodeksu karnego. Dnia 15 czerwca 2012 r. Metron przyznał się do jednego z zarzutów, w wyniku czego został skazany na podstawie

---

²⁹¹ D. Goetz, *Bill C-45: An Act to Amend the Criminal Code (Criminal Liability of Organization)*, *Parliamentary Research Branch*, Library of Parliament 2003, s. 2.

przepisów kodeksu karnego ze zmianami wprowadzonymi przez ustawę *Bill C-45*. Metron został ukarany grzywną w wysokości 200 000 dolarów, która została później podwyższona przez Sąd Apelacyjny Ontario do kwoty 750 000 dolarów²⁹².

Inną znaną sprawą jest proces R. przeciwko Transpavé Inc. (dalej jako „**Transpavé**”). Transpavé to zakład produkujący betonowe płyty i bloki. Jeden z pracowników przedsiębiorstwa stracił życie w trakcie pracy, próbując usunąć deski, które blokowały przenośnik. Pracownik ten został zmiażdżony przez chwytak ładowarki paletowej. Kiedy doszło do wypadku, system bezpieczeństwa przenośnika został wyłączony, bez wiedzy Transpavé oraz jego kierownictwa²⁹³. Transpavé oskarżony przed sądem w Quebecu, przyznał się do zarzutów spowodowania śmierci pracownika poprzez wewnętrzne zaniedbania. Sędzia, po szczegółowej analizie materiału dowodowego dostrzegł trzy zaniedbania obowiązków przez Transpavé, co spółka potwierdziła przyznając się do winy. Obie strony procesu zgodnie zaproponowały sędziemu ukaranie korporacji karą grzywny w wysokości 100 000 dolarów. Sędzia zaakceptował propozycję stron, uznając ją za adekwatną w przedmiotowej sprawie, w szczególności biorąc pod uwagę okoliczności łagodzące, a w szczególności inwestycje Transpavé w wysokości 750 000 dolarów na rzecz bezpieczeństwa i higieny pracy w przedsiębiorstwie. Jednocześnie jednak, sędzia dodatkowo nałożył na korporację obowiązkiem zapłaty dodatkowej kary w wysokości 10 000 dolarów, która miała zostać przekazana na fundusz pomocy ofiarom przestępstw²⁹⁴.

Powyższe wyroki są jednymi z bardziej znanych przykładów nałożenia kar finansowych na korporacje na podstawie przepisów kanadyjskiego kodeksu karnego, znowelizowanego przez *Bill C-45*. W latach 2004–2022 przepisy te wykorzystano w około 23 przypadkach w celu postawienia zarzutów o zaniedbanie karne w przypadku poważnych obrażeń lub śmierci pracownika. Spośród tych 23 spraw, zarzuty o zaniedbanie postawiono 13 korporacjom i 17 osobom fizycznym. Do początku 2022 r., na podstawie przepisów znowelizowanych przez *Bill C-45* przeprowadzono jedynie dziewięć postępowań karnych – cztery w Quebecu, cztery w Ontario i jedno w Kolumbii Brytyjskiej. W wyniku tych postępowań skazano siedem korporacji i dwie osoby fizyczne.

---

²⁹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Ontario z 23 września 2013 r. w sprawie R przeciwko Metron Construction Corporation, 2013 ONCA 541.

²⁹³ M. Perreault, V. Lemelin, P. Leva, *The Transpavé Inc. Case: a Quebec Company Pays for its Negligence*, In Fact and in Law, May 2008, p. 2.

²⁹⁴ Wyrok Sądu w Quebecu z 17 marca 2008 r. w sprawie R. przeciwko Transpavé Inc., 2008 QCCQ 1598.

Zdaniem kanadyjskich przedstawicieli doktryny, nałożone w wyniku przeprowadzonych postępowań kary były stosunkowo niewielkie²⁹⁵.

9. STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI

Odpowiedzialność karna korporacji w USA rozwijała się w odpowiedzi na rewolucję przemysłową oraz wzrost zakresu i znaczenia działalności przedsiębiorstw²⁹⁶. Załączki tej odpowiedzialności, pomimo wcześniejszych sprzeciwów doktryny, pojawiły się w Stanach Zjednoczonych już w połowie XIX w. To właśnie wtedy amerykańskie sądy zaczęły dopuszczać ideę zastępczej odpowiedzialności korporacji (tj. *vicarious liability*) za niektóre typy przestępstw popełnione przez osoby fizyczne. Koncepcja ta stopniowo ewoluowała poprzez uznawanie kolejnych rodzajów przestępstw, za które osoby prawne mogły ponosić odpowiedzialność zastępczą²⁹⁷.

Jednym z kluczowych orzeczeń w kontekście odpowiedzialności karnej korporacji w Stanach Zjednoczonych jest wyrok Sądu Najwyższego wydany w sprawie *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States*²⁹⁸. W tym orzeczeniu Sąd Najwyższy po raz pierwszy odwołał się do zasady odpowiedzialności zastępczej przełożonego (*respondeat superior*), formułując jednocześnie kryteria, na podstawie których podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność karną za działania swoich pracowników²⁹⁹. Należy podkreślić, że wskazane orzeczenie stało się przedmiotem szerokiej wykładni w sądach federalnych i było wielokrotnie przywoływane jako fundament odpowiedzialności korporacyjnej wszędzie tam, gdzie w realiach danej sprawy zachodziły przesłanki określone w tym wyroku³⁰⁰.

Obecnie w Stanach Zjednoczonych korporacje mogą być pociągnięte do odpowiedzialności karnej jeżeli zostaną spełnione trzy przesłanki:

- (a) przestępstwo popełnił pracownik bądź pracownicy danego podmiotu zbiorowego jakiegokolwiek szczebla;

---

²⁹⁵ Corporate Criminal Liability 2004-2022 United Steel, Paper and Forestry, Rubber, Manufacturing, Energy, Allied Industrial and Service Workers International Union, prepare on March 30, 2022, s. 6.

Źródło: <https://usw.ca/wp-content/uploads/2022/06/CorporateCriminalLiability-v2.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

²⁹⁶ Sara Sun Beale, *The development and evolution of the U.S. law of corporate criminal liability and the Yates Memo*, Stetson Law Review volume 46, s. 41.

²⁹⁷ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 18.

²⁹⁸ Wyrok Supreme Court of United States of America z 23 lutego 1909 r. w sprawie *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States*, 212 U.S. 481 (1909).

²⁹⁹ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 18.

³⁰⁰ Ibidem, s. 19.

- (b) przestępstwo zostało popełnione w związku z wykonywaniem obowiązków pracowniczych;
- (c) podmiot zbiorowy odniósł bądź mógł odnieść (nawet przypadkiem) korzyść w wyniku popełnienia przestępstwa³⁰¹.

Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych wywodzący się z prawa cywilnego, oparty na zasadzie *respondeat superior*, został z czasem powszechnie zaakceptowany przez amerykańskie sądy jako podstawa odpowiedzialności karnej organizacji. Mechanizm ten zaczął być stosowany również w odniesieniu do przestępstw, w których konieczne jest wykazanie winy umyślnej po stronie sprawcy (*mens rea*). Rozszerzenie tego modelu miało w dużej mierze charakter polityczny: sędziowie dostrzegali, że to korporacje odgrywają dominującą rolę w obszarze działalności gospodarczej, a wyłączenie ich z reżimu karnego poważnie utrudniłoby kontrolę nad sektorem przedsiębiorstw oraz uniemożliwiłoby skuteczne przeciwdziałanie nadużyciom występującym w obrocie gospodarczym³⁰².

Kluczowe znaczenie dla kształtowania modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w prawie amerykańskim miały dwa dokumenty opublikowane w drugiej połowie XX w., tj.:

- (a) Modelowy Kodeks Karny (*Model Penal Code* dalej jako "**MPC**")³⁰³ oraz
- (b) wytyczne w sprawie karania przedsiębiorstw uchwalone 1 listopada 1989 r. (*United Sentencing Guidelines*).

MPC przewiduje restrykcyjne warunki ponoszenia odpowiedzialności przez podmioty zbiorowe. Ukaranie podmiotu zbiorowego było możliwe tylko i wyłącznie w przypadkach naruszenia przez niego obowiązków prawnych, zlecenia popełnienia przestępstwa lub co najmniej jego tolerowania przez osobę zatrudnioną na kierowniczym stanowisku³⁰⁴. MPC stworzyło trzy odrębne typy przestępstw korporacyjnych, z których każda kategoria podlega odrębnemu reżimowi odpowiedzialności karnej³⁰⁵, tj.:

---

³⁰¹ Por. B. Nita, *Koncepcje odpowiedzialności...*, s. 112-113.

³⁰² D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 20.

³⁰³ Modelowy Kodeks Karny to wzorcowy kodeks opracowany przez Amerykański Instytut Prawny, który został po raz pierwszy opublikowany w 1962 r. Po jego publikacji kodeksy karne wielu stanów Ameryki przeszły znaczące reformy i do dziś bazują właśnie na zapisach MPC.

³⁰⁴ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 21.

³⁰⁵ R. Hefendehl, *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems*, Buffalo Criminal Law Review 200, vol. 4, s. 290.

- (a) tradycyjne przestępstwa common law, które wymagają udowodnienia *mens rea* - np. morderstwo czy oszustwo - ukaranie podmiotu zbiorowego za ich popełnienie możliwe jest tylko i wyłącznie jeżeli popełnienie przestępstwa zostało zatwierdzone bądź co najmniej tolerowane przez zarząd lub przedstawicieli wyższego szczebla danego podmiotu³⁰⁶;
- (b) przestępstwa, które wymagają udowodnienia *mens rea* a jednocześnie mogą być popełnione przez korporacje - np. *collusive trading* - w odniesieniu do nich MPC przyjmuje odpowiedzialność korporacji na zasadzie *respondeat superior*;
- (c) przestępstwa *strict liability* - przestępstwa, które wymagają jedynie wykazania *actus reus* (tj. elementu fizycznego przestępstwa) - w odniesieniu do tych przestępstw, ustawodawca zamierza uczynić korporacje odpowiedzialnymi za określonego typu niewłaściwe działania³⁰⁷.

Kamieniem milowym w rozwoju modelu odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw w Stanach Zjednoczonych było uchwalenie 1 listopada 1989 r. wytycznych w sprawie karania przedsiębiorstw (*United Sentencing Guidelines*). Ich celem było ujednoczenie orzecznictwa w zakresie odpowiedzialności karnej korporacji³⁰⁸. Dokument ten wskazuje na trzy stadia sposobu wymiaru kary względem korporacji, jakimi są:

- (a) stadium pierwsze - polegające na ustaleniu ciężaru przestępstwa i podstawy wymiaru grzywny (tzw. *base fine*);
- (b) stadium drugie - w trakcie którego sąd dokonuje subiektywnej oceny czynu (tzw. *culpability score*) przy uwzględnieniu takich czynników, jak:
  - (i) stopień zawodowy osoby, która dopuściła się przestępstwa;
  - (ii) fakt, czy przestępstwa w danym podmiocie były popełniane wcześniej;

---

³⁰⁶ Zgodnie z treścią par. 2.07 (4) (c) MPC przedstawiciel wyższego szczebla to urzędnik i każdy inny przedstawiciel korporacji lub stowarzyszenia, mający obowiązki w zakresie odpowiedzialności karnej korporacji w związku z faktem, że jego zachowanie może wiązać się z reprezentowaniem polityki korporacyjnej / stowarzyszenia.

R. Hefendehl, *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems*, Buffalo Criminal Law Review 200, vol. 4, s. 290.

³⁰⁷ D. Habrat, *Materiałnoprawne aspekty...*, s. 21.

³⁰⁸ R. Hefendehl, op. cit., s. 292.

- (iii) naruszenie obowiązków nałożonych przez sąd bądź inny organ administracji publicznej;
  - (iv) współpraca przedsiębiorstwa w trakcie prowadzonego postępowania karnego;
- (c) stadium trzecie - polegające na zsumowaniu ww. przesłanek i ustaleniu przedziału wymiaru kary, tj. tzw. *fine range*³⁰⁹.

Ponadto wytyczne *United States Sentencing Guidelines* określają szereg kryteriów, które powinny być brane pod uwagę przy ustalaniu wysokości kary nakładanej na korporację. Do najważniejszych należą m.in. skala działalności przedsiębiorstwa, jego struktura operacyjna oraz charakter prowadzonej aktywności gospodarczej, co pozwala na dostosowanie sankcji do realiów funkcjonowania danego podmiotu³¹⁰.

W systemie prawnym Stanów Zjednoczonych funkcjonuje również inny model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych — tzw. *vicarious liability* (szczegółowo omówiony w pkt II.4 niniejszej rozprawy). Konstrukcja ta, niemal niespotykana w innych jurysdykcjach, jest stosowana w USA jedynie w odniesieniu do wybranych kategorii czynów zabronionych, o ile ustawodawca wyraźnie przewidział taką możliwość³¹¹. Nie stanowi ona zatem ogólnego modelu odpowiedzialności korporacyjnej.

W praktyce *vicarious liability* pojawia się przede wszystkim w związku z tzw. przestępstwami regulacyjnymi, w tym zwłaszcza naruszeniami przepisów ochrony środowiska czy innych regulacji publicznoprawnych. Odpowiedzialność korporacji opiera się wówczas na automatycznym przypisaniu skutków działania pracownika podmiotowi zbiorowemu, niezależnie od wykazywania winy po stronie samej organizacji³¹².

W Stanach Zjednoczonych zdarzają się również przypadki, w których podmiot zbiorowy karany jest na podstawie *aggregation doctrine* (o której szerzej w pkt II.4 niniejszej rozprawy doktorskiej) nazywanej w Stanach Zjednoczonych *collective knowledge*. W myśl tej koncepcji, istnieje możliwość połączenia zachowań poszczególnych osób działających na rzecz podmiotu zbiorowego w

---

³⁰⁹ B. Jankowska, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Państwo i Prawo 1996, nr 7, s. 52.

³¹⁰ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty...*, s. 22.

³¹¹ S. Horan, *Corporate crime...*, s. 66.

³¹² John C. Coffee, Jr., op. cit., s. 9.

jedną całość, która może stanowić podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. Doktryna ta opiera się więc na sumie działań pracowników korporacji, a sam podmiot zbiorowy może być odpowiedzialny na tej podstawie nawet w przypadku, w którym zachowania poszczególnych osób działających w ramach tego podmiotu nie stanowią samoistnej podstawy ich indywidualnej odpowiedzialności karnej³¹³.

W tym miejscu należy wskazać, że odpowiedzialność karna przedsiębiorstw w Stanach Zjednoczonych nie przyjmuje jednolitego charakteru i podstawy prawnej. Z uwagi na funkcjonujący system common law, odpowiedzialność korporacji jest każdorazowo rozpatrywana ad casum, przy uwzględnieniu specyficznych realiów danej sytuacji, dającej podstawę do rozważania możliwości ukarania korporacji za popełnione przestępstwo. Taki system, choć z pewnością elastyczny i pozwalający na ukaranie danego podmiotu w szerokim wachlarzu sytuacji faktycznych oraz prawnych, to jednak powoduje pewnego rodzaju niepewność prawną po stronie podmiotu zbiorowego a także powoduje bardzo wysokie ryzyko prowadzenia działalności gospodarczej na dużą skalę.

10. **WNIOSKI**

Rozważania w zakresie modeli odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych funkcjonujące w innych jurysdykcjach jest pomocny dla określenia kierunku w jakim zmierzać winno ustawodawstwo polskie w celu skutecznego ukształtowania modelu odpowiedzialności korporacji. Analiza modeli odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w różnych jurysdykcjach rzuca światło na złożoność i różnorodność podejść prawnych w tej materii. Istnieje znacząca różnica w sposobach, w jakie różne systemy prawne traktują kwestię odpowiedzialności korporacji. Ta różnorodność modeli, od bezpośredniej odpowiedzialności karnej po bardziej złożone systemy administracyjno-karne, świadczy o braku globalnej jednomyślności w tej kwestii, co jest odzwierciedleniem głęboko zakorzenionych kulturowo i historycznie różnic w podejściu do prawa i sprawiedliwości.

Z historycznego punktu widzenia obserwujemy ewolucję w myśleniu o odpowiedzialności korporacji. Początkowy opór przed uznaniem korporacji za podmioty zdolne do ponoszenia odpowiedzialności karnej ustąpił miejsca coraz

---

³¹³ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Odpowiedzialność prawna podmiotów zbiorowych - zagadnienia prawnoporównawcze*, "Apelacja Gdańska" 2003, nr 3, s. 96-97

szerszemu uznawaniu tej odpowiedzialności w nowoczesnych systemach prawnych. Ta ewolucja świadczy o rosnącym uznaniu korporacji nie tylko za podmioty ekonomiczne, ale również za uczestników życia społecznego i politycznego, których działania mogą mieć znaczący wpływ na społeczeństwo i środowisko.

Kluczowym wyzwaniem dla systemów prawnych jest przypisanie odpowiedzialności korporacji za działania poszczególnych pracowników. Jest to zadanie skomplikowane, wymagające rozważenia, czy działanie było na korzyść korporacji i czy zostało podjęte w ramach zakresu obowiązków pracowniczych. Ta złożoność podkreśla potrzebę dokładnego rozważenia kontekstu każdego przypadku i możliwości, że korporacja może być odpowiedzialna za działania, które nie były wyraźnie sankcjonowane przez jej najwyższe władze.

Różnice w skali i naturze kar, od grzywnien po bardziej złożone sankcje, odzwierciedlają różne filozofie i cele polityki karnej. Niektóre systemy skupiają się na odstraszaniu i prewencji, podczas gdy inne mogą kłaść większy nacisk na naprawę szkód i odpowiedzialność społeczną. Te różnice w podejściu są często głęboko zakorzenione w kulturowych i historycznych kontekstach poszczególnych systemów prawnych.

W obliczu globalizacji i międzynarodowego charakteru wielu korporacji, istnieje rosnąca potrzeba międzynarodowej współpracy i koordynacji w zakresie odpowiedzialności korporacyjnej. Wymaga to nie tylko dialogu między różnymi systemami prawnymi, ale także rozwoju bardziej jednolitych standardów i praktyk, które mogłyby być stosowane na skalę międzynarodową. To jest szczególnie istotne w kontekście transgranicznych działalności korporacji i globalnych wyzwań, takich jak zmiana klimatu, prawa człowieka i korupcja.

Wnioski te wskazują na konieczność ciągłej adaptacji i rozwoju systemów prawnych w zakresie odpowiedzialności korporacyjnej. W miarę jak świat staje się coraz bardziej powiązany i złożony, prawo musi ewoluować, aby sprostać nowym wyzwaniom i zapewnić sprawiedliwość w dynamicznym i zmiennym środowisku globalnym.

ROZDZIAŁ VI

POSTULATY *DE LEGE FERENDA* CO DO REGULACJI ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH W POLSCE

1. UWAGI WSTĘPNE

Szczegółowa analiza prawna problematyki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary dokonana w niniejszej rozprawie doktorskiej, prowadzi do jednoznacznego wniosku, iż obowiązująca OPZ wymaga kompleksowych zmian i takiej nowelizacji, która całkowicie zmieni obowiązującą regulację i sprawi, że zacznie ona być wykorzystywana w praktyce. Dotychczasowe doświadczenia w stosowaniu OPZ, zarówno w kontekście liczby postępowań, jak i ich rezultatów, jednoznacznie wskazują, że obowiązujące przepisy nie spełniają swojego celu ani prewencyjnego, ani represyjnego.

W ostatnim rozdziale niniejszej rozprawy omówione zostaną postulowane zmiany do OPZ w jej najistotniejszych obszarach, które – w ocenie autora – mogą realnie przelożyć się na zwiększenie efektywności systemu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Propozycje te będą miały charakter zarówno ogólny, jak i szczegółowy. Na poziomie ogólnym omówiony zostanie przede wszystkim pożądaný model odpowiedzialności, który – w świetle doświadczeń wybranych systemów zagranicznych oraz wymogów wynikających z prawa unijnego – mógłby stanowić fundament nowej regulacji.

Na poziomie szczegółowym rozważone zostaną kwestie takie jak postępowanie przygotowawcze i sądowe, zasady przypisania czynu zabronionego podmiotowi zbiorowemu, systematyka kar i środków karnych, a także relacje OPZ z innymi gałęziami prawa, w szczególności z prawem karnym, cywilnym i administracyjnym. Wskazane zostaną również rozwiązania dotyczące katalogu przesłanek odpowiedzialności oraz mechanizmów pozwalających na skuteczne egzekwowanie przepisów.

Choć wszelkie postulaty przedstawione w niniejszym rozdziale mają charakter *de lege ferenda* i stanowią jedynie propozycje możliwych rozwiązań legislacyjnych, to ich wspólnym mianownikiem jest dążenie do zwiększenia skuteczności i praktycznego zastosowania OPZ. Ostatecznym celem proponowanych zmian jest bowiem stworzenie spójnego, przejrzystego i funkcjonalnego systemu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, który

będzie pełnił rzeczywistą rolę w przeciwdziałaniu przestępczości gospodarczej i korupcyjnej, a także odpowiadał na współczesne wyzwania związane z funkcjonowaniem organizacji w obrocie gospodarczym.

2. **POSTULOWANY MODEL ODPOWIEDZIALNOŚCI PODMIOTÓW ZBIOROWYCH**

Kwestią absolutnie kluczową i podstawową w kontekście postulatów *de lege ferenda* jest zmiana modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ. To właśnie fundamenty, na których oparta jest konstrukcja odpowiedzialności, determinują skuteczność i realną możliwość stosowania całej regulacji w praktyce. Wszelkie pozostałe kwestie i propozycje – niezależnie od ich trafności czy poziomu szczegółowości – w zakresie chociażby ukształtowania systemu kar i środków karnych, katalogu przesłanek odpowiedzialności, czy też kwestii proceduralnych uregulowanych w OPZ, pozostają wtórne względem zasadniczego pytania o to, czy i *kiedy* dana organizacja może zostać pociągnięta do odpowiedzialności.

Należy bowiem zauważyć, iż nawet najbardziej przemyślane i nowoczesne zmiany w systematyce kar lub procedurze pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności, nie będą mieć żadnego praktycznego znaczenia, jeżeli sama ustawa – w swoim obecnym kształcie – nie będzie stosowana. A tak się dzieje obecnie, czego potwierdzeniem są zarówno statystyki, jak i obserwacje praktyków prawa, wskazujące na rażąco niską liczbę spraw prowadzonych na gruncie OPZ.

Aby dokonać realnej zmiany i doprowadzić do sytuacji, w której odpowiedzialność podmiotów zbiorowych nie będzie jedynie teoretyczną możliwością, lecz rzeczywistym narzędziem reakcji państwa na poważne naruszenia prawa przez organizacje, konieczne jest głębokie przemodelowanie samego rdzenia tej regulacji – tj. zasad ponoszenia odpowiedzialności. Nowy model powinien eliminować obecne bariery, które nie tylko utrudniają, ale wręcz aktywnie blokują stosowanie OPZ w praktyce, poprzez nadmiernie restrykcyjne, nieintuicyjne i nieefektywne mechanizmy przypisywania odpowiedzialności. Tylko zmiana w tym zakresie może stanowić punkt wyjścia do budowania skutecznego systemu, w którym odpowiedzialność podmiotów zbiorowych będzie narzędziem realnej prewencji, represji i sprawiedliwości.

2.1 Rezygnacja z obowiązku uzyskania prejudykatu

Usunięcie ze znowelizowanej OPZ obowiązku uzyskania prejudykatu w postaci skazania osoby fizycznej za popełnione przestępstwo przed pociągnięciem do odpowiedzialności podmiotu zbiorowego jest kwestią podstawową i absolutnie kluczową w kontekście usprawnienia funkcjonowania OPZ. W kontekście powyższego, należy w całej rozciągłości zgodzić się ze wskazanymi przez ustawodawcę w uzasadnieniu do Ustawy o przeciwdziałaniu przestępczości środowiskowej motywami stojącymi za zrezygnowaniem z tego wymogu w kontekście przestępstw przeciwko środowisku:

W świetle wiążących Polskę instrumentów międzynarodowych warunek prejudykatu postrzegany jest jako utrudnienie wobec efektywnego i skutecznego karania osób prawnych proporcjonalnymi i odstraszającymi sankcjami. Mając na uwadze zasadę pacta sunt servanda, aktualny stan prawny może być źródłem zastrzeżeń co do skuteczności implementacji poszczególnych umów międzynarodowych. Rozwiązanie zaproponowane w art. 4a występuje także w innych państwach. Zgodnie z art. 102 ust. 1 szwajcarskiego kodeksu karnego [...] przedsiębiorstwo ponosi odpowiedzialność, gdy przestępstwo zostało popełnione w ramach działalności gospodarczej tego przedsiębiorstwa, a na skutek wadliwej organizacji przedsiębiorstwa nie można przypisać czynu konkretnej osobie fizycznej. Sankcją, stosowaną wobec takiego podmiotu, jest grzywna w wysokości do 5 000 000 franków szwajcarskich. Natomiast art. 102 ust. 2 szwajcarskiego kodeksu karnego stanowi, iż w przypadku niektórych przestępstw (udział lub wspieranie organizacji przestępczych lub terrorystycznych, finansowanie terroryzmu, pranie brudnych pieniędzy, przekupstwo) przedsiębiorstwo jest karane niezależnie od karalności osoby fizycznej, jeżeli przedsiębiorstwu zarzuca się, że nie przedsięwzięło ono wszystkich niezbędnych i możliwych organizacyjnych środków zaradczych w celu zapobieżenia takiego przestępstwa³¹⁴.

Jak wynika z powyższego, obowiązek uzyskania prejudykatu jako warunek pociągnięcia podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności stoi w sprzeczności z umowami międzynarodowymi, do których przestrzegania zobowiązana jest

---

³¹⁴ Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r., druk sejmowy nr 2371, s. 13; źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2371> (dostęp: 30 września 2025 r.).

Polska. Dlatego też rezygnacja z prejudykatu, wzorem innych państw takich jak chociażby Szwajcaria, powinna być postrzegana jako konieczny krok w kierunku zapewnienia zgodności prawa krajowego z wymogami międzynarodowymi oraz zwiększenia efektywności ścigania przestępczości korporacyjnej.

Powyższe podejście powinno zostać ekstrapolowane na pozostałe typy przestępstw. Jest zupełnie niezrozumiałym, dlaczego w chwili obecnej ustawodawca zdecydował się na zróżnicowanie sytuacji podmiotów zbiorowych w zależności od tego, jakiego typu przestępstwo zostanie popełnione przez osobę fizyczną działającą na rzecz podmiotu zbiorowego. Tego rodzaju dualizm regulacyjny prowadzi bowiem do istotnych niekonsekwencji systemowych, podważając spójność całej konstrukcji odpowiedzialności podmiotów zbiorowych oraz tworząc wrażenie arbitralności w zakresie obowiązywania kluczowych przesłanek tej odpowiedzialności.

Z punktu widzenia zasad równości wobec prawa oraz racjonalności legislacyjnej, nie sposób uzasadnić, dlaczego brak wymogu prejudykatu ma usprawniać egzekwowanie odpowiedzialności w przypadku przestępstw przeciwko środowisku, a jednocześnie ten sam mechanizm miałby być nieadekwatny w odniesieniu do innych poważnych czynów zabronionych, takich jak przestępstwa korupcyjne, gospodarcze czy przeciwko mieniu. Powyższe ma szczególne znaczenie w sytuacji, w której oczywistym jest, że utrzymywanie obowiązku uprzedniego skazania osoby fizycznej jako warunku *sine qua non* odpowiedzialności podmiotu zbiorowego w praktyce całkowicie paraliżuje skuteczność OPZ, zwłaszcza w sytuacjach, gdy ustalenie konkretnego sprawcy jest niemożliwe z przyczyn obiektywnych – mimo że wina organizacyjna podmiotu zbiorowego nie budzi wątpliwości.

Dlatego też, w świetle zarówno argumentów systemowych, jak i praktycznych oraz zgodnych z międzynarodowymi standardami, należy postulować całkowite odejście od instytucji prejudykatu jako warunku odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Tylko takie rozwiązanie pozwoli na stworzenie realnie funkcjonującego, skutecznego i odstraszającego systemu, który nie będzie uzależniony od wcześniejszych rozstrzygnięć dotyczących osób fizycznych, a jednocześnie zapewni odpowiednie mechanizmy ochrony gwarancji procesowych i materialnych po stronie podmiotów zbiorowych.

2.2 Oparcie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na winie anonimowej

Kwestią kluczową dla zwiększenia skuteczności stosowania i egzekwowania kar na podstawie OPZ jest oparcie odpowiedzialności korporacji na własnej odpowiedzialności podmiotu zbiorowego, która co prawda jest pochodna od czynu popełnionego przez osobę fizyczną, ale nie jest od niej bezpośrednio uzależniona.

Odpowiedzialność podmiotu zbiorowego winna być powiązana z samym faktem zaistnienia przestępstwa, a nie z możliwością przypisania winy za jego popełnienie konkretnej osobie fizycznej. Wartą rozważenia w kontekście docelowego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych jest koncepcja zaprezentowana przez ustawodawcę w Projekcie z 2019 r. Projekt ten zakładał, że:

“Odpowiedzialność ta [tj. podmiotów zbiorowych - przypis J.B.] opiera się na dwóch zasadach. Pierwszą z nich jest odpowiedzialność za czyny własne podmiotu zbiorowego (art. 5). Druga natomiast jest to odpowiedzialność za czyny popełnione przez pracowników lub inne osoby realizujące zadania na rzecz tego podmiotu w ramach powierzonych im kompetencji (art. 6). Odpowiedzialność tę oparto w pierwszej kolejności na koncepcji przypisania odpowiedzialności bezpośrednio podmiotowi zbiorowemu oraz koncepcji winy anonimowej. W art. 5 określono podstawowe przesłanki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pozostające w bezpośrednim związku z prowadzoną przez ten podmiot działalnością. Zgodnie z tym przepisem, podmiot zbiorowy poniesie odpowiedzialność, jeżeli popełnienie czynu zabronionego wynika z działania albo zaniechania organu tego podmiotu albo umyślnego działania lub zaniechania członka tego organu”³¹⁵.

Konstrukcja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Projekcie z 2019 r. opierała się więc na dwóch filarach – odpowiedzialności za czyny własne oraz za działania osób działających w imieniu lub na rzecz podmiotu. Kluczowe znaczenie miało tu przyjęcie koncepcji winy anonimowej oraz bezpośredniego przypisania odpowiedzialności organizacji, niezależnie od konkretnej osoby fizycznej. Przesłanki odpowiedzialności, określone w art. 5, wskazywać miały

---

³¹⁵ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 8-9.

na związek czynu zabronionego z działalnością podmiotu, co wzmacniało funkcjonalny charakter tej odpowiedzialności i pozwalało traktować ją jako instrument prawny służący eliminowaniu systemowych uchybień w ramach struktur organizacyjnych. Jak zostało wskazane w Uzasadnieniu do Projektu z 2019 r., proponowana konstrukcja była powszechnie znana i używana w innych europejskich porządkach prawnych:

Wykreowanie czynu zabronionego uznawanego za czyn samego podmiotu zbiorowego jest znane prawu holenderskiemu. W tym systemie przyjęto założenie, że podmiot zbiorowy może wygenerować czyn zabroniony w drodze zachowania kolektywnego. [...] Z powyższego wynikają określone obowiązki podmiotu zbiorowego, m.in. długoterminowe zabezpieczanie źródeł niebezpieczeństwa w podmiocie zbiorowym przez środki o charakterze organizacyjnym, przyjęcie zasad racjonalnego delegowania kompetencji oraz przyjęcie szczególnych reguł kontroli i nadzoru oraz ich stosowanie³¹⁶.

Warto również zauważyć, że oparcie docelowego brzmienia OPZ na koncepcji tzw. winy anonimowej jest rozwiązaniem stosowanym w innych niż holenderski, europejskich porządkach prawnych. Model ten znany jest m.in. z prawodawstwa francuskiego, niemieckiego czy austriackiego. Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych powinien być modelem odpowiedzialności karnej pochodnym od czynu osoby fizycznej, natomiast nie bezpośrednio uzależniony od jej prawomocnego skazania.

W konsekwencji postuluje się przeniesienie do docelowego brzmienia OPZ propozycji ukształtowania odpowiedzialności podmiotów zbiorowych zaproponowanych w Nowelizacji z 2019 r., bądź innej, zbliżonej do tej koncepcji.

Jednocześnie ustawa powinna przewidywać warunki zwolnienia podmiotu zbiorowego od odpowiedzialności określonej na podstawie OPZ w przypadkach w których podmiot zbiorowy wykazał się należyłą starannością w zapobieganiu popełniania przestępstw i takiego kształtowania kultury organizacyjnej podmiotu zbiorowego, która zapewnić ma zgodność z prawem jego bieżącej działalności. Szerzej w odniesieniu do tej koncepcji w pkt 2.3 poniżej.

---

³¹⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 8-9.

2.3 **Zwolnienie od odpowiedzialności poprzez wykazanie należytej staranności**

Docelowa regulacja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione osób działających w ich imieniu i na ich rzecz powinna przewidywać, że podmiot zbiorowy nie odpowiada na gruncie OPZ jeżeli wykaże, że wszystkie organy i osoby uprawnione do działania w jego imieniu lub interesie zachowały należyłą staranność wymaganą w danych okolicznościach w organizacji działalności tego podmiotu oraz w nadzorze nad tą działalnością. Postulat ten jest uzasadniony względami celowościowymi oraz słusznościowymi. Podmiot zbiorowy nie powinien być karany na gruncie OPZ w wypadku, w którym dołożył wszelkich starań aby zapewnić zgodność działalności organizacji i pracujących na jego rzecz osób z przepisami obowiązującego prawa.

Ze względu na to, że OPZ w swoim praktycznym zastosowaniu dotyczyć ma głównie przedsiębiorców, zasadne jest odwołanie się do ogólnego wzorca należytej staranności w profesjonalnym obrocie handlowym, czyli wzorca starannego przedsiębiorcy. Taki wzorzec musi uwzględniać zdolność do przewidywania, zapobiegliwość oraz rzetelność (sumienność) w działaniach profesjonalisty, a także wysokie wymagania dotyczące jego wiedzy i umiejętności praktycznych. Chodzi tu nie tylko o wiedzę specjalistyczną w danej dziedzinie, ale także o znajomość przepisów prawnych związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą, które są niezbędne do profesjonalnego działania³¹⁷. Wykazanie poprzez podmiot zbiorowy, iż w toku swojej bieżącej działalności dołożył on wszelkich starań aby zapobiec popełnianiu przestępstw przez osoby działające w jego imieniu i na jego rzecz winno być powiązane z możliwością wyłączenia odpowiedzialności danego podmiotu.

3. **ZAKRES PODMIOTOWY OPZ**

W kontekście zakresu podmiotowego OPZ postuluje się przede wszystkim wycofanie z propozycji, m. in. wskazywanych przez Nowelizacje z 2020 r. i 2022 r., a mających uzasadniać ograniczenia zakresu podmiotowego OPZ do podmiotów zatrudniających odpowiednio ponad 250 i 500 pracowników. Propozycje te nie mają żadnego logicznego uzasadnienia. Wskazać tutaj trzeba chociażby na trend zawierania umów cywilnoprawnych z rosnącą liczbą osób świadczących faktycznie pracę zarobkową na rzecz podmiotów zbiorowych a

---

³¹⁷ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r., Sejm VIII Kadencji, s. 13.*

także na brak logicznego uzasadnienia co do konkretnych liczb zatrudnianych pracowników, a mających limitować ponoszenie przez podmioty zbiorowe odpowiedzialności. Ustawodawca w przypadku obydwu ww. nowelizacji w żaden sposób nie odniósł się i nie wskazał, dlaczego zdecydował się na zaproponowanie konkretnych progów liczbowych a także, w jaki sposób miałyby być liczona liczba zatrudnianych pracowników. Ponadto, takie ograniczenie w sposób nieuzasadniony ogranicza odpowiedzialność podmiotów, które przecież mogą mieć bardzo wysokie obroty a jednocześnie zatrudniać stosunkowo mało pracowników (np. chociażby podmioty zajmujące się obrotem nieruchomości, które co do zasady generują wysokie obroty przy stosunkowo małej liczbie pracowników bądź spółki z szeroko pojętej branży technologicznej, gdzie stosunkowo mały zespół, zatrudniony w większości na podstawie umów cywilnoprawnych, jest w stanie wygenerować własność intelektualną o ogromnej wartości). W przypadku w którym taki podmiot, generujący wysokie obroty przy niskiej liczbie pracowników zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych, dopuściłby się popełnienia przestępstwa, które powinno być później ścigane na gruncie OPZ, proponowane ograniczenie podmiotowe w sposób zupełnie nieuzasadniony uniemożliwiłoby zastosowanie adekwatnej reakcji prawnokarnej. Dlatego też postuluje się nieuwzględnienie tych propozycji w kolejnej nowelizacji OPZ.

4. **KATALOG PRZESTĘPSTW BĘDĄCYCH PODSTAWĄ ODPOWIEDZIALNOŚCI**

W chwili obecnej art. 16 OPZ zawiera katalog przestępstw za których popełnienie pochodną odpowiedzialność mogą ponosić podmioty zbiorowe. Jak zostało wykazane w rozdziale III pkt 3 niniejszej rozprawy, katalog ten był kilkunastokrotnie rozszerzany o kolejne czyny zabronione stypizowane w ustawie karnych oraz w ustawach szczególnych. Jednocześnie należy wskazać, iż nie do końca zrozumiałe są motywy jakimi kierował się ustawodawca wybierając, które typy przestępstw mogą stanowić podstawę odpowiedzialności OPZ a które tej podstawy stanowić nie mogą. W konsekwencji w znowelizowanym tekście OPZ postuluje się rezygnację z tego budzącego szereg wątpliwości rozróżnienia i wskazanie, że podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego na gruncie OPZ mogą stanowić wszystkie przestępstwa stypizowane zarówno w kodeksie karnym jak i w ustawach szczególnych.

W kontekście powyższego należy również wskazać, iż taka konstrukcja nie powinna budzić kontrowersji. Jest ona bowiem powszechnie i z pełnym

powodzeniem stosowana w innych porządkach prawnych. Przykładowo w prawie francuskim mamy do czynienia jedynie z ogólnym odesłaniem do przestępstw stypizowanych we francuskim kodeksie karnym. Kodeks ten nie zawiera odrębnego katalogu przestępstw, za które odpowiedzialność mogą ponosić korporacje³¹⁸. Podobne rozwiązanie powinno zostać przeniesione do polskiej regulacji, co ustawodawca zdawał się dostrzegać proponując dokładnie takie zapisy w Projekcie z 2019 r.

5. **KATALOG KAR I ŚRODKÓW KARNYCH**

Jednym z elementów przeciwdziałania przestępczości przedsiębiorstw jest odpowiednie ukształtowanie systemu sankcji, mające na celu efektywne zwalczanie przestępczości zarówno na poziomie prewencji generalnej jak i indywidualnej. Dlatego też w kolejnym podrozdziale zostaną zaproponowane oraz omówione szczegółowe postulaty de lege ferenda w zakresie kar i środków karnych, jakie powinny się znaleźć w modelowo ukształtowanej OPZ.

5.1 **Kara pieniężna**

Kara pieniężna stanowi fundamentalną sankcję wymierzaną na gruncie OPZ, gdy spełnione są określone w niej przesłanki odpowiedzialności. Dlatego odpowiednie ukształtowanie tej kary jest kluczowe dla skuteczności OPZ w przyszłości. Należy tu przypomnieć wciąż aktualną konkluzję Trybunału Konstytucyjnego z wyroku z 3 listopada 2004 r., sygn. akt K 18/03. Trybunał wskazał bowiem, że ustawodawca nie przewidział szczególnych rozwiązań na wypadek, gdy podmiot zbiorowy nie osiągnął przychodów. Aktualne są również dalsze postulaty z ww. wyroku mówiące o tym, że przepisy w zakresie kary pieniężnej nie mogą pozostawiać zbyt szerokiego marginesu niepewności po stronie podmiotu zbiorowego, a także stwarzać trudności interpretacyjnych i praktycznych, z którymi musiałyby się zmierzyć organy stosujące prawo³¹⁹. I dokładnie powyższe uwagi Trybunału Konstytucyjnego zostały wzięte pod uwagę w trakcie formułowania formułując konkluzji zawartych w tej części rozprawy doktorskiej.

Kolejne projekty nowelizacji OPZ przewidywały zmiany dotyczące konstrukcji i wysokości i sposobu określania kary pieniężnej (szerzej w odniesieniu do tej kwestii w rozdziale IV.2 niniejszej rozprawy doktorskiej). Przykładowo, Projekt z 2019 r. proponował podniesienie zarówno dolnej, jak i górnej granicy kary

---

³¹⁸ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

³¹⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. K 18/03.

pieniężnej, ustalając je na poziomie od 30 000 PLN do 30 000 000 PLN³²⁰. Istotną nowością była rezygnacja z powiązania wysokości grzywny z przychodami podmiotu, co odpowiadało na problemy zidentyfikowane przez Trybunał już w 2004 r.

Również Projekt z 2022 r., choć mniej rewolucyjny, zakładał znaczące podniesienie granic kar – od 10 000 PLN do 30 000 000 PLN³²¹. Warunkiem ich nałożenia miało pozostać uzyskanie korzyści z przestępstwa.

Głosy popierające zmiany proponowane przez kolejne projekty nowelizacji OPZ pojawiają się również w doktrynie. Zdaniem D. Furdzika, dyrektywa nakazująca branie pod uwagę stanu majątkowego podmiotu zbiorowego przy wymiarze kary pieniężnej jest wystarczającym kryterium limitującym ten rodzaj kary, bez konieczności odwoływania się do procentowego jej liczenia w odniesieniu do roku obrotowego (3% przychodu)³²².

Mając na uwadze powyższe wydaje się, że zmiany w proponowanych projektach, polegające na odejściu od powiązania grzywny z przychodami, wydają się słusznym kierunkiem. Jak wskazywał Trybunał Konstytucyjny oraz Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), powiązanie wymiarowania kary pieniężnej tylko i wyłącznie z poziomem przychodów danego podmiotu zbiorowego mogło prowadzić do nieskuteczności kary pieniężnej. Wobec tego, a także mając na uwadze stanowisko doktryny w tym zakresie, propozycje zawarte w projektach z 2019 r. oraz 2022 r. można uznać za właściwe kroki w kierunku optymalizacji modelu sankcji w OPZ. W konsekwencji, postuluje się wprowadzenie podobnego modelu kary pieniężnej w docelowej ustawie, regulującej kwestię odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

5.2 **Kara rozwiązania podmiotu zbiorowego**

Kara rozwiązania podmiotu zbiorowego nie jest zupełną nowością dla regulacji OPZ. Wcześniej, w formie zakazu prowadzenia działalności, funkcjonowała w art. 9 ust. 5 OPZ, jednak została uchylona w 2011 r.³²³. Obecnie postuluje się ponowne wprowadzenie tego środka do OPZ, jednakże już nie w postaci środka karnego zakazu prowadzenia określonej działalności podstawowej lub

---

³²⁰ Art. 17 ust. 1 Projektu z 2019 r.

³²¹ Art. 1 pkt 4 Projektu z 2022 r.

³²² D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

³²³ Zakaz ten został uchylony przepisem art. 42 pkt 2 ustawy z 25 marca 2011 roku o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. z 2011 r. Nr 106, poz. 622 ze zm.).

ubocznej (pierwotne brzmienie art. 9 ust. 5 OPZ), ale w formie pełnoprawnej kary, funkcjonującej obok kary pieniężnej.

Należy zauważyć, iż w doktrynie nie brakuje głosów ekspertów, postulujących wprowadzenie tej kary do treści OPZ. Zwolennicy tego rozwiązania, jak np. D. Furdzik, podkreślają zasadność jej orzekania w przypadku najpoważniejszych przestępstw, zwłaszcza gdy podmioty są tworzone wyłącznie w celu prowadzenia działalności przestępczej³²⁴. Wskazują oni na potrzebę wprowadzenia do OPZ możliwości orzekania surowych sankcji, zwłaszcza w kontekście sytuacji, w których jedynym celem powstania danego podmiotu jest popełnienie przestępstwa, tak jak np. w przypadku oszustw VAT-owskich. Ponadto należy także zauważyć, że wprowadzenie kary rozwiązania podmiotu zbiorowego jest zbieżna z przepisami obowiązującego k.k., do którego w 2017 r.³²⁵ dodano przepis art. 44a k.k., który umożliwia sądom karnym orzeczenie przepadek przedsiębiorstwa wykorzystywanego do popełniania przestępstw. Zgodnie z jego treścią, w przypadku skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, sąd może orzec przepadek przedsiębiorstwa stanowiącego własność sprawcy albo jego równowartości, jeżeli przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści. Ponadto zgodnie z § 2 tego przepisu, w razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, sąd może orzec przepadek niestanowiącego własności sprawcy przedsiębiorstwa osoby fizycznej albo jego równowartości, jeżeli przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści, a jego właściciel chciał, aby przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści albo, przewidując taką możliwość, na to się godził.

Dodatkowo należy mieć również na uwadze, że wprowadzenie kary rozwiązania podmiotu zbiorowego do OPZ nie będzie zupełnym *novum* w kontekście rozwiązań, które funkcjonują już w innych krajach. Analogiczne kary znane są w innych europejskich porządkach prawnych. Przykładowo prawo francuskie przewiduje w art. 131–39 francuskiego kodeksu karnego możliwość nałożenia kary rozwiązania podmiotu zbiorowego w przypadku poważnych przestępstw,

---

³²⁴ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

³²⁵ Zmiany dokonane ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U.2017 poz. 768).

zagrożonych karą powyżej 3 lat pozbawienia wolności, jeśli podmiot został założony tylko w celach kryminalnych.

Mając na uwadze powyższe, w docelowej treści OPZ postuluje się wprowadzenie kary rozwiązania podmiotu zbiorowego. Kara ta jest nie tylko potrzebna i będzie uzupełniać obowiązujący katalog kar na gruncie OPZ, ale warto również wskazać na funkcję prewencji generalnej, jaką kara ta będzie pełnić w praktyce.

5.3 Zarząd przymusowy

Jedną z bardziej kontrowersyjnych kwestii podnoszonych w trakcie konsultacji społecznych była kwestia propozycji wprowadzenia do OPZ instytucji zarządu przymusowego w określonych przez ustawę przypadkach.

We francuskim kodeksie karnym istnieje możliwość poddania na określony czas działalności podmiotu zbiorowego pod dozór ustanowionego przez sąd kuratora (*le placement sous surveillance judiciaire*)³²⁶. Kurator taki składa sprawozdania sądowi i kontroluje działalność podmiotu³²⁷. Włoska ustawa również wprowadza instytucję szczególnego nadzoru sądowego (*commisario giudiziale*). We Włoszech jeśli istnieją przesłanki ku zastosowaniu zakazu, który prowadzi do zaniechania działalności podmiotu, sędzia w momencie orzekania o takim zakazie ma możliwość oddania podmiotu pod dozór komisarza na czas obowiązywania zakazu. Nadzór taki może zostać wprowadzony, jeśli podmiot wykonuje pracę dla sektora publicznego lub taką, której przerwanie może spowodować szkodę dla ogółu społeczeństwa. Przy ustanowieniu zarządu komisarycznego należy wziąć również pod uwagę rozmiar działalności i warunki ekonomiczne podmiotu, gdyż np. przerwanie działalności podmiotu może wpłynąć negatywnie na zatrudnienie. W zakresie uprawnień i zadań komisarza znajduje się nadzorowanie i egzekwowanie wprowadzania modeli organizacyjnych i kontrolnych podmiotu, mających na celu uniknięcie popełnienia przestępstw. Zadania i prawa komisarza są szczegółowo określone w wyroku, biorąc pod uwagę konkretny charakter działalności podmiotu. Bez zezwolenia sędziego komisarz nie może też podejmować czynności zarządu „szczególnego rodzaju”³²⁸.

³²⁶ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 70.

³²⁷ D. Habrat, *Analiza kar i środków karnych określonych w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2005, nr 1, poz. 91 s. 99.

³²⁸ Por. D. Furdzik, op. cit., s. 100.

Idea wprowadzenia do OPZ instytucji kuratora pojawiła się również w dotychczasowych projektach nowelizacji OPZ. Zgodnie z treścią Projektu z 2019 r., jeżeli w organie podmiotu zbiorowego zachodzą braki uniemożliwiające jego reprezentację, brak jest osób uprawnionych do jego reprezentowania lub podmiot zbiorowy nie może być prawidłowo reprezentowany w postępowaniu toczącym się na podstawie niniejszej ustawy w związku z brakiem zgody organu podmiotu zbiorowego na udział w postępowaniu przedstawiciela tego podmiotu, sąd na wniosek prokuratora może ustanowić kuratora dla podmiotu zbiorowego³²⁹.

Zdaniem przedstawicieli doktryny, możliwość ustanowienia specjalnego nadzoru nad działalnością podmiotu zbiorowego, który został pociągnięty do odpowiedzialności, wydaje się być jak najbardziej słuszna. Należy się jednak zgodzić ze wskazaniem, że wymaga szczegółowej analizy, jakiego rodzaju uprawnienia nadzorcze osoba taka mogłaby posiadać i jakiego rodzaju sprawozdania winna składać. W kontekście powyższego należy wskazać, iż przepisy w tym zakresie znalazły się również w prawie restrukturyzacyjnym. Wraz z przepisami dotyczącymi likwidacji przedsiębiorstwa wprowadzono do kodeksu postępowania karnego art. 292a stanowiący, że celem wykonania orzeczeń o charakterze majątkowym może zostać ustanowiony przymusowy zarząd przedsiębiorstwa. W postanowieniu określa się przedsiębiorstwo lub jego zorganizowaną część oraz wskazuje się zarządcę spośród osób posiadających licencję doradcy restrukturyzacyjnego³³⁰. W postępowaniu przygotowawczym postanowienie o zabezpieczeniu przez ustanowienie przymusowego zarządu wydaje prokurator. Postanowienie podlega zatwierdzeniu przez sąd. Pamiętać jednak należy o tym, że ustanowienie zarządcy na podstawie przepisów kodeksu postępowania karnego przede wszystkim jest środkiem zabezpieczenia wykonania orzeczenia grzywny, świadczenia pieniężnego, przepadku, środka kompensacyjnego, a także zwrotu pokrzywdzonemu lub innemu uprawnionemu podmiotowi korzyści majątkowej, jaką sprawca osiągnął z popełnionego przestępstwa, albo jej równowartości. Zgodzić należy się więc z konkluzją D. Furdzika, że na podstawie tych przepisów nie ma zatem możliwości ustanowienia w podmiocie zbiorowym tego rodzaju kuratora, którego działania zabezpieczałyby wykonanie środka karnego zakazu prowadzenia określonego rodzaju działalności³³¹. W konsekwencji,

---

³²⁹ Art. 53 Projektu z 2019 r.

³³⁰ Ustawa z dnia 15 czerwca 2007 roku o licencji doradcy restrukturyzacyjnego (Dz.U. z 2016 r., poz. 883 ze zm.).

³³¹ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

zastosowanie tego rodzaju zabezpieczenia na etapie postępowania przygotowawczego prowadzonego wobec podmiotu zbiorowego wydaje się zatem celowe. Przepisy w tym zakresie uzupełniałyby bowiem istniejącą regulację, funkcjonującą już z powodzeniem na gruncie prawa restrukturyzacyjnego. W praktyce prokuratorskiej mamy bowiem do czynienia nierzadko z podmiotami gospodarczymi, które zawierają oszukańcze umowy na masową skalę, między innymi budując w ten sposób tzw. piramidy finansowe. Zanim dojdzie do sformułowania zarzutów wobec członków władz takich podmiotów gospodarczych, z ustanowieniem zakazu prowadzenia określonego rodzaju działalności gospodarczej jako środka zapobiegawczego na etapie postępowania przygotowawczego stosowanego wobec podejrzanych, często mija dużo czasu, co podyktowane jest koniecznością zebrania wystarczającego materiału dowodowego. Zresztą nie jest wcale trudno zmienić władze takiego podmiotu i kontynuować działalność ukierunkowaną na popełnianie przestępstw. W takich przypadkach zastosowanie środka zapobiegawczego wobec podmiotu zbiorowego poprzez np. ustanowienie zakazu prowadzenia działalności polegającej na zawieraniu określonego rodzaju umów, połączonego ewentualnie z jakąś formą nadzoru, jest potrzebne z punktu widzenia ochrony pokrzywdzonych³³².

Mając na uwadze powyższe kwestie, stanowisko doktryny oraz praktyczne aspekty związane z postępowaniami przeciwko podmiotom zbiorowym, postuluje się wprowadzenie do znowelizowanej OPZ instytucji zarządu przymusowego (kuratora), który opiekowałby się sprawami danego podmiotu do wydania wyroku w danej sprawie, zapobiegł nieuprawnionemu wyprowadzaniu majątku podmiotu zbiorowego a w konsekwencji, mógłby doprowadzić do wypełnienia celów postępowania przeciwko podmiotom zbiorowym.

5.4 **Pozostałe sankcje karne**

Rosnącą istotność sankcji karnych jako sposobu represji karnej obok kary głównej obrazują dostępne dane statystyczne. Na podstawie badań wykonanych przez M. Melezini można bowiem stwierdzić jednoznacznie istotną okoliczność. W pierwszej dekadzie XX-w. nastąpił znaczny wzrost liczby środków karnych orzekanych obok kary w latach 1999–2011. Jest to wzrost ponad pięciokrotny – z 37 903 przypadków w 1999 r. do 194 594 w 2011 r. Tendencje wzrostowe wykazują również statystyki za lata późniejsze. Oznacza

---

³³² Ibidem, s. 88-110.

to niewątpliwie, że praktyka sądowa docenia znaczenie funkcji środków karnych³³³.

Charakter i rodzaj środków karnych, które można obecnie orzec na podstawie OPZ powinien zostać uzupełniony. Środki karne powinny być bardziej elastyczne i dostosowane do uwarunkowań dynamicznie zmieniającego się charakteru stosunków gospodarczych. Sądy powinny mieć możliwość nakładania na przedsiębiorstwa różnego rodzaju kar niepieniężnych. Taki sposób ukształtowania represji prawnokarnej pozwoliłby na pełniejsze oddziaływanie w granicach prewencji generalnej oraz indywidualnej. Dlatego też należy rozważyć rozszerzenie funkcjonującego katalogu zakazów możliwych do orzeczenia na podstawie OPZ o następujące kary:

- (i) obowiązek wykonania prac społecznych;
- (ii) obowiązek podjęcia działań naprawczych;
- (iii) zakaz uczestnictwa w niektórych rodzajach działalności komercyjnej;
- (iv) karę rozwiązania podmiotu zbiorowego, jeżeli jest to jedyna adekwatna kara dla danego podmiotu;
- (v) nałożenia na daną osobę fizyczną, działającą w imieniu korporacji, która została rozwiązana przez sąd, zakazu zarządzania przedsiębiorstwami w przyszłości.

W kontekście powyższego warto wskazać, iż podobne sankcje zostały zaproponowane przez australijski rząd po przeglądzie funkcjonujących w tym państwie rozwiązań w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych³³⁴. Nie sposób nie dostrzec, iż wprowadzenie podobnych rozwiązań na gruncie prawa polskiego mogłoby przynieść szereg pozytywnych skutków oraz wzbogacić katalog represji karnych jakie mogą być stosowane przez sędziów w postępowaniach przeciwko podmiotom zbiorowym. Przy czym jednocześnie w cytowanym powyżej raporcie zostało wskazane, iż kara rozwiązania podmiotu zbiorowego powinna być rozważana jako jedna z możliwych kar tylko i wyłącznie w przypadku, gdy:

---

³³³ M. Melezini, *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Białystok 2013, s. 173.

³³⁴ Australian Government, ALRC, Summary Report. Corporate Criminal Responsibility, ALRC Report 136, April 2020, s. 19.

Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

- (i) w toku postępowania przesądzona została “wina” podmiotu zbiorowego za popełniony czyn zabroniony.
- (ii) sąd jest przekonany, że jest to jedyna adekwatna kara w danym stanie faktycznym³³⁵.

Należy również zauważyć, iż część z powyższych z powodzeniem funkcjonuje już w innych europejskich porządkach prawnych. Przykładowo można tutaj wskazać francuski kodeks karny, w którym istnieje chociażby możliwość nałożenia na podmiot zbiorowy zakazu wykonywania określonego rodzaju działalności zawodowej lub społecznej. Wprowadzenie możliwie elastycznego środka karnego odnoszącego się do różnego rodzaju obszarów działalności podmiotu zbiorowego wydaje się zabiegiem celowym. W jego ramach mogłyby się też mieścić aktywność podmiotów w zakresie wspomnianej reklamy lub promocji. Na uwagę zasługuje również możliwy do orzeczenia we Francji zakaz wykorzystywania w działalności podmiotu zbiorowego zwierząt. Co ciekawe, we Francji wobec podmiotu zbiorowego może być również orzeczony zakaz używania kart płatniczych lub kart kredytowych³³⁶.

Mając na uwadze powyższe, rozszerzenie katalogu sankcji karnych jakie mogą zostać nałożone na podmiot zbiorowy powinno być kwestią bezsporną i znaleźć swoje odzwierciedlenie w nowelizacji OPZ. W kontekście powyższego należy również wskazać, iż co do zasady w dobrym kierunku szły zmiany w tym zakresie zaproponowane przez Projekt z 2019 r. Zmiany te nie tylko zmieniały sposób i widełki wymierzania kary zasadniczej dla OPZ (tj. kary pieniężnej) ale także wprowadzały do katalogu kar zupełnie nowe rozwiązania, takie jak chociażby proponowana kara rozwiązania podmiotu zbiorowego. I jakkolwiek część z tych propozycji wywołała silne wzburzenie rynku i nie spotkała się z jednolitym i pozytywnym przyjęciem, to jednak wprowadzenie ich do obrotu prawnego potencjalnie powinno przełożyć się na pozytywne efekty, w szczególności związane z prewencją indywidualną oraz generalną a także dostosowania systemu represji karnej OPZ do obecnie niezwykle bogatych i skomplikowanych stosunków gospodarczych, w ramach których mogą być popełniane przestępstwa.

---

³³⁵ Australian Government, ALRC, Summary Report. Corporate Criminal Responsibility, ALRC Report 136, April 2020, s. 32.

Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).

³³⁶ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

5.5 Obowiązek naprawienia szkody

Jednym z podstawowych celów karania podmiotów zbiorowych powinno być ułatwienie poszkodowanemu przestępstwem uzyskania naprawienia wyrządzonej szkody. W chwili obecnej jednak, przepisy OPZ w ogóle nie przewidują w swoim zakresie zapisów, przyznających sędziom kompetencje nałożenia na podmiot zbiorowych obowiązku do naprawienia wyrządzonej szkody.

Obecne rozwiązania, jakkolwiek nietrafne, stoją w pewnego rodzaju zgodzie z linią orzeczniczą prezentowaną przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. ETPCz, w wyroku z dnia 12 lipca 2012 r.³³⁷, wskazał bowiem, że odpowiedzialność podmiotu zbiorowego, która ma charakter „pomocniczy”, różni się od odpowiedzialności karnej osoby fizycznej, będącej sprawcą konkretnego przestępstwa. W sprawie dotyczącej pracowników włoskich kolei ETPCz odpowiadał na pytanie, czy osoba prawna ponosząc odpowiedzialność na gruncie przepisów prawa włoskiego za błędy w organizacji, które przyczyniły się do popełnienia czynu przez osobę fizyczną, może także zostać zobowiązana do naprawienia szkody za czyn osoby fizycznej, jej pracownika, który doprowadził do nieumyślnego zgonu robotnika. ETPCz udzielił odpowiedzi negatywnej. Jego zdaniem obowiązek naprawienia szkody może zostać nałożony na podmiot zbiorowy tylko wtedy, jeśli istnieje bezpośredni związek przyczynowy pomiędzy błędami w organizacji lub nadzorze a powstaniem szkody. We Włoszech odpowiedzialność podmiotów zbiorowych to odpowiedzialność za „przestępstwa administracyjne”, rozstrzygana przed sądami karnymi. W tym postępowaniu może być też sądzona osoba fizyczna, razem z podmiotem zbiorowym, na którą może zostać nałożony obowiązek naprawienia szkody. Na gruncie tamtych przepisów nie jest jednak możliwe automatyczne nakładanie obowiązku naprawienia szkody na podmiot zbiorowy za czyn osoby fizycznej, pracownika tego podmiotu³³⁸.

Jakkolwiek należy mieć powyższe zdanie ETPCz na względzie, to jednak wydaje się, iż niekoniecznie będzie ono miało również zastosowanie do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie polskiej regulacji. Po pierwsze, odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na gruncie OPZ nie ma bowiem charakteru administracyjnego i również taki model ich odpowiedzialności nie jest postulowany przez autorkę w niniejszej rozprawie. Przeciwnie wręcz. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych winna bazować na

---

³³⁷ Wyrok ETPCz (druga izba) z dnia 12 lipca 2012 r., w sprawie Maurizio Giovanardi i in., sygn. C – 79/11.

³³⁸ D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

koncepcji winy anonimowej, natomiast obowiązek naprawienia wyrządzonej szkody powinien być jedną z immanentnych cech tej odpowiedzialności.

Ustawodawca polski w dotychczasowych projektach nowelizacji OPZ nie zdecydował się na uwzględnienie argumentów ETPCz wysnutych na kanwie włoskiej sprawy. W Projekcie z 2019 r. znalazły się bowiem odpowiednie zapisy, pozwalające nakładać na podmiot zbiorowy obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem³³⁹. Podobne zapisy powinny zostać przeniesione do znowelizowanej OPZ i wcielone do stosowania w praktyce orzeczniczej. Należy bowiem zauważyć, że takie ukształtowanie odpowiedzialności OPZ będzie spełniało zarówno funkcję prewencji generalnej jak i funkcję kompensacyjną dla osób oraz podmiotów poszkodowanych danym przestępstwem. Równocześnie może ono zwiększyć potencjalne szanse poszkodowanych osób na uzyskanie rekompensaty.

5.6 **Zasady wymiaru kar i środków karnych**

W zakresie zasad orzekania kar i środków karnych przeciwko podmiotom zbiorowym na gruncie OPZ postuluje się poszerzenie i uzupełnienie obecnego, skąpego katalogu dyrektyw wymiaru kary pieniężnej i sankcji, który określony został w art. 10-12 OPZ. Powinny to być przede wszystkim następujące okoliczności:

- (a) rodzaj i stopień naruszenia przez podmiot zbiorowy obowiązków (także finansowych);
- (b) rodzaj i ujemne skutki przestępstwa (przestępstwa skarbowego) popełnionego przez osobę fizyczną określoną w art. 3 OPZ;
- (c) rodzaj działalności podmiotu zbiorowego i jego forma organizacyjna;
- (d) starania podmiotu zbiorowego o naprawienie szkody (zapobieżenie uszczupleniu należności publicznoprawnej lub jej wyrównanie);
- (e) zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości;
- (f) szybkie i skuteczne wdrożenie wewnętrznych procedur, zapobiegających popełnianiu czynów zabronionych w przyszłości³⁴⁰.

---

³³⁹ Art. 16 pkt 9 Projektu z 2019 r.

³⁴⁰ Por. J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji...*, s. 81–114; D. Furdzik, op. cit., s. 88-110.

Wyżej wymienione okoliczności powinny zostać wprowadzone *expressis verbis* do treści OPZ jako dyrektywy wymiaru kary i jako takie determinować wysokość oraz dolegliwość sankcji wymierzanych wobec podmiotu zbiorowego.

Prawidłowe określenie dyrektyw wymiaru kary na gruncie OPZ jest kwestią podstawową dla prawidłowego funkcjonowania OPZ i zadbanie o funkcję prewencji generalnej ale także jednoczesnej ochrony karanych podmiotów zbiorowych przed nadmiernym i paraliżującym działaniem kar wymierzanych na podstawie OPZ. Z jednej bowiem strony następstw tych w przypadku ukarania podmiotu zbiorowego nie da się wszak uniknąć, z drugiej zaś – nie powinny one z pewnością oznaczać nadmiernej dolegliwości dla tych, którzy z ukaranym podmiotem są powiązani (pozostając np. w stosunku pracy)³⁴¹.

W doktrynie podnosi się jednocześnie, że projektowany katalog zasad wymiaru kary oraz środków karnych nie powinien mieć charakteru zamkniętego. Postuluje się, aby – podobnie jak w obecnie obowiązującej OPZ – pozostawić sądowi możliwość uwzględnienia także innych okoliczności, które mogą ujawnić się w toku postępowania i mieć znaczenie dla właściwego, sprawiedliwego rozstrzygnięcia konkretnej sprawy³⁴². Taki kształt dyrektyw wymiaru kary pozwoli na większą elastyczność obowiązujących przepisów i możliwość dostosowania wymierzonej kary do indywidualnych okoliczności danej sprawy i postępowania.

6. WYBRANE KWESTIE PROCEDURALNE W ZAKRESIE KARANIA PODMIOTÓW ZBIOROWYCH

Pewnego rodzaju zasadą stało się, że OPZ, a także kolejne jej wersje i propozycje nowelizacji zawierają przepisy proceduralne, regulujące w pewnym zakresie sposób pociągania podmiotów zbiorowych do odpowiedzialności. Podejście to należy uznać za prawidłowe i słuszne, przede wszystkim biorąc pod uwagę jednak specyficzny rodzaj odpowiedzialności o charakterze *quasi* karnym jaką jest odpowiedzialność podmiotów zbiorowych. Przy czym jednocześnie, mając na uwadze że w pozostałym zakresie, tj. nieuregulowanym w OPZ stosuje się przepisy kodeksu postępowania karnego, szczególnie istotnym jest precyzyjny dobór i konstrukcja tych przepisów, tak aby nie powodować niepożądanych sprzeczności pomiędzy regulacjami a także, aby wszystkie relewantne instytucje i ich odpowiednie stosowanie były zapewnione wszystkim stronom postępowania.

³⁴¹ Por. także J. Giezek, G. Łabuda, *System sankcji...*, s. 103.

³⁴² D. Habrat, *Odpowiedzialność podmiotów...*, Komentarz do art. 7, LEX.

6.1 **Interes społeczny w prowadzeniu postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu**

Kwestią wartą rozważenia w kontekście nowelizacji OPZ jest wprowadzenie do tej regulacji przesłanki prowadzenia postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu, jaką jest występowanie interesu społecznego. Warto bowiem mieć na względzie, iż mogą w praktyce występować sytuacje, w których prowadzenie postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu będzie niecelowe, chociażby z uwagi na wyjątkowo niską korzyść majątkową osiągniętą przez dany podmiot zbiorowy bądź też z uwagi na niską szkodliwość społeczną czynu, który miałby stanowić podstawę odpowiedzialności podmiotu zbiorowego. W kontekście powyższego należy wskazać, iż tego rodzaju propozycja pojawiła się w Projekcie z 2019 r.³⁴³. Zawarta w tym projekcie klauzula ograniczonego oportunistycznego wynikała z przyjętego w projekcie założenia, że postępowania na podstawie ustawy nie należy wszczynać w odniesieniu do małych podmiotów zbiorowych i w sprawach dotyczących drobnych korzyści majątkowych. Jak zostało wskazane w uzasadnieniu do Projektu z 2019 r., rozwiązanie to miało pozwolić na racjonalne stosowanie ustawy, tj. wszczynanie postępowań przeciwko podmiotom zbiorowym wyłącznie w poważnych sprawach³⁴⁴.

Przy czym jednocześnie można mieć zastrzeżenia co do jej kształtu. Projekt z 2019 r. przewidywał bowiem, iż jedynym podmiotem uprawnionym do dokonywania oceny czy w danym postępowaniu występuje bądź nie interes społeczny w prowadzeniu danego postępowania jest prokurator. Jednocześnie ustawodawca nie zdecydował się przyznać analogicznej kompetencji sądom orzekającym w danej sprawie. To z kolei należy uznać za niedopatrzienie legislacyjne i w związku z tym, w docelowej regulacji OPZ, przesłanka ta powinna zostać wprowadzona, natomiast bez ograniczeń podmiotowych co do jej zastosowania.

6.2 **Właściwość sądu**

Jakkolwiek kwestia ta nie była dotychczas przedmiotem żadnej z proponowanych nowelizacji, zasadnym może być również rozważenie przekazania do rozpoznania spraw skierowanych do sądu na gruncie OPZ wyspecjalizowanym komórkom sądowym, których głównym zakresem

---

³⁴³ Art. 35 Projektu z 2019 r.

³⁴⁴ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r.*, Sejm VIII Kadencji, s. 20.

przedmiotowym będzie właśnie rozpatrywanie spraw z zakresu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

Większość spraw skierowanych do sądów na podstawie OPZ cechuje się bardzo skomplikowanym stanem faktycznym, wymagającym od sędziów orzekających w tych sprawach znajomości zarówno prawa karnego, jak i specyfiki działalności podmiotów w obrocie gospodarczym. Co więcej, często postępowania te są wielowątkowe i wymagają skomplikowanego oraz długotrwałego postępowania dowodowego. Utworzenie wyspecjalizowanych komórek sądowych w tym zakresie, na wzór wydziałów rozpatrujących sprawy frankowe³⁴⁵, z pewnością znacznie przyspieszy rozpoznawanie spraw przeciwko podmiotom zbiorowym a w konsekwencji urealni ich ukaranie oraz możliwość naprawienia przez nie szkody wyrządzonej przestępstwem. Przy czym jednocześnie postuluje się, aby ewentualna zmiana w organizacji sądów w tym zakresie nie była wprowadzana równoznacznie z kolejną nowelizacją OPZ a dopiero po jakimś czasie, który umożliwi zebranie danych statystycznych dotyczących ilości, zakresu oraz skomplikowania takich spraw, które to dane pozwolą faktycznie określić czy utworzenie takich właśnie, wyspecjalizowanych wydziałów, będzie miało faktycznie sens czy też będzie kolejną “wydmuszką” prawną, nie mającą praktycznego i logicznego uzasadnienia.

6.3 Dobrowolne poddanie odpowiedzialności

Jednym z rozwiązań, które było już proponowane na gruncie wcześniejszych nowelizacji a które winno znaleźć się w znowelizowanej wersji ustawy jest wprowadzenie do OPZ instytucji dobrowolnego poddania się odpowiedzialności. Podobna instytucja z powodzeniem funkcjonuje w kodeksie karnym, pozwalając na szybsze zakończenie postępowań karnych w sprawach, których okoliczności nie budzą wątpliwości stron. Celem tej instytucji jest uniknięcie prowadzenia obszernego postępowania dowodowego w sytuacji, gdy okoliczności popełnienia czynu zabronionego nie budzą wątpliwości, a podmiot zbiorowy wykazuje zarówno wolę współpracy z organami ścigania, jak i gotowość poniesienia finansowych konsekwencji swojego zawinionego zachowania³⁴⁶. Skorzystanie z tej instytucji będzie również wiązać się z tym, że ukarany na tej podstawie podmiot zbiorowy nie będzie wpisywany do KRK. Tego rodzaju

---

³⁴⁵ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2021 r. w sprawie utworzenia niektórych wydziałów w sądach okręgowych oraz zmieniające zarządzenie w sprawie utworzenia wydziałów w sądach okręgowych (Dz.Urz.MS.2021.10).

³⁴⁶ *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r.*, Sejm VIII Kadencji, s. 9-10.

“gratyfikacja” dla podmiotu zbiorowego może przyczynić się natomiast do szybszego zakończenia tych postępowań, w których podmiot zbiorowy nie zamierza kwestionować zgromadzonego materiału dowodowego i jednocześnie zgadza się ponieść uzgodnioną z urzędem prokuratorskim karę.

6.4 Kompetencja do wniesienia kasacji

W chwili obecnej OPZ przewiduje kompetencje do wniesienia kasacji w sprawach przeciwko podmiotom zbiorowym zarówno przez strony postępowania a także przez Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich³⁴⁷. Należy jednak zauważyć, że kompetencja ta nie przysługiwała stronom postępowania od samego początku obowiązywania OPZ³⁴⁸ a także, że przepisy przyznające kompetencję do jej wniesienia zostały zupełnie pominięte w kolejnych propozycjach nowelizacji OPZ. W kontekście powyższego w pełni należy zgodzić się z głosem B. Łukowiaka, który wskazywał, że:

“[...] przeciwko zlikwidowaniu etapu kasacyjnego w omawianym typie postępowania represyjnego przemawia doniosłość interesów prawnych chronionych w jego toku, funkcja kasacji czyniąca ten środek zaskarżenia jedną z metod wpływania na zachowanie jednolitości orzecznictwa sądowego oraz związana z tym skłonność analizowanych regulacji procesowych do jej zaburzania. Wniosek ten potwierdza również porównanie postępowania w przedmiocie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny karalne z innymi postępowaniami karnymi sensu largo, tj. z postępowaniem karnym sensu stricto, postępowaniem w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe oraz postępowaniem w sprawach o wykroczenia pospolite, jak również płynący z tego postulat zachowania wewnętrznej spójności systemu prawa karnego procesowego sensu largo”³⁴⁹.

---

³⁴⁷ Artykuł 40 OPZ.

³⁴⁸ Przepis art. 40 OPZ został zmieniony przez art. 42 pkt 4 ustawy z 25 marca 2011 r. o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz. U. Nr 106, poz. 622). W treści uzasadnienia do projektu ww. ustawy wskazano że „zmiana art. 40 ma na celu umożliwienie stronom wnoszenie kasacji od wyroku w sprawie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych a także dostosowanie do zasad polskiego postępowania karnego. Obecna regulacja, zgodnie z którą tylko Prokurator Generalny i Rzecznik Praw Obywatelskich mają do tego prawo, jest powszechnie krytykowana i niesprawiedliwa. Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego strona ma zagwarantowane prawo do wniesienia kasacji w większości spraw karnych. Brak jest więc uzasadnionych przesłanek, aby odmawiać stronom takiego prawa w postępowaniu przeciwko podmiotom zbiorowym, które należą do wyjątkowo skomplikowanych, a wyroki w nich zapadające będą miały istotne skutki dla podmiotów, których będą dotyczyć”
Uzasadnienie projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców, druk sejmowy nr 3656, Sejm VI kadencji.

³⁴⁹ B. Łukowiak, O (bez)zasadności..., s. 98-108.

Likwidacja kasacji w omawianym rodzaju postępowania represyjnego jest więc niepożądana, ponieważ ten środek odwoławczy odgrywa kluczową rolę w ochronie istotnych interesów prawnych oraz w zapewnieniu jednolitości orzecznictwa sądowego. Istniejące przepisy mogą tę jednolitość zaburzać, co dodatkowo przemawia za potrzebą utrzymania kasacji. Argument ten znajduje potwierdzenie w porównaniu z innymi typami postępowań karnych, gdzie kasacja funkcjonuje, co ma ogromne znaczenie w kontekście potrzeby zachowania spójności całego systemu prawa karnego procesowego. Dlatego też postuluje się uwzględnienie analogicznych przepisów w znowelizowanej OPZ, przyznających kompetencję do wniesienia kasacji w sprawach przeciwko podmiotom zbiorowym.

7. **PODSUMOWANIE**

Rozdział VI niniejszej rozprawy doktorskiej poświęcono kompleksowej analizie oraz sformułowaniu postulatów *de lege ferenda* dotyczących koniecznych zmian w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce. Na podstawie wniosków płynących z dotychczasowych rozważań, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych, można stwierdzić jednoznacznie, że obowiązująca Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych jest nieskuteczna i nieadekwatna do współczesnych wyzwań związanych z przeciwdziałaniem przestępczości gospodarczej. Co więcej, liczne niedoskonałości konstrukcyjne oraz proceduralne obecnej regulacji prowadzą do jej marginalnego zastosowania w praktyce, co z kolei osłabia funkcję prewencyjną i represyjną całego systemu odpowiedzialności organizacji.

Jednym z kluczowych postulatów sformułowanych w tym rozdziale jest konieczność gruntownej zmiany modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Obecnie obowiązujący model oparty na zasadzie prejury, uzależniająca możliwość pociągnięcia organizacji do odpowiedzialności od uprzedniego, prawomocnego skazania osoby fizycznej, stanowi istotną barierę dla skutecznego stosowania OPZ. Z tego względu postuluje się całkowite odejście od tej konstrukcji i przyjęcie modelu opartego na tzw. winie anonimowej, w którym decydujące znaczenie ma istnienie systemowych uchybień w organizacji, a nie formalne przypisanie winy konkretnej osobie fizycznej. Taki model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych z powodzeniem znajduje odzwierciedlenie w wielu nowoczesnych porządkach prawnych, m.in.

w Szwajcarii, Holandii, Niemczech czy Francji, i wykazuje się znacznie większą efektywnością w zwalczaniu przestępczości korporacyjnej.

Przeprowadzona na potrzeby niniejsze rozprawy doktorskiej analiza podkreśla również potrzebę rozbudowy katalogu przesłanek wyłączających odpowiedzialność podmiotów zbiorowych, w szczególności wprowadzenia możliwości zwolnienia od odpowiedzialności w przypadku wykazania przez organizację należytej staranności w zakresie zarządzania i nadzoru. Takie rozwiązanie nie tylko motywuje przedsiębiorstwa do wdrażania skutecznych mechanizmów zgodności (tzw. *compliance*), lecz także wpisuje się w nowoczesne standardy odpowiedzialności korporacyjnej, promujące kulturę organizacyjną opartą na zgodności z prawem.

Znaczące miejsce w postulowanych do kolejnej nowelizacji zmianach zajmuje również kwestia ukształtowania katalogu sankcji, jakie mogą być orzekane wobec podmiotów zbiorowych. Wskazano, że dotychczasowe rozwiązania są niewystarczające, a ich ograniczony charakter nie pozwala na realizację funkcji prewencyjnej i represyjnej w stosunku do podmiotów, które dopuszczają się poważnych naruszeń prawa i potencjalnie mogłyby ponosić odpowiedzialność na gruncie OPZ. W tym kontekście postuluje się zarówno podwyższenie wysokości kar pieniężnych, jak i rozszerzenie katalogu sankcji o nowe, bardziej elastyczne środki, w tym karę rozwiązania podmiotu zbiorowego, obowiązek naprawienia szkody, zakaz prowadzenia określonego rodzaju działalności, czy wprowadzenie instytucji zarządu przymusowego (kuratora) nad działalnością podmiotów zbiorowych.

W niniejszym rozdziale zwrócono również uwagę na konieczność przywrócenia do OPZ instytucji kary rozwiązania podmiotu zbiorowego jako środka ostatecznego, stosowanego wobec organizacji, których działalność ma wyraźnie przestępczy charakter lub które permanentnie ignorują normy prawne. Kara rozwiązania podmiotu zbiorowego na gruncie OPZ powinna jednak mieć charakter wyjątkowy i być stosowana wyłącznie w tych przypadkach, gdy inne środki okazują się niewystarczające, a dalsze funkcjonowanie danego podmiotu godziłoby w interes społeczny (tj. przykładowo nie prowadziłby on żadnej, faktycznej działalności gospodarczej a był wytworzony i wykorzystywany tylko i wyłącznie do popełniania przestępstw).

Kolejnym ważnym postulatem omawianym w niniejszym rozdziale jest poszerzenie katalogu przestępstw, za które podmioty zbiorowe mogą ponosić odpowiedzialność. Obecnie obowiązująca, zamknięta lista przestępstw jest nieuzasadniona z perspektywy zarówno praktyki stosowania prawa, jak i porównania z rozwiązaniami przyjętymi w innych państwach europejskich. W związku z tym proponuje się rezygnację z takiego katalogu i wskazanie, że podmiot zbiorowy może ponosić odpowiedzialność za wszystkie przestępstwa określone w polskim porządku prawnym, jeżeli zachodzą przesłanki pozwalające przypisać mu odpowiedzialność w oparciu o nowe, bardziej elastyczne i skuteczne mechanizmy prawne.

W rozdziale VI niniejszej rozprawy doktorskiej odniesiono się także do konieczności wprowadzenia reform proceduralnych, takich jak chociażby umożliwienie sądom stosowania instytucji dobrowolnego poddania się odpowiedzialności przez podmiot zbiorowy, co pozwoliłoby na szybsze zakończenie postępowań w sprawach, których okoliczności nie budzą wątpliwości. Zaproponowano również, aby w przyszłości rozważyć utworzenie wyspecjalizowanych wydziałów sądowych zajmujących się w znaczącej części sprawami odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, co mogłoby przyczynić się do usprawnienia i profesjonalizacji postępowań w tym zakresie.

Podsumowując, postulaty zawarte w Rozdziale VI mają na celu stworzenie spójnego, skutecznego i nowoczesnego systemu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce, który będzie nie tylko zgodny z międzynarodowymi standardami, ale również skutecznie odpowiadał na wyzwania związane ze zwalczaniem przestępczości gospodarczej i korupcyjnej. Ostatecznym celem proponowanych zmian jest zapewnienie, by odpowiedzialność podmiotów zbiorowych przestała być konstrukcją czysto teoretyczną, a stała się realnym narzędziem wymiaru sprawiedliwości, służącym ochronie interesu publicznego i budowie kultury prawnej w środowisku biznesowym.

KONKLUZJE

Przeprowadzona na poprzedzających stronach analiza regulacji obowiązującej OPZ, kolejnych jej (udanych oraz nieudanych) prób nowelizacji a także przeprowadzonych badań komparatystycznych prowadzi do jednego, zasadniczego wniosku - regulacja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim **wymaga nowelizacji**.

Jedną z ciekawych obserwacji dokonanych na bazie przeprowadzonych badań w zakresie obowiązującej OPZ i kolejnych prób jej nowelizacji jest fakt, iż o ile w pierwszych latach funkcjonowania OPZ była nowelizowana stosunkowo często, w szczególności w wyniku wyroku TK z 2004 r., o tyle przez kolejne 10 lat, do 2022 r., nie dokonano żadnych istotnych zmian, poza Nowelizacją z 2002 r. Trudno wysnuwać wiążące wnioski nt. przyczyn takiego stanu rzeczy. Faktem bezspornym jednak pozostaje, że dostępne dane statystyczne dotyczące wykorzystania OPZ w praktyce niezbitnie udowadniają, że **szybka nowelizacja i kompleksowa zmiana modelu ponoszenia odpowiedzialności przez podmioty zbiorowe jest niezbędna**.

Pomimo wieloletnich zapowiedzi reformy i licznych konsultacji publicznych, do dziś – czyli do 2025 roku – nie została przeprowadzona kompleksowa nowelizacja ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Pierwszy, poważny i całościowy projekt reformy został opublikowany już w 2019 roku przez Ministerstwo Sprawiedliwości, a jego treść stanowiła istotny krok w stronę unowocześnienia modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w Polsce. Projekt ten, mimo szeroko zakrojonej dyskusji i zaangażowania środowisk eksperckich, nigdy nie został uchwalony przez Sejm. Niezrozumiałym zjawiskiem z punktu widzenia racjonalnego ustawodawcy pozostaje więc fakt, że przez sześć kolejnych lat – pomimo rosnącej presji instytucji unijnych, sygnałów płynących od praktyków i wyraźnych statystyk świadczących o nieefektywności obowiązujących przepisów – nie podjęto realnych działań legislacyjnych.

Kolejne rządy, niezależnie od barw politycznych, ponoszą odpowiedzialność za brak woli politycznej i konsekwencji legislacyjnej w zakresie nowelizacji OPZ. Zarówno rząd Zjednoczonej Prawicy w latach 2019–2023, jak i nowa koalicja rządząca od 2023 roku, ograniczyły się do deklaracji o konieczności reformy, nie podejmując jednak skutecznych kroków w kierunku uchwalenia nowych regulacji. Warto przypomnieć, że według danych Ministerstwa Sprawiedliwości

z 2020 roku, liczba postępowań prowadzonych na podstawie OPZ była rażąco niska – rocznie wszczynano zaledwie kilkanaście postępowań. Z kolei raport Najwyższej Izby Kontroli z 2021 roku wskazywał na „niską skuteczność instrumentów prawnych w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej przy udziale podmiotów zbiorowych” i rekomendował pilną nowelizację OPZ.

Tymczasem na tle międzynarodowym Polska pozostaje daleko w tyle względem państw członkowskich UE, które skutecznie wdrożyły przepisy umożliwiające karanie podmiotów zbiorowych za poważne naruszenia prawa. Przykłady państw takich jak Francja, Włochy, Niemcy czy Holandia pokazują, że sprawna i nowoczesna regulacja w tym zakresie nie tylko poprawia skuteczność ścigania przestępstw gospodarczych, ale także wzmacnia transparentność i kulturę zgodności w sektorze prywatnym. Brak reformy OPZ nie tylko osłabia mechanizmy praworządności i przeciwdziałania przestępczości białych kołnierzyków, ale również naraża Polskę na ryzyko niepełnego wdrożenia unijnych dyrektyw.

Brak nowelizacji OPZ świadczy o istotnym deficycie odpowiedzialności legislacyjnej i ignorowaniu głosu środowisk prawniczych. Takie zaniechanie nie tylko osłabia zaufanie do państwa i jego instytucji, ale również stwarza przestrzeń dla kontynuacji nielegalnych praktyk przez podmioty gospodarcze działające w szarej strefie. Utrzymujący się stan prawnej fikcji – w którym obowiązuje formalnie ustawa, ale nie jest ona stosowana z powodu nadmiernych barier proceduralnych – stanowi wyraz dysfunkcji systemowej. W tym kontekście niezbędne jest nie tylko uchwalenie nowelizacji OPZ, ale również ustanowienie mechanizmu oceny skuteczności nowych przepisów oraz zobowiązanie ustawodawcy do okresowego przeglądu regulacji. Polska nie może sobie pozwolić na dalsze ignorowanie potrzeby modernizacji tego istotnego elementu polityki karnej wobec podmiotów gospodarczych.

Mając na uwadze powyższe, w dalszej części niniejszego podsumowania zostaną pokrótce omówione najważniejsze zmiany, których wprowadzenie postuluje się do obowiązującej regulacji w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

Fundamentalnym postulatem wynikłym z przeprowadzonej analizy jest konieczność zmiany modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Karanie podmiotów zbiorowych powinno być skoncentrowane na eliminacji korzyści

uzyskanych z działalności przestępczej i oferować sądom szerokie możliwości dostosowania sankcji do charakteru i sytuacji ekonomicznej sankcjonowanej organizacji. Z punktu widzenia celów polityki karnej, rozsądne wydaje się wprowadzenie autonomicznej odpowiedzialności karnej dla podmiotów zbiorowych, z pełnym spektrum konsekwencji prawnych i proceduralnych. To właśnie z tych powodów, kwestią absolutnie podstawową dla zwiększenia stosowania OPZ w praktyce jest rezygnacja z obowiązku uzyskania prejudykatu, czyli konieczności wcześniejszego skazania osoby fizycznej, zanim w ogóle zaktualizuje się możliwość wszczęcia postępowania przeciwko podmiotowi zbiorowemu (obecny art. 4 OPZ). Wprowadzenie tego rodzaju zmian pozwoliłoby na szersze i bardziej efektywne stosowanie OPZ, a także uniezależniłoby odpowiedzialność podmiotów zbiorowych od indywidualnych, prawomocnych wyroków przeciwko osobom fizycznym, których uzyskanie nie tylko jest wieloletnim i skomplikowanym procesem ale także jest często niemożliwe z uwagi chociażby na okoliczności uzasadniające wyłączenie możliwości przypisania winy danej osobie fizycznej. Nie zawsze natomiast niemożność pociągnięcia danej osoby fizycznej do odpowiedzialności za popełniony czyn zabroniony, powinna być równoznaczna z niemożnością przypisania za ten sam czyn odpowiedzialności podmiotowi zbiorowemu na gruncie OPZ.

Jednolita koncepcja systemu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, z uwzględnieniem jej charakterystyki i odrębności względem odpowiedzialności osób fizycznych, umożliwiłaby nie tylko bardziej efektywną reakcję prawną na przestępstwa gospodarcze, ale także zapewniła prokuratorom szerszy wachlarz instrumentów procesowych w prowadzeniu postępowań karnych przeciwko organizacjom. Obecny model, oparty na ścisłym uzależnieniu odpowiedzialności podmiotu zbiorowego od wcześniejszego skazania osoby fizycznej (tzw. prejudykat), okazuje się w praktyce niewydolny i zniechęcający do inicjowania postępowań. W systemach prawnych takich jak włoski czy francuski przyjęto odmienne, bardziej pragmatyczne podejścia, które pozwalają na przypisanie winy organizacji w oparciu o strukturę jej działania, brak nadzoru lub tolerowanie niezgodnych z prawem praktyk, niezależnie od wyników indywidualnych postępowań karnych.

Zastosowanie takich rozwiązań w polskim porządku prawnym – w tym zwłaszcza koncepcji tzw. „winy anonimowej” oznaczałoby uznanie, że to

organizacja jako całość ponosi odpowiedzialność za brak należytej staranności i kontroli, co doprowadziło do popełnienia czynu zabronionego przez jej członków, pracowników lub przedstawicieli. Takie ujęcie odzwierciedla realia funkcjonowania nowoczesnych struktur korporacyjnych, w których trudno zidentyfikować jednego konkretnego sprawcę, ale nie sposób zaprzeczyć, że mechanizmy organizacyjne (lub ich brak) umożliwiły powstanie szkody lub przestępstwa. Rozwiązanie to nie tylko zwiększa szansę na skuteczne postawienie zarzutów podmiotowi zbiorowemu, lecz także promuje budowę efektywnych systemów compliance, w myśl zasady: im lepiej zorganizowany podmiot, tym mniejsze ryzyko odpowiedzialności.

Warto zauważyć, że już propozycje zawarte w Projekcie z 2019 r. zmierzały w tym kierunku – zakładały m.in. odejście od konieczności uzyskania prejudykatu oraz rozszerzenie podstaw odpowiedzialności o przypadki, w których przestępstwo było możliwe do popełnienia wskutek zaniedbań organizacyjnych. Projekt ten przewidywał także elastyczne środki karne, co w połączeniu z koncepcją winy anonimowej mogłoby skutecznie uruchomić mechanizmy odpowiedzialności korporacyjnej, zwiększając liczbę spraw prowadzonych na podstawie OPZ. Należy podkreślić, że skuteczne wdrożenie tego modelu wymagałoby również przeszkolenia kadr prokuratorskich i sądowych oraz doprecyzowania standardów dowodowych w zakresie udowadniania organizacyjnych przyczyn czynu zabronionego. Niemniej jednak, przyjęcie tego kierunku byłoby krokiem milowym w budowie sprawnego systemu przeciwdziałania przestępczości gospodarczej w Polsce.

Kolejnym istotnym postulatem jest wprowadzenie możliwości zwolnienia podmiotu zbiorowego od odpowiedzialności w przypadkach, gdy wykaże on należyłą staranność w organizacji swojej działalności i nadzorze nad nią. Chodzi tu o stworzenie tzw. klauzuli ekskulpacyjnej (ang. *exemption clause*), która umożliwiałaby uniknięcie odpowiedzialności przez te podmioty, które przedstawią dowody na skuteczne funkcjonowanie wewnętrznych procedur kontroli, nadzoru oraz mechanizmów zgodności (ang. *compliance*). Zasada ta znajduje już zastosowanie w wielu jurysdykcjach europejskich – np. we Włoszech, gdzie organizacja może uwolnić się od odpowiedzialności, jeżeli wykaże, że wdrożyła i skutecznie stosowała tzw. *modello di organizzazione e controllo*, a także że czyn zabroniony został popełniony z obejściem tych zabezpieczeń przez jednostkę działającą wbrew interesowi organizacji.

Wprowadzenie podobnej regulacji do polskiej OPZ byłoby logicznym i sprawiedliwym rozwiązaniem, opartym na zasadzie proporcjonalności odpowiedzialności do stopnia winy organizacyjnej. W obecnym stanie prawnym, brak takiego mechanizmu prowadzi do sytuacji, w których nawet najbardziej rzetelne i prewencyjnie nastawione przedsiębiorstwa mogą ponosić odpowiedzialność za incydentalne, indywidualne działania nieuczciwych pracowników – pomimo istnienia skutecznych procedur zapobiegających nadużyciom. Tego rodzaju rozwiązanie nie tylko przywróciłoby równowagę pomiędzy represją a prewencją, ale również zwiększyłoby społeczną legitymizację stosowania OPZ jako instrumentu walki z przestępczością gospodarczą.

Z perspektywy praktyki gospodarczej i wewnętrznych systemów *compliance*, postulowane wprowadzenie możliwości zwolnienia podmiotu zbiorowego od odpowiedzialności w przypadkach, gdy wykaże on należyłą staranność w organizacji, działałoby jak impuls do realnego wdrożenia procedur zgodności, a nie jedynie tworzenia formalnych, nieskutecznych dokumentów na potrzeby audytów lub postępowań. Premia w postaci możliwości uniknięcia odpowiedzialności mogłaby skutecznie zmobilizować przedsiębiorców do traktowania *compliance* jako istotnego elementu zarządzania ryzykiem prawnym i reputacyjnym.

Z punktu widzenia systemowego, należyta staranność powinna być oceniana w oparciu o obiektywne kryteria, takie jak istnienie i skuteczność wdrożonego *compliance*, częstotliwość szkoleń dla pracowników, istnienie niezależnych kanałów zgłaszania naruszeń (*whistleblowing*) oraz reakcje organizacji na wcześniejsze incydenty. Wprowadzenie takiej regulacji nie tylko zwiększyłoby efektywność prewencyjną ustawy, ale również umożliwiłoby selektywne i sprawiedliwe stosowanie sankcji przewidzianych w OPZ, ograniczając ją do przypadków rzeczywistego zawinienia organizacyjnego. W efekcie, OPZ stałaby się nie tylko narzędziem sankcyjnym, lecz także mechanizmem promującym wysokie standardy etyki i odpowiedzialności w biznesie.

Jednocześnie należy stanowczo sprzeciwić się pojawiającym się do tej pory w dwóch projektach nowelizacji propozycjom ograniczenia zakresu stosowania ustawy do podmiotów zatrudniających powyżej określonej liczby pracowników – w zależności od wersji projektu była to liczba odpowiednio 250 lub 500 pracowników. Takie rozwiązanie budzi poważne wątpliwości zarówno z punktu

widzenia konstytucyjnej zasady równości wobec prawa, jak i efektywności przeciwdziałania przestępczości gospodarczej. W dobie automatyzacji i cyfryzacji działalności gospodarczej, zatrudnienie nie jest już adekwatnym miernikiem skali działalności ani stopnia potencjalnego zagrożenia interesu publicznego. W rzeczywistości wiele podmiotów generuje znaczne przychody i posiada realny wpływ na rynek, mimo że zatrudnia niewielką liczbę osób. Wyłączenie takich organizacji spod działania OPZ tworzyłoby nieuzasadnioną lukę odpowiedzialności prawnokarnej i sprzyjałoby tworzeniu struktur celowo ograniczających zatrudnienie w celu uniknięcia sankcji.

Tego rodzaju ograniczenia są nie tylko sprzeczne z celem ustawy, jakim powinno być zapewnienie odpowiedzialności każdego podmiotu zbiorowego, którego działalność narusza porządek prawny, ale również pozostają w kolizji z regulacjami unijnymi, które w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej oraz prania pieniędzy nie przewidują progów ilościowych, a koncentrują się na ryzyku oraz skutkach społeczno-gospodarczych danego działania. Z tego względu, model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych powinien być powszechny i obejmować wszystkie jednostki organizacyjne spełniające definicję podmiotu zbiorowego – niezależnie od ich wielkości, struktury organizacyjnej czy liczby pracowników.

Jednocześnie, konieczne jest rozszerzenie katalogu przestępstw, za które podmioty zbiorowe mogą być pociągnięte do odpowiedzialności. Obecna konstrukcja art. 16 OPZ, zawierająca zamknięty i arbitralnie ograniczony wykaz czynów zabronionych, skutkuje niejednorodnością praktyki oraz niepewnością prawną co do stosowalności ustawy. Taki stan rzeczy prowadzi do sytuacji, w której organizacja może uniknąć odpowiedzialności za czyny wysoce społecznie szkodliwe tylko dlatego, że nie zostały one wymienione w katalogu przestępstw stanowiących podstawę odpowiedzialności na gruncie OPZ. Taka sytuacja jest nie tylko nieprzejrzysta, ale również trudna do uzasadnienia z perspektywy zasady sprawiedliwości i proporcjonalności.

Postuluje się zatem przyjęcie rozwiązania znanego m.in. z ustawodawstwa francuskiego czy belgijskiego, gdzie odpowiedzialność podmiotu zbiorowego może być przypisana w odniesieniu do każdego przestępstwa przewidzianego w prawie karnym, o ile czyn ten został popełniony w ramach działalności tego podmiotu i w jego interesie. Rozwiązanie to zapewnia większą spójność systemową i eliminuje konieczność ciągłego aktualizowania katalogu

przestępstw w ustawodawstwie krajowym. Co więcej, zwiększa ono skuteczność prewencji ogólnej, dając jasny sygnał, że każde nadużycie – niezależnie od jego formy prawnej – może skutkować odpowiedzialnością po stronie organizacji.

W zakresie kar i środków karnych uregulowanych w OPZ należy zwrócić szczególną uwagę na potrzebę całościowego przemyślenia systemu sankcji, który w obecnym kształcie jest zbyt sztywny, niedopasowany do różnorodności podmiotów zbiorowych oraz nieadekwatny wobec dynamicznie zmieniających się realiów gospodarczych. System sankcji powinien charakteryzować się większą elastycznością oraz umożliwiać dostosowanie rodzaju i wysokości kary do konkretnych okoliczności sprawy, w tym skali i charakteru naruszenia, stopnia winy organizacyjnej oraz sytuacji ekonomicznej podmiotu. W tym kontekście konieczne jest precyzyjne określenie ram i zasad wymiaru kary pieniężnej, która powinna być wymierzana w sposób proporcjonalny – np. poprzez odniesienie do przychodów lub zysku netto podmiotu zbiorowego, jak ma to miejsce w regulacjach dotyczących naruszeń prawa konkurencji bądź RODO.

Kara pieniężna, jako podstawowa forma represji na gruncie OPZ, musi być zatem wystarczająco dolegliwa, aby spełniać funkcję odstrasżającą, ale jednocześnie nie powinna prowadzić do nieuzasadnionego paraliżu organizacyjnego w przypadku mniej poważnych naruszeń. Uzupełnieniem tej sankcji powinny być inne środki, takie jak zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne, zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej, obowiązek publicznego ogłoszenia wyroku czy wdrożenie programu naprawczego pod nadzorem zewnętrznym. Proponuje się także wprowadzenie kary rozwiązania podmiotu zbiorowego – jako środka o charakterze *ultima ratio* – stosowanego wyłącznie w przypadku wyjątkowo poważnych przestępstw, które stanowią trwałe i rażące naruszenie porządku prawnego, a dalsze istnienie podmiotu godziłoby w interes publiczny.

Nie mniej istotnym elementem postulowanej reformy jest wprowadzenie obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, co pozwoliłoby na zwiększenie kompensacyjnego wymiaru odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych i lepsze zabezpieczenie interesów pokrzywdzonych. W ten sposób ustawa zyskałaby nie tylko wymiar represyjny, ale również restytucyjny i sprawiedliwościowy.

Warto również rozważyć wprowadzenie do OPZ instytucji zarządu przymusowego (inspirowanego rozwiązaniami włoskimi i francuskimi), który mógłby czasowo przejąć kontrolę nad funkcjonowaniem podmiotu zbiorowego w przypadkach poważnych naruszeń prawa. Taki środek, orzekany przez sąd, służyłby nie tylko ochronie interesów pokrzywdzonych i wierzycieli, ale również przeciwdziałaniu dalszym nadużyciom oraz zabezpieczeniu wykonania innych orzeczonych środków. Zarząd przymusowy mógłby także pełnić funkcję nadzoru nad realizacją zaleceń prokuratorskich lub sądowych, co wzmocniłoby mechanizmy prewencji indywidualnej i generalnej.

Podsumowując, dokonana w niniejszej rozprawie doktorskiej analiza zarówno obowiązujących przepisów ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, jak i propozycji ich nowelizacji oraz porównań z rozwiązaniami przyjętymi w innych systemach prawnych prowadzi do jednoznacznego wniosku: **konieczność głębokiej i systemowej reformy OPZ nie budzi żadnych wątpliwości.**

Obowiązujące regulacje w zakresie odpowiedzialności quasi - karnej podmiotów zbiorowych nie spełniają swojej funkcji represyjnej, prewencyjnej ani kompensacyjnej. Ponadto, ich praktyczne zastosowanie – w świetle dostępnych danych statystycznych – pozostaje marginalne. Zaniechanie legislacyjne trwające od kilkunastu lat, mimo wyraźnych przesłanek do reformy, stanowi poważny deficyt odpowiedzialności publicznej i wymaga zdecydowanej reakcji zarówno ze strony ustawodawcy, jak i środowisk prawniczych, akademickich oraz obywatelskich. Polska musi dołączyć do grona państw, które skutecznie wykorzystują instrumenty prawne do przeciwdziałania przestępczości gospodarczej i wzmocnienia przejrzystości życia gospodarczego.

Co istotne, zaproponowane w niniejszej rozprawie postulaty *de lege ferenda* nie stanowią wyłącznie teorii akademickiej oderwanej od rzeczywistości praktyki prawniczej, lecz są odpowiedzią na konkretne problemy stosowania OPZ, identyfikowane zarówno przez praktyków jak i teoretyków prawa. Propozycje zmian do OPZ zawarte w niniejszej rozprawie doktorskiej odnoszą się zarówno do potrzeby dostosowania polskiego prawa do standardów międzynarodowych i unijnych, ale także biorą pod uwagę realia funkcjonowania współczesnych organizacji gospodarczych. Wprowadzenie w życie zaproponowanych zmian nie tylko zwiększyłyby skuteczność ścigania i karania podmiotów zbiorowych, ale także wspierałoby wprowadzanie i rozwój wewnętrznych mechanizmów

zgodności (ang. *compliance*), promując odpowiedzialność, transparentność i etykę korporacyjną jako fundamenty uczciwego obrotu gospodarczego.

Reforma OPZ jest więc nie tylko koniecznością legislacyjną, ale również strategicznym krokiem w kierunku budowy nowoczesnego, sprawnego i sprawiedliwego państwa prawa. Państwa, które nie pozostaje obojętne wobec przestępczości białych kołnierzyków i które potrafi skutecznie egzekwować odpowiedzialność prawną także od tych, którzy działają w imieniu organizacji. Tylko wtedy możliwe będzie skuteczne budowanie zaufania do instytucji publicznych, wyrównanie szans na rynku oraz rzeczywiste zabezpieczenie interesu publicznego a także interesów poszczególnych jednostek. Wprowadzenie nowoczesnego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych nie jest już postulatem – jest koniecznością wynikającą z ewolucji współczesnego prawa karnego, interesu państwa i obywateli oraz nacisków płynących z praktyki stosowania prawa.

BIBLIOGRAFIA

I. LITERATURA

1. **Antoniak-Drożdż O.**, *Zakres podmiotowy ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, Prok.iPr. 2007, nr 2.
2. **Balcarek S.**, *Brytyjskie przestępstwo corporate manslaughter a odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych w Polsce: analiza prawno-porównawcza*, w: Włodarczak W., *Na straży porządku i sprawiedliwości. Prawo karne w Wielkiej Brytanii. Zagadnienia wybrane*, Łódź 2022.
3. **Balwicka-Szczyrba M.** (red.), Sylwestrzak A. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2023, LEX.
4. **Bartosiewicz A.**, *Kary i środki karne stosowane wobec podmiotów zbiorowych*, Wolters Kluwer, Wydawnictwo internetowe ABC 2003.
5. **Bartosiewicz A.**, *Przesłanki odpowiedzialności podmiotu zbiorowego - aspekty praktyczne*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 2.
6. **Beale S.S.**, *The development and evolution of the U.S. law of corporate criminal liability and the Yates Memo*, Stetson Law Review volume 46.
7. **Błaszczyk M.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione jako przestępstwa skarbowe*, [w:] *Problemy współczesnego prawa karnego, Część Pierwsza*, red. Bieńkowska B., Jędrzejewski Z., Warszawa 2016.
8. **Bogucki A.**, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych dotycząca rozliczeń podatkowych - projektowane regulacje*, Komentarze praktyczne, LEX.
9. **Cavanagh N.**, *Corporate Criminal Liability: An Assessment of the Models of Fault*, The Journal of Criminal Law, Vol 75, nb 5, October 2011.
10. **Clarkson C.M.V.**, *Corporate Culpability*, Wel Journal of Current Legal Issues in association with Blackstone, Leicester 1998.
11. **Coffee J.C.**, *Corporate Criminal Liability: An Introduction and Comparative Survey*, [w:] A. Eser, G. Heine, m B. Huber, *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Edition Iuscrim, Freiburg 1999.
12. **Czyżak M.**, *Karnoadministracyjne, karnoskarbowe i quasi-karne formy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, WPP 2004, nr 1.

13. **De Doelder H.**, *Dealing with criminal corporation in the Netherlands*, [w:] *Changes in society, crime and criminal justice in Europe, Volume II, International organized and corporate crime*.
14. **Delmas-Marty M.**, *Odpowiedzialność karna ugrupowań*, AIDP 1980, s. 47 i n.
15. **Domański G.**, *Administracyjne kary pieniężne za zanieczyszczenie środowiska*, PUG 1976, nr 12.
16. **Dźwigała G., Guzowski M.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 3.
17. **Filar M. (red.)**, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2016, LEX.
18. **Filar M. (red.)**, Z. Kwaśniewski, D. Kala, *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2006.
19. **Filar M.**, *Podstawy odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych (na gruncie ustawy z dnia 22 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary)*; [w:] *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych*, Apelacja Gdańska 2003, nr 3.
20. **Filar M.**, *Węzłowe problemy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych na gruncie ustawy z 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, w: J. Giezek (red.), *Przestępstwo - kara - polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, Kraków 2006.
21. **Furdzik D.**, *Analiza kar i środków karnych w ustawie z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary na tle prawnoporównawczym*, Prokuratura i Prawo 2019, nr 5.
22. **Garstka J.**, *Komentarz do Konwencji z dnia 17.12.1997 r. o zwalczaniu przestępczości zorganizowanej funkcjonariuszy w międzynarodowych transakcjach handlowych*, (w:) *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne, Wybór tekstów z komentarzem*, t. 6, część II, Warszawa 2005.
23. **Giezek J. (red.)**, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2012, LEX.

24. **Giezek J., Łabuda G.**, *System sankcji w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Prok.iPr. 2004, nr 11-12.
25. **Goetz D.**, *Bill C-45: An Act to Amend the Criminal Code (Criminal Liability of Organization)*, *Parliamentary Research Branch*, Library of Parliament 2003.
26. **Górniok O.**, *Komentarz do konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich wraz protokołami dodatkowymi*, (w:) E. Zielińska (red.); *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne*, Warszawa 2000, s. 276.
27. **Górniok O.**, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994.
28. **Grajewski J., Steinborn S.**, *Wybrane problemy postępowania odwoławczego w postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, w: *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych. Konferencja Jastrzębia Góra 12-14 października 2003 r., „Apelacja Gdańska” 2003*, nr 3 - wydanie specjalne.
29. **Gruszecka D., Lipiński K., Łabuda G., Giezek J.**, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021, LEX.
30. **Grzeszczyk W.**, *Zagadnienia procesowe na tle ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, w: *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych. Konferencja Jastrzębia Góra 12-14 października 2003 r., „Apelacja Gdańska” 2003*, nr 3 - wydanie specjalne.
31. **Gudowski J.** (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. II, Warszawa 2018, LEX.
32. **Habrat D.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Warszawa 2014, LEX.
33. **Habrat D.**, *Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2008.
34. **Habrat D.**, *Rola proporcjonalności w procesie orzekania kary pieniężnej wobec podmiotów zbiorowych*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2021, nr 36.
35. **Habrat D.**, *Zasady odpowiedzialności podmiotu zbiorowego - rozważania w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego, „Ius et administratio” 2005*, nr 2.

36. **Hefendehl R.**, *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems*, Buffalo Criminal Law Review 200, vol. 4.
37. **Horan S.**, *Corporate crime*, Haywards Heath, West Sussex, Bloomsbury, Dublin 2011.
38. **Jankowska B.**, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Państwo i Prawo 1996, nr 7.
39. **Karkut D.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych: ujęcie prawnoporównawcze*, Folia Iuridica Wratislaviensis 2013, nr 2/1.
40. **Krupa Ł.**, *Projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary - zasadnicze kierunki i propozycje zmian*, Studia Prawnicze i Administracyjne 2018, nr 4.
41. **Łakomy K.**, *O potrzebie nowego modelu odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, skierowane przeciwko środowisku naturalnemu*, w: R. Zawłocki (red.), *Odpowiedzialność prawna o charakterze penalnym za delikty przeciwko środowisku naturalnemu*, Warszawa 2020.
42. **Łukowiak B.**, *O (bez)zasadności pozbawienia podmiotu zbiorowego prawa do wniesienia kasacji – uwagi na tle projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, PS 2020, nr 9, s. 98-108.
43. **Łukowiak B.**, *Zależność pomiędzy ustrojem organów ścigania a zasadnością stosowania rozwiązań oportunistycznych w procesie karnym: uwagi na tle projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, Palestra 2021, nr 4.
44. **Majowska A.T.**, *Konstrukcja odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, w aspekcie fundamentalnej zasady prawa karnego - prawa do obrony*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2013, n. 29.
45. **Marek A.**, *Problem odpowiedzialności karnej przedsiębiorstw*, Prokuratura i Prawo 1995, nr 5.
46. **Marek A.**, *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, Warszawa 1997 r.
47. **Marszał K.**, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013.

48. **Mazurkiewicz M.**, *Opłaty i kary pieniężne w systemie ochronie środowiska w Polsce (struktura prawna i funkcje)*, Wrocław 1985.
49. **M. Melezini**, *Odpowiedzialność karna osób prawnych w świetle francuskiego kodeksu karnego*, (w:) *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki, księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45 roku pracy naukowej i dydaktycznej*, Łódź 2004.
50. **Melezini M., Sakowicz A.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa korupcyjne (aspekty materialnoprawne)*, Białostockie Studia Prawnicze 2009, nr 6.
51. **Melezini M.**, *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Białystok 2013.
52. **Michalski J.**, *Komentarz do kodeksu karnego skarbowego. Tytuł I „Przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe”*, Warszawa 2000, LEX.
53. **Mik B.**, *Charakter prawny odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle ustawy z dnia 28 października 2002 r.*, PS 2003, nr 7-8.
54. **Mik B.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych*, „Apelacja Gdańska” 2003, nr 2.
55. **Mozgawa M. (red.)**, *Kodeks karny. Komentarz, wyd. VI*, Warszawa 2014, LEX.
56. **Mozgawa M. (red.)**, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2023, LEX.
57. **Namysłowska-Gabrysiak B.**, *Konstytucyjność przepisów ustawy z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, MoP 2005, nr 9.
58. **Namysłowska-Gabrysiak B.**, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, Warszawa 2003.
59. **Namysłowska-Gabrysiak B.**, *Odpowiedzialność o charakterze karnym podmiotów zbiorowych w najnowszym ustawodawstwie polskim i orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żachowska (red.), *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman*, Warszawa 2005.
60. **Namysłowska-Gabrysiak B.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, MoP 2005, nr 9.

61. **Namysłowska-Gabrysiak B.**, *Odpowiedzialność prawna podmiotów zbiorowych - zagadnienia prawnoporównawcze*, „Apelacja Gdańska” 2003, nr 3, s. 96-97.
62. **Namysłowska-Gabrysiak B.**, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004.
63. **Nita B.**, *Glosa do postanowienia SN z dnia 5 maja 2009 r.*, IV KK 427/08, PS 2010/11-12/184-193.
64. **Nita B.**, *Koncepcje odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych w anglo-amerykańskim systemie prawnym*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 2.
65. **Nita B.**, *Materialnoprawne i procesowe założenia ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary - cz. II*, RP 2003, nr 6.
66. **Nita B.**, *Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Państwo i Prawo 2003, nr 6.
67. **Nita B.**, *Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym. Rozważania na tle prawnoporównawczym z uwzględnieniem perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej oraz powinności wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Sopot 2008.
68. **Nita B.**, *Postępowanie przeciwko podmiotowi zbiorowemu według ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, PS 2004, nr 5.
69. **Nita B.**, **Światłowski A.**, *Wpływ odpowiedzialności karnej osoby fizycznej na postępowanie w przedmiocie odpowiedzialności prawnej podmiotów zbiorowych*, w: *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych. Konferencja Jastrzębia Góra 12-14 października 2003 r.*, „Apelacja Gdańska” 2003, nr 3.
70. **Ochman P.**, *Kilka uwag na temat (zakazu) podwójnego karania podmiotu zbiorowego na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary oraz administracyjną karą pieniężną*, Dyskurs prawniczy i administracyjny 2020, nr 1.
71. **Ochman P.**, *Z problematyki przestępczości przedsiębiorstw w prawie karnym gospodarczym. Uwagi o systemie sankcji w ustawie o odpowiedzialności*

podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2021, nr 62.

72. **Pawluczuk-Bućko P.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w kontekście nadchodzących zmian legislacyjnych – kilka uwag*, *Studia Prawnoustrojowe* 2021, nr 52.
73. **Perreault M., Lemelin V., Leva P.**, *The Transpavé Inc. Case: a Quebec Company Pays for its Negligence*, *In Fact and in Law*, May 2008.
74. **Popowicz-Pazdej, A.** *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa gospodarcze z perspektywy prawa polskiego oraz prawa niemieckiego (ujęcie prawnoporównawcze)*, *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis* 2021, nr 10 (2).
75. **Pniewska M.**, *Problematyka charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim*, *Studia Iuridica Toruniensia* 2010, nr 6.
76. **Prusak F.**, *Ustawa karna skarbową z komentarzem*, Warszawa 1995.
77. **Radecki W.**, *Odpowiedzialność karna osób prawnych w Czechach i Słowacji*, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr. 11.
78. **Ramus I.** (red.), *Obrót powszechny i gospodarczym, Problemy karnomaterialne i procesowe*, Kielce 2014.
79. **Razowski D.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych po nowelizacji*, *Prokuratura i Prawo* 2006, nr. 9.
80. **Razowski D.**, *Wadliwość określenia kary pieniężnej w ustawie z 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, *Prokuratura i Prawo* 2005, nr. 9.
81. **Rejman G.**, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, *Prokuratura i Prawo* 1994, nr 11.
82. **Rzetecka-Gil A.**, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania - część ogólna*, Warszawa 2011, LEX.
83. **Sepiolo-Jankowska I.**, *Corporate criminal liability in English law*, *Adam Mickiewicz University Law Review* 2016, nr 6.
84. **Siwik Z.**, *Systematyczny komentarz do ustawy karnej skarbowej. Część ogólna*, Wrocław 1993

85. **Skupiński J.**, *Problemy kryminalnopolityczne związane z promulgowaniem ustawy z dnia 28 października o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Apelacja Gdańska 2003 nr 3.
86. **Skwarczyński H.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych jako nowy rodzaj odpowiedzialności za czyny zabronione pod groźbą kary*, Monitor Podatkowy 2004, nr 2.
87. **Skwarczyński H.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa skarbowe*, WPP 2003, nr 4.
88. **Stokłosa K.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych na nowych zasadach a obecne rozwiązania prawne. Wybrane zagadnienia.*, Zeszyty Prawnicze 2019, nr 4.
89. **Stokłosa K.**, *Pozycja sygnalisty w projekcie ustawy o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, [w:] *Solidarność i dobro wspólne jako wartości w prawie*, Warszawa 2019.
90. **Suhariyanto B.**, *Corporate Criminal Liability Under the Reactive Corporate Fault to Achieve Good Corporate Governance in Indonesia*, SHS Web of Conferences 54, Jakarta 2018.
91. **Szczepaniak R.**, *W sprawie wykładni przepisów ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (uwagi cywilisty)*, Cz.PKiNP 2004, nr 1.
92. **Szczepaniec M.**, *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, Prokuratura i Prawo 2014, nr 3.
93. **Świda W.**, *Prawo karne*, Warszawa 1986.
94. **Tomaszek A.**, *Postępowanie w sprawach odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, MoP 2003, nr 22. 116.
95. **Tyszkiewicz L.**, *Problem odpowiedzialności karnej osób prawnych (zakładów pracy) w polskim systemie prawnym*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego 1974, nr 54.
96. **Waltoś S.**, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych – stary problem legislacyjny na nowo*, (w:) red. Łopatka A., Kunicka–Michalska B., Kiewlicz S.,

Prawo. Społeczeństwo. Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu, Warszawa 2003.

97. **Waltoś S.**, *O odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych*, „Edukacja Prawnicza” 2003.
98. **Waltoś S., Hofmański P.**, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
99. **Wachoł M.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa środowiskowe*, w: Wielec M. (red.), *Przestępczość środowiskowa - współczesne wyzwanie dla organów ścigania oraz Inspekcji Ochrony Środowiska*, Warszawa 2022.
100. **Warylewski J., Potulski J.**, *Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych w prawie polskim i europejskim. Komentarz*, Bydgoszcz 2006.
101. **Warylewski J., Potulski J.**, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Warszawa 2004.
102. **Wells C.**, *Corporations: Culture, Risk and Criminal Liability*, „The Criminal Law Review” 1993.
103. **Werbel-Cieślak M.**, *Projekt zmian w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w świetle wskazań decyzji ramowej Rady Europy 2002/475/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. WE Nr 164 z późn. zm.)*, Studia Prawnoustrojowe 2021, nr 52.
104. **Wheelright K.**, *Corporate Operations Causing Deaths: The legal response now and in the future?*, Precedent nr 102, 2011.
105. **Wiewiórska H.**, *Odpowiedzialność karna osób prawnych*, w: *Encyklopedia podręczna prawa karnego*, red. W. Makowski, Warszawa 1938.
106. **Wolter W.**, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
107. **Zachuta A.**, *Specyfika odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 11.
108. **Zawłocki R. (red.)**, *System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, Warszawa 2011.
109. **Zawłocki R.**, *Prawo karne gospodarcze. Zarys Prawa*, Warszawa 2007.

110. **Zduński I.**, *Wybrane zagadnienia prawnokarnej oceny ekonomicznych działań nowatorskich*, Prok.i.Pr. 2009, nr 5.
111. **Zgryzek K.**, *Problematyka dowodowa w postępowaniu prowadzonym w trybie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, w: *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych. Konferencja Jastrzębia Góra 12-14 października 2003 r.*, Apelacja Gdańska 2003, nr 3 - wydanie specjalne.
112. **Zieliński S.**, *Prawo do obrony podmiotu zbiorowego*, Białystok 2020.
113. **Ziomek L.**, *Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego*, WPP 2005, nr 2.
114. **Zoll A.** (red.), *Kodeks Karny, Część Ogólna, Komentarz*, t. I, Kraków 2004.

II. WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

A. POLSKIE AKTY PRAWNE

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Ustawa z dnia 14 czerwca 2024 r. o ochronie sygnalistów, Dz.U. 2024 poz. 928 ze zm.
3. Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej, Dz. U. 2022, poz. 1706 ze zm.
4. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.
5. Ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz. U. Nr 191, poz. 1135.
6. Ustawa z 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz. U. Nr 180, poz. 1492.
7. Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, Dz.U. Nr 197, poz. 1661 ze zm.

8. Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym, Dz. U. z 2018 r. poz. 1218 i 1544 ze zm.
9. Ustawa z dnia z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz.U. Nr 94, poz. 1037 ze zm.
10. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.
11. Ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o organizacjach pracodawców, Dz. U. Nr 55, poz. 235 ze zm.
12. Ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych, Dz.U. Nr 55, poz. 234 ze zm.
13. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. Nr 20, poz. 104 ze zm.
14. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, Dz.U. Nr 21, poz. 97 ze zm.
15. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych Dz.U. Nr 19, poz. 145 ze zm.
16. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze, Dz.U. Nr 16, poz. 124 ze zm.
17. Ustawa z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych, Dz.U. Nr 24, poz. 122 ze zm.
18. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.
19. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy - Kodeks karny*, druk sejmowy nr 1274, Sejm II kadencji.
20. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o ochronie środowiska z dnia 17 kwietnia 2000 r.*, druk sejmowy nr 1856, Sejm III kadencji.
21. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych* - druk sejmowy nr 706, Sejm IV kadencji.
22. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary* - druk sejmowy nr 3837, Sejm IV kadencji.
23. *Uzasadnienie projektu ustawy o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców*, druk sejmowy nr 3656, Sejm VI kadencji.

24. *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, druk sejmowy nr 4342, Sejm VI kadencji.
25. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 11 stycznia 2019 r.*, Sejm VIII Kadencji.
26. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* - druk sejmowy nr 2393, Sejm VII kadencji.
27. *Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej z 21 czerwca 2022 r.*, druk sejmowy nr 2371, Sejm IX kadencji.
28. Projekt ustawy o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych z dn. 25 czerwca 2002 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, druk nr 706.
29. Projekt ustawy o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 23 marca 2005 r, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, druk nr 3837.
30. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. z 2015 r. poz. 1800) oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. z 2015 r. poz. 1804 ze zm.).
31. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2021 r. w sprawie utworzenia niektórych wydziałów w sądach okręgowych oraz zmieniające zarządzenie w sprawie utworzenia wydziałów w sądach okręgowych (Dz.Urz.MS z 2021 r. poz. 10).

B. ZAGRANICZNE AKTY PRAWNE

1. Australia:
  - a. Australijska ustawa o praktykach handlowych z 1974 r. (Trade Practices Act 1974 No. 51);
  - b. Australijska ustawa o ochronie ozonu z 1989 r. (Ozone Protection Act 1989 No. 357).

- c. Australijska ustawa o zdrowiu i bezpieczeństwie z 2011 r. (Work Health and Safety Act 2011 No. 137, 2011);
- d. Australijska ustawa o ochronie środowiska i ochronie różnorodności biologicznej z 1999 r. (Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999);
- e. Australijski Kodeks karny z 1995 r. (Australian Criminal Code Act 1995 No. 12, 1995 Compilation No. 126).

2. Francja:

- a. Francuski kodeks karny z 1994 r. (Code pénal, Version consolidée au 1 janvier 2020);
- b. Francuski kodeks postępowania karnego z 1959 r. (Code de procédure pénale Version consolidée au 1 janvier 2020).

3. Holandia:

- a. Holenderski Kodeks Karny - Wetboek van Strafrecht z 3 marca 1881 r., BWBR0001854.
- b. Holenderski kodeks postępowania karnego – Wetboek van Strafvordering z 15 stycznia 1921 r., BWBR0001903.

4. Kanada:

- a. Bill C-45 - Zmiany do Kodeksu Karnego wpływające na Odpowiedzialność Karną Organizacji - Amendments to the Criminal Code Affecting the Criminal Liability of Organizations;
- b. Kanadyjski Kodeks Karny - Canadian Criminal Code (R.S.C., 1985, c. C-46).

5. Niemcy:

- a. Ustawa o wykroczeniach administracyjnych - Gesetz über Ordnungswidrigkeitengesetz z dnia 24 maja 1958 r. (BGBl. I S. 4607).

6. Stany Zjednoczone:

- a. Amerykańska ustawa antykorupcyjna z 1977 r. (Foreign Corrupt Practices Act of 1977, 91 Stat. 1494);

- b. Amerykańska ustawa o giełdzie papierów wartościowych z 1934 r. (Securities Exchange Act of 1934, Pub.L. 73–291, 48 Stat. 881);
- c. Ustawa Elkinsa z 1903 r. (Elkins Act 1903);
- d. Karta Praw Stanów Zjednoczonych (United States Bill of Rights, uchwalona 25 września 1789 r.).

7. Szwajcaria:

- a. Szwajcarski kodeks karny - Schweizerisches Strafgesetzbuch z 21 grudnia 1937 r., (AS 54 757).

8. Wielka Brytania:

- a. Brytyjska ustawa antykorupcyjna z 2010 r., (UK Bribery Act 2010, 2010 chapter 23);
- b. Brytyjska ustawa o zabójstwie korporacyjnym i korporacyjnym spowodowaniu śmierci z 2007 r., (UK Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007, 2007 chapter 19) 373;
- c. Kodeks postępowania karnego Norfolk Island z 2007 r. (Criminal Procedure Act 2007 No. 12, 2007).

C. MIĘDZYNARODOWE AKTY PRAWNE

- 1. Konwencja o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r. (Dz. UE C 316 , 27/11/1995 P. 0048 - 0048).
- 2. Decyzja ramowa Rady UE 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. UE L 203 , 01/08/2002 P. 0001 - 0004).
- 3. Decyzja ramowa Rady UE 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym (Dz. UE L 192, 31/07/2003 P. 0054 - 0056).
- 4. Decyzja ramowa Rady UE 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i pornografii dziecięcej (Dz. UE L 013 , 20/01/2004 P. 0044 - 0048).
- 5. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2007/C 303/01), Dz.U.UE C z dnia 14 grudnia 2007 r.

6. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., (Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284).
7. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z dnia 23 października 2019 r. w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (Dz.U.UE.L.2019.305.17).
8. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1371 z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie zwalczania za pośrednictwem prawa karnego nadużyć na szkodę interesów finansowych Unii, (OJ L 198, 28.7.2017).
9. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.Urz.UE.L Nr 65).
10. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 596/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie nadużyć na rynku (rozporządzenie w sprawie nadużyć na rynku) oraz uchylające dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady i dyrektywy Komisji 2003/124/WE, 2003/125/WE i 2004/72/WE (Dz.Urz.UE.L 2014 Nr 173).
11. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. Urz. UE L 119 z 4.05.2016 r.)

III. ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. *Corporate Criminal Liability 2004-2022 United Steel, Paper and Forestry, Rubber, Manufacturing, Energy, Allied Industrial and Service Workers International Union*, z dnia 30 Marca 2022 r.
Źródło:
<https://usw.ca/wp-content/uploads/2022/06/CorporateCriminalLiability-v2.pdf>
(dostęp: 30 września 2025 r.)
2. *Policy paper. Factsheet: identification principle for economic crime offences*, uaktualniony 26 października 2023 r.
Źródło:
<https://www.gov.uk/government/publications/economic-crime-and-corporate-transp>

[arency-bill-2022-factsheets/factsheet-identification-principle-for-economic-crime-offences](#) (dostęp: 30 września 2025 r.).

3. Australian Government, ALRC, *Summary Report. Corporate Criminal Responsibility*, ALRC Report 136 z kwietnia 2020 r.
Źródło: <https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2020/05/ALRC-CCR-Summary-Report-web-1.pdf> (dostęp: 30 września 2025 r.).
4. Opinia Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów o projekcie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary i zmianie niektórych ustaw nr RL-0303-16/18. Źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12312062/katalog/12511901#12511901> (dostęp: 30 września 2025 r.).
5. Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym), Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2018 r. Źródło: <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).
6. Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym), Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2019 r. Źródło: <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).
7. Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym), Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2020 r. Źródło: <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).
8. Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym), Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2021 r. Źródło: <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).
9. Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2018 rok (w ujęciu statystycznym), Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2022 r. Źródło: <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html> (dostęp: 30 września 2025 r.).

IV. ORZECZNICTWO

A. Wyroki Sądów Polskich

1. Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., I K 18/03.
2. Wyrok SN z 5 grudnia 2007 r., I CSK 304/07.
3. Postanowienie SN z 5 maja 2009 r., IV KK 427/08.
4. Wyrok SN z 24 marca 2011 roku, V KK 417/10.
5. Wyrok SN z 6 kwietnia 2011 roku, V KK 15/11.
6. Wyrok SN z 11 kwietnia 2011 roku, V KK 27/11.
7. Wyrok SN z 18 października 2011 roku, IV KK 276/11.
8. Wyrok SN z 28 października 2011 roku, III KK 266/11.
9. Wyrok SN z 4 listopada 2011 roku, V KK 136/11.
10. Wyrok SN z 26 stycznia 2012 roku, IV KK 266/11.
11. Wyrok SN z 7 marca 2012 roku, III K 265/11.
12. Wyrok SN z 7 marca 2012 roku, II KK 23/12.
13. Wyrok SN z 12 lipca 2012 roku, V KK 181/12.
14. Wyrok SN z 29 stycznia 2013 roku, V KK 438/12.
15. Wyrok SN z 11 kwietnia 2013 roku, V KK 21/13.
16. Wyrok SN z 8 maja 2013 roku, V KK 75/13.
17. Wyrok SN z 8 maja 2013 roku, V KK 32/13.
18. Wyrok SN z 8 maja 2013 roku, V KK 76/13.
19. Wyrok SN z 18 września 2013 roku, V KK 187/13.
20. Wyrok SN z 11 marca 2014 roku, V KK 13/14.
21. Wyrok SN z 4 września 2014 roku, V KK 254/14.
22. Wyrok SN z 28 stycznia 2015 roku, V KK 457/14.

23. Wyrok SN z 17 lutego 2015 roku, V KK 421/14.
24. Wyrok SN z 17 lutego 2015 roku, V KK 7/15
25. Wyrok SN z 3 września 2015 roku, V KK 268/15.
26. Wyrok SN z 17 marca 2016 roku, V KK 22/16.
27. Wyrok SN z 14 grudnia 2017 roku, V KK 445/17.
28. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 8 marca 2006 r., I ACa 1018/05, LEX nr 186161.

B. Wyroki Sądów Zagranicznych

1. Australia:

- a. Wyrok Wyższego Sądu Australii wydany w sprawie Hamilton v Whitehead (1988) 166 CLR 12.

2. Kanada:

- a. Wyrok Supreme Court of Canada z 25 maja 1985 r. w sprawie Canadian Dredge & Dock Co v The Queen, 1 S.C.R. 662.
- b. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Ontario z 23 kwietnia 2013 r. w sprawie R przeciwko Metron Construction Corporation, 2013 ONCA 541.
- c. Wyrok Sądu w Quebecu z 17 marca 2008 r. w sprawie R. przeciwko Transpavé Inc., 2008 QCCQ 1598.

3. Stany Zjednoczone

- a. Wyrok Supreme Court of United States of America z 23 lutego 1909 r. w sprawie New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States, 212 U.S. 481 (1909).

4. Szwajcaria

- a. Postanowienie Szwajcarskiego Sądu Federalnego z dnia 11 października 2016 r., 6B_124/2016.

5. Unia Europejska

- a. Wyrok ETPCz (druga izba) z dnia 12 lipca 2012 r., w sprawie Maurizio Giovanardi i in., sygn. C – 79/11.

6. Wielka Brytania

- a. Wyrok w sprawie Królestwo Wielkiej Brytani przeciwko Birmingham & Gloucester Railway Co [1842] 3 QB 223.
- b. Wyrok w sprawie H L Bolton (Engineering) Co Ltd przeciwko T J Graham & Sons Ltd [1957] 1 QB 159.